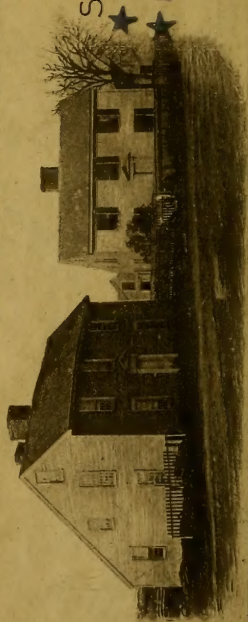

John Adams
Library.

IN THE CUSTODY OF THE
BOSTON PUBLIC LIBRARY.

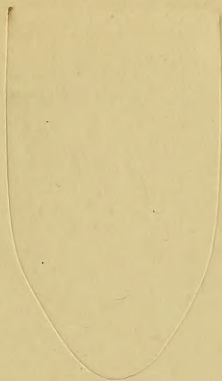

SHELF No.

ADAMS

254.4

Adams 254.4

1. year.

~~is in the~~
the
ma in
birds time
on weights

Quarto Folio

1599

is moquentia
oct. — 1605.

John Adams
Library.

IN THE CUSTODY OF THE

BOSTON PUBLIC LIBRARY

3 9999 05307 558 4

1. year.

Mariana was ~~in~~
imprisoned by the
Duke of Lerma in
Philip's the third's time
for this book, 1624 on weights
and measures.

P. 6 -- 38.

an Edition in Quarto Folio

1599

an Edition in octavo mozuntica
oct. 1605.

Purchased in 1782

J. B. H.

D. 62.15

IOANNIS
MARIANÆ
HISPANI, E SOCI-
ETATE IESV;
DE REGE
ET REGIS INSTITVTIONE

LIBRI III.

Ad Philippum III. Hispaniæ Regem
Catholicum.

Eiusdem de ponderibus & mensuris Liber.

Editio secunda.

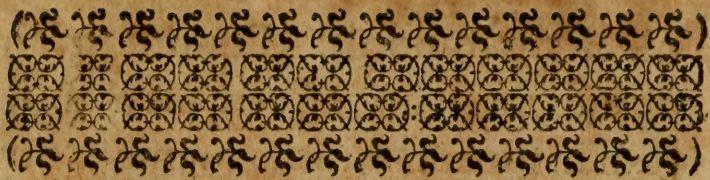
Typis Wecheliani, apud hæredes
Ioannis Aubrii.

ANNO M. DC. XI.

*Cum Privilegio Sac. Cæs. Mai. Et permissis
Superiorum.*

N ADAMS 254.4

CENSURA HVIVS

OPERIS REGIA AVCTO-
ritate facta.

DInsertum plane & eruditum virum Ioannem Marianam esse, vt alia desint, tres libratis indicant, quos de Rege & Regis institutione cōfecit elegantes & graues. Eos Regia auctoritate diligenter & attente perlegi, iterum & tertio facturus, si per tempus & otium licuisset, ita semel lecti placuerunt. In simili argumento autores non pauci regni & reip. statū componunt: noster Regem à primis annis susceptum iis morib⁹ informat, iis præceptis instruit, quæ eo loco digna sunt. Quippe in Deum coniectis oculis vt sapiens architectus ad eam regulā institutæ fabricæ fundamentis molem v-

niuersam imponit. Æquum proinde iudico, vt hoc opus typis mandatum in luce & hominũ manibus ver-
setur, eorum præsertim, qui ad reip. gubernacula sedent. Quis ad præscriptam in eo formam actiones & consilia retulerint, nã magnum atq; incredibile operæ pretiũ existat. Datum in nostro sanctæ Mariæ de Mercede redemptionis captiuorum, cœnobio Madriti die trigesimo mensis Decembris, anno millesimo quingentesimo nonagesimo octauo.

*Fr. Petrus de Onna
Magister prouinc.*

Sum-

Summa Regii priuilegii.

Philippi III. Hispaniæ & Indiarum Regis Catholici priuilegio cautum est, ne quis hunc librum de Rege & Regis institutione, proximis decem annis, nisi de auctoris voluntate imprimat, aut alibi impressum in vniuersis Castellæ regnis vendat. Qui secus fecerit, ei præter librorum publicationem multa pecuniaria indicitur. Vti ex ipsis regiis litteris plenius intelligitur, Madriti datis die quintodecimo Ianuarii, anno millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Facul.

Facultas imprimendi.

Stephanus Hoieda Visitator Societatis Iesu in prouincia Tolctana, potestate speciali facta à nostro patre generali Claudio Aquauiuado facultatem vt imprimantur libri tres, quos de Rege & Regis institutione composuit P. Ioannes Mariana eiusdem Societatis, quippe approbatos prius à viris doctis & grauibus ex eodem nostro ordine. In cuius rei fidem has litteras dedi meo nomine subscriptas, & mei officii sigillo munitas. Madriti in collegio nostro quarto Nonas Decembris. M. D. Lxxxxviii.

Stephanus Hoieda
Visitator.

Liber

Liber

*Hic legit ut discat: rigido is me
velicat ungue.*

*Præstiteris sodes, laus ea ma-
ior erit.*

DE REGE ET REGIS INSTITV- TIONE,

LIBER PRIMVS.

AD PHILIPPVM III. HISPANIAE
Regem Catholicum praefatio.

D confines Carpetanorū, Vectonum, & veteris Lusitaniae nobile & lautum municipium situm est, magnorū ingeniorū parens, quod à Ptolemeo Libora Ebura Liuius, Gotthorum aetate Elborra, nostro tempore Talauera nominatur. Loco plano in valle quatuor ea parte passuum millibus lata, superius latiori, quam plures amnes amoenissimo riparum vestitu pinguibus aruis interfecāt. inter alios princeps Tagus ab arenis auro micantibus celeberrimus fama, latissimo alueo, multisq; receptis aquis amplissimus, eius oppidi mœnia ad Austrū alluit: quæ sunt opere firmissimo, multis & excelsis turrib. horrida specie minaci. De cuius laudibus, quoniam in eo nati sumus, silere præstat quam pauca dicere. Quod rei præsentis est tamen, in vicinis huic oppido locis, qua Abulam irur, mons assurgit ferme in metæ modum ab aliis Abulensibus montibus omni ex parte diuulsus ambitu colligens passuum millia viginti quatuor, arduus ascensu plerumque præruptus.

A Mul-

Multis circum collucet pagis, syluisque impeditur: aquis gelidis & copiosis irriguus, tenui gleba, nonnulla ei iniuria est. In summo vertice ad Austrum rupibus horridum, difficili aditu antrum visitur religione plenum, Vincentii & sordum, quo tempore Elbora profugerunt Datsani metu, latebra nobilis, propeque arx & templum Vincentii nomine, eius fugæ monumentum extabat inclytum olim, non religionis modo opinione sed & amplis possessionibus locus editus, vnde latissimus in omnes partes despectus est, & intactis ævo arboribus amœnus auget maiestatem. Fama est olim Templariis militibus fuisse attributum, nunc Abbatia magis quam realia insigne est, quæ in Toletani templi sacerdotibus numeratur. Alioqui locus vastus vix vt parietinæ super sint vetusti operis vestigia, gemina lapideâ sepulcra formæ insolentis & nouæ: nullum præterea vel angustum sacellum: qua culpa haud facile dixerim ea religio negligatur. Sed sub ea tamen arce ad Septentrionem planicies omni ex parte collibus circumuenta panditur, annosis quercubus distincta, in qua rudi opere & male materiatur sacellum extat Virginis matris nomine omnibus circum populis sanctum, coniunctum viridarium fonte perenni niter, multa intus circumque castanea, nucæ, pruno, moroque. Quibus vestigiis Dianam nemorum tutelarem Diuam (vti finxit antiquitas) cultam fuisse lapidis inscriptio Romana indicio est, his verbis,

T O G O T I

L. V I B I V S

P R I S C V S

E X V O T O

Ipsæ Toxoti primis litteris legendum putabam, ab
 arcu

arcu & sagittis, cognomen haud infrequens Diana. Loci temperies, cum in medus æstatis calori-
 bus maligni sideris vi subiecti agri & oppida ardent, mirabilis. Noctu atque per diem sine molestia sine
 noxa sub arbore aut simplici recto durare possis. Perflant suauissimæ auræ nullis infectæ vaporibus;
 nulla tetra contagione graues: gelidissimæ aquæ locis omnibus scaturit: fontes decurrunt pellucidi;
 vnde Pelagi nomen loco factum. Latissima cæli, tolliq; facies est. thymum, borraginem, oxalim, pioniã
 sponte & copiose ex te terra fundit, ebuli & filicis amplius. Quales Elysios campos beatorũ sedes an-
 tiquitas prædicauit, talis eius montis per æstatem facies est cælo data. Rerum ad victum copiam vicina
 oppida pagiq; suppeditant, fructus suauissimos, v-
 uas, ficus, pira cum optimis comparanda, pernas-
 salitas eximia bonitate, piscium, autum, carniũ affa-
 tim, vina nobilissima, vt obliuionem patriæ possint
 inducere: mirerq; alioqui in tantis dotibus, ea loca
 vasta ædificiis esse, & non porius viros copiosos eo
 frequentes per æstatem domicilia transtulisse, siue
 amœnitatem siue salubritatem, siue rerum copiam
 secutos Sed nimirum amœnitatem honoremq; re-
 gionum si proreũtu careat, pleriq; inanem arbitra-
 tur, studia vtilitate merentes. In eum montem Cal-
 deronius nobilis in primis Theologus, eruditionis
 merito Canonicus Toleranus, cum fracto labori-
 bus & valetudine corpore æstiuus locum idoneum
 quæreret, forte an consilio delatus, me sibi, quo fa-
 miliariter vtebatur, socium Tolero euocauit: vt ha-
 beret cum quo in ea solitudine fallendo tempore
 sermones eruditos & familiares misceret. quod libe-
 ter & iucundissime faciebamus, reliquum tempus

aut in diuinis precibus diuinaque hostia, aut in libris ponebatur: vt verissime dicere possim nullos mihi dies illustriores iucundioresque illuxisse tanta erat conuictus & rerum omnium suauitas. Vna domiciliū angustia fordidi, humilis, rimosi fatigabat. Cui incommodo vt mederetur vir minime parcus in vicino agro, suo sumptu nostra ex forma hospitium ædificare proxima æstate aggressus est, structura modica, tardis incrementis redemptorum culpa: sed vbi ad culmen peruenerit, cum Regum superbis palatiis comparandum. Ei structuræ eramus intēti cum à Garzia Loaysa tuo, Philippe Princeps, magistro municipe nostro litteræ venerunt plenæ humanitatis atque officii: atque iis litteris adiunctæ disputationes, quas eo ductore ad D. Laurentii de arte grammatica habueras etuditas & elegantes. Aderat Suasola vir prudens & doctus, expiatum per confessionem conscientiam nostram, frequenter ad nos ventitare ex proximo oppido Nauamorcundo solitus, ingenio facili, morum eximio candore, vt germanum Cantabrum possis agnoscere. Erat in more, vt sole in occasum præcipiti proximum iugum occuparemus: vnde sereno cælo, nullaque offuscato nebula, Toletana ædificia ex tanto interuallo contemplari licet. Quo aspectu animis tantisper ex comparatione eius tranquillitatis cum vrbaniis æstibus, recreati, & quoniam perpetuæ auræ eo loco aspirant suauissime, nocturnis psalmis dabamus operam versus alternis pronunciando. Accidit eo die vt maturius penso absoluto, sub annosa quercu, bifida trunco, patula ramis, pro-cera & opaca lunæ, quæ pernox erat, radiis prohibendis informi ligno, qualia multa per syluam iacent,

cent, viventotum aut manu prostrata arbores, cōsideremus. Ibi ut affolet recenti memoria de acceptis litteris & tuis, Princeps, institutoribus mentio

† Obiit Com-
pluti Februa-
ris die 22.
anni 1599.
factus vocens
Archiepiscopus
pro Toledo.
nus.

incidit Marchione Veladæ, † Garzia Loayza viris eximiis, quales nostra ætas paucos tulit, in quorum moribus elucet absolutissimum modestiæ suauitatis, comitatis, prudentiæ que & prisca grauitatis exemplum (& licet ex eo monte tum

Marchioni subditos fines, tum gentilicia Loayzæ prædia despiciere) quibus deligendis dicebamus Regis prudentiæ cælesti proxima, nisi multis & magnis documētis testata esset, eo delectu perspectam omnibus fuisse. Omnia quæ in eam sententiam sunt dicta, referre pudor prohibet. Sed silentio tantisper facto, Magnum, inquam, nostro Principe instituendo onus ii viri quamuis præclari & nobiles sustinent, quantum enim est eius ingenium excolere, formare mores, cuius imperium post adiectos certe proximis annis Lusitanos, ipsis Oceani & terrarum finibus terminatur? quantum momentum, ut se disciplina dederit neglecta an accurata? & ut est ingenium multitudinis in deterius prone, si quos progressus diligentia fecerint, fortunæ, nobilitati, præclaræ indoli totum adscribetur: si quid in tanta rerum varietate, tanta aulæ licentiæ offensum fuerit, eorum inuidia peccabitur. Recte Suasola ait, si quid institutore opus esset, patre Rege sapientissimo præsentem, exemplis & præceptis filium Principem, quem pleno iam gradu per sua ingredientem vestigia videt, formate, reliqua omnis industria superuacanea sit. Et alioqui quid Hispaniæ Principi litteris opus sit? An conueniat studiis immori, in

umbra palleſcere, cui arma cui bella curæ eſſe de-
 bent? præſertim cum multos in Hiſpania principes
 numerare liceat, nullo quamuis cultu litterarum,
 rerum bello pæcque geſtarum gloria excellentes.
 An Cidus memoria excidit, & recenti memoria
 Ferdinandus Rex Catholicus, tum alii viri præſtan-
 tes nullis munditiis, nullis artibus exculti, ingenti
 ac militari animo, nobiles de hoſtibus triumphos
 reportaffe? Næ tu, inquam, bellus es homo: qui
 Principem nobis dari bardum, eruditionis omnis
 expertem velis, truncum nimirum aut lapidem ſi-
 ne oculis, ſine auribus, ſine ſenſu. Quid enim eſt
 aliud ſine cultu litterarum, ſine ingenuis artibus
 homo? Sed nimirum gentis veſtiæ ingenium pro-
 diſ virile vere ac militare. An bella putas geri ſine
 eruditionis præſidio? Neque enim temere Miner-
 uam tum bellis, tum ſapientiæ ſtudiis eandem præ-
 fecit antiquitas, armatam finxit. ſed ut indicaret
 in armorum præſidio, pacis artes deliteſcere; ſine
 ſapientiæ ſubſidio haudquaquam prudenter bella
 adminiſtrari. Licetque pro paucis Hiſpanis ducibus
 indoctis, innumeros proferre litteris atque erudi-
 tione præſtantes. noſtri etiam, quos designabas
 Principes, ſi ad excellentem indolem cultum inge-
 niorum adiunxiſſent, multo admirabiliores exti-
 tiſſent. O diuine Plato tua ſunt pleraque dicta &
 cogitata præclare. Tu dicere ſolebas, tum demum
 republicas fore beatas, cum eas aut philoſophi cœ-
 piſſent regere, aut qui regerent philoſophari. Ipſe
 etiam diuinæ litteræ quantopere Regibus ſapientiæ
 ſtadium commendent & quam frequenter, igno-
 rare nemo poteſt. Ad hæc Calderonius paucis, Sunt
 inquit, quæ dicis veriſſima, ſi modus adſit; neque e-
nim

nim Principem in litteris omnem ætatem conterere conuenit, vt inanem ab eruditione laudem petat: & vera sapientia Principum metu numinis, & legis diuinæ cognitione magis quam aliis artibus continetur. Sapientiæ, inquam, præcipuum munus diuini naminis cultu nititur: sed si alia ingenia artes accesserint, diuinum quid & eximium extabit: si via rationeque procedatur, primis annis, magnos procellus habebit, præsertim ea indole ingenii, expeditæ atq; tenacis memoriæ laude, qualem nostro Principi contigisse fama prædicat, & magni viri testantur. cultura adhibita incredibilis proventus existet. neglectus ager quò est fecundior natura, eo amplius sentibus & noxiis herbis vastatur. Verum de litteris plura à me sunt dicta ea disputatione, quã de Principis institutione commentabar diebus superioribus. Eam vobis vbi lima accesserit, cognoscendam atque castigandam libenter dabo. simul etiam de conformandis moribus, quæ præcipua cura est, de virtutum studio multa disputata à nobis videbitis, quam prudenter, vestrum iudicium erit: etiam ego, si me docebitis, quod minus placuerit, commutabo. Imo quando otium est, & de ea disputatione à te mentio facta est, de scripto prælegentem, aut ex memoria recitantem hac & sequentibus noctibus, quæ de grauisimo argumento collegisti, auidissimis animis audiemus. Castigandi laborem neq; veremur magnopere vt molestus sit: neq; recusamus tamẽ, si quid inciderit quod secus videatur, admonere. Conditionẽ accipio, ingenuũ animum laudo. deliciati. n. ingenii est, neq; satis amici, librum malle ab amico castigatũ accipere quã facere. Quod si eadem vultis & si placet, nostras commentationes

explicare aggrediar, cessabo cum tempus monue-
 rit, aut satietas audiendi. Nobis vero, inquit Calde-
 ronijs, & vehementer quidem audire placet, vt pro
 me & socio respondeam, quid enim iucundius dum
 cœna paratur, quam de ratione instituendi Princi-
 pem audire dicentem contingat? istosque tuos co-
 natus præclaros, si qua in re opus sit, pro virili parte
 adiuuare? Vestrum istum animum, inquam, pro eo
 ac debeo magnifacio: vellem tamen par vestræ ex-
 pectationi, & tam eruditjs auribus idonea oratio-
 nis facultas inesset. Quod si Socrates præsentem Phæ-
 dro amorem vituperaturus facere id non audet, ni-
 si sibi prius pallio caput obnuberet; multo magis
 me verecundari opus est coram eruditissimo viro,
 qui diu publicas Compluti Theologicas scholas
 cum magna celebritate explicuit, ludicras nostras
 cogitationes depromere; ac præsertim de Principe
 educando instituendoque quî possim homo priua-
 tus sine pudore differere? non audacia sed temeri-
 tas atque impudentia videatur. periculum ne Phor-
 mioni seni similis iudicet coram Annibale Pœno
 quali & quanto duce, de arte militati scholam ex-
 plicanti: eiusque exemplo verendum ne pro laude
 risum referam, stultitiæque & amenitiæ vitupera-
 tionem incurram. Non est quod reprehensionem
 metuas, Calderonijs ait. ex multa lectione quid
 prohibet præcepta salutaria colligere omnium se-
 culorum & gentium approbatione testata, magno-
 rum virorum experimentis fixa? Quod possis etiam
 Aristotelis & Platonis aliorumque philosophorum
 exemplo tueri, qui nulla reipublicæ tractatione, de
 constituenda tamen republica ex ingenio & libris
 multa subtiliter & prudenter disputarunt. Verum
 satietas

satietas, inquam, vitanda est simul æstiuo tempore
 consulendum, disputationem per otium & per par-
 tes diebus consequentibus cognoscendam vobis
 tradam. Si quid censura dignum videbitur, aut no-
 ctibus inter nos conferemus, aut lectione vniuersa
 absoluta, quod visum erit meis verbis sine alterca-
 tione emendabitur: ne volumen crescat, scilicet si
 de rebus singulis disceptabitur. simul quia, vt qui-
 dam ait, charta non erubescit, pudori nostro quam-
 uis subrustico consulemus. Hac lucubratione, si
 videtur, susceptæ disputationis causas explicabo,
 summaque capita delibabo, quo paratiores & attē-
 tiores ad legendum accedatis. Placet ea ratio, vter-
 que ait; præsertim cum vnà opera & votis nostris
 satisfiat, & tibi disputandi molestia detrahatur, con-
 tentionem omnem etiam litterariam, vt viderur, à
 multo tempore recusanti. Nempe cum ætate stu-
 dia mutantur: clamores & iurgia iuuenes decent,
 prouecta viros ætate literæ amœniores. Sed vt
 quod sum pollicitus, & quod vultis, aggrediar ex-
 plicare: Superioribus annis cum ex Italica nostra &
 Gallica peregrinatione redux in patriam Toleti
 hæsissem, quod nostri homines expetebant, exter-
 ni importune efflagitabant, historiam latinam de
 rebus Hispaniæ aliquot annis confeci: quo vno or-
 namento carere videbamur. In ea historia, multa
 & præclara principum virorum exempla confide-
 ravi, quæ si dum vniuersum opus in lucem editur, in
 vnum corpus colligerem, operæpretium me factu-
 rum putabam, vt gustum aliquem tum rerum Hi-
 spaniensium, tum nostri laboris lectori darem. Si-
 mul Philippi Principis ætate formanda iis exem-
 plis & præceptis conferre aliquid posse videbam

cuiusque magistro satisfacere: qui demandata ea cu-
 rarogarat per litteras monerem, si quid in eam rem
 ex usu fore obseruassem. Fecit ille humaniter & mo-
 deste ex omnibus partibus etiam infima præfidia
 petens; ipse tantis in me meritis amorique nisi re-
 sponderem, ingrati notam subirem, quod cupio à
 nostris moribus abesse. Itaque pro re præfenti pau-
 ca rescripsi: hac disputatione reliqua adicere cogi-
 tabam. Occasionem, inquit Calderonius, proba-
 mus scribendi, & alioqui in re omnium maxima
 voluisse vltro iuare, quis iure vituperarit? nunc
 quod reliquum est, & quod es pollicitus age, prius-
 quam redeundi tempus adsit. Nam & famulos festi-
 nare vt nos reuocent, mihi audire videor, Suaſola
 addit, importunū scilicet & graues. Ergo disputa-
 tionem in libros tres, singulosq; libros in capita di-
 stinximus, ne perpetua oratio satietatē afferret co-
 gitandum erat. diuisum iter lapidibus, diuersorū
 ex interuallo distinctum, minus est molestum. In
 primo libro de origine regie potestatis, vtilitate
 iure hæreditario inter cognatos, agnatosque dis-
 putatur. tyranni immanitas cum Regis benignita-
 te comparatur, ea conditione tyrannum viuere, vt
 cum laude possit occidi: quod est plane miserum.
 Regie potestatis fines quam late proferantur, & an
 maior vniuersa Rep. sit, explicatur magnis in ytram-
 que partem argumentis prolatis. Designatis finibus
 regii principatus, Regem à primis annis liber secun-
 dus formare aggreditur litteris & virtutibus omni-
 fariam: sed iis magis quæ Principem ornāt præ ca-
 teris, rebus gerendis idoneæ maximè videbantur
 esse pudicitia, clementia, liberalitas, magnitudo a-
 nimi, gloriæ incensum studium, religionis sanctif-
 sima

sine sincerus amor & cultus: qua nihil est potentius ad flectendos alliciendosque multitudinis animos. Postremus liber regii muneris partibus explicatis consumitur: quibus ex recondita philosophia & magnorum virorum usu, præceptis desumptis maiori ætate Princeps informandus est, ne incitia aut negligenti institutione labatur. Ad R. ép. paceregendâ, bello defendendâ, atque si opus sit amplificandâ, Regis vniuersa cura refertur. Ita quales magistratus esse debent iuridicundo: qui bellum administret, & quibus præsidii, qua arte: vectigalium quis modus sit, consideratur: fidei & iustitiæ quantum cultus, quæ ratio oblectâdi gentem, ac quantum pere, ne sacra vetustate fixa temere moueantur, curandum religionis neglectu remp. non posse constare. Quo loco longissimæ disputationi finis imponitur. Vos vniuersam attente per otium considerabitis, certi quo seueriores censores extiteritis, eam maiorem à nobis habituros gratiam: neque enim placet eorum ratio, qui leuis molestiæ metu, de amico quid fama locutura sit, nihil aut parum videntur curare. Si sunt medici prudentiores, qui minus ægroto parcunt: indulgentia sine periculo non contingat. His dictis assurgimus. famuli Ferrera, Nauarrus reditum vrgere cœperant, semel & iterum cœnam paratam dictitantes: neq; expectandum dum mora nostra gratiam perderet, quam ipsi culpam sustinerent. Ita eandem emensi viam rursus versus vestigiis terebamus, mula Calderonius propter pedum debilitatē: nos pedibus ex intervallo declius molliter iter fabulis fallētib; legebamur: ad facellumque delati, matrem Virgitem ante eius signum nixi de more genibus salutauimus. ~~et~~ ad cœnam

eruditis sermonibus magis quam vlla re gratam, i-
 tum est. Ad somnum labentibus astris, luna que ad
 occasum inclinante : cum sub opaca castanea ædi
 vicina ad multam noctem modestis iocis ad captan-
 dâ aurâ temperatissimâ sustentatum esset. Tuo qui-
 dem, Philippe Princeps, hoc quidquid laboris est,
 augusto nomini consecramus, nulla ambitione, sed
 studio sincero tibi gratificandi, præclaram istam in-
 genii & virtutum indolem iuvandi, de rep. vniuersa
 hoc ipso conatu bene merendi. Nam etsi in plena
 sapientiæ & grauitatis aula educato, inter viros pru-
 dentissimos versanti, quod caput est, tali ac tanto pa-
 rente, tam eruditis institutibus præcepta philoso-
 phiæ deesse non possunt: hac nostra disputatione ta-
 men per otium considerata, ea ipsa confirmari am-
 plius posse cogitabam, obseruari alia, quæ ad recte
 constituendam vitam, & rep. prudenter gubernân-
 dam, magnam vim mihi quidem habere videban-
 tur. Patuæ plerumque res maximas trahunt: nihilq;
 despiciendum quod maioris rei momentum efficiat-
 ur. Sed in disputationis aditu ad vota conuersus,
*Precor Princeps, ut nostram hanc operam in bonam
 partem accipias, maiorum nobilitati, tue indoli satisfac-
 eias. Precor Deus, ut nostris conatibus faueas, tuis mu-
 neribus, tantisq; animi & corporis dotibus perpetuita-
 tem addas. Ut expectationi par prouentus respondeat,
 benignus facito, tuo dono & castissimæ Virginis matris
 tuæ precibus exoratus.*

CAPVT I.

Homo natura est animal sociabile,

SOLIVAGI initio homines incertis sedibus fe-
 ratarum ritu pererrabant : vni sustentandæ vitæ
 curæ,

curæ, & secundum eam, vni procreandæ educandæque prolis libidini seruebant. nullo iure deuincti, nullius rectoris imperio tenebantur, nisi quatenus naturæ instinctu & impulsu in quaque familia, ei honor deferebatur maximus, quem ætatis prærogatiua cæteris videbant esse prælatum. Et cum numero augebatur & sobole, quandam populi formam rudem quamuis & incompositam representare videbatur. Sublato rectore, parente auo, filii nepotesque in multas familias in apalium instar dissipati, ex vno pago plures pagos effecere. Ratio viuendi quieta erat, nullaque sollicitudine grauis. paruo enim contenti pomis agrestibus arborum, baccis sponte natis, lacteque pecoris famem, sitim, si admoneret, aqua profluenti sedare soliti erant. pellibus animantium aduersus frigoris & æstus iniurias se munire, sub frondosa arbore iucundos captare somnos, instruere agrestia conuiuia, ludere cum æqualibus, sermones familiares miscere. Nullus locus fraudi, nulla mendacia, nulli potentiores, quorum salutare limina, quibus assentari opus haberent. nulli ambitus, nulli bellici fragores quietam vitam eorum hominum sollicitabāt. Nondum rabida & furens auaritia diuina beneficia interceperat, sibi que omnia vendicarat, sed vt quidam ait

Mallebant tenui contenti viuere cultu:

*Nesignare quidem, aut partiri limite campum
Faserat.*

Quibus bonis de felicitate cum cælestibus certare potuissent, illisque conuitium facere: nisi multarum rerum indigentia premeret, imbecillitasque corporis externis iniuriis opportunos faceret. E-

nimque-

nimvero parens humani generis & fator Deus eum mutua inter homines caritate, & amicitia nihil præstantius esse cerneret: neque ali posse excitariq; mutuum inter homines amorem liceret, nisi in vnum locum & sub eisdem legibus, multitudine hominū sociata: quibus sermonis facultatem dederat vt congregari possent, animi sensus & consilia aperire inuicem, quod ipsum amoris magnum incitamentum est, eodem vt vellent ac vero necessario facerent, multarum rerum indigos, multis periculis malisque obnoxios procreauit, quibus supplendis & procurandis multorum vires & industria sudaret. Sic qui cæteris animantibus cibos & tegumenta dedit, atq; aduersus externam vim, alia cornibus, dentibus, unguibus armauit, aliis, vt se periculo eriperent, pedum velocitatem largitus est: solum hominem nudum & inermē, quali ex naufragio rebus omnibus amissis, in huius vitæ ærumnas eiecit. qui neque materna vbera appetere, neque iniuriam temporis ferre, neque mouere se loco, vbi effusus est, pedibus possit, nihil aliud quam vitam miserissimam à fletu & lacrymis auspiciari valens, ad omen certissimum videlicet vrgentis infelicitatis atque instantis. His initiis reliqua vita contentanea est multis rebus indigens, quas neque vnus homo sibi, neque pauci præstare possint. Quot enim artificum & quanta industria consumitur lino, lana, bombyce pectendis, nendis, texendis, in varia indumenta mutandis? Quot fabris opus habemus domando ferro, conficiendis ex eo omne genus ferramentis, armis telisq; conflandis, metallis effodiendis, liquandis, in vasa ornamentaq; formandis quantus labor? Addas licet mercium exportationes inuentionesq;, culturā

agrorum, sationes arborum, ductus aquarum, derivationes fluuiorum castigationesque: agros irriguos, portus opera humana & industria factos vastis in mare molibus iactis: quorū omnium pleraque necessaria sunt, aliis humana vita ornatur & illustratur. Pellendis certe morbis quot medicamenta necessaria sunt? quanta remedia dies & vsus, & maior rerum cognitio inuexit, noua identidem neque ab antiquis inuenta? & cum cetera animantes naturali sagacitate parent sibi vitæ subsidia, si quibus opus habent, latibula, lustra, cibos in æstate, naturæ instinctu: ad morbos pellendos herbas salutes dignoscant: in tantis tenebris tantaque rerū ignorantia versatur ab ottu suo homo, vt nisi longo tempore singulas artes didicerit, nihil earū rerū, quibus opus habet, efficere possit: conficiendis omnibus nullius vita quamuis longæua sufficiat, nisi obseruatio multorum prudentiaque accedat multo vsu collecta. Dictamum ad pellendas sagittas vim habere, quis nisi caprea docuit, ea herba vtens cum iaculis venatorum confixa est? Chelidonium oculis caligantibus admouemus ab hirundine admoniti, pullorum agris oculis solita eo remedio lucem insinuare. Ciconia origano, hedera aprī morbis medetur, draco nausæ syluestris lactucæ succo restinguit. Quid alia magno numero cōmemorem? cum iis quę dicta sunt, cōpetenter sit demonstratū, egere hominem alieno præsidio & opibus: neq; suis vitibus posse vitæ omnia subsidia parare, ne ex quā quidem eorum partem. Accessit imbecillitas corporis ad propulsandam externā vim, prohibendam iniuriam. Nam neque vita hominum à feris immanibus quarum erat magnus numerus, nōdum cultu terræ

suscepto, nondum extirpatis incensisque syluis, tu-
 ra erat: & ipsi homines vt quisque maxime viribus
 fidebat, bestia instar fetocis & solitariae terrentis a-
 lias, alias timentis, in tenuiorum fortunas & vi-
 tam nullo prohibente grassabantur: praesertim cum
 aliis inita societate, multorum manus in agros pe-
 cora & villas irruebant, agentes ferentesque omnia,
 si quis resistere pararet, in vitam etiam saeuientes,
 miserabilis rerum facies. Vbi que latrocinia, dire-
 ptiones, caedesque impune exercebantur: nullus
 innocentiae tutus locus, nullus tenuitati. Ergo cum
 vita omnis externis iniuriis esset infesta, ac ne ipsi
 quidem consanguinei inter se & necessarii à mutuis
 caedibus temperarent manus: qui à potentioribus
 premebantur, mutuo se cum aliis societatis foedere
 constringere, & ad vnum aliquem iustitia fideque
 praestantem respicere coeperunt: cuius praesidio do-
 mesticas externalque iniurias prohiberent: aequita-
 te constituenda, summos cum infimis atque cum his
 medios aequabili deuinctos iure retinerent. Hinc
 urbani coetus primum regiaque maiestas orta est,
 quae non diuitiis & ambitu, sed moderatione, in-
 nocentia, perspectaque virtute olim obtinebantur.
 Sic ex multarum rerum indigentia, ex metu & con-
 scientia fragilitatis, iura humanitatis (per quam ho-
 mines sumus) & ciuilis societas, qua bene beateque
 viuitur, nata sunt. Nam & inter animantes alias,
 imbecilliores quaeque & timidiores congregantur,
 vt quoniam vires singulis desunt, infirmitatem qua-
 si collatis symbolis & inopiam multitudo tueatur.
 Bestiae solitariae versantur, leones, pantherae, vrsi,
 quoniam robore viribusque praestant. Sic factum
 vt homo ab ortu suo rebus omnibus destitutus,

præsidioque & armis carens, ex aliorum societate & industria pluribus bonis circumfluat, maiora munimenta habeat solus quam cæteræ omnes animantes, quæ vtrumque à natura ortuque suo habere videbantur. Inepte ergo natura à quibusdam accusatur quasi nouerca humani generis non mater, quæ muta animantia omnibus bonis instruxit: homo è autem inopem & infirmum in huius lucis usuram effudit, vt esset ludibrio in prædamque cedere. Ineptius alii neque sine impietatis nota, diuinam prouidentiam accusant, quasi omnia temere, nulloque rectore in terris circumferantur, vel eo argumento quod animal nobilissimum miseritiam vitam agat, præsidii omnibus & ornamentis careat. In quo enim illi naturam vituperant, diuinamque prouidentiam fugillant, in eo eius vis & diuinitas mirabilius apparet. Si enim homo haberet ad propulsanda pericula vires roburque, neque alienis opibus indigeret: quæ societas esset? quæ reuerentia inter homines? quis ordo? quæ fides? quæ humanitas? & cum homine per disciplinam castigato, reuocatoque ad modestiam, constricto legibus, & maiori potestate nihil præstantius sit, nihil amabilius: quid eodem soluto legibus & iudiciorum timore inhumanius efferaciusque esset? quæ bestia tantas strages daret? cum sit sæuissima iniustitia tenens arma. Ita ex imbecillitate societas inter homines diuinum bonum, humanitas legesque sanctissimæ natæ sunt, quibus vita communis securior facta est & ornatio: omnisque hominis ratio ex eo maxime pendet, quod nudus fragilisque nascitur, quod alieno præsidio indiget atque alienis opibus adiuari opus habet.

CAPVT II.

Vnum reip. præesse, quam plures præstantius est.

MAGNAM ergo atque admirabilem rationem habent, quæ præpostere constituta esse videbantur. ex imbecillitate & indigentia hominum ciuilis societas nata est, qua nihil est neque vsu salutarium, neque iucundius ad voluptatem. Adiuncta est regia maiestas quasi multitudinis custos, vno prælato de quo magna erat suscepta animis opinio probitatis & prudentiæ. quæ nullo principali apparatu terrebat, nullis initio legibus septa erat. æquabili iure cum cæteris viuentem rectorem ciuium beneuolentia aduersus pericula muniebat. ex eius voluntate & arbitratu respublica vniuersa, & priuatae controuersiæ componebantur: cum nihil esset tam graue quod tali Principe auctore posse cõsequi modo iustū, tū singuli tū vniuersi non speraret. Scribendi leges duplex causa extitit. Principis æquitate in suspicionem vocata, quæ vnus vir nō præstabat, vt pari studio omnes complecteretur, ira odioq; vacaret: leges sunt promulgatae, quæ cū omnibus temper atq; vna voce loquerentur. Est enim lex ratio omni perturbatione vacua, à mente diuina hausta, honesta & salutaria præscribens, prohibensque contraria. Deinde hominum exaggerata malitia, armis satellitum & maiestate deterrita, seueritate legum metuq; iudiciorū illigata est: vt dum singuli metuebant supplicia, sese facilius vniuersi à flagitio continerent. Illud etiã fit verisimile, leges initio paucissimas extitisse, easque paucis & apertis verbis nulla ex-

la explicatione eguisse. Legum multitudinem tempus & malicia inuexit tantam, vt iam non minus legibus quam vitiis laboremus: leguleiorum stabulis repurgandis nullius Herculis vires & industria sufficiant. Neque nimis aspera supplicia initio sceleris fuisse à legibus statuta credendum est: sed cum vsus declararet maiorem vim habere spem utilitatis voluptatisque libidinem ad cupiditatem inflammandam, quam pœnæ metum ad extinguendam, addebant semper aliquid ad seueritatem, donec ad mortem peruentum est. Quam ipsam, quia quidam pestilentes homines & nefarii præ voluptate contemnebant, maioribus exquisitisque tormentis ad terrorem incutiendum illam armarunt. Deinde Reges tuendis finibus magis quam proferer dis intenti cuique vrbi aut populo suus, tot numero censebantur quantus erat numerus ciuitatum. Sic in diuinis libris atque profanis scriptoribus sæpe in regione haud latissima spatiis consideramus multos Reges extitisse. Progrediente vero tempore siue plura habendi cupiditate impulsus, siue laudis & gloriæ ambitione incitati, nonnunquam etiam iniuriis lacesciti, gentes liberas subiugare, cupiditatem imperandi causam belli habere, Reges ceteros ditionibus pellere, & in omnium fortunis soli cœperunt dominari, vt Nynus, Cyrus, Alexander, & Cæsar, qui magna constituerunt primi & fundarunt imperia, non legitimos fuisse Reges, non monstra domuisse sublata per terras tyrannide, non vitia vt videri volebant depulisse, sed prædatoriam exercuisse videantur, tamen si vulgi opinione immensis laudibus celebrentur & gloria. Hoc fuit initium, hi progressus regiæ potestatis. De qua à magnis viris

sæpe dubitatum est, an præstet cæteris principatuum generibus, commodiusq; sit rebus humanis ciuitatem vnã aut prouinciam ab vno regi, an inter plures diuidi potestatem, imperiumque, siue pauci hi sint ex omni multitudine selecti, siue vniuersi qui intra eadem mœnia habitant, atque eisdem legibus viuunt. Suppetuntque magna & multa in vtramque partem argumenta, quæ hoc loco summa colligenda sunt. Primum enim cæteris principatuum generibus regium esse præstantius declarat, quod naturæ legibus maxime consentaneum est, vniuersitatis, cæterique regimen ad vnum caput reuocantis quod in cæteris naturæ partibus obseruamus à corde animantis vitam spiritumque diffundi in omnia membra: inter apes regem vnum præesse: in concentu musico cæteras voces ad vnã referri atque ex illa pendere, quasi dominetur aliis. Quæ gubernandi ratio non solum mundi rectioni consentanea est, sed cum suis partibus congruens domo vna, pago, ciuitate: quæ ab vno regi amant, multa capita auersantur. Hoc primum argumētum est multis aliis exemplis illustre, cuius vim primi homines considerantes, qui propius aberant à prima & meliori progenie, eoque facilius rerum naturam intuebantur, vnus imperium amplexi sunt. quod Aristoteles fatetur multis locis, ab vnus principatu ad alias imperii formas ventum esse. Et est verisimile, vti antea dictum est, multitudinem initio ab iis oppressam qui maiores opes habebant, societate cum aliis inita, vnum aliquem sibi præfecisse ducē, qui iniurias hostiū prohiberet, & vindicaret. Alias principatum formas tempus inuexit. Vnde illæ voces nata. *Multos esse Principes nõ est bonum: Rex v-*

nicus esto. Deinde ad conseruandam multitudinis pacem, vnus commodior est quam plures, qui sæpe sententiis discrepant, neq; minus negotii suis controuersis & dissidiis exhibent, quam ipsi habeant priuatorum litibus componendis. Prauæ cupiditatis, per quam mens excæcatur, iustitia corrumpitur, res publicæ & priuatae perturbantur, minus in vno Principe quam in pluribus est, siue rerum copia fastidium faciente, seu quia vnum quam multos præstare facilius est. imminuta cupiditate maior iustitiæ locus erit, maior libertati. Postremo cum principatus potestasque imperandi vana sine viribus sit: eæ vires in vno homine coniunctæ validiores sunt, maioresq; impetus dant, quam cum pluribus participatae, siue illæ opes sint, siue autoritas imperandi, siue populi studia in vnum coniuncta, plura maioraque efficiunt quam diuisa inter multos, quod in rebus aliis videmus, virtutis in angustum contractæ maiorem esse efficaciam & potestatem quam segregatæ & quasi multa aqua dilutæ. Res communes melius ab vno quam à multis curantur, in pari robore & copiis plura vnus præstat, quam si plures operi admoueantur quod vsus declarat bello gerendo fœdera inter multos inita neque esse diuturna neque valida. Hæc erant in hanc partem argumenta valida atque præclara. Quis neget? Quis non videat? Sed e contrario plurium principatû esse præferendum multa suadent. Prudentia & probitas per quam salus publica stat; & respublicæ feliciter gubernantur, multorum haud dubium maior est quasi collatis symbolis cœna lautior. quod vni deest suppletur ex aliis. vnus Principis quanta cæcitas, quanta rerum ignorantia, præsertim in palatio qua-

si in cauea inclusi neque suis oculis singula confide-
 rantis? & est magna apud Principes omnes penuria
 veritatis. cui quis locus sit inter continuos aulicorū
 plausus, inter domesticorum mendacia & fraudes,
 omnia ad suum commodum referentium? Ea sub-
 lata Principem passim offendere quis miretur? aut
 quis vellet sine luce, sine oculis & auribus hominē
 vnum in fastigio rerum collocare? T. Manlius Tor-
 quatus cum consul esset declaratus, excusat valetu-
 dinem oculorum: quod indignum duceret ei rem-
 publicam committi, qui alienis oculis omnia ge-
 rere opus haberet. Qui alieno ingenio, aliena pru-
 dentia egent, ii ad gubernandos alios idonei vide-
 buntur cæci hallucinantesque passim? Quod Gor-
 dianus Imperator grauissimis ad Misitheum socerū
 litteris conqueritur malum, Principum rationes la-
 befactare. Cui ipsi Reges Persarum vt mederentur
 ex parte, ministros delectos habebant spectata pru-
 dentia viros, quos ab officio, Regis oculos auresq;
 nominabant. Præclare cum rebus humanis age-
 tur, si vt in gregibus & inter apes contingit à præ-
 sidente vtraque regi naturæ præstantioris: ita rector
 populi conditione mortali maior esset Heros ali-
 quis, vti primis temporibus factum memorant. Sed
 quando id datum non est: quod vni deesse videmus,
 vt virtutis & sapientiæ opibus cæteros vincat, nu-
 mero suppleatur. Deinde nulla maior pestis iudi-
 ciorum esse possit, quam ira, odium, amor, cæte-
 rique affectus animi, quæ præcipua constituenda-
 rum legum causa fuit: quoniam in vniuersum lo-
 quuntur, neq; vlla perturbatione animi deprauātur.
 constat autem huic malo magis obnoxium vnum
 hominem esse plures difficilius corrup donis, am-

bitu, amicitia: quemadmodum multam aquam corrumperere, quam exiguam difficilius est. Adde multis de republica disceptantibus, quod ab vno peccatur ab aliis emendari, quorū in pari potestate incorruptius iudicium est, vires maiores. Vnius Principis errata quis audeat castigare, arma tenentis & in acie lingue (vti Aristoteles monuit) vitam mortemq; gestantis. furor non audacia sit eius voluntati repugnare velle, illumque monendo dolorem facere: præsertim cum tam multi ad gratiam loquantur vaniloqui assentatoresque, quorum est semper magnus numerus, certa pestis quia blanda. Quisque etiam in potestate sibi assentator est, sibiq; blanditur. Ad hæc constricto legibus principatu nihil est melius, soluto nulla pestis grauior, & est argumentum oppressæ per tyrannidem reipublicæ, cum contemptis legibus ad rectoris nutum vertitur. Quis autem non intelligat, non fateatur vnius potestatem & vires, penes quem summa reipublicæ sit, omniaque præsidia, difficillimum esse legibus contineri, ne maiora atq; insolita imperet populis vectigalia, iura regie successionis inuertat, omnia perfundet? & cū aliis magistratibus creandis inter plures communicetur potestas, siue senatus constituendus sit, siue legendi iudices: quis ferat vt in supremo magistratu vnus tantum rector præficiatur. cuius muneris grauissimæ partes sunt & variæ, bellum contra hostes gerere, subditos in pace continere, vniuersamq; rempublicam domi forisque præstare. His argumentis victi quidam manus dant eruditione præstanti viri, præsertim ex eorū numero qui in liberis ciuitatibus nati sunt: & est insitū natura, vt assuetis stare homines malint, nisi quæ vsus manifeste

arguit: neque periculo vacabat patria instituta mouere. contraria quamuis sentientes, quod maximis philoſophis video contigisse, vt regia potestati se minus æquos præbuerint. Aristoteles certè cum regiam potestatem probet maximè eius viri, qui cæteros omnes populares probitatis & prudentiæ opibus vnus vincat, in quem omnes animi & corporis dotes, quasi secum ipsa certans natura congestent larga manu, quod vix aliquando contingat: cæteris ciuitatibus vbi plures viuunt, ingenio & prudentia præstantes à pluribus gubernari satius fore arbitratur: iniquumque videri, qui nullas maiores opes ingenii, prudentiæ, probitatis ad rempublicam attulerit, summam eum rerum ad se trahere, supremamque potestatem occupare exclusis omnibus aliis. Ipsi etiam diuini libri regia potestati parum fauent iudicibus initio constitutis, qui Iudæorum rempublicam gubernarent. Quam reipublicæ formam ad ciuilem spectasse declarat, quod ad eum honorem electione, atque ex omnibus tribubus qui videbantur idonei, sumebantur, nulla præterea facultate leges gentis aut mores mutandi: vti illa Gedeonis verba declarant. *Non dominabor ego neq; filius meus, sed dominabitur vestri Dominus.* Regiam potestatem in eam gètem tempus inuexit, & malitia atque improbitate. Heli primum, deinde Samuelis filiorum irritati populares Regem sibi dari extorserunt, multum quamuis reclamante Samuele, atque imminentes ex eo calamitates seuera denunciatione prædicente: foreq; vt accepta potestate Reges abuterentur ad tyrannidem. Quo argumento efficitur, aut regiam potestatem ciuili præstantiorem non esse, aut illius certe populi moribus,

bus, atque eo præsertim tempore non satis fuisse accommodatam. Quod enim in aliis rerum generibus contingit, vt quæ præstantiora sunt & elegantiora non omnibus conueniant. vestes, calcei, domicilia: idem in reipublicæ forma contingere arbitror, vt quæ præstantissima sit, eam non omnium populorum mores & instituta recipiant. In non dispari enim argumentorum pondere, & ea sententiarum varietate animus inclinabat vt crederem, ac vero pro certo ponerem, vnius principatum cæteris omnibus reipublicæ formis esse præferendum. Quem ego quidem non negabo magnis periculis esse obnoxium, sæpe etiam degenerare in tyrannidem: sed ea incommoda maioribus bonis video compensari: neque alios principatus suis vitiis carere, & periculis multo grauioribus quisquam negabit, & vt sunt res humanæ fluxæ inconstantesque, prudentis viri partes sunt, non omnia incommoda, sed maiora vitare, persequi quæ maiores opportunitates afferre videantur. ac præsertim concordia inter ciues retinenda, (sine qua quid esset respublica?) aptissimum esse vnius principatum nemo dubitabit. qua conseruanda alia mala & pericula dissimulari satius arbitror. Quid enim pace præstantius, per quam ciuitates ornantur, illustrantur, fortunæ publicæ & priuæ stant? Quid bello exitialis, quo euertuntur, vruntur, intereuntq; vniuersa? Concordia parua impetia augentur: dissidiis maxima concidunt. Deinde cum in omni populi parte improborum numerus sit multo maximus, si rerum potestas penes plures fuerit, in omni deliberatione pars sanior à peiori superabitur: nec enim suffragia ponderantur, sed numerantur, ac ne fieri quidem

dem aliter potest. quod in vnus principatu non cōtingat: cum Princeps probitate & prudentia perspecta sit, quod non parum sæpe continger, & ipse quod optimum factu erit sequetur, & pro iure acceptæ potestatis prudentiores fecutus, populi leuitati, improborum temeritati resistet. Calamitates motusque graues in Hispania, quo tempore indulgentia paterna in plures filios diuisus est principatus, ut à Sanctio Rege Vasconum, qui Maior est dictus, & à filio eius Ferdinando factum scimus, documento esse debent, imperium indiuiduum esse debere: naturam potestatis esse incommunicabilem: ambitionem imperandi impotens malum esse, impium, inquietum, suspiciosum, fallax: nulloque amicitia neque propinquitatis respectu frenari, quo minus omnia permisceat atque pessundet. Debilitari vires inter plures partita cura, illud argumento est: quod non alia causa quam ditioe inter plures tributa, contentionibusque intestinis ex eo natis factum est, ut Maurorum gens steterit ea tempestate diuisa & ipsa in plures regulos, eoque opportuna maxime exitio, quod ipsum multis aliis temporibus accidit. Quod si in vnus prouincia partibus plures Principes esse debent, quamuis discreti finibus, multo minus in eadem parte, imperio inter plures communicato. Verum ita vnus principatum præferendum iudicamus, si optimos quosque ciues in consilium adhibeat, atque senatu conuocato ex eorum sententia res publicas & priuatas administret. sic enim priuatis affectibus medebitur & imprudentia. sic cum regia maiestate coniunget optimates, quam Aristocratiam dixere veteres: sic ciuitate vniuersa aut prouincia cursum

tenente, optatum felicitatis portū occupabit. Rege priuatis affectibus seruiente, aut ex suo aulicorū iudicio subditos gubernantes res publicas aut priuatas, nulla pestis grauior excogitari potest: quod magnorum imperiorum miserabiles casus declarant, cladesq; ab omni memoria graues. cum enim relicta Regis beneuolentia in eo tyrannum induat, cum eius nomine regnent aulici: vniuersas reipublicę partes euertat necesse est, subditosq; eius fidei creditos in grauissimas calamitates præcipites det. Estq; natura ita comparatum, optima quæq;, si corrumpantur, in peiora & tetriora mala desinere. Neq; leue argumentum est regiam potestatem cæteris esse præstantiorem, cum eadem labefactata atq; in contrarium versa, desinat in tyrannidem omnium pessimam atq; pestilentissimam formam gubernandi. Optimo enim pessimum opponatur necesse est, maxime pestilentem saluberrimo principatui.

C A P. III.

*Num principatus hereditarius esse
debeat.*

VNIVS principatum, quem monarchiam **Græci** dixerunt, cæteris omnibus præstare explicatum est: eius præsertim qui ciues omnes prudentiæ, probitatis & iustitiæ opibus vnus superet nulli cedat: quem subditi quasi de cælo dilapsum hominem supra conditionem mortalem intueantur, admirenturque. Ea namque gubernandi ratio mundi rectioni consentanea est, cum natura rerum consentiens, & aliarum animantium gubernatione, Deo amica;

amica: cum respublica per eum modum Deo simi-
 lior euadat, qui maxime vnus est. Dei autem simi-
 litudine, quoad natura humana recipit, tum singu-
 litum vniuersi felices efficiantur. Ad hæc bonum
 & vnum ita inter se apta & connexa sunt, vt boni
 ratio vnus rationem consequatur (vti acuti philo-
 sopheri disputant, & res ipsa indicat.) Constat autem
 republicam vnus imperio constrictam, magis
 quam plurium vniri inter se & cum suis partibus:
 atque adeo meliorem, perfectioremque fore, quam
 si plura habeat capita fateamur necesse est. His ar-
 gumentis ad superiora adiunctis, quæ proximo ca-
 pite sunt posita multa atque illustria, satis arbitror
 confirmari regiam potestatem excellentiorem esse
 ea reipublicæ forma, vbi dominantur multi, siue
 proceres siue populares. Debet quidem vir prudens
 meminisse temporum & reipublicæ in qua natus
 est, neque nouarum rerum studio incitari: meliora
 tantum voto expetere, atque cogitare, vix imperia
 & respublicas nisi in peius mutari. Si tamen optio
 detur, si hominum & reipublicæ, in qua viuit, con-
 ditio patiatur, præstantissimam reipublicæ formam
 pro virili parte fundabit, modo sine motu tumul-
 tuque ad vnus imperium directam vnus constri-
 ctam potestate. His ita constitutis quæstio sequitur
 neque minus grauis neque minori difficultate im-
 plicita. Conueniat vno Principe sublato per mor-
 tem, principatum esse hæreditarium: an successo-
 rem ex omnibus dari præstet, vti in plerisque genti-
 bus obseruatum scimus cura, ne regia potestas da-
 ta ad salutem, diuturnitate imperandi certa que suc-
 cessione in tyrannidem degeneraret, & filios sæpe
 paterna indulgentia, copia voluptatum corrumpi,
 & paren-

& parentibus esse dissimiles non ignorabant, ea culpa breui imperia concidisse. Quid autem exitialibus, quid tetrius, quam fortunæ temeritati rempublicam permittere? iuuenem prauis moribus, aut puerum saepe in cunis vagientem, & quod deterius est fœminam imperio præfici, exercitus, prouincias, copias, ex vxoris sinu dari accipique temere nullo delectu? & quod virtutibus erat debitum, nullis iam meritis, contra malis artibus obtineri gentis principatum: rempublicamque vnus respectu grauiissimis procellis exagitari? & quidem (vt alias gentes missas faciamus) ex diuinis libris satis perspiciatur, Idumæorum Reges electione, rerum summæ fuisse præfectos, nec parentibus successisse filios. In Hispania tandiu Principes omnibus imperaturi ex omnibus eligebantur, quandiu in ea Gotthorum imperium sterit: imperio & legibus commutatis hæreditariam successionem tempus inuexit, nimia Regum potentia, populisque Principum voluntati blandientibus hæreditaria successio inuecta est. Neque deerant viri prudentes, qui magnis in speciem argumentis iuri id atque æquitati consonum esse disputarent, priorum Principum beneficiis deuincti & in assentationem effusi: aut quia ita sentiebant. Principum filios ex nobilissimo sanguine procreatos, & in plena sanctitatis atque prudentiæ domo educatos, similes fore maioribus affirmabāt. Ex priuatis factos Principes superbos atque arrogantibus euadere: vti videmus pauperibus contingere cum repente facti sunt diuites, honores adepti sunt, graues intolerandosque existere. in magistratu, omniumque rerum licentia mores commutari aut apparere indolem vitiorum, naturæ peruersi-

tatem, quæ priuatæ fortunæ humilitate tegebatur non secus ac quassati vasis vitium humore infuso perspicitur. Nouo principe designando (quod superius est indicatum) improbos vincere, quorum est in omni multitudine semper numerus maior. Romani imperii opes & potentiam corruisse nulla rem magis, quam Principum electione à prætorianis occupata. magno sæpe dedecore maiestatis. vilissimi plerumque homines magno rempublicam licentes in rerum imperii fastigio collocati sunt. Sed & in Hispania ex minoribus principatibus licet de summa disputationis iudicare. Erant in Castella vltiori ante annos ducentos oppida nō pauca, quibus ducta ab antiquo consuetudine, dominos designare liberum erat. Quædam ex vniuersa gente eum Principem iuebant, quem suis rationibus opportunum maxime iudicarent : alia ex vna tantum familia. Vtraque ab ea libertate Behetriæ vulgo vocabantur, tanta ex ea re legum & iudiciorum perturbatione, vt ea voce pascim vtantur Hispani, cum rem maxime perturbatam significare volunt : vbi nihil ratione agitur, sed vis, clamor atque libido dominatur. Quæ mala omni ratione vitanda sunt, & in non minori periculo hæreditas retinenda est in principatu : meliusque sperandum de Principum filiis, quam in priori disputatione ponebatur. Sed & si spes fefellerit concepta popularium animis, vti non parum sæpe accidit, id incommodum maioribus commodis compensari constat. Reuerentiam exhiberi maiorem iis, qui ex Regibus auis atque atauis nati sunt, non à ciuibus modo sed ab externis ipsisque publicis hostibus. Imperii maiestas quid aliud quam salutis tutela reipublicæ salus est?

lus est? quod Iacobus Abenlucephus bis aperte declarauit, semel Zaharæ Alfonso Regi cognomento Sapienti, qui ad eum supplex accesserat, altiori sede data: qui honos hospiti est habitus, & quoniã Alfonso ex Regum progenie ortus, & in regni spẽ à prima ætate educatus, dignitate maior erat. Iterum cum Cæsariano, quam urbem in Bætica sextum iam mensem obsidebat cum numerosis Afrorum copiis, repente mutato consilio, raptimque transmissis Letidiscessit, veritus ne si cum Sanctio Rege Alfonso filio, qui proximis locis tendebat contractis raptim copiis, ventum esset ad manus, in pugna vinceretur. neque dissimulauit timoris causam. roganti enim, eccur fugæ consilium cepisset, *Hostis, inquit, quadraginta nihilominus Regibus ortus tãto septus presidio pugnaret ante oculos versantibus nobis ad terrorẽ, illis ad fiduciam: cum ego in nouam familiam Barra meda primus regni maiestatem intulerim.* Tanti refert in Principe maioribus Principibus esse natum. nobilitas enim instar lucis est, multitudinis sed & procerum oculos perstringentis frænantisque temeritatem. Et est natura datum vt res communes & imperia magis opinione hominum quam rebus ipsis gubernentur. Pereunte obsequio imperium etiam intercidit: feruntque æquiori homines animo, quem Princeps infeliciter genuit, quam qui electus est non male. Ad hæc principatu factõ hereditario, perpetui quodammodo Principes perpetuæ reipublicæ dantur, quod saluberrimum est: sic enim inter regni turbulenti tempestates motusque graues, quasi principatu continuato, magnæ de successione contentiones, simultatesque vitantur, quas existere necesse est sublata in principatu hereditate.

Demum

Demum res communes diligentius quasi propriæ curantur ab eo, qui posteris relicturus est quam acceperit potestatem : negliguntur ab aliis, qui exiguo vitæ incertoque tempore circumscriptum principatum habent. Præsertim cum quisque vereatur ne successor, ut sunt homines, eorumq; iudicia varia, eius præclara cœpta consiliaque aut inchoata relinquat, aut vertat in contrarium : vti contingere videmus, vbi cunque principatus, populi aut procerum suffragiis demandantur. Equidem non nego Aristoteli, quali & quanto philosopho? non probari ut filii parentibus sine discrimine succedant, lib. Polit. tertio, cap. vndecimo. Constat præterea filios sæpe à paternis virtutibus degenerare, veteres historiæ testantur sacræ atque profanæ : innumera exempla proferri possunt calamitatum, quas reipublicæ intulerunt Principes à maiorum virtutibus degeneres. Nimirum exolescente indole probitatis, non secus ac in satis & pecudibus semina cælo, terraque, tempore maxime mutantur. Sic ardens Principum ingenium copia voluptatum aut prava educatione extinguitur. utque singuli morituri nascimur, ita miramur dolemusque indolem stirpium, satorum, animantium atque familiarum suos veluti natales incrementaque habere, ac tandem consensescere interireque : quod in postremis Castellæ Regibus considerare licet. Fuit in Henrico eo qui Petrum Regem fratrem suum interfecit, familiæ conditore viuidum ingenium, & supra ortus conditionem animus maior. In Iohanne filio felicitas multo minor, neque par industria vigorque rebus gerendis domi forisque. In Henrico nepote igne mens, animus orbis terrarum ac cæli capax : sed imbecil-

hecilla valitudine, breuique ætate diu præstare non potuit quales promiserat virtutes. Ioannes eo nomine secundus ingenio fuit erudito magis litteris, quam rebus gerendis idoneo. in quo & eius filio Henrico consenuit maiorum gloria, atque in ludibrium versa est: industriaque & virtus aliena sibi viâ ad eorum regnum muniuit, ambiguo tunc iure, publico deinde commodo. Quæ quidem omnia eo pertinent, vt intelligatur filios non parum sæpe parentibus dissimiles existere ingenio, natura, moribus. Sed neque negare possumus, Principes neque minus ignauos, neque minore prauitate motum, ac ne minori quidem numero per electionem extitisse quam post susceptam hæreditatem. Excute veteres annales, atque memoriam antiquitatis repete, illas imperii Romani faces, monstraq; Claudium, Othonem, Vitellium, Helogabalum, alios considera. num alia ratione euectos ad imperium putas, quam suffragatione militari? Mitto externa. an erit aliquis tanta confidentia qui audeat, aut tam ignarus rerum nostratarum, qui non confiteatur in Hispania rerum potentibus Gotthis, quo tempore eligebantur ex omnibus Principes, multo peiores Reges quam tempore consequenti extitisse? An Witiza Rodericusque memoria exciderunt postremi Gotthorum Reges, quorum scelera funestâ cladem vniuersæ Hispaniæ attulerunt? Præclare cum rebus humanis ageretur, si quæ à sano initio suscipiuntur eadem perseverarent, postremaque cum primis connexa aptaq; essent. verum ignauia malitiaque hominum, tempusque cuncta deprauat. ea est humanæ vitæ conditio. Nos stulti atque inepti rerum æstimatores, qui alterius partis vitia accu-

santes nolumus considerare in quæ incommoda antiquis temporibus diuersa ratione suscepta incurreretur. quæ videbimus vitia auersamur, præterita præsentibus potiora fuisse, foreque existimantes, vnde malorum orbis recurrat. Quæ tamen si minora antiquis temporibus extitissent, comitiorum æstus, ambitionis terræ incommoda, qua alia ratione, nisi hæreditate suscepta possint procurari. Porro ad domesticam tranquillitatem retinendam nulla commodior ratio sit, quam lege successore designato, ne studiis populorum aut cupiditati Principum locus sit, sublata omni contentionis facultate. Sic commodius fore cogitabam hæreditariū esse principatum. Et vitia Principis præsertim in tenera ætate, recta institutione castigari possunt: qua sæpe deprauatæ naturæ frænantur, vertunturque in cōtrarium. quod si secus contingat, neq; votis & diligentia par successus fuerit, dissimulandum censeo quatenus salus publica patiatur, priuatimque corruptis moribus Princeps contingat. alioquin si rem publicam in periculum vocat, si patriæ religionis contēptor existit, neque medicinam vllam recipit, abdicandum iudico, aliumque substituendum: quod in Hispania non semel fuisse factum scimus. quasi fera irritata omnium telis peti debet, cum humanitate abdicata tyrannum induat. Sic Petro Rege ob immanitatem deiecto publice. Henricus eius frater, quamuis ex impari matre, regnum obtinuit. sic Henrico huius abnepote ob ignauia prænosq; mores abdicato procerum suffragiis, primum Alfonso eius frater, recte an secus non disputo, sed tamen in tenera ætate Rex est proclamatus: deinde defuncto Alfonso, Elisabetha eius soror Henrico

inuito

inuito rerum summam ad se traxit regio tantum nomine abstinens dum ille vixit. Quibus temporibus multa deprauate fuisse facta fatemur. Verum omne magnum exemplum habeat aliquid de iniquo prope modum necesse est: quod priuatim peccatur, publica salute deiectaque prauitate cōpensatur. Neque vni tantum familiæ principatum tribuendum censeo iure hæreditario: sed etiã cum multi filii Principis extiterint, designandũ lege, quis in defuncti patris locum & opes reponatur. ne quoad fieri possit studiis populi locus relinquatur, vnde publica tranquillitas perturbetur, cuius prima cura esse debet. neque. n. in principatu probamus quod Plato faciendum censuit in hæreditate priuata, vt cæteris exclusis vni filio relinqueretur vniuersa; sed voluntate patris prælato, certa que sententia: quo filios obsequentiores parentibus faceret scilicet. quod fere institutum in Hispania Aragonii sequuntur. Verum ex priuatis hæreditatibus nullum periculum imminet: ex principatu graues contentiones existere necesse est, nisi lege definita sit successio. quales inter Mauros Principes in Africa atque Hispania extitisse sæpe considero; bella exitialia, pulsos occisosque Reges non tantũ ingenio gentis ad mutandos Principes pronæ: sed etiam quod certa lege & more, quis inter filios succederet; fixum non erat. Porro moribus nationum video susceptum. vt maiores natu filii cæteris præferantur, scæminis mares: tamen si Dauidem videmus Salomoni minimo omnium filio regnum de manu dedisse, maiori abdicato: quod nõ negabo ab aliis Regibus fuisse in ea gente factitatũ Dauidis exemplo. Et primis temporibus cõstat Iacobum Patriarchã iura primogeniti Rubeno ablata

In Iosephum transtulisse, vti diuini libri testantur. Verum Rubeni flagitium impietasque grauis eo supplicio est vindicata. Dauidem non sine diuino instinctu & inflatu crediderim id exemplum reliquisse, quod Principes alii aliquando imitati sunt: nostri etiam imitentur, cum aut maior natu filius fædus flagitio est, neque recipit sanitatem omnibus remediis tentatis, aut minor natu excellenti præ cæteris virtute est, non arbitror iniquum aliquando fore, si fratribus maioribus præferatur, modo sine motu contingat contentioneque: pater Princeps hærede instituendo non priuatis affectibus ducatur, sed publicam salutem respiciat. quod auorum memoria Ioannes Aragonius Rex fecit, nostra pater tuus, capto vterque Carolo filio suo maiori, nimirum Ferdinando Catholico Hispaniæ imperium superi tunc destinabant, nunc tibi atavi & maiorum laudes veris virtutibus æquatur: quod ista indoles ingenii & præclara institutio pollicetur, & nos votis nostris libenter fauemus. Sed quoniam diuini hominis est affectibus priuatis resistere, vixque tantum virtutis splendorem nostri mores recipiunt, retinendam fore consuetudinem arbitror: neque pro Regis arbitrio successionem etiam inter filios mutandam videri. præsertim cum leges successionis mutare non eius, sed reipublicæ sit, quæ imperium dedit iis legibus constrictum, ordinum consensu id faciat opus est. De fæmina an nulla prole virili suscepta, aut defunctis fratribus debeat rebus præfici, dubitari solet, & moribus multarum prouinciatarum fixum est: ne fæmina imperii hæres sit. quid enim mulierem præficient ad res gerendas ineptam, cõsiliu inopem, quæ si domi præsideret ma-

gna perturbatio esset, an eam vniuersæ reipublicæ præfici patiemur? pacis bellicque consilia ab ea prodibunt? Et quidem in Hispania non vnus mos fuit, neque ratio eadem. In Aragonia sæpe fœminæ ad regni hæreditatem admissæ sunt, sæpe exclusæ. Verum cum in diuinis libris legamus Deborah Iudeorum rempublicam tenuisse, cum multo plures prouinciæ id sequantur, vt fœminis deferatur imperiũ nulla virili prole: ac in Castella profecto, quæ nobilissima Hispaniæ pars & prouincia est exterarum nulli cedit, in Vasconibus item id videamus à primis temporibus susceptum, vt sexum in imperio non discernant: non putamus nostrum morem vituperari iure posse, & alioqui multas commoditates habet: hæreditatem cum electione coniungi fœminæ hæredi ex omnibus viro delecto, qui ceteris præstet. Imperia per coniugia amplificari: quod aliis prouinciis non contingat. Hispanas res scimus in hanc imperii amplitudinem venisse, non magis armis & virtute, quam per varia Principum coniugia iunctis multis prouinciis principatibusque.

CAPVT IV.

De iure regni successione inter agnatos.

GRAVES de successione rixæ, exitiales contentiones vitantur successore in omne tempus per legem designato, neque relicto in cuiusquam arbitrio, defuncto aliquo Rege quis in eius locum substituatur: ne patri quidem Regi potestate permessa ex filiorum numero hæredem principatus, quem maxime voluerit designandi. In quo publicæ tranquillitati consulitur, qua in rebus humanis

nihil est salutaris. Leges quibus constricta est successio, mutare nemini licet sine populi voluntate, à quo pendent iura regnandi. Eæ leges pars in æs incisæ in tabulasque relata, pars moribus institutisque singularum prouinciarum conseruantur. Sed descriptis legibus, quomodo intelligendæ sint, dubitari potest: consuetudines sæpe pro rerum conditione mutantur. Inde totius controuersia difficultas existit: quam scribentium diuersitas & altercatio magis etiam obscurauit. Filios patribus in regno succedere moribus populorū receptum est, ac ferme virili sexu, natuque maximos, vti paulo ante dictum est. sed vbi superstitè patre Principe è pluribus filiis maior natu decessit prole relicta, nepos a uo defuncto an eius patruus præferri debeant, dubitatum sæpe est: illustriaque in vtramque partem exempla extant: tum in Hispania tum in cæteris prouinciis patrum nepotibus prætermisissis regnum obtinuerunt: nonnunquam econtrario nepotes ad Regnum vocati sunt decedentibus auis. Quod æquitati esse atque legibus magis consentaneum plerisque visum est, in auiti regni spem natos atque educatos non esse ea spe, eoque iure spoliandos: acerbumque videri patris obitum noua cumulari calamitate filiorum. Illud maiori sententiarum varietate disputatur: omnibus liberis sublati, aut nulla à Principe prole suscepta, ex agnatis quis debeat ad scepra vocari, Regeq; defuncto successor dari. Finge illi fratres sororesque antea fuisse, extinctosque iam esse: an nati ex sororibus. an ex fratribus: an stirps consideranda, si ex maribus si ex feminis sint prognati: an singulorū agnatorū capite, non secus ac si filii essent cōparanda, sexus atque ætatis inter ipsos

modo discrimine perspecto. Præterea an gradu remotiori præferendus sit, vt nepos maioris fratris patruo, aut amitæ. Omnino in cæteris bonis, quæ hæreditario iure proueniunt, vtroque modo contingit: legeq; imperatoria, quæ lex est de hæreditate ab intestato proueniente scitum est, auo cum patruis nepotes ex filio defuncto succedere, in stirpem tamen relatos: vt nihil amplius obueniatur omnibus quam parens, si superstes esset: de hæreditate participaret. idem sancitum cum defuncto fratri intestato frater succedit, filios ex fratre alio in stirpem relatos cum patruo ipsorum, defuncti fratre hæreditatem capere. nam si cum patruo nepotes aut filii fratrum non succedunt, sed aut hi inter se cõparati, aut patruie hæreditatem adeunt, aut qui remotiori gradu propinquitatis, defunctum attingunt: in capita vt referantur, & æquas singuli portiones accipiant necesse erit. Ergo in priori hæredum genere repræsentatio suscipitur, excluditur in posteriori. Vtrũ horũ in regno obseruari debeat cũ descendētibz sublatis omnibus filiis nepotibusq; propinquis à latere ad imperiũ sceptraq; vocantur, magna quaestio est incredibili sententiarũ varietate inter iureconsultos exagitata dubiãq; Numero tamen & eruditione potiores capitũ rationẽ haberi iubẽt, negãt stirpis: quod iure sanguinis regnũ obueniatur. dicũtur autem sanguini dari, quæ more, instituto, lege, aut priuati cuiuspiã volũtate vni cupiã familiæ destinata capiũtur, nõ iudicio & volũtate vltimi possessoris: vti alia quæ hæreditario iure prouenientia pro volũtate mutãtur. Eoq; in pari propinquitate iubent, nisi lege prouinciali secus sancitũ sit, præstantissimum sexu, etate, prudentia ex eã familia cognatorumque

numero ad regni successionem vocandum. Quod
 fœminis, quas ipsa natura ab imperio seiunctas vo-
 luit, puerisque aetate minoribus, & curis grauiori-
 bus impari, diuersa sententia aditum ad regnū pa-
 refaciat, quæ magna pernicies est, omnibusque pia-
 culis procuranda: reiicienda repræsentatio quasi
 iuris figmentum, neque extendenda ad ea, quæ ex-
 pressa legibus institutisve populorum nō sunt. Quid
 enim, an commentis fictionibusque susceptis rem-
 publicam præstanti rectore spoliabimus, permitte-
 mus inepto, cui tutore & gubernatore opus sit? at-
 que in manifesta pericula incommodaque scientes
 prudentesque præcipitabimus, vanasque cogitatio-
 nes & argumenta multorum salute potiora iudica-
 bimus? Apage tantum probrum tantumque malū.
 At parentes omnia sua vt bona sic iura cum gene-
 ratione transfundunt in posteros verū in iure qua-
 esito: in futuro si superstites ii essent, non item. At in
 minoribus principatibus hæredes reuocantur ad
 stirpem, & ex parentum conditione non secus ac
 si ii viuerent de filiorum iure, an propinqui defun-
 cti adeant hæreditatem iudicatur: fœminaque mo-
 do ex viro nata præfertur mari, cui ex matre ius suc-
 cessionis quaritur. Negant id quidam. deinde si cō-
 cedatur, non continuo verum est tantundem in
 regni successionem seruari debere: vbi multa propria
 sunt ab aliis omnibus hæreditatibus seiuncta: mi-
 nor repræsentationi locus, si reipublicæ incolumi-
 tas procuranda est. Sed vt in pauca disputationem
 conferamus. Sint ex iustis nuptiis modo iusti filii
 quorum honor principatusque disceptat, imperiique
 sanctitas ad coniugii sanctitatem adiungatur, in pa-
 ri propinquitate eorum qui defuncti scepra am-
 biunt,

biunt, qui ætate, sexu, virtutibus præstantior est, ei regnum deferatur: nisi priuatis prouinciæ legibus aut more secus sancitum sit: quibus standum putabamus. Nostra disputatio ex ipsis naturæ principis procedebat & iure communi: quæ ratio Hispanorum moribus consentanea est. Constat etiam iura regnandi in armis plerumque homines ponere malis artibus ambitiosos atque væcordes: & qui minus iure, plus viribus sæpe potest: silent enim inter arma leges. nemoque est qui oblatam facultatē regnandi, legum arbitrio permittat. Neque negamus iure successionis controuerso eam sequi partē rempublicam posse, modo voluntate certoq; iudicio, quæ rebus & tempori maxime accommodata videatur: vnde varia in vtramq; partem atque illustria exempla manarunt, tum in aliis Christiani orbis partibus, tum præsertim in Hispania. Henrico eo nomine primo Castellæ Rege in tenera ætate sine prole defuncto è duabus sororibus Berengaria prælata est Ferdinandi Regis mater, eius cui vitæ probitas Sancti cognomen adiunxit. Blanca Galliæ Regina prætermissa est, Ludouici itidem Sæcti Galliæ Regis mater, quæ maior natu erat. tamen si in eo procures secuti videntur, ne externi in Hispania imperarent. Consilium proculdubio salutare, vti perpetua felicitas Ferdinandi, vitæque innocentia, morum sanctitas declarauit. Alfonsi Regis cognomento Sapientis Sanctius minor filius, quia indoles inerat, periculosum tenenti arma quod ambiebat denegare, nepotibus ex maiori filio prælatus est. Verum omisissis veteribus recentiora proferantur. Henricus re & cognomento Nothus fratrem Regem, quia imperio ad perniciem multorum abutebatur,

sua ipse manu interemit, eiusque filias paterna hæ-
 reditate spoliauit regno occupato. quod nisi iure fa-
 ctum est, priores in Castella Reges iniuria regnasse
 fateamur oportet. Consequentibus annis Ioannem
 Auisii Magistrum Lusitania Regem iussit, iure an in-
 iuria non disputamus: sed certe obscuri natales, Cas-
 tellæ arma deturbare eum, aut posteros nõ potue-
 runt, quominus ad nostram ætatem imperium ab
 eo constitutum bonis omnibus & felicitate conspi-
 cuum steterit. Neque multo post duæ Ioannis Ara-
 gonix Regis filix à paterno regno depulsa sunt:
 Martinusque Iohannis frater eo defuncto ex Sicilia
 ad imperii sceptrum euocatus, quoniam rationes pu-
 blicæ conturbatæ id postulare videbantur. Quod
 Petronilla olim Regina Ramiri Monachi filia se-
 cuta sub ipsum partum facto testamento ventrem
 hæredem scripsit, si mascula proles esset, si filia Ray-
 mundum Barcinonensem virum suum substitue-
 bat hæredem exemplo memorabili: quod filius Al-
 fonsus retractauit ad regni hæreditatem, contra
 quam mater fecerat, filiabus restituit. Sicut iura re-
 gnandi ex Principum voluntate mutantur, vsque eo
 vt in ea prouincia inueniamus aliquando exclusis
 à regno filiabus, nepotibus ex iis relictam succedē-
 di facultatem & ius. Mitto Ferdinandum in Marti-
 ni Regis defuncti locum ad imperium Aragonium
 venisse è Castella: vbi res communes pro puero Re-
 ge Ioanne secundo procurabat. Gloria rerum ge-
 starum præclaraque virtus imperium dedit, magis
 quam quod iure alios æmulos superaret. Nimirum
 quod publicæ salutis causa, & communi consensu
 statutum est, eadem multitudinis voluntate rebus
 exigentibus immutari quid obstat? certe iure inter
 multos

multos controuerso, quis amplecti ueret consilium salutaris? An iniqui iudices in causa omnium grauiissima esse uelimus? præsertim cum iura regnandi hæreditaria feresint facta magis dissimulante populo, & priorum Principum uoluntati repugnare non auso, quam certa uoluntate, liberoque omnium ordinum consensu: uti fore opus uidebatur.

CAPVT V.

Discrimen Regis & tyranni.

SEX sunt genera principatum formæque respublicas gubernandi, summa hoc loco designanda, priusquam quid inter Regis beneuolentiam & tyranni uacordiam intersit, explicamus. Regia potestas, uni homini delata rerum omnium summa atque unius arbitrio constituitur. Optimatum quam Græci Aristocratiam dixere, sancitur, eadem potestate inter paucos uirtute præstantes tributa. Nam quæ respublica proprio nomine dicitur, tum existit, cum uniuersi populares imperii participes sunt, eo temperamento, ut maiores honores & magistratus melioribus commendentur, minores aliis, ut cuiusque dignitas aut meritum est. in populari enim principatu, quæ Democratia uocatur, honos promiscue atque sine delectu, maioribus, minoribus, mediis communicatur: quæ magna peruersio est, uelle comparare quos natura seu uis altior fecerat inæquales. Ita popularis gubernatio reipublicæ opponitur, quemadmodum paucorum principatus, quæ Græce Oligarchia est, optimatum regimini. nam quauis utrobique ad paucos quosdam rerum potestas deferatur. in illis præficiendis uirtus, in paucorum principatu diuitiæ
confi-

considerantur: & ut quisque censu superior est, ita maxime præfertur aliis. Tyrannus, quæ postrema ac pessima gubernandi ratio est, regis opposita, grauem in subditos exercet potestatem plerumque per vim occupatam: certe à sano initio profecta in vitia desinit, ac præfertim auaritiam, libidinem, crudelitatem. Et cum Regis veri partes sint, tueri innocentiam, coercere improbitatem, dare salutem, rem publicam bonis omnibus atque felicitate amplificare: tyrannus contra maximam potentiam in libidinis infinitæ licentia atque fructu constituit, nullum scelus sibi dedecori fore putat, nullum est tantum facinus quod non aggrediatur. potentium fortunas euertit, per vim labem castis infert, bonis vitam eripit, nullumque est præbri genus, quod non in omni vita suscipiat. Præterea Rex mitem & tractabilem se præbet, aditus faciles habet, æquo cum cæteris iure viuit. Tyrannus quia ciuibus diffidit, quos timet, terrere consuevit principali apparatu moleque fortunæ suæ, seueritate morum, iudiciorum immanitate. Ergo de Rege & tyranno quomodo differant paulo plura dicenda sunt, atque vtriusque principatus initia, media, progressus considerandi. Rex quam à subditis accepit potestatem singulari modestia exercet, nulli grauis, molestus nulli præterquam improbitati & væcordiæ, qui in aliorum fortunas & vitam temere grassantur, in hos seueritatem exercet: aliis omnibus paternam exhibet charitatem: seuerique iudicis personam, quam ad tempus nefarii homines imponunt, eorum sceleribus vindicatis libenter exuit, seque in omni vitæ parte facilem omnibus præbet. nullius inopia, nullius solitudo, non modo populari accessu, sed ne regis qui-

quidem & conclavi excluditur. Omnium querelis aures patent. toto denique imperio nihil acerbum est, nihil crudele: contra multa exempla clementiæ, mansuetudinis, humanitatis. Sic fit, vt subditis non tanquam seruis dominetur, quod faciunt tyranni, sed tanquam liberis præsit: & quia à populo potestatem accepit: id in primis curæ habet, vt per totam vitam volentibus imperet, atque subditorum beneuolentiam præcipue bonorum, laudemque bonis artibus factus popularis colligat. Qua populi caritate munitus, neq; satellitibus magnopere opus habet ad tuendam salutem, neque aduersus externos hostes milite conductitio & mercenario: quippe pro cuius dignitate & salute subditi pugnare parati sunt, sanguinem vitamque profundere non fecus ac pro liberis, coniugibus & patria, in ferrum flammamque irruere, si res feret, rapidi, feroces, formidabiles. Sic neque arma equosque detrahet ciuibus, neque otio & ignauia marcescere patietur. quod faciunt tyranni sedentariis artibus populum, proceresque voluptatum copia & lenociniis, & vino debilitantes: sed exerceri curabit lucta, pugna saltu equestres pedestresque, inermes testosque ferro: in eorumque virtute maius præsidium ponet quam in malis artibus & fraude. An æquum sit filiis in periculo arma detrahere, dare seruis? nos autem sub Rege iusto & moderato ciues se felices arbitrari atque omnibus bonis circumfluere ponimus: quod est magnum erga Principem beneuolentiæ amorisque incitamentum. sic nec maiestatis apparatu, neque bello gerendo ingentes sumptus facere opus habebit, cum virtutum choro & bonorum ciuium comitatu sepiatur, clarissimusque eue-

dat:

dat : publicas & priuatas opes bello defendendo aut etiam inferendo, si opus erit, ad manum habeat cunctis ordinibus vltro suppeditantibus. Quara-
 tione in Hispania consideramus exiguo censu Re-
 ges multa & magna bella præsertim aduersus Mau-
 ros inuicta virtute gessisse : qua fundamenta impe-
 rii ponebantur, quale hodie cernimus, amplissimi,
 ipsis fere orbis terrarum finibus descripti. Ergo ne-
 que vectigalia magna & insolita imperare populis
 opus habebit : & si quando res aduersa, aut bellum
 illatum coget, eorū consensu vt opus est faciet. quē
 neque terrorib. neq; minis exprimet, ne fraude qui-
 dem suorū (qualis. n. consensus is esset?) sed explica-
 tione periculi, belliq; instantis, ærarii extenuati. Ne-
 que enim se Princeps reipublicæ & singulorum do-
 minum arbitrabitur ; quamuis assentatoribus id in
 aurem insuffurrantibus, sed rectorē mercede à ciuib.
 designata: quā augere nisi ipsis volentibus nefas ex-
 istimabit. Et tamen thesauros construēt, publicum
 ærarium ditabit sine subditorū gemitu. tū ex hostiū
 spoliis, quod fecit Romæ Paulus: Omni enim Ma-
 cedonum gaza, quæ fuit maxima, potitus tantum
 pecuniæ in ærariū intulit, vt vnus Imperatoris præ-
 da finem attulerit tributorum : tum cura regionum
 vectigalium, ne aulicis aut ministris aliis præda sint,
 cauere debet, & quantum de regio censu detrahit
 peculatus? quantum decerpit fraus? Præterea mo-
 destia aulæ, quæ magna Principum laus est, instar
 magnorum vectigalium bello paceque sufficien-
 tium. Ex veræ opes sunt, quæ innoxia & sine inui-
 dia parata: Qua ratione Henrietus eo nomine ter-
 tius Castellæ Rex ærarii iniuria temporum exhausti
 inopiam suppleuit, thesaurosque moriens ingentes

filio reliquit sine fraude, sine gemitu & dolore subditorum congestos. Eius enim illa vox fuit. Populi se execrationes amplius quam hostium arma formidare. Quod caput est. Rex vitæ & modestiæ exemplo magis quam præceptis ciues officii admonabit. Lōgum enim iter per verba est, vt quidā ait, breue & efficax per exempla: atq; vtinam ô vtinam tam multi bene facerent, quam multi loquuntur bene. Quod ab aliis exigit, omnes probitatis partes præstabit ipse, modestiæ, æquitatis, pudicitia. Neq; in quemquam imperium seuerius exercebit quam in se & familiam suam. Facilius id continget, primum si in omni actione & deliberatione spem occultandi quicquam à se penitus remouebit: persuasum etiam habebit, si Deum hominesq; latere aut fallere possit nihil tamen auare, nihil iniuste intemperanterue esse faciendum, nō si Gygis anulum, vt est in fabulis, haberet, plus sibi licere quam si in omnium oculis versaretur. Neq; enim aut simulatio esse diuturna potest, aut Principis facta latere. Lucis instar maiestas est. malefacta & benefacta in oculis & cōspectu ponit, neq; latere finit. Deinde si assentatores aula exiget, genus hominum pestilentissimum: cum Principis ingenium acriter inspicientes, ea laudent quæ vituperanda sunt, accusent contraria, in eam se partem vertentes quæ Principi magis placeat: quæ pessima ars nimium multorum prosperis successibus creuit. Porro pulsos assentatoribus viros optimos ex omni prouincia aduocabit: quibus vt oculis & auribus, sed synceris nulloque vitio infectis vtetur. Faciat iis potestatem renunciandi non vera modo, sed quæcumque de eo dicentur, inanes etiam vulgi rumores & vanos. dolorē ex iis
rumo-

rumoribus eaque libertate conceptum animo, utilitatis publicæ ratio & salus vniuersæ prouinciæ compensabit. Et sunt veritatis radices amaræ, fructus suauissimi. Ac mihi quidem huc omnia à Principe referenda esse videntur, vt in subditorum animis beneuolentiã alati: ique sub eius imperio quam beatissimi habeantur & sint. & est non modo eius qui ciuibus sed etiam matris pecudibus præest, eorum quibus præsit commodis, utilitatiq; seruire. Hæ sunt regis virtutes. hac via ad immortalitatem contenditur. Quibus summa explicatis de tyranno pronunciare promptum est, cum omnibus turpitudinuna maculis fædatus diuersa via ac prorsus contraria ad reipublicæ euerisionem ingrediatur. Primum enim supremam potestatem in populo aut per vim ipse occupauit nullis meritis datam, sed diuitiis ambitu & armis: aut volente populo acceptam violenter exercet, mereturque nõ utilitate publica, sed suis commodis, voluptatibus, vitiorum licentia. Et quidem initio mitis arridensque omnibus, aut æquo cum cæteris iure viuens, specie lenitatis & clementiæ fallit, dum vires confirmat, seque opibus & præsiidiis munit. Quod Domitius Nero fecit quinquennio commodissimus Princeps etiam Traiani testimonio. Confirmato principatu in contrarium prorsus vertitur: insitam immanitatem diu dissimulare non valens, quasi bestia indomita & immanis in omnes ordines grassatur: singulorum opes vt perdat rapit, ex contrariis vitiis libidine, auaritia, crudelitate compositus & fraude. Qualia illa monstra fuerunt fabularum tegumentis præscis temporibus inuoluta, Geryones tricorpores in Hispania, Antæus in Libya, Hydria in Bœotia, Chimæra

mæra in Lycia: quibus pellendis libera Adisq; misera
 seruitute populis magnorum heroum industria,
 virtusq; sudauit. Omnibus iniuriam facere, omnes
 prosternere tyranni quidem contendunt: sed præ-
 cipue in diuites & probos homines tota diuione im-
 petum faciunt: bonos quam malos suspectiores ha-
 bent, semperque his aliena virtus formidolosa est.
 Et cum medici è corpore noxia excernat succis sa-
 lutaribus, illis meliores è republica pellere certum
 est. Vox enim tyranni est: Quidquid excelsum est
 in regno cadat. quod aperta vi faciunt, aut industria
 secretisque criminationibus. Reliquos omnes ex-
 hauriunt, ne se commouere possint, noua indies
 vectigalia imperando, ferendo lites inter ciues, bel-
 la ex bellis nectendo. Præterea magna opera mo-
 les ingentes subditorum sumptu & gemitu extru-
 unt. Vnde Pyramides in Ægypto nata sunt, O-
 lympi substructiones in Thessalia, vti Aristoteles est
 auctor. Et in diuinis libris Nembrotus, qui primus
 tyrannidem in terris occupauit, eoque robustus ve-
 nator dicitur, vt se munitet subditisque extenuaret
 excelsum turrim magnis molibus & camenti ædi-
 ficare Babylone est aggressus. Vnde Græcorum fa-
 bula nata creditur. olim Gigantes, vt Iouem è cæ-
 lo præcipitem deturbarent, in Macedonia campo,
 cui Phlegra nomen est, montes montibus impo-
 nisse. auctor Philaster. Mitto Pharaonis fraude gen-
 tem Hebraicã, ne ad libertatem aspiraret, malis do-
 mitam coactamque suo sudore vrbes in Ægypto æ-
 dificare. Metuat tyrannus necesse est quos terret:
 & quos seruorum loco habet, ab iis ne exitium com-
 paretur, diligenter caueat, sublatis præsiidiis omni-
 bus, detractis armis, ne permissis quidem suis vllas

ingenuas artes, libero homine dignas exercere, aut
 militaribus studiis robur corporis, confidentiam
 animi confirmare. Timet quidem tyrannus, timet
 Rex: sed Rex subditis, ille sibi subditosque: ne vi-
 delicet quos hostium loco ducit, ii opes & princi-
 patum eripiant. Sic ciues congregari in vnum, in
 conuentus & collegia coire vetat, & omnino de
 republica loqui per inquisitiones occultas adem-
 pta loquendi libere, audiend. que facultate, quod
 supremum in seruitute est. ne gemitum quidem in
 tantis malis liberum esse permittit. Sic cum ciui-
 bus diffidat, in fraude praesidium ponit: amicitiam
 cum externis Principibus diligenter ambit, vt ad om-
 nes casus paratus sit: satellites externos aduocat,
 quibus quasi barbaris fidit: mercenarium militem
 alit ciuibus diffusus, qua magna calamitas est. Do-
 mitio Nerone Imperatore volitabant per domos,
 rura quoque & proxima municipiorum pedites
 equitesq; permixti Germanis, quibus fidebat Prin-
 ceptus quasi externis. (ipsa Taciti verba retuli.) Tac-
 quinius Superbus Romae primus Regum, vt tradi-
 tur, morem de omnibus consulendi senatum sustu-
 lit: domesticis consiliis rempublicam administra-
 uit: bellum, pacem, foedera, societatesque per se
 ipse cum quibus voluit iniussu populi ac senatus
 fecit diremitque. Latinorum sibi gentem maxime
 conciliabat, vs peregrinis quoque opibus tutior in-
 ter ciues esset. sic Lilius ait libro primo. Quin &
 primores Pattum interfecisse asseruat, in eorum
 locum nullos legisse, quo contemptior paucitate
 is ordo esset: cognitiones rerum capitalium sine
 consiliis per se solum exercuisse. qua sunt omnia
 tyranni propriae notae. Postremo rempublicam o-
 mnem

mnem inuertit, prædæ miseris modis habet nulla
 cura legum, quibus se solutum arbitratur. & cum
 publicæ salutis consulere præ se ferat, id agit ut ci-
 ues omnibus malis oppressi miserimam vitam a-
 gant: singulos, vniuersos patris possessionibus in-
 iuria pellit, ut in omnium fortunis solus domine-
 tur. Plebe bonis omnibus euerfa, nihil mali cogi-
 tari potest, quod non sit in ciuium calamitate,

CAPVT VI.

An tyrannum opprimere fas sit.

TAle est tyranni ingenium moresque cælo æ-
 que a hominibus inuisi. ut maxime felix esse
 videatur, flagitia in supplicium vertuntur. ut cor-
 pora verberibus, ita sæuitia, libidine, metu prauus
 animus & conscientia laceratur. Quos cælestis
 vindicta premit, in exitium vrget, mentem, consi-
 liumque eripit. Irritata multitudinis odio Prin-
 cipis quantæ sint vires, populi inuidiam recto-
 ris exitium esse, multis exemplis tum antiquis
 tum recentibus explicare promptum est. Na-
 perque in Gallia monumentum nobile est consti-
 tutum: quo perspicitur quanti referat populari-
 um animos pacatos esse, quibus non perinde ac
 corporibus imperatur, insigne ad memoriam at-
 que miserabile. Henricus eo nomine tertius
 Gallia Rex iaceat manu monachi peremptus, me-
 dicato cultro in viscera adactus. sedum spectaculum
 in paucis memorabile. sed quo Principes do-
 ceantur, impios ausus haud impune cadere. Prin-
 cipum potentiam imbecillam esse: si reuerentia
 ab animis subditorum semel abscesserit. Parabat
 D. 2. ille

ille, quoniam prole carebat, sororio Henrico Vindemiensi regnum relinquere, quamuis à tenera ætate prauis de religione opinionibus infecto, eoque tempore diris deuoto à Pontificibus Romanis, iureque successionis spoliato: nunc, quod laudandum in primis, mente mutata, Christianissimo Galliarum Regi. Consilio indicato magna pars procerum recum aliis Principibus comunicata, tum Gallis tum externis, pro salute patriæ, pro religione sumunt arma, vndique auxilia conquirunt. Princeps Guisus, in cuius & familiæ virtute spes & fortunæ Galliarum hac tempestate fixæ erant. Regum voluntates in eo quod proposuerunt inuictæ sunt. Procerum conatus Henricus vindicare parans, Guisium perimendi certus Lutetiam aduocat: & cum consilium non processisset furente populo atque ad arma concitato ex ea vrbe raptim discedens haud magno intervallo, simulat se ad meliora consilia traductum publice de communi salute deliberare velle. Blesis, quæ vrbs Ligeri alluitur, cunctis ordinibus eius accitu conuenientibus, Guisium & Cardinalem eius fratrem securos per fidem conuentus in regia perimit: confictis tamen post cædem maiestatis criminibus, vt iure factum videretur accusati nullo defendente, decretumque vt lege maiestatis punirentur. capit alios, in his Borbonium Cardinalem, cui in affecta quamuis ætate, proxima imperandi spes post Henricum destinabatur iure sanguinis. Commouit ea res magnæ Galliarum partis animos: multæque ciuitates Henrico abdicato, pro communi salute publice rebellarunt. Princeps Lutetia, cui opibus, amplitudine sapientiæ studiis nulla in Europa comparatur. Verum motus plebis ad instar

Torrentis est, ad breue tempus inflatur. Residente multitudinis impetu, atque Henrico ad quartum ab vrbe lapidem castra habente non sine spe eius vrbs vindicandæ, res propemodum deploratas, vnus iuuenis audacia ad tempus breue certe recreauit. Iacobus Clemens nomine, in Heduis natus pago ignobili Serbona, in sui ordinis Dominicano collegio Theologiæ operam dabat: cum cognito à Theologis, quos erat sciscitatus, tyrannum iure interimi posse, tum acceptis litteris ab iis, quos ab Henrico voto in vrbe aut palam stare odoratus erat suppresso consilio, certus Regis perimendi in castra abiit pridie Kalend. Augusti salutis anno millesimo quingentesimo octogesimo nono. Nec mora, quasi arcana ciuium communicaturus ad Regem continuo admissus, redditus quas afferebat, litteris in diem proximum sustentare iubetur. Ergo ipsis Augusti Kal. qui dies Petri Apostoli vinculis sacer est, sacris operatus ad Regem è lecto surgentem nondum plane vestitum eo aduocante ingreditur. Sermonibus vtro citroq; habitis, cum prope accessisset, specie alias litteras in manus tradendi, cultro, quem herbis noxiis medicatum manu tegebat, supra vesicam altum vulnus inflixit: insignem animi confidentiam, facinus memorabile. Dolore Rex percitus, eodem cultro interfectoris oculum & pectus ferit, proditorem, parricidam in clamans. Irrumpunt aulici re insolta commoti: prostrato atq; exanimi pleraque vulnera feritate & sæuitia imponunt, nihil elocuto ac lato potius, vti ex vultu apparebat, quod re patrata cruciatus alios euaderet, quibus vt pat esset veritas erat, simul suo sanguine patriæ communis & gentis libertatem re-

demptam, inter ictus & vulneca impense latabatur scilicet. Cæso Rege ingens sibi nomen fecit. cæde cædes expiata, ac manibus Guisii Ducis perfide perempti regio sanguine est parentatum. Sic Clemens ille perit, viginti quatuor natus annos, simplici iuuenis ingenio, neque robusto corpore: sed maior vis vires & animum confirmabat. Rex nocte proxima in magna spe salutis, eoque nullis sacris procuratus, secunda hora post mediam noctem in illa Davidis verba, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea, extremum spiritum edidit: felix futurus, si cum primis vltima contexuisset, talemque se Principem prestitisset, qualis sub Carolo fratre Rege fuisse credebatur aduersus perduelliones copiarum bellicæ dux: qui illi gradus ad regnum Poloniae fuit procerum eius gentis suffragio. Sed cesserunt prima postremis, bonaque iuuentem maior ætas flagitio obliterauit. De sancto fratre reuocatus in patriam, Rexque Galliae renunciatus, omnia in ludibrium vertit: vt non alia causa videatur ad rerum fastigium sublatus, nisi vt grauiori casu præcipitaret. Sic fortuna seu vis maior ludit in rebus humanis. De facto monachi non vna opinio fuit. multis laudantibus atque immortalitate dignum iudicantibus: vituperant alii prudentiæ & eruditionis laude præstantes, fas esse negantes cuiquam priuata auctoritate Regem consensu populi renunciatum, sacroque pleo de more delibutum sanctumque adeo perimere, sit ille quamuis perditis moribus, atque in tyrannidem degenerarit. Quod multis argumentis exemplisque confirmant. Quanta, inquit, Saulis Regis Iudæorum, antiquis temporibus pra-

uitas fuit, vitæque & morum conditio quam profligata? cuius mens malis incurſibus agitata, ſclerum pœnis agentibus ſcilicet per interualla titubabat: eoque abdicato, Deo auctore, iura regni cum myſtica vnctione in Dauidem translata erant. Iniuria tamen regnantem atque ad amentiam prolapſum & ſclera, Dauid æmulus redactum in poteſtatem ſemel & iterum, violare auſus non eſt: cum iure poſſe facere videretur ſiue vt imperium vindicaret, ſiue vt tueretur, ſalutem: quam is nullis prouocatus iniuriis & vitam auferre modis omnibus moliebatur, veſtigiiſ ianocentis inſiſtens in quamcumque partem ſe daret. Neque ipſe tantum inimico pepercit, ſed Amalechitem adoleſcentem, qui victum in prælio & gladio proprio incumbentem, eius iuſſu quamuis, peremiſſe nunciauit, ferro interfecit quaſi impium & temerarium: qui Principem Deo ſacrum (id enim inunctionis caremonia ſignificat) violare auſus eſſet. Imperatorum Romanorum, tempore naſcentis eccleſiæ immanitatem, eum exagitanda piorum natione ſaxam carnificinam per prouincias exercerent, omneſque cruciatuſ in eorum corporibus conſumerentur, quis vnquam ferro vindicandam coercendamque fore iudicauit: ac non potius patientia cum crudelitate, obſequio cum maleficio certandum? præſertim cum Paulus admoneret, Dei voluntati reſiſtere, quicumque magiſtratuſ reſiſtit. Quod ſi Prætori quamuis iniquo temereque in aliquem irruenti, manus afferre non liceat, quando minus Reges violare, ſint quamuis perditis moribus: quos Deus & reſpublica in rerum ſaſtigio collo-

cauit, vt numinis instar à subditis haberentur, maiores conditione mortali. Deinde qui Principes mutare tentant, magnum sæpe malum reipublicæ accersunt: neque euertitur principatus sine graui motu, ipsis pierumque oppressis auctoribus. Plenæ sunt exemplis historia, referta vita communis. Quid enim Sichimitis profuit facta in Abimelechum coniuratio studio vindicandi, vt videri volebant, septuaginta fratres, quos is impie & immaniter peremerat ex impari quamvis matre natos, imperandi ambitione mala inductus, qua nullum est retrius malum? nisi vt vrbe æternum euersa (quod sal seminatus significabat) cuncti vno impetu perirent. Et vt antiquissima mittantur, quid Domitio Nerone sublato ciues Romæ profecerunt, nisi vt Othonem & Vitellium attraherent non minores reipublicæ pestes? nam vt minores strages essent, breuitate imperii factum est. Itaque consulunt, æquum atque iniquum Principem ferendum esse, obsequio mitigandum imperium. Regum ducumque clementiam non in ipsorum modo, sed etiam in subditorum ingeniis sitam esse. Quod non pauci existimant Petro Castellæ Rege contigisse, Crudelisq; cognomentum vulgo factum non tam ipsius culpa, quam quod proceres intemperantes in omne fas nefasque auidi vindicandi iniurias, coercendiaudaciam, necessitatem imposuissent. Sed ea est conditio rerum humanarum, Virtus modo infelix in vitio ponitur, ex euentis consilia ponderamus. Qui autem reuerentia erga Principes (sine qua quid est imperium?) constabit, si fuerit populis persuasum fas esse subditis Principum peccata vindicare? veris sæpe aut assimulatis causis reipublicæ

blicæ tranquillitas, qua nihil est præstantius, turbabitur. Omnesque calamitates seditione facta incurrent parte populi in partem armata. quæ mala qui non existimabit esse omni ratione vitanda, ferreus sit, communi aliorum hominum sensu defectus. Sic disputant qui tyranni partes tuentur. Populi patroni non pauciora neque minora præsidia habent. Certe à republica, vnde ortum habet regia potestas rebus exigentibus Regem in ius vocari posse, etsi sanitatem respuat principatu spoliari, neque ita in Principem iura potestatis transtulit, vt non sibi maiorem reseruarit potestatem: quod vetigalibus imperandis, legibus in omne tempus constituendis consideramus, rempublicam semper retinuisse, vt nisi eius voluntate mutari ab antiquo nihil possit, de consensu, qualis esse debeat, non disputamus: sed populis tamen volentibus tributa noua imperantur, leges constituuntur: & quod est amplius, populi sacramento, iura imperandi quamuis hæreditaria successorum confirmantur. Præterea ab omni memoria consideramus, in magna laude fuisse quicumque tyrannos perimere aggressi sunt. Quid enim Thrasibuli nomen gloria ad cælum euexit, nisi graui triginta tyrannorum dominatu patriam liberasse? Quid Harmodium & Aristogitonem dicam? quid vtrumque Brutum? quorum laus gratissima memoria posteritatis inclusa, & publica auctoritate testata est. Multi in Domitium Neronem conspirarunt conatu infelici, sine reprehensione tamen, ac potius cum laude omnium seculorum, Sic Caius Chæreæ coniuratione periit monstrum horrendum & graue: Domitianus Stephani: Caracalla Martialis

ferro occubuit. Prætoriani Heliogabalum peremerunt, prodigium & dedecus imperii ipsiusmet sanguine expiatum piaculum. Quorum audaciam quis vnquam vituperavit, ac non potius summis laudibus dignam duxit? Et est communis sensus quasi quædam naturæ vox mentibus nostris indita, auribus insonans lex, qua à turpi honestum discernimus. Addas licet tyrannum bestię instar esse ferocis & immanis, qui quamcūq; in partē se dederit, omnia vastat, diripit, incēdit, miserabiles strages edit vnguibus, dentibus, cornu. An dissimulandum iudices? & nō potius laudes, si quis vitæ suæ periculo publicam incolumitatē redimat? Omnium telis exagitandū statuas quasi crudele monstrū terris incubans, neq; lanienæ modū, dum vixerit, facturū? Matrem carissimā aut vxorem si in cōspectu vexati videas, neq; succurras cū possis, crudelis sis ignauiæque & impietatis reprehensionem incurras: patriā cui amplius quam parentibus debemus, vexandam, exagitandam pro libidine tyranno relinquas? Apage tantum nefas, tantaque ignauiā. Si vita, si laus, si fortunæ periclitandæ sint, patriam tamen periculo, patriam exitio liberabimus. Hæc sunt vtriusque partis præsidia, quibus attente consideratis, quid de proposita quæstione statuendum sit, explicare nō erit difficile. Equidē in eo consentire tum philosophostum Theologos video, eum Principem qui vi & armis rempublicā occupauit, nullo præterea iure, nullo publico ciuiū consensu, perimi à quocumq;, vita & principatu spoliari posse. cum hostis publicus sit, malisq; omnibus patriā opprimat, vereq; & proprie tyranni nomen & ingenium induat: amoueatur quacumq; ratione, exuatque quam vi-

olenter occupauit potestatem. Quo merito Aioed muneribus in Eglonis Moabitarum Regis gratiam insinuatus eum peremit pugione in ventre confixos: popularesque suos dura seruitute eripuit, qui iam decem & octo annis premebantur. Nam si princeps populi consensu aut iure hereditario imperium tenet, eius vitia & libidines ferenda sunt eatenus, quoad eas leges honestatis & pudicitiae, quibus est astrictus, negligat. Neque enim facile Principes mutandi sunt ne in maiora mala incurratur, grauesque motus existant, vti initio disputationis ponebatur. Si vero rem publicam pessundat, publicas priuatasque fortunas praedae habet, leges publicas & sacrosanctam religionem contemptui: virtutem in superbia ponit in audacia atque aduersus superos impietate, dissimulandum non est. Attente tamen cogitandum quae ratio eius Principis abdicandi teneri debeat, ne malum malo cumuletur, scelus vindiceretur scelere. Atque ea expedita maxime & tuta via est, si publici conuentus facultas detur, communi consensu quid statuendum sit deliberare: fixum ratumque habere quod communi sententia steterit. In quo his gradibus procedatur. Monendus in primis Princeps erit atque ad sanitatem reuocandus, qui si morem gesserit, si reipublicae satisfecerit, peccataque cortexerit vitae superioris, resistendum arbitror, neque acerbiora remedia tentanda. Si medicinam respuat, nec spes vlla sanitatis relinquatur, sententia pronuntiata licebit reipublicae eius imperium deriectate primum. & quoniam bellum necessario concitabitur, eius defendendi consilia explicare, expedire arma, pecunias in belli sumptus unperare populis; etsi res feret, neque aliter se respu-

respublica tueri possit, eodem defensionis iure ac vero potiori auctoritate & propria. Principem publicum hostē declaratum ferro perimere. Eademque facultas esto cuicumq; priuato, qui spe impunitatis abiectus, neglecta salute in conatum iuuandi rempublicam ingredi voluerit. Roges quid faciendum, si publici conuentus facultas erat sublata: quod saepe potest contingere. Par profecto, mea quidem sententia, iudicium erit, cum Principis tyrannide oppressa republica: sublata ciuibus inter se conueniendi facultate voluntas non desit delenda tyrannidis, scelera Principis manifesta modo & intoleranda vindicandi, exitiales conatus comprimendi: ut si sacra patria pessundet, publicosque hostes in prouinciam attrahat: qui votis publicis fauens eum perimere tentarit, haudquaquam inique eum fecisse existimabo. Quod satis iis argumentis confirmatur, quæ posteriori loco aduersus tyrannum in hac disputatione sunt posita. Ita facti quaestio in controuersia est, quis merito tyrannus habeatur: iuris in aperto, fas fore tyrannum perimere. Neque est periculum ut multi eo exemplo in Principum vitam sauiant quasi tyranni sint. neque enim id in cuiusquam priuati arbitrio ponimus: non in multorum, nisi publica vox populi adsit, viri eruditi & graues in consilium adhibeantur. Præclare cum rebus humanis ageretur, si multi homines forti pectoris inuenirentur pro libertate patriæ, vitæ contemptores & salutis: sed plerumque incolumitatis cupiditas retinet magnis saepe conatibus aduersa. Itaque ex tanto numero tyrannorum, quales antiquis temporibus extiterunt, paucos quosdā numerare licet ferro suorum periisse: in Hispania

vix vnum aut alterum. quamuis id subditorum fidei tribui debet, Principum clementiæ, qui imperium optimo iure acceptum modeste atque humaniter exercuerunt, Est tamen salutaris cogitatio, vt sit Principibus persuasum, si rempublicam oppreserint, si vitiiis & foeditate intolerandi erant, ea conditione viuere vt non iure tantum, sed cum laude & gloria periri possint. Fortassis is metus aliquem retardabit, ne se penitus vitiiis atque adulatoribus corrupendum tradat: frenos iniiciet furori. Quod caput est, sit Principi persuasum totius reipublicæ maiorem, quam ipsius vnus auctoritatem esse: neque pessimis hominibus credat diuersum affirmantibus gratificandi studio: quæ magna perniciēs est. Dauidi (quod obiiciebatur) interficiendi Saulem Regem idonea satis causa non erat, cum fuga tuæ salutē posset: qua ratione Regem præsertim à Deo constitutum si perimeret causa tuendi se, impietas non reipublicæ amor fuisset. Neque enim tanta morum prauitate Saul fuit, vt subditos tyrannide opprimeret, diuinas & humanas leges inuerteret, ciues præde haberet. Iura regni in Dauidem translata sunt quidem, vt defuncto succederet, non tamen vt viuo imperium vitamque eriperet. Quid præterea, quod Augustinus contra Adiman. cap. 10. primodecimo noluisse ait occidere Saulem, licet nise tamen. De Imperatoribus Romanis laborare non est necesse. piorum sanguine & patientia ecclesiæ amplitudinis fundamenta ponebantur ipsis orbis terrarum finibus descriptæ: eo maiori miraculo quod oppressa crescebat, imminuta numero maiora capiebat indies incrementa. neque vero eius rationibus eo tempore expediebat, ne hoc quidem
omni

omnia facere quæ iure & legibus erant concessa, Itaque nobilis historicus Sozom. lib. sexto, cap. secundo, militem, si quis forte Iulianum Imperatorem occidisset, vti eo tempore quidam accusabant, iure & cum laude fecisse ait. Denique motus reipublicæ vitandos iudicamus. ne lætitia ob depulsum tyrannum breui luxuriet vanaque euadat, providendum: atq; omnia remedia ad sanandum Principem tentanda, priusquam ad extremum illud & grauissimum perueniatur. Quod si omnis spes est sublata, in periculum salutis publica, religionis sanctitas vocatur: quis erit tam inops consilii, qui non confiteatur tyrannidem excutere fas fore, iure, legibus & armis? Moueat fortassis ad extremum, quod à Patribus concilii Constantiensis sessione quintadecima reprobatum est, *Tyrannum posse & debere occidi à quocunq; subdito non aperta vi modo, sed etiam per insidias, & fraude.* Verum id decretum Romano Pontifici Martino quinto probatum non inuenio, non Eugenio aut successoribus, quorum consensu conciliorum ecclesiasticorum sanctitas stat, eius præsertim quod non sine ecclesiæ motu, tripiti Pontificum dissidio de summo pontificatu contententium celebratum fuisse scimus. Et erat Patribus propositum Hæsitatum licentiam frangere, reprobare placita existimantium, quocunque Principes crimine admissio, principatu cadere: posseque potestate, quam iniuria occupabant, à quocunque impune spoliari. Ac proprie Ioannis Parui Parisiensis Theologi vanitatem improbare animus erat, Ludouici Aurelianensis eadem à Ioanne Burgundo Lutetiæ factam, eo commento excusantis, quasi tyrannum opprimere fas sit priuata auctoritate.

Quod

Quod non licet præsertim violato iuramento, vti ille fecit, neque expectata sententia superioris, si facultas suppetat videlicet: sic enim patres loquuntur. Hæc nostra sententia est à sincero animo certe profecta; in qua cum falli possim vt humanus, si quis meliora attulerit, gratias habeam. Quam disputationem verbis concludere placet Tribuni Flauii, qui conspirationis conuictus aduersus Domitium Nerone[m], interrogatusq; cur sacramenti ad obliuionem processisset, *Oderam te inquit, nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti. Odisse cæpi postquam parricida matris & uxoris, auriga & histrio & incendiarius extitisti.* Animum militarem & validum. auctor Tacitus libro quintodecimo.

C A P. VII.

An liceat tyrannum veneno occidere.

Habet mens scelerata, nescio quos internos carnifices: aut ipsa sibi conscientia tyranni carnificina est. etiam si nullus exterius aduersarius accedat acerbam omnem iucunditatem & vitæ licentiam esse, ipsa vitæ & morum pravitas facit. Quæ enim vitæ conditio & quam misera, barbam & capillum carbonibus incensis adurere tonsoris metu, quod Dionysius tyrannus faciebat? Quæ voluptas erat ei qui serpentis in morem in arcam se condebat quietis & somni tempore, vti Clearchus Ponticus tyrannus facere consuevit? Quis fructus imperii Argiuo Aristodemo: qui pensili porta scalis additis detractisq; se abdebat in cœnaculum? An maior infelicitas esse possit quam nulli

f de e

fidere, ne amicis quidem & familiaribus? ad quem-
 uis strepitum vmbraque pauere, quasi tumultu
 concitato omniumq; animis in eum irritatis? Mi-
 seram plane vitam, cuius ea conditio est vt qui oc-
 ciderit, in magna tum gratia, tum laude futurus sit.
 Hoc omne genus pestiferum & exitiale ex hominū
 communitate exterminare gloriosum est. Enimue-
 ro membra quædam secantur si putrida sunt, ne re-
 liquum corpus inficiant: sic ista in hominis specie
 bestix immanitas, à republica tanquam à corpore
 amoueri debet, ferroq; excindi. Timeat videlicet
 necesse est, qui terret: neque maior sit terror incu-
 sus quam metus susceptus. Non tantum præsidii in
 viribus, armis & copiis est, quantum periculi in in-
 uidia populari, vnde exitium imminet. teterrimis
 nequitix atque ignauiæ sordibus nobile portentum
 cuncti ordines amouere satagunt: auctis que indies
 odiis aut in apertam vim prorumpitur seditione fa-
 cta, armisque publice sumptis (spiritum quem na-
 tura debemus patriæ reddere præclarum, quomo-
 do non pauci tyranni perierunt aperta vi) aut ma-
 iori cautione, fraude & ex insidiis pereunt, vno aut
 paucis in eius caput occulte coniuratis, suoque pe-
 riculo reipublicæ incolumitatem redimere satagen-
 tibus. Quod si euaserint, instar magnorum Hero-
 um in omni vita suscipiuntur: si secus accidat, grata
 superis, grata hominibus hostia cadunt, nobili co-
 natu ad omnem posteritatis memoriam illustrati.
 Itaque aperta vi & armis posse occidi tyrannum, si-
 ue impetu in regiam facto, siue commissa pugna in-
 confesso est. Sed & dolo atque insidiis exceptum:
 quod fecit Aiod datis muneribus conuictoque di-
 uino responso propius accedens, remotis arbitris

Eglonem Moabitarum Regem peremit. Est quidē maioris virtutis & animi similitudinem aperte exercere, palam in hostem re: publicæ irruere: sed non minoris prudentiæ, fraudi & insidiis locum captare, quod sine motu contingat minori certe periculo publico atque priuato. Laudoque Lacedæmonum institutum Marti bellorum præfidi (vbi de Iulâ antiquitas existimabat) gallo candido sacrificantium quidem, cum collatis vexillis victoria parta erat. cum autem ex insidiis aut astu hostes vincebantur, opimum taurum mactabant. quasi prudentia & ratione, quâ homines sumus, hostes vincere; exercitum incolumem seruasse præstantius sit; quam viribus & robore, quibus à bestiis superamur: multo præterea effuso suorum sanguine. Quæstionem tamen habet, an par facultas sit veneno herbisque lethalibus hostem publicum tyrannumque (idem enim iudicium est) occidendi. quod ex me añnis superioribus Princeps quidam in Sicilia rogauit quo tempore in ea insula Theologiæ scholas explicuimus. Et sæpe factum scimus: neque putamus fore aliquem, qui certus perimendi, oblatam eius cædis facultatem negligens theologorum id arbitrio permittat, & ferro grassari malit: præsertim minori periculo maiori spe impunitatis: quo nihil de publica lætitiâ minuatur hoste perempto, conseruatoque auctore & architecto publicæ libertatis. Nos tamen non quid facturi sint homines, sed quid per naturæ leges concessum sit, despiciamus. & sane quid interest ferro aut veneno perimas? præsertim concessa dolo & fraude agendi facultate. extantq; multa exempla antiqua & recentis memoria hostium peremptorum eo mortis gene-

nere. Est quidem difficile Principi venenum temperare, aulæ ministeriis septo, præterea epulas explorare gustu solito. regiae fortunæ molem arcemq; petrumperere arduum. Sed si occasio opportuna offeratur: quis erit tam acuto ingenio, tam perspicaci, ut inter utrumque genus mortis discrepare contendat? Equidem non negabo his argumentis magnam vim inesse: foreque qui iis inducti rationibus id genus mortis approbent quasi iuri & æquitati consonum, iis quæ dicta sunt consentaneum: summissio non modo sicario, sed etiam venenatio tyrannum seu publicum hostem iure opprimi. Nos tamen de nostris moribus sublatum videmus, quod Athenis atque Romæ frequens antiquis temporibus fuit, rerum capitalium convictos noxio medicamento tollere. Nimirum crudele existimant, atque à Christianis moribus alienum, quantumvis flagitiis coopertū eò adigere hominem, ut sibi ipsi manus afferat pugione in viscere adacto, aut lethali veneno in cibo aut potu temperato. perinde enim est, neque minus humanitatis legibus, iurique naturæ contrarium: quo in vitam suam læuite vetatur omnibus. Negamus ergo hostem, quem fraude dedimus perimi posse, veneno interfici iure. Quid enim refert prudenti an ignaro propinetur: cum interfector non possit ignorare quo mortis genere utatur nimirum naturæ legibus contrario, ad auctorem redit sceleris per ignorantiam commissi culpa. Quid Labano profuit Iacobo genero pro Rachele, quam duxerat, Liam ignaro quamvis substituisse? quid aliis ad innocentiam imprudentia eorum qui ipsorum fraude decepti peccarunt? Et est naturæ vox communis hominum

sensus

sensus vituperatium si quis in alios quatuor hostes veneno grassetur. quo nomine Carolus Vasconum Rex cognomento Crudelis passim accusatur quasi veneno multorum Principum salutem appetuisset summissis adeo venenariis, Regis Galli, Ducum Butgundi, Bituricensisque, atque Fuxensis Comitibus. Quæ siue vera siue simulata, quæ magis credere iuvat, in vulgus iactata insanum, quantum illi apud utramque gentem Gallos atque Hispanos indiam conflarunt, quantum infamiam? Apud scriptores Romanos reperio Tyberio imperitate lectas in senaru litteras Adgadestrii Principis Chattorum, quibus mortem Arminii hostis promittebat, si patradæ neci venenum mitteretur: responsumque non fraude neque occultis artibus, sed palam & armatum populum Romæ hostes suos vlcisci. In quo gloriam patris temporis equarunt, cum venenum in Pyrrhum Regem veterunt, perdiditque; Tacitus auctor. Ergo me auctore neque noxiū medicamentum hosti detur neque lethale venenum in cibo & potu repetitur in eius perniciem. Hoc tamē temperamento, uti in hac quædam disputatione licebit, si non ipse qui perimitur venenum haurire cogitur, quo intimis medullis conceptus perit: sed exterius ab alio adhibeatur nihil adiuuante eo qui perimendus est. nimirum cum tanta vis est veneni, ut sella eo aut veste delibuta vim interficiendi habeat. Quæ arte à Mauris Regibus inuenio sæpe alios Principes missis donis veste pretiosa, linteis, armis, ephippiis fuisse oppressos: famaque frequenti vulgatum est Henrico Castellæ Regi Valetudinario, malo fuisse ocreas elegantes à duce quodam Mauro dono oblatas. Ex quo enim eas induit, pedibus veneno infectis scilicet, ad finem vitæ aduersa valetudine afflictus est. Sic à Phuteni Rege vestis missa purpura auroque rigens lucepho Granatæ Regi, intra trigesimum diem

necem attulit, fides confirmata noxio veneno vestem eam fuisse infectam, cum membra præ sanie dilapsa carne diffluerent. Quod Mahomadi Guidixensi scilicet, Regi Granatensi, tempore Henrici tertii Castellæ Regis contigisse fama tenuit: interula medicata periisse. Ferdinandus Garfia abiurata superstitione Maurica noster omnia hæc ad Ferdinandum Principem conscripsit, eum qui postmodum Aragonius Rex fuit, literis admonens in donis Mauricis magni pretii à Iucepho Granatensi Rege ad eum missis, cauere insidias, metuere Mauros specie amicitiae plerumque fallaces. Malefaciunt profecto qui specie benevolentiae fallunt, perniciemque comparant nullo maleficio prouocati, aut post inimicitias reconciliata gratia, fœdere syncere facto. Sed tyrannus tamen ciues nisi mutanti reconciliatos sperare non debet, metuere etiam ferentes dona: in eius vitam grassari quacunque arte concessum, ne cogatur tantum sciens aut imprudens sibi conscire mortem: quod esse nefas iudicamus veneno in potu aut cibo quod hauriat qui perimendus est, aut simili alia re temperato. de quo erat suscepta disputatio.

C A P. IIX.

Reipublica an Regis maior potestas sit.

GRauis disputatio sequitur multiplex, impedita: eo maioris laboris & molestiae, quod nullis vestigiis tritam ingredimur viam. Ea est, Regis ne maior auctoritas sit, quam vniuersæ reipublicæ cui præficitur. Locus lubricus & periculum ne assentari Principibus voluisse, aut offendere non esse veritos

ritos videamur, eos penes quos vitæ & necis potestas est: pari vtrumque vitio pro alterutra parte sententia pronuntiata, exigua spes proficiendi. Frangas enim citius quam corrigas quæ tempore induerunt. nauos nostros & cicatrices amamus, amareque alios cupimus. Leuis animi & ambitiosi altercum esset: in altero nota temeritatis & dementiæ. Tentandum est tamen, quoniam nulla re grauius in rempublicam peccatur, quam agenda minuendaue Principis auctoritate. Maximam quidem partem constituenda republica, legibus promulgandis quasi suo iure fortuna sibi vendicat: populus sæpe non delectu aliquo & sapientia ducitur, sed impetu animorum & quadam temeritate quocirca sapientes ea quæ populus fecisset ferenda, non sæpe laudanda, iudicarunt. Me tamen auctore, quando Regia potestas, si legitima est, à ciuibus ortum habet, iis cõcedentibus primi Reges in quaque republica in rerum fastigio collocati sunt: eam legibus & sanctionibus circumscribent ne sese nimia efferat, luxuriet in subditorum perniciem, degeneretque in tyrannidem. Quod inter Græcos olim Lacedæmones fecerunt Regi tantummodo dantes belli curam, atque sacrorum procurationem. auctor Aristoteles. Idem recentiori memoria in Hispania Aragonii præstiterunt, studio tuendæ libertatis acres & incitati, neque ignari à paruis initiis multum imminui iura libertatis. Medium itaque magistratum crearunt, tribunitiæ potestatis ad instar (vulgo hoc tempore Aragoniæ Iustitia dicitur) qui legibus, auctoritate & populi studiis armatus regiam potestatem certis hæctenus finibus inclusam tenuit. ac proceribus præsertim erat datum vt

fraudi non esset, si quando inter se consilio communicato per causam tuendarum legum, defendenda libertaris, in seio Rege conuentus haberent. In iis gentibus & si quæ sunt similes, maiorem reipublicæ quam Regum auctoritatem esse nemo dubitabit. alioqui quomodo nisi maior esset, frangere eorum potentiam posset, obistere voluntati? In aliis prouinciis, ubi minor populi auctoritas est, Regum maior: an idem iudicium sit, & an rebus communibus id expediat, considerandum est. Plerique omnes Regem rectorem reipublicæ & caput esse concedunt, rebus gerendis supremam & maximam auctoritatem habere, siue bellum hostibus indicendum sit, siue iura subditis in pace danda, neque dubitant maiorem vnus quam singulorum tum ciuium tum populorum imperandi potestatem esse. Idem tamen si respublica vniuersa aut qui eius partes gerunt, viri primarii ex omnibus ordinibus delecti in vnum locum sententiamque conueniant, negant pari iubendi auctoritate Regem fore. quod experimento comprobatur in Hispania, vectigalia imperare Regem non posse populo dissentiente. Utetur quidem ille arte, præmia ciuibus ostentabit, nonnunquam terrores pertrahendis cæteris in suam sententiam: sollicitabit verbis, spe, promissis (quod an recte fiat non disputamus) sed si restiterint tamen, eorum potius iudicio quam Regis voluntati stabitur. Idem de legum sanctione iudicium esto: quæ auctore Augustino. d. quarta c. in istis, tunc instituuntur cum promulgatur, firmanantur, cum moribus vtentium approbantur. Neque aliud fortassis sentiendum, cum successor ordinum sacramento designandus est: præsertim si

nulla Principis prole, nullisque cognatis, ex alia familia sumendus sit, ciuium eæ partes erunt, non Principis tantum. Præterea Regem prauis moribus rempublicam vexantem, atque in apertam tyrannidem degenerantem comprimere eadem respublica qui posset, principatu & vita, si opus sit, spoliare, nisi maiori potestate penes se retenta, cū Regi suas partes delegauit? Neque sit verisimile sua se ciues vniuersos penitus auctoritate spoliare voluisse, transferre in alium sine exceptione, sine consilio, rationeque; quod necesse non erat, effecisse, vt Princeps corruptioni obnoxius & prauitati, maiorem vniuersis haberet potestatem: fœtus parente, riuus origine esset præstantior. Et quis sentiat reipublicæ cui maiores vires sunt, maioresque copix quam Principis quantavis potestate miratur, nō etiam maiorem si dissentiat, auctoritatem fore. Video tamen non deesse viros eruditionis opinione præstantes, qui secus statuunt: Regem non singulis modo ciuibus, sed etiam vniuersis maiorem esse, his argumentis. Quoniam alioqui regius principatus popularis potius esset: quando summa rerum penes multos atq; adeo penes omnes ciues manet. Quod ea sententia suscepta, liceret à Regis sententia ad rempublicam prouocare, quæ libertas si suscipitur, magna esset rerum omium confusio, magna iudiciorum perturbatio. neque est existimandum minorem habere Regem in prouincia potestatem, quam habeat paterfamilias in domo, Regis ad instar vniuersæ familiæ præpositus, vt Aristoteles ait. Idem sentiendum de singulis regulis si cum subditis sibi populis comparentur: de Episcopis nō singulis in diœcesi, sed vniuersis præstare au-

auctoritate, viribus, maiestate. licetque multis exemplis aliis rem hanc illustrare quamlibet copiose: sed genus ipsum apparet. Præterea cum negare nemo possit quin respublica supremam & maximam potestatem possit sine exceptione Principi deferre: quid prohibet id factum concedere, quo maior esset auctoritas imperandi, maior populis obsequii necessitas, minor rebellandi facultas: qua resalutis omnium & tranquillitas publica continetur? Maiestas imperii quid aliud quam salutis vniuersorum tutela est? Sic disputant qui regiam potestatem amplificare volunt: neque vllis finibus circumscribi permittunt. Est autem perspicuum, id institutum in quibusdam gentibus vigere, vbi nullus est publicus consensus, numquam populus aut proceres de republica deliberaturi conueniunt; obtemperandi tantum necessitas vrget, siue æquum siue iniquum Regis imperium sit. potestas nimia proculdubio, proximeque ad tyrannidem vergens, qualem inter gentes barbaras vigere Aristoteles affirmatum reliquit. Nec mirum cum robore corporis sine consilio, sine prudentia ad seruitutem nati sint quidam: Principum imperium quamuis graue volentes nolentes ferunt. Nos hoc loco non de barbaris, sed de principatu qui in nostra gente viget & vigere æquum est, deque optima & saluberrima imperandi forma disputamus. Ac primum libenter dabo, regiam potestatem supremam in regno esse iis rebus omnibus quæ more gentis, instituto, ac certa lege Principis arbitrio sunt permissæ: siue bellum gerendum sit, siue ius dicendum subditis, siue duces magistratusque creandi: maiorem non singulis modo, sed vniuersis habebit potestatem, nullo qui resistat aut fa-

A rationem exigat. Quod moribus populorum
 ferme omnium fixum videmus, ne à Rege consti-
 tuta retractare cuiquam liceat, aut de illis discepta-
 re. Credam tamen, in diuerso quamuis genere, ma-
 iorem reipublicæ quam Principis esse auctoritatē,
 modo vniuersæ in vnam conspirantis sententiam.
 Certe ad tributa imperanda, abrogandasue leges,
 ac præsertim quæ de successione in regno sunt, mu-
 tandas, resistente multitudine impar vnius Princi-
 pis auctoritas sit. & si quæ alia gentis moribus vni-
 uersitati reseruata haudquaquam Principis in arbi-
 trio posita sunt. Postremo, quod caput est, Princi-
 pis malo coercendi potestatem in republica reside-
 re: si vitis & improbitate infectus sit, ignoransque
 verum iter gloriæ, metui à ciuibus quam amari ma-
 lit: metuque pauentibus & perculsis imperare, in-
 iuriam facere pergat factus tyrannus. Appellatio
 ad rempublicam iublata est (quod tamen ius ab A-
 ragoniis retinetur) duplici de causa. quod Regis
 suprema potestas sit priuatis litibus diiudicandis:
 ratioque excogitanda erat, sceleribus vindicandis,
 finiendis litibus, ne sine modo immensum progred-
 derentur. Quis vero populare imperium effici di-
 cat republica prælata, cum ad res gerendas nulla
 potestas populo relicta sit, nulla proceribus? De
 patrefamilias, regulis, Episcopis laborare non atti-
 net. de primo, quoniam subditis vt seruis principa-
 tu despotico præest. Rex ciuibus ciuili atque libe-
 ro principatu. duos alios subditis præferre vniuer-
 sis nihil impedit, cum maior potestas in republica,
 nempe Regis aut Pontificis Romani sit: qua si quid
 illi peccauerint, meliori censura corrigatur. Regem
 sanare quis posset, si respublica penitus in ordinem

redigatur. Et quoniam de Romano Pontifice men-
 tio incidit, ne eius quidem auctoritas quamuis di-
 uinæ proxima (quo alii argumento vtuntur) mo-
 ueat, vt Regibus in vniuersam rempublicam aucto-
 ritas maxima sine exceptione detur, multi enim vi-
 ti prudentes & graues eruditione maxima, Pontifi-
 ces Romanos ecclesiæ vniuersæ subiciunt in con-
 uentû generali de religione & moribus deliberanti
 certe, iure aut iniuria non disputo, sed subiciunt
 tamen, regiæ potestatis ad instar, qui secus faciunt &
 iudicant, pontificiam potestatem vniuersis præfe-
 rentes, eorum sententia cum è regis potestatis con-
 ditione impugnatur reip. subiectæ, facto discrimine
 euadunt: regiam potestatem à republica ortam illi
 iure subdi: pontificiam Deo, quem vnum auctorem
 habet à Christo, dum esset in terris, Petro & suc-
 cessoribus delegata sacra iurisdictione in totum or-
 bem terrarum; siue mores populorum castigandi
 sint, siue statuendum quid de religione rebusq; di-
 uinis sentiamus. Ex qua responsione efficitur plane
 in Pontificum auctoritate dissidentes in regia con-
 spirare, minorem reip. potestate esse. Quod si per-
 gas curiose rogare, sit ne in arbitrio reip. plenam si-
 ne exceptione potestatem, de qua disceptatio est,
 sibi auferre, Principi dare? Equidem non magno-
 pere contendam, neque in magno ponam discrimi-
 ne vtrouis modo sentiat: modo illud conce-
 datur imprudenter facturam republ. si dederit:
 Principem temerarie accepturum, per quod subditi
 è liberis serui euadant, principatus ad salutem datus,
 degeneret in tyrannidem. Qui tum demum regius
 est, si intra modestiæ & mediocritatis fines se conti-
 neat: excessu potestatis, quam imprudentes indies

augere satagunt, minuitur penitusq; corrumpitur. Nos stulti maioris potentiaē specie decepti dilabimur in contrarium, nō satis considerantes eam demum tutam esse potentiam, quæ viribus modum imponit. Neque enim in diuitiis quo amplius augentur, eo locupletiores euadimus, ita in regio principatu contingit, sed contrarium. cum Princeps volentibus debeat imperare, ciuium beneuolentiam colligere, eorum commodis seruire: imperio exacerbato & Regis beneuolentiam exuet, & potestatem inbecillitate mutabit. Recte & sapienter Theopompus Lacedæmonum Rex recens ad frænandā Regum licentiā Ephoris constitutis in ea vrbe Tribunorum adinstar, domum inter populi plausus reductus vxori conuicio expostulanti, dicentique, *Tuo facto imminutum imperiū filijs relinques: Minus, inquit, sed magis stabile.* Principes enim felicitati frænos imponentes se, illam, subditos facilius regunt, obliti humanitatis & modestiæ, quo altius conscēdunt grauiori casu præcipitant. Hoc maiores nostri prouidentes viri prudentes periculum, vt Reges continerent intra modestiæ & mediocritatis fines, ne se nimia potestate efferrent, vnde publica perniciēs existeret, multa sapienter sanxerunt atque præclare. In his quam prudenter, quod nihil maioris rei sine voluntate procerum & populi sanctum esse voluerunt: eoque consilio delectos ex omnib. ordinibus ad conuentus regni. Pontifices tota ditione, proceres, & procuratores ciuitatum euocare moris erat q̄ hoc tempore in Aragonia aliisque prouincijs retentū, vellem nostri Principes reponerent. Cur. n. maiori ex parte antiquatum in nostra gente est exclusis procerib. & Episcopis, nisi vt sublato cōmuni

consensu, quo salus publica continetur, Regis ad arbitrium, & ad paucorum libidinem res publicæ & priuatæ vertantur? Homines priuatos, quales procuratores urbium sunt, qui soli hac tempestate supersunt, donis speque corrumpere conuenitur populus passim: præsertim non iudicio delectos, sed sortis temeritate designatos, quæ noua corruptela est, argumentum reip. perturbatæ. quod prudentiores dolent, mutire nemo audet. Sed rebus tranquillis de tempestate cogitandum, ne incautos procella opprimat, vt mirum non sit conuulsis tantis reipubl. præsidiiis gemere prouinciales: multas calamitates & graues quasi facto agmine iudies incurrere: neque amplitudini imperii successus responderè bello paceq;, multis implicati malis. Deinde reip. auctoritas ne sine viribus inanis sit, non minori prudentia prouisum est vt reipublicæ capita magnas opes magnamque potentiam haberent, ampla ditione data multis oppidis & arcibus, non modo regni proceribus, sed etiam Episcopis & sacerdotibus quasi custodibus publicæ salutis, vt reipublicæ amor & ordo sacratus exigit: quod rerum euentus comprobauit iustitiæ eos cultores & religionis patriæ vindices sæpe extitisse: futuros terrori sperandum merito, ne quis se audeat in publicam perniciem commouere. Errant & grauissime errant quicumq; viris sacratis statuunt ditiones & oppida auferenda, quasi pondus inutile & sacrato ordini minime conuenientem curam: non considerantes videlicet, salutem reip. constare non posse nobilissima eius parte debilitata: Episcopos non ecclesiarum modo capita sed primas reip. partes esse, Principesq;. Quod institutum qui mutare con-

endunt,

tendunt, fundamenta omnia conuellunt libertatis, salutis, principatus & credam potius, si salui esse velimus, addendum ad auctoritatem, ampliori ditione augendos, firmissimas artes credendas. Quid enim an in vno capite ius publica, religionis sanctitas, cunctorum fortunæ periclitentur, inter continuos aulae plausus, assentatorum turbam, immodicas voluptates vix sui compote, certe obnoxio periculis multis ne corrumpatur vitiiis atque prauitate? An sacro ordine debilitato profanis hominibus, quales in aula Principis viuunt, rerum, religionis, reipublicæ arbitriū permittemus? Horret animus quanta impendeant mala ex hoc fonte cogitare. Sapienter Aristoteles vt multa, reip. non tantum maiorem auctoritatem esse voluit, sed vires etiam firmiores. cuius verba ex Græcis Latina facta adscribere placuit. *Questionis & illud est, an habere Rex debeat circa se vires, quibus malo cogere inobedientes valeat, aut quo pacto exercebit imperiū? Si enim habeat potestatem legibus constrictam, vt nihil ex voluntate sua faciat, sed ex prescripto legum, necessaria sibi erunt vires, quibus leges tueri queat. forsitan cōueniat huiusmodi Regē vires habere, sed tantas quibus singulis & compluribus potentior sit multitudine vniuersa impotētiior. Sic antiqui custodias temperabant, cum aliquē civitati præfecissent, quem Aesymnetam vocitabant, vel tyrannum. Et cum Dionysius peteret satellites custodia causa, quidam Syracusanis tot esse custodes dandos cōsultuit. Hæc Aristoteles.* Quanta vero esset reipub. maiorum tempore auctoritas, quanta nobilitatis, vnus rei exemplo si notauero, finem faciam. Obsidebat Alfonso Castellæ Rex eo nomine octauus in Celtiberis Concham locis præruptis sitam urbē,

firmissi-

firmiffimum ea patte Mauricæ ditionis propugnaculum. Pecunia in stipendium non erat, eoq; comitatus inopia. Rex Burgos festinat. In gentis conuentibus petit, vt quoniam populus vectigalibus fessus esset, bello sustentando ingenua conditione homines per capita quinos marauedinos aureos in regium ærarium inferrent. Delendi nominis Maurici opportunitatem non esse prætermittendam. Auctor consilii Dieghus Harus Cantabriæ regulus. iis conatibus Petrus Laræ Comes obfistit: contractaque nobilium manu è conuentu discedit armis tueri paratus partam armis & virtute à maioribus immunitatem: neque passurum affirmans nobilitatis opprimendæ atq; nouis vectigalibus vexandæ ab eo aditu initium fieri. Mauros opprimerè non esse tanti, vt grauiori seruitute rēp. implicari sinant. Rex periculo permotus ab ea cogitatione destitit. Petrum nobiles consilio communicato quotannis conuiuio accipere decreuerunt, ipsum & posteros, nauatæ operæ mercedem, rei gestæ bonæ posteritati monumentum, documentumq; ne quauis occasione ius libertatis imminui patiantur. Sit ergo fixum reip. saluti consulere, Principum auctoritati qui regium principatum in ordine retinent certis finibus cancellisque descriptum: labefactare vtraque quicunque sine modo volunt efferri vaniloqui assentatores, fallaces: quorum in aulis Principum magnus numerus visitur, opibus, gratia & auctoritate pollens. Quæ pestis semper accusabitur, & semper erit.

C A P. IX.

Princeps non est solutus legibus.

Magna

Magna atque excellenti Principes potestate intra modestiæ fines continere ardua res est: suadere difficile, ne bonorum affluentia corrupti & vanis aulicorum sermonibus inflati, ad dignitatis suæ statum, maiestatis amplificationem pertinere putent augere opes & potentiam, neque imperio cuiusquam obnoxios se esse videri. Cum contra res habeat. nihil enim regias opes magis confirmat. quam modestia: si fixum fuerit animo atque intimis medullis impressum, ita Principes imperare vt seruiant, consiliorum & vitæ posituri rationem, primum Deo, cuius nutu sola terrarum gubernantur, imperia stabiliuntur caduntque: deinde pudori atque honestati: quibus bonis & diuinum præsidium promeremur, & hominum beneuolentia conciliatur iis, penes quos rerum arbitrium est. populari etiam ciuium opinioni seruiendum est, ac frequenter cogitandum, quia fama post sexcentos nempe annos locutura sit. & est magni animi secundum cœlestia ad immortalitatem nominis aspirare. Cōtemptu famæ contemnantur virtutes: optimaque ingenia altissima cupiunt: humili homines animo, quia diffidunt, præsentibus contenti de futuro non curant. Quod intelligentes primi mortales, Principes fato functos, quorum præclara in remp. merita extabant, cœlo adscribere soliti erant, dicare tēplis. stulte, inquis, & inaniter. quis id negat? præsertim cum id institutum non ab insano initio susceptum in eā amentiam degenerarit, vt perditis luxu & vitiis Principib. diuinitatē et darent mortuis, viuentibus. sed in ea tamē prauitate satis elucet, ad excitandos ad virtutē posteros, laudes priorū valere multū: amore famę virtutes ali, æquitatis studiū. Postremo sit Principi

persuasum, leges sacrosanctas, quibus publica salus stat, tum demum fore stabiles, si suo ipse eas exemplo sanciat. Ita ergo vitam instituat, ut neque quemquam alium plus legibus valere patiatur. Cū enim fas iusque legibus contineatur in omni vitæ parte, qui leges violat ab æquitate discedat, & à probitate necesse est, quod nulli conceditur, Regi multo minus: cuius cura & potestas à equitate sancienda, vindicanda præuitate consumitur: eoque curæ imperandi & cogitationes referendæ sunt. Licebit quidem Regibus, rebus exigentibus, novas leges rogare, interpretari veteres atque emollire: supplere si quis euentus lege comprehensus non est. pro suo tamen arbitrato leges inuertere, ad suam libidinem & commodum referre quæ agit omnia, nulla moris patris institutorumue reuerentia, propriū tyrannorum esse vitium credat: neque in legitimis Principes cadere ita se gerere, ut legibus solutam potestatem obtinere & exercere videantur. Iam quantum illud est, subditos velle obsequentes habere, probitate conspicuos: ipsum vitæ licentiā impudiciam improbitatemque sancire: credunt enim homines magis exemplis quam legibus, & genus obsequii putatur Principum studia imitari. siue praua illa sint, siue salutaria. Ineptus Princeps qui edicta sua maiorum leges verbis sicut modo, vitiorum licentiā destruit, funditusque conuellit. Quid vero quod Princeps non maiorem potestatem habet, quam vniuersus populus, si principatus popularis esset, aut quam viri primarii, si potestas vniuersa ad eos esset deuoluta: quam principatus formam Aristocratiam Græci dixere. non ergo se magis liberum putet à suis legibus, quam singuli populares

aut proceres ab iis essent exempti, quas pro iure arreptæ potestatis ipsi sanxissent. Præsertim cum plures leges non à Principe latæ sint, sed vniuersæ reip. voluntate constitutæ : cuius maior auctoritas iubendi vitandiq; est maius imperium quam Principis, si vera sunt quæ superiori disputatione posuimus. Atque iis legibus non modo obedire Princeps debet, sed neque eas mutare licebit, nisi vniuersitatis consensu certaue sententia. quales sunt leges de successione inter Principes, de vectigalibus, de religionis forma. Non se Zaleucus Locrensis; non Charondas Tyrius legibus solutos putabant. quorum prior quidem adulterio à filio patrato, remittentibus quamuis pœnam ciuibus, qua adulteri luminibus priuabantur, suo prius, deinde filii oculo eruto, nobili temperamento humanitati & proceribus satisfaciens, legum auctoritatem sanxit. Charondas autem cum legem tulisset, ne quis cum ferro in conuentum ingrederetur, cumque ex agro veniens repente concione adiucata gladium non deposuisset, legis admonitus in districtum ferrum incubuit. His præceptis & exemplis imbutus Princeps, omnibus præstet probitatis & modestiæ specimen: & quam à subditis obedientiam exigit, legibus ipse exhibeat: patriæ mores amet & instituta: haudquaquam in externos ritus & insolentes degeneret, patrio cultu, vestituq; & vocibus delectetur: quod est regiæ grauitatis & constantiæ, deinde amoris in patriam certissimum argumentum. neque sibi licere quidquam putet, quod si populares imitentur, legum & patriæ consequeretur interitus. Aulicorum voces certissimam pestem arbitretur, qui placendi studio Regem prædicant legibus

gibus & patria maiorem potestatem habere: quæcumque publice & priuatim à subditis possidentur vnum eorum dominum esse: ex eius arbitratu pendere vniuersa, in eoq; ius omne versari, vt Principis voluntati seruiatur. Quod Thrasymachus Chalcedonius affirmabat Principum vtilitate & libidine, ius æquitatemque definiens. Magorum pudendâ vanitatem auerteretur, eorum qui Cambyssi Persæ sororem, quam perditæ amabat, sibi cõnubio iungere volenti, quærentiq; ex eis, vtrum legibus id facere liceret: negarunt primum communi apud Persas esse iure concessum: extare tamen legem quæ decerneret, Regibus licere quicquid liberet: ea lege matrimonii illius licentiam Regi permitti, quæ erat aliis omnino præcisa. O homines ad seruitutem natos. Ne Anaxarchum quidem audiat, Alexandrum, cum interfecto Clito in summo luctu iaceret, his verbis erigentem. Num ignoras ô Rex, Themim atque iustitiam assidere Ioui, vt quidquid illi cordi fuerit, confestim sanciant. nimirum Regibus, interpretabatur, ius & fas esse quod facere collibuisse. neque alio Romanus senatus populusque respexit, cum Augustum decreto sanciuisset legibus solutum fore. Nam armis & potentia Cæsaris oppressa resp. nihil aliud quam timere, dissimulare, assentari valens, quid nimirû si omnis multitudo insolito metu pressa in vnius adulationem concessit? Sed ita tamen legibus Principem soluit, vt eodem decreto tyrannum esse decerneret. Fuit ille quidem natura clemens atq; benignus: qui tamen tyrannum fuisse negauerit, mente careat necesse est. Tyrannus est enim qui imperat inuitis, qui armis reip. libertatem opprimit, qui non populi vtilitati præcipue seruit,

sed

sed suum emolumentum & arrepti imperii amplificationem respicit: quæ in Cæsarem, Augustumque conuenire omnia, quis erit tam cæcus qui non intelligat? At ridiculum esse ais, qui opibus & potentia cæteris præstat, eum legibus velle subicere, iure exæquare aliis: nam lex æqualitatem sancit: quid enim aliud est æquitas? inter eos ergo qui omni ex parte sunt inæquales habere locum non potest. Quam ob causam Athenis susceptum erat, vt viros præ cæteris excellentes exilio mulctarent, quem Ostracismum dixêre. Iniquum nimirum existimabant legibus eos cum cæteris exæquare: exitiale reip. si essent in ea, qui plus priuatim quam publice leges possent. Deinde ineptum videri ais, illigare legibus quem metu supplicii & iudiciorû coercere non potlis, arma nimirum tenentem, omnib. præsidii septum frustra enim leges sint, nisi maioris potestatis metu stabiliantur. Postremo multæ sunt leges quæ ita multitudinem constringunt, vt in Principem non conueniant: certe quæ sumptibus modum ponunt, cultus modestiam, vestium genus præscribunt, arma detrahunt popularibus. Verum id est: neque ita amentes sumus, vt Reges in fastigio collocatos de gradu deiicere, in turbamque mittere conemur. Non ea nostra mens est legibus omnibus sine discrimine Principem esse subiectum, sed quæ sine maiestatis sugillatione seruentur, neque functionem Principis impediunt: nimirum de iis vitæ officiis latæ, quibus à populo Princeps nihil differt, vt quæ de dolo malo, de vi, de adulteriis, de vitæ modestia promulgantur. Faciet prudenter Princeps si leges sumptuarias suæ vitæ exemplo sanciat. ne ciues ad contemptum

aliarum legum inducat: nec ea opinio vulgo accipiatur non esse à dignitate legibus parere. si tamen eas prætermiserit haudquaquam morabor, neque in magna culpa ponam, modo cæteras præstanti siue diuinas siue humanas. Omnino qui cæteris excellentior est, debet nihilominus se hominem aut reipublicæ partem arbitrari. Atheniensium institutum viros Principes à republica pellentium passim vituperatur: quos à prima ætate præstitisset assuefacere æquo cum cæteris iure viuere: ac meminisse vniuersos, maiores, minores, medios in eadem reipubl. versari, eoque iure quodam societatis constrictos teneri. Principem à lege non coerceri inuitum malo, sed dirigi præcepto magni philosophi aiunt: in qua cum duplex vis insit iubendi coercendique inobedientes, Principem altera tantum ex parte legi subiiciunt, in religionem vertentes, si ab eius præscripto recedat: cæteros vtraque ex parte legi obnoxios esse prædicant. quæ mihi ratio non displicet: fortassis etiam iis legibus quas respub. sanxit, cuius maiorem esse potestatem quam Principis diximus. teneri Principem supplicioque, si opus erit cogi posse concedam. nam imperio deiicere, morte plectere rebus exigentibus superius est datum. Alioqui iis legibus, quas ipse tulerit, si morem sua sponte gerat satis habeam, inuitum ne quis cogat, supplicioque coerceat dabo. Inculcetur tantum Principis animo à tenera ætate, sitque persuasum, ipsum multo magis esse legibus alligatum quam cæteros qui eius imperio parent: graui se religione implicare si repugnet. esse legum custodem & vindicem: quod exemplo magis faciet, quam metu, qui officii diuturnus magister non est. Si se legibus astringitur

Etum profitebitur, remp. facillime gubernabit, felicemque præstabit. procerum insolentiam frænabit: ne putent ad dignitatem pertinere mores patrios contemnere, legibus se solutos monstrare. At Principis maiestas ea modestia imminuetur. Imo augebitur amentia, libertate violandi leges cõcessa. Praui, inquis, & obnoxii animi est vereri leges. Imo profligati atque contumacis eas despicerent. Beatum est facere quæ velis. Imo miserum velle facere quod non licet, miserrimum posse facere quod inhonestum est, furor armatus ferro sibi & aliis conciliabit pestem. Sit ergo fixum, Principis modestiam qua præ se fert quod verum, est, quod decet, legibus obnoxium esse: ipsi honestam, ciuibus salutarem fore: regni statum vniuersi valido atque firmo præsidio munire: faustum, felix, propriumque vt sit, imperium facere.

CAPVT X.

De religione nihil Princeps statuatur.

Quæ si vera sunt, Principem neque suis legibus, neque reip. solum esse: sacrorum ritus & cærimonias mouendi, leges ecclesiasticas mutandi, de rebus diuinis statuendi, quis illi concedat facultatem? aut qui posset inter omnes prouincias concordia atq; consensus ita constare, vt non aliud Germanus, aliud Hispanus de Deo & immortalitate sentiat: vna sit Franci & Itali, vna Angli & Siculi de rebus diuinis sententia, eadem omnium mens & oratio: si quilibet Princeps in sua prouincia ad suum aut suorum arbitrium reuocet, quid de religione sentiat? An non breui futurum credimus,

vt tot sint de religione opiniones per orbem fusæ
tam varii ritus sacrorum, colorque sacrati ordinis,
quam sunt varia hominum iudicia? Ea fuit necessi-
tas vnus capitis constituendi, cui sacrorum cura
esset, cæremoniarum tutela, legumque sacrarum.
quibus, alii per orbem Principes obtemperarent
cuius imperium cuncti respicerent, ministri sacro-
rum maxime, hac de causa ab imperio aliorum prin-
cipum liberi decreto maiorum diuinis legibus cõ-
sentaneo. Antiquissimis quidem temporibus satis
constat à principibus profanis sacra tractata: penes
eosdem reipubl. & sacrorum curam fuisse. quod ex
diuinis libris consideramus, Noam, Melchisede-
chum, Iobum sacrificasse suis manibus: sacerdotum
voce proceres significari. In Xenophonte videri-
mus Cyrum Persam mactasse Diis hostias. Athenis
atque inter Romanos sacerdotum munere funge-
bantur Reges: sublatoque Athenis Codro Rege,
sacrorum Rex est creatus. Romæ exactis Regibus,
sacrificiis instaurandis, quæ Reges factitare erant
soliti, nec vbi Regum desiderium esset, Regem & i-
psi sacrorum seu sacrificulum crearunt Pontifici ta-
men subiectum: ne additus nomini honos libertati
officeret cuius prima cura erat. Quod institutum
etiam Romanorum Imperatorum tempore reuo-
catum est. Augustisque datum vt iidem pontifices
essent: recens creatis sacerdotali stola à Pontifici-
bus mitti consuevit, quasi eos in collegium ado-
ptarent. Quam primus inter Christianos Impera-
tores Honorius Augustus religioni id habens scilicet,
repudiauit: vti Zozimus est auctor. Multa ad-
duci alia possent, quæ necessario sunt ressecanda. Sed
eo tamen id institutum pertinebat, vt religionis
cultus

cultus in reip. & Principum patrocinio esset: cum magistratibus, sacrorum ministri, coniunctissime uerent, vno vtriusq; nationis capite. Primus Moses eo more mutato Aaroni fratri suo ex Dei voluntate sacrorum procuratione delegata, ipse sibi regendi populi curam retinuit, neq; immerito: providebat enim in tanto sacrorum apparatu tam diligenti & multiplici cæremoniarum procuratione, vniusne vites pates essent vtriq; administrationi. Quod maiori de causa, postquam se Christus in carne monstrauit, secreta vtraque potestate, cum Petro & successoribus sacrorum curam commendauit, Regib; & Principibus eam potestatem reliquit, quã à maioribus acceperant. non ita tamen vt sacrorum antistites ac reliquos sacerdotes, quod quidam nefarii homines semper accusarunt, copiis & principatibus quasi ineptos penitus arceret: si qui pleni Deo velent eo etiam splendore religionis maiestatem augere & amplificare. Quod institutum in omnibus gentibus vsurpatum, quam late pertinet Christianorum nomen, quis iure vituperet? Profsus diuulsa vtraque potestate curandum diligenter, vt vterque ordo beneuolentia & mutuis inter se officiis constringantur. Quod commodissime fiat, si vtrisque ad vtrosque honores & procurationes sit aditus, sic enim coniunctis animis & sacrati viri reipublicæ incolumitatem procurabunt, viri Principes & primarii maiori conatu in curam tuendę susceptæ religionis incumbent: vnde certa spes ostenditur se suosque honoribus & copiis augendi. Ergo ea prima Principi cura sit vtrumque ordinem conciliandi, in paceque ponendi, ne malo publico dissentiant: eoque studio & ad curam reipublicæ viros

sacratos admittet : quod video à maioribus facti-
 tatum , cum ad regni conuentus Episcopi vocaban-
 tur : neque quidpiam maioris rei fixum esse vole-
 bant , nisi eorum consensu & voluntate esset com-
 probatum : quod nescio cur nostris temporibus an-
 tiquatum sit. An in vnus Principis capite, tot præ-
 fertim deprauatoribus circumfusus , reipublicæ sa-
 lutem & religionis patriæ incolumitatem pericli-
 tari æquum sit ? An aulicorum & magistratum
 profanorum arbitrio permittatur quid de cære-
 moniis , de sacris legibus & institutis sentiatur ? A-
 page periculum grande, quod qui non videt cæcus
 est, qui remedium adhibere non cupit, contemptor
 salutis publicæ atque priuatæ. Corruptis moribus
 respublica à viris sacratibus commodius, an à priuatis
 hominibus & profanis , quales sunt vrbiū procu-
 ratores, remedium expectabit ? vtri tantis vulneri-
 bus prouidentius medeantur ? Deinde sacratu ordi-
 nis immunitates & iura intacta vt sint , curare Prin-
 cepts debet. Neminem ex sacrato ordine supplicio
 quamuis merito subiiciat. Ad templa quasi ad asy-
 lum confugientes concessa à maioribus libertate
 non spoliēt. præstat scelera impunita relinqui, quam
 refigi leges ipsa vetustate sacrosanctas. Ac illud
 consideret, impios ausus haud impune cadere. Ar-
 cadio Imperatore scimus Eutropio malo fuisse sua-
 forem extitisse legis de templorum immunitate cō-
 traria lege abrogandæ. consilium auctori exitiale
 inprimis : ex templo enim extractus , ad quod in
 ira Imperatoris quasi ad præsidium confugerat , ca-
 pite pœnas luit paulo ante beatus & magnus , Im-
 peratoris cubiculo præfectus & consul , qui honos
 eunuchorum primo habitus erat. Si qui ex ordine

sacrato pestilentes homines & nefarii extiterint, si templorum præsidio ad flagitia populares abutentur, Pontificibus vt remedium afferant, auctor impulsorq; sit: ipse haudquaquam sua auctoritate atq; pro imperio iura sacrosancta violabit: quæ ad augendum amplificandumq; religionis cultum atque maiestatem sunt à maioribus constituta præclare. Quo plura religioni ipse dederit, maiora cælo accipiet opes, honores, potestatem. Ad hæc ne vnquam Princeps oppida & arces templis & Episcopis datas auferri patiatur: ordine enim sacrato viribus & auctoritate debilitato, quis prauorum hominum conatus retundet remp. inuertentium, religionemue habentium ludibrio, quod sæpe contingat? ii prudentissime faciunt qui tranquilla republ. de tempestate cogitant. Finge Principem à patre in minori atque adeo imbecilla ætate relictum: qua occasione turbulenti homines abuti ad exagitandam rempubl. consueuere. Finge (quid enim prohibet, cum fieri possit?) prauis moribus esse, nouis de religione opinionibus contaminatum, patria instituta & cæremonias mouere. Finge à proceribus coniuratione facta bellum intestinum excitari: an ordinem sacratum conueniat præsidiis carere? an vero viribus, copiis & potentia augeri, qua prauitati resistent, sanctissimam religionem tueantur? Ego paruum quiddam instar eorum quæ animo concipio, præsentia mala putabam: ac vellem potius non tantum quæ à maioribus data sunt, Episcopis non auferri, sed etiam firmissimas arces eorum in fidem tradi: vt quasi iniectis compedibus prauitas & impietas atque quæ se locis omnibus ostentat, nouandi libido ne se commoueat, constricta teneatur.

Possunt quidem viri sacriati deprauari, sed id multo rarius cōtingat. & scimus in Germania atq; Gallia, si quid incolume manet in tanta licentia nouandi, in tanta atrocitate temporis, Episcoporum viribus & potentia totum fere acceptum ferri. In Hispania Alfonso Legionensi Rege defuncto Ferdinandum eius filium, cui vitæ probitas Sancti cognomen adiunxit, dissentientibus proceribus atque ad arma consternatis, non alio præsidio quam Episcoporum stetit: quibus iniquum videbatur filium à paterna hæreditate excludi. Episcoporum enim partes sunt, vti Rodericus Præsul ait, non sacra tractare modo, sed etiam temp. præstare. siue enim q. muneris & personæ ratio postulat, æquitatem maiori studio tuentur: siue ingrauescente ætate, sedatisque animi affectibus, minus perturbantur: siue quod à coniugio seiuncti, & de filiis haudquaquam solliciti, quod magnos sæpe homines transuersos egit omnem curam & sollicitudinem ad publicam multorum salutem referunt. Quæ de causa inuenio à Regibus Persarum aliisq; Principibus homines castratos ad aulæ ministeria antiquis temporibus fuisse adhibitos: quoniam prole cæstitutos putabant maiori erga Principes suos caritate, maiori fide futuros: à qua beneuolentia ipsam eunuchi vocem deriuasse quidam putant. Postremo sit persuasum, templorum, diuitias, siue vasa sint auro & argento grauia, siue annui redditus, agrorum decumæ, prædia, reipublicæ esse in primis salutare. Est quidem huius rei modus sicut & reliquarum, & quædam in omni genere mediocritas: sed ex copia tamen ad augendam maiestatem religionis, qua continetur salus publica, continendos in officio sacra-

tos viros, non obsunt tantum, sed etiam profunt
 quam plurimum. Itaque videmus vbicumq; gentiũ
 templorum cultus propter inopiam negligitur, vbi-
 cumque viri sacrati angustia rei familiaris premun-
 tur, iis in locis religionem vilem esse, maiorique fœ-
 ditate mores sacrati ordinis deprauari. nam homi-
 nes sensu ducimur, splendore & apparatu externo
 plurimum capimur. multumque personæ grauitas
 confert, vt si mores inculpati non sunt, certe ma-
 iori pudore peccetur. Neque temere Deus in gen-
 te Iudaica ostro & auro redundare tabernaculum,
 templumque voluit, viris sacratis agrorum decu-
 mas attribuit. ne Christus quidẽ aut Apostoli eum
 morem vituperarunt aut antiquarunt quasi à no-
 stris institutis abhorrentem. Præclare nobiscum
 ageretur, si morum sanctitate nobis & religioni
 auctoritatem conciliaremus, externo apparatu nil
 opus esset: sed quando tantum decus nostra tem-
 pora non recipiunt: qui templa copiis spoliare, tem-
 plorum ministris diuitias detrahare contendunt, id
 agunt vt maior contemptus sit, minor modestia,
 exiguo periculo, iactura leui, nullo pudore. Dein-
 de sacerdotum copiis magna inopum multitudo
 alitur: qua potissimum causa à maioribus sunt da-
 tæ. Vellem quidem vt maiori modestia, & maio-
 ri cum fructu consumerentur. neque negare pos-
 sum non paucos iis copiis abuti ad prauitatem: idem
 tamen contendo, si cum profanis opibus conferan-
 tur, multo maiorem afferre publice vtilitatem. A-
 lioqui procerum ingentes redditus annuos ante ocu-
 los pone: non negabis in cultum corporis superua-
 caneum, canes venaticos, otiosam famulorũ turbã,
 exiguo præterea fructu consumi, quod in templorũ
copiis

copiis non contingit : vbi enim pessime infumuntur, ibi plures aluntur pauperes : inde plura in reipubl. beneficia bello paceque existunt. Considera mihi monasteriorum redditus non ingentes, iis viros magno numero ali, honestis atq; adeo plerumque nobilibus parentibus natos : qui paruo contenti vili cultu, victuque vitam sustentare satis habent : vt externi pauperes mittantur, quibus iis ex opibus succurritur magno sæpenumero. Qui redditus si vni cuiquam profano homini darentur, miserabile dictu est, quam facile exiguoq; fructu perirent, ventri & libidini seruiantes : certe in paucos famulos filiosque & cultum expensi. Qui ergo templorum copias & redditus otiosos esse disputant, & debere contendunt in meliores vsus conuerri, næ ii opinione sua falsi magnum reipubl. malum, si fides habeatur, parant. & credam potius non subtrahendis iis diuitiis quæri salutem, sed potius cura, vt ad pristinos vsus alendosque pauperes conuertantur. quod certe fuisse maioribus nostris propositum nemo dubitare poterit, qui memoriam antiquitatis explicatam habuerit planeque perspectam. Ad hæc templorum ornamenta, redditus annui, aurum argentumque factum signatumque, quasi in quodam sacro ærario seruantur ad supremos reipublicæ casus : cum hostis bello laceffit victoria ferox formidabilisque, aut de religione sanctissima certamen est, non arbitror incommodum fore, si iis copiis reipubl. ad tuendam publicam salutem vtatur. qui legam sæpe aurea & argentea templorum vasa ad redimendos captiuos conflata olim fuisse à viris sanctissimis Ambrosio, Cyrillo Hierosolymitano, atque aliis. Ferdinando etiam Catholico recenti

memoria aduersus Alfonſi Luſitani conatus & arma, Medinæ Campeſtris anno milleſimo quadringenteſimo ſeptuageſimo ſeptimo conſeſſum inuenio ordinum conſenſu, vt templorum aurum dimidia ex parte mutuum ſumeret, rebus tranquillis integrum fide integra redditurus. Neque enim religionis maietas obſcuratur detracto auro, ſed augetur potius uſu ſalutari: homines etiam vt plura certatim offerant, inuitantur, vnde vident ſubſidia certiffima rebus aſperis conſtare. Templi Toletani ſacerdotes & reditus non alia ratione in eam amplitudinem creuerunt, qualem hodie cernimus, cui comparari nulla toto orbe poteſt, quam uſu ſalutari diuitiarum. Ac nominatim inuenio, cum in ſuprema annonæ caritate actâta, vt neglecto agrorum cultu oppida paſſim deſererentur, Rodericus Semenſis Toletanus Antiftes ſuis opibus, aliosque ſacris concionibus adhortando, multum contuliſſet in opibus ſubleuandis: Alfonſum Caſtellæ Regem pro eo merito templum Toletanum, quoniam apud illud tanquam in publico arario optime deponi theſauros cogitabat, noua multorum oppidorum ditione auxiſſe: Toletanum Præſulem iure perpetuo, legeque in omne tempus lata regni Cancellarium fore ſanxiſſe: quo magiſtratu ſuprema & maxima auctoritas ſecundum regiam olim continebatur. Ergo neque maietas minuitur neq; copiæ, ſed uſu potius ſalutari vtrumque augetur. Ita tamen Princeps vtatur, ſi anguſtia grauiffima ſit, neque remediis omnibus tentatis ſuppetat aliunde ſubſidium, neque enim intactis popularibus, nobilium immunitate conſeruata, in theſauros ſacres inuolare primū debet: quod nefas eſt. cum Deo ſacraſint,

sint, tum dati à maioribus, quorum mouere testamenta nemo debet. Quod immunes maxime semper sunt habiti. an æquum sit in eos primum iniicere manus? Omnino si eas opes veteres domini retinerent, Princeps non contingeret: easdem templis datas, eaque sanctitate munitas auferre quanta esset prauitas? Præterea viduarum & pupillorum subsidia quis audeat tamen contrectare, qui sumptas de Heliodoro ea causa pœnas animo reputarit? Et erit aliquis tanta confidentia qui inuolare in sacros thesauros inducat in animum, inopum, pupillorum, & viduarum dupliciter, eorum vsibus addictos; & quoniam templa virique sacra in pupillorum numero sunt, quasi aliena tutela: & præsertim Principis præsidio opus habeant. Simul sermonis vitandi causa abstinendum censeo, magnum rebus bene aut perperam gerendis momentum. populus enim quasi impium auersatur, si quæ videt Deo sacra contingere, ipsumque atque adeo rempubl. inexpiabili religione eo facto constringi putat: si quid aduersi accidat, mercedem suscepti sceleris interpretatur. Qua causa Ferdinandus Castellæ Rex cognomento Sanctus, Hispali obsessa in magna atque adeo suprema inopia suadentibus quibusdam, uti templorum donis eam inopiam leuaret, ne incepto abscedere cogeretur cum graui dedecore nominis Christiani: præcise facturum negauit, maius se præsidium ponere dictitans in precibus sacerdotum, quam in omnibus eorum copiis & auro. Modestix & pietatis merces fuit vrbs amplissima proximo die ad deditiois conditiones redacta. Contra Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum victum ad Aliubarrotam

opinio fuit, à multo minori hostium numero, non alia causa quàm Guadalupèi templi donariis, quæ inde mouere nefas erat, in eius belli usus conflatis. Virginem suas sedes sumpta vindicta tutatam. Accedat præterea ad inopiam Principis atq; ad Romani Pontificis voluntatem sacrati ordinis consensus: quod nescio cur negligatur antiquis sæpe temporibus usurpatum. Sed neque Episcopi debent nimium difficiles se exhibere: sed pro virili parte temp. & Principem suis & templorum opibus iuuare. nam & in eum usum optimè sacratæ opes collocantur: & quantum est commune periculum velle alienis tantum opibus auertere, neq; de suo conferte aliquid? & constat Ambrosii tempore templorum prædia tributum Imperatoribus Christianis representasse. Prouidendum etiam est, ne ipsis onus recusantibus ad extremum illud recurratur, vt ipsorum consensus non requiratur: ipsis inuitis auferantur, quod multo grauius sit. Illud cauere diligenter debet, ne subsidium semel concessum perpetuum sit, sed præfenti inopia subleuata, periculo procurato ius suum & libertas ecclesiis integra sit diuitiæ ad alios usus conuertantur: milite aut classe iuuent instructa suis sumptibus, cõmeatum suppeditet. cõmodius id erit quam si pecuniã representare cogantur, quam pace parta in alios usus conuertat Princeps, nouamque deinde imperet nouis enatis difficultatibus, neque sit exactionis finis. Hæc mihi consideranda Principi, consideranda viris sacratis videbantur atque præstanda. quæ si negligantur, næ sero sacratus ordo ereptam libertatem gemat, imminutas opes: frustra Princeps necessitudinem excuset, calamitatem ærarii. Multi quidem graues casus afferri possunt,

plena

plena est exemplis historia eorum Principum, quos contacti sacri thesauri egere præcipites. mitto eos qui sua auctoritate fecerunt, tum à nostra religione alienos M. Crassum; Gne. Pompeium, Antiochum; Heliodorum, Nabuchodonosorem: tum ex nostra gente, Vraca Regina Alfonsi sexti filia in limine templi quod expilarat, occisa ruptis visceribus, Carolus Martellus regis Francorum magister; Astiulphus Longobardorum Rex; Fridericus Imperator, aliq; innumeri infelices exitus consecuti ob occupatos ecclesiarum thesauros. Petro Aragoniæ Regi eo nomine quarto Teclam virginem alapam infregisse lethalem scilicet, sexto post die morte consecuta, fama est: Tarraconensis ecclesiæ iura, quæ ille violarat, eo supplicio vindicata. Sanctius Aragonius Rex in templorum & sacerdotum bona licenter inuaserat. ararii tenuitas ingentes bellorum sumptus excusare videbantur, data præterea à Gregorio septimo Pontifice maximo facultas decumas & vectigalia templorum, quæ extracta recens aut Mauris erepta essent, pro arbitrato permu- tandi, inuertendi, attribuendique quibus mallet. Illustri ipse modestiæ & Christianæ pietatis exemplo, conceptam ex eo religionem inuidiamque procurauit, Rotæ in Diui Victoriani ad aram D. Vincentii humillimo corporis habitu cum gemitu & lacrymis publice veniã precatus. Affuit Raymundus Dalmatius eius vrbs Episcopus, cui quæ ablata fuerant omnia reponi integra fide mandauit. Et miror nostra ætate quosdam viros Principes, quorum exempla imitantur, templorum bonis occupatis, eius neque lacrymis moueri, neque perhorrescere exitum. In Oscensi enim obsidione, dum

pro-

propius muro succedit, sagitta sub ala confixa perēptus est: vir alioqui magnis animi & corporis dotibus: sed vno eo audivitatis crimine fama minori. Populus enim infaustæ cædis causam templorū bona occupata interpretabatur. Huius tamen filio Petro Regi & posteris ab Urbano secūdo Romano Pontifice datū est, vt templorum, quæ recēs extruerētur aut de Mauris caperentur, decumas & redditus ipsi perciperēt, exceptis tantū iis templis, vbi Episcoporū sedes erant. Tantā erat cupiditas impiæ gētis extirpandæ, vt quid incōmodi ea indulgentia in posterū allatura esset, nō cōsiderarēt. Ea fretus pontificia indulgentia Alfonso Petri frater Vrracæ maritus: cōfilio præterea Lusitani Regis, in belli sumptus tēplorum thesauros occupavit, quos inde mouere religio erat. Isidorus aliq; Diui grauib; inflictis pœnis ac Alfonso dotali Castellæ regno, vxore ac vita tandē ad Fragā spoliato, eam iniuriā vindicarūt. odiumq; populare vocesq; impiū facinus accusantium grauiā violatores manere pericula. Alfonso Sapienti Regi tēplorū decumas dedit Gregorius decimus Pōtifex Maximus. erepti imperii Romani ea cōpēsatio fuit, leuis videlicet & noxia: vti rerū euētus declarauit. regno ablato filii armis inops desērtusque decessit: Princeps paulo antē cū magnis Regib; cōparandus. ac illud certe quanti est q; regii patrimoniū, præfecti regii quæstores fatētur, & res ipsā docet, haudquaq; inopiæ succursus tēplorū redditibus, sed maiori potius inopia laborari, quasi contactu rerū sacratarum cōsumptis etiā regiis vectigalibus. Vt non immerito q; de pennis aquilæ Plinius refert: ab iis mixtas aliarū alitū pennas deuorari: & de lupinis fidibus memorant alii, si cū ouillis in vna chely intendātur eas

arrodere occulta quadam naturę vi: idem credamus in re præfenti contigiffe. Omnino miramur dolemusq; auctis immenſum vectigalibus regiis, ingenti gaza aduecta Indico commercio, navigationibus anniuerſariis: præterea templorum decumis magna ex parte occupatis, cunctisq; ordinibus ſub impoſito onere gementibus, haud par operæpretium exiſtere bello paceque grauiffima inopia temp. premi. minoresq; multo quam ante mari terraq; victorias exiſtere, miramur dolemusq;. Vulgus ſed & primores gentis contactum rerū ſacrarum interpretantur: quo vires debilitantur, minuuntur opes alię & vectigalia. Vaſa certe Hieroſolymitani templi à Tito Veſpaſiano capta, & à Genſerico Vandalo Romę inter alia ſpolia in Africam delata, & per multas Romanorum & Vandalorum Principum familias vagata, omnibus poſſeſſoribus vindicatis euerſisque, non ante quieuerunt, quam Vandalorum imperio deletto Belifarii ductu, captoq; Gilimere poſtremo eius gentis Rege Iuſtiniani Auguſti iuſſu Hieroſolyman ſunt relata, nobiliſſimo triumpho poſt tot ætates de religionis hoſtibus, ſuiſque violatoribus parto. Verum de regia poteſtate haſtenus. Principem deinde debemus præceptis atque diſciplina, lubricamque eius ætatem frænare, ne delitiis luxuriet, copiis degeneret in tyrannidem: ſed eam potius beneuolentiam ciuibus, eam modeſtiam in omni vitæ parte exhibeat, eam legibus & religioni reuerentiam, que Deo grata, ipſi honeſta, reiubl. vniuerſæ ſalutaris contingat. Quem omnes ament, admitentur & colant, non quaſi ex terrena labe concretum, ſed ex diuina progenie cælo datum clariffimum orbis ſidus.

LIBER SECVNDVS.

C A P. I.

De puerorum institutione.

MULTA sunt ad recte constituendā
remp. à legislatoribus viris pruden-
tibus excogitata, atque sancita præ-
clare: tum præcepta de puerorum
ætate ad omnem virtutis partē in-
formandam; maiorem quam cætera vim habent.
Præclara opinio gentium omnium firmata consen-
su, ex ipsis naturæ ducta principiis, si salui esse veli-
mus, præcipuam & maximam curam liberis esse im-
pendendā. Quid enim est in hominum vita vel ad
fructū suauis, vel ad dignitatem honestius, vel vti
salutarius, quàm ciues optimos existere? Quid tristius
ac verò exitius contingat, quam si à Dei notione
atque operibus alieni, omnia sceleribus ac libidini-
bus polluant feroces & rapidi? quæ autem gens tan-
ta humanitate culta, aut tam agrestis & barbara, quæ
non fateatur, non intelligat à primis annis reli-
quam vitam pendere: esseque cum primis rudimen-
tis apta connexaque cætera, postrema cum mediis,
cum initiis vtraque fere consentite? Vt enim in se-
mente posita spes messis est: ita rotius reliquæ vitæ
expectatio ab educatione pueritiæ pendet. altas ra-
dices agunt serpuntque late, vti in noualibus, quibus
primis annis semina committuntur. Itaque mira-
ri desinam omnia mala, graues calamitates quasi
facto agmine per vrbes & oppida incurrere ea
cura neglecta passim, quæ vel maxime commen-
data omnibus esse debuit publice priuatimque

Filiorum infantiam delitiis & voluptate corrumpimus, corpus otio, animum libidine imminuimus. Ostro, purpura, & auro, gemmarum fulgore superbiam fastumque; alimus: cupediis irritatur palatum, nerui omnes corporis & animi eliduntur: domi audiunt videntque, quæ pudet pigetque referre exempla turpitudinum, vitiorum imagines. & credimus ex iis pueris aut strenuos milites, aut moderatos ciues euasuros? quos potius credi pat est senatores factos, magistratus adeptos maiori vitiorum licentia miserabiles strages fore quam primum edituros. Non facile elutuntur colores quibus natiuus lanarum candor mutatur: retinetque, testa odorem, quo est primo tempore imbuta. prudenterque, Virgilius ut multa dixit:

Vsq; adeo à teneris assuescere multum est.

Rerum imagines à primis annis susceptæ, exempla præceptaque quantopere hæreant, quantam vim, siue ad corrumpendos mores, siue ad castigandos habeant, vix credi possit. Quod quidam præclara facinora per totam vitam suscipiunt, prauos animi motus coercent: alii libidine & ignauia mancipantur, fere ex prima institutione totum pendet. Canem tu mihi venaticum dum est tener, instituas odore persequi feram, monstrare prædam rictu contracto, sublataue manu: equum inutilem putes noxiumque, nisi à primo tempore domitus, tergo sese forem admittere, pedes mouere ad numerum, fræno & calcaribus regi virgaque sit edoctus. mites arbores dum sunt teneræ adminiculis erigas, circumcidendo castiges, telluris vitio laborantibus mutes locum: ne ca cura neglecta syluescant, frustra que deinde omnis labor sit. Frangas enim citius quam flectas quæ semel induruerunt. & erit aliquis tam alienus à communi

muni sensu, tam oblitus publicæ salutis, qui non pu-
 tet omnem curam teneræ puerorum ætati impen-
 dendam: formandos ad iustitiam, exemplis præ-
 ceptisque ad innocentiam vitæ erudiendos: quo tē-
 pore mollis ceræ ad instar ducētis manum sequun-
 tur, in quemcunque velis habitum formamq; mu-
 tare? durati figuram externam nō recipient, neque
 vllis præceptis castigati mutabunt. Ridiculum est
 rem familiarem augere: agros diligenter colere, vt
 multiplicatus puentus labori respondeat: amplas
 extruere ædes magnis cæmentis & molibus multis
 sublatis tabulatis fornicibusue ad culmen vsq; per-
 ducere: addere amœnitates hortorum, veste pre-
 tiosa, signis, varia suppellectile ornare, pecuniæ cu-
 mulos construere: filiorum educationem institu-
 tionemque negligere: quibus hæc omnia cedere
 debent instrumenta salutis & dignitatis si probis,
 si iniquis profutura ad perniciem, breuique tem-
 pore peritura. Quod quid aliud est, vti eleganter
 Plutarchus dixit, quam calcei vt sint elegantes, di-
 ligenter curare, pedem cui calceus paratur, negli-
 gere prorsus? An vlla possessio, vllum ornamentum
 cum filiis conferatur, sed probis & modestis: prauè
 educatis nulla tristior pestis. Recte Cornelia Grac-
 chorum mater mulieri ornatu mostentanti gemmas
 aurum, vestes, filios ipsa è chola redeuntes monstra-
 uit: quos illa optimis moribus informauerat: mul-
 tum etiam iuuit ad eloquentiæ laudem, quæ summa
 in illis fuit, comparandam. Domus procuratorem
 virum fidelem præficimus: ianux curam non credi-
 mus improbo homini: ac vero reliquos ministros
 & famulos, vt moribus compositi sint, prouidendū
 ducimus: filiis concedimus, vt suo viuant arbitratu.

Nimirum liberorum nostrorum mores nos ipsi in
 indulgentia corrumpimus: quæ indulgentia procul-
 dubio dolore parentum, filiorum exitio mutabi-
 tur. senum, quibus solatio esse debebant, carnifices
 facti, rei familiari vniuersæ, familiarque calamita-
 tem comparabunt: eoque amplius quo amplio-
 res diuitiæ suppetent maiorum industria partæ, vi-
 tæ superioris licentia nullis finibus resistet: grauior-
 ra indices appetent omni alia cura reiecta, præ libi-
 dine sese voluptatibus quasi cœno ingurgitandi:
 quanto cum dedecore dicere non attinet. Maio-
 rum gloria posteris quasi lumen est, neque bona eo-
 rum neque mala in occulto esse patitur: quantoq;
 parentum & auorum vita clarior, tanto filiorum
 v&cordia flagitiosior. Proh magnam & sublimem
 puerilis institutionis potestatem. Sed opponunt
 quidam, sermonibus & præceptis iuuenes ad vir-
 tutem incitari quidem, sanari vix vnquam: idque
 ex eo colligunt quod sapissime contingat, vt qui
 optime loquuntur, pessime viuant, suas disputa-
 tiones moribus destruentès, vel mores suis disputa-
 tionibus arguentes, ipsi aduersus se graues censo-
 res, disputatores accerrimi. Nos vero si diceremus
 eam in disputationibus & præceptis philosopho-
 rum inesse vim, vt ex audientium animis vitia euel-
 lere, virtutes ingenerare semper valeant, merito
 mentiri iudicemur. Obstat ingenium: exempla
 mores impediunt, libertas voluntatis omnia do-
 ctrinæ & prudentiæ præcepta vincere solitæ. Mul-
 tas magnasque mercedes, vt ait Theogonis, ferrent
 philosophi, si quemadmodum Circe herbis &
 cantibus homines statim conuertebat in feras, ita
 ipsi suis sermonibus ex feris homines facerent, id
 est.

est, homines ferarum simillimos ad virtutē à vitio, ad rationē à furore, ad humanitatē ad immanitatē reuocarent. Et tamē aliquid se aliquando eiusmodi effecisse philosophiæ gloriari licet. Producet enim Polemonē ab infami vita moribusq; profligatis ad severitatē vna Xenocratis disputatione perductum: multos alios ab improbitate ad sanitatem diligentia præceptorum reuocatos numerabit: atq; concludet, tantiviam esse, vt vel paucis sanandis omnia remedia tentari debeant: teneræ puerorum ætati maiori fructu, certiori spe laborem & diligentiam impendi. Rurſus quæ grauior luctatio est, ingeniorum à prima ætate tantam quibusdā inesse prauitatē accutabunt alii, nullis vt salutaribus succis sanari possit: non si Hippocrates medicorum princeps aut Apollo ipse ad medicinā faciendam omnia artis præcepta, omnem operā & industriā consumat. Nature fere quisq; suæ semina ductumq; sequitur, si moderatē ad salutē virtutesq; capessendas, si turbidē ad suam & aliorum perniciem. subtilis argumentatio & valida, non expedita responsio. Equidem profligatam quorundam naturam corrigi aliquando atque immutari non posse, facile dabo: quod & in cæteris animantibus cōsideramus, genera aliqua nulla arte posse cicurari. quis enim viperam aut scorpionem, quis pantheras posita feritate manuefacere aggredietur? quis illis fidat? nam leonibus forsā & elephantibus propter generositatē aliquando cicuratis credamus. alia quædam animalia mansueta natura sunt, vt manu tractari possint, pecora, iumenta, & quædā auium genera: siue naturæ instinctu hominibus amica, siue frequenti vsu feritatem mansuetudine mutant. Ita inter homines plurimum ad vitam in-

stituendam, moresque conformandos ingenium potest cœlo datum: sed secundum indolem recta aut praua institutio multum valet à prima ætate suscepta, annis consequentibus confirmata. Neque negabo (quî enim possim?) nasci quosdam tanta ingeniorum prauitate, vt sanitatem respuant, iis instituendis languescat omnis industria. contendo tamẽ praua institutione naturã optimã indolemque virtutum depruari: non secus atque agri fertiles cultura sublata, sentibus, dumetis & herbis inuilibus vastantur. adhibita institutione cultuque recta ingenia indolesque iuuantur, atque cum admirabili fructu suscepto labori respondent. Prudenter Nicias roganti cuidam, quibus artibus & qua industria talis vir euassisset ac rãtus: Naturã, inquit, bonũ industria quoque ipse iuui. Sic arbitror viros omnes præcipuos & excellentes, quos antiquitas celebrauit laudibusque ad cœlum euexit, siue in Iudaica gente populoque Christiano, siue inter Græcos & Romanos, ad naturam excellentem, disciplinam accuratam & diligentem adhibuisse, ac nominatim quod Susanna pulcherrima puella sanctissimaque, vt pudicitiam tueretur aduersus petulantes senes libidinis estu ferentes, se ignominia atque mortis haud dubia periculo obiecit, metus numinis præstitit parentum institutione à primis annis susceptus, yti diuini libristantur. Quod si vitia in natura insita mediocria sunt, neque desperatæ curationis, recta sæpe institutione sanantur atque in contrarium mutantur: quæ maior inter homines multitudo est, nam & ferrum frequẽti attractu deteritur, ferruginẽque splendore mutat: & pastoritios baculos videmus, cum recta natura sint, inflecti arte, curuosque reddi. Certe si

mutari

mutari proflus ingenium non poterit, minora vitia erunt per institutionem castigata. Quod si leones aliæque bestia immites & immanes posita feritate mansuescunt: quis hominem desperet proflus sanari posse, consilii participem, rationeque armatum aduersus naturæ impetus quamuis vehementes & deprauatos? Nunquam profecto contingat vt ex rubo colligantur vua, ex arbuto ficus aut malo granata: sed mitiores certe & commodiores, vt ex quaque arbore fructus proueniant, diligens cultura faciet tempore adhibita. quæ frustra quidem sit, si solum sterile, saxis impeditum, arenis gracile contingat, si semen inane atque corruptum mittatur. Sed nulla pars est terræ, vnde percipi aliquid non possit: & hæc ipsa incommoda cultura mitigabit. Omnino ad soli seminisque nobilitatem, si diligentia accesserit, eximium quiddam & præstans extabit. Quod si altius ire per naturam non datur, minores profectus negligendi non sunt. multa enim quæ corrigi possent cōmodioraue reddi, præsumpta desperatio corrumpit: ac fere nulla alia causa à parentibus filii omni tempore degenerant, ex Dauide Absalon nascitur, ex Salomone Roboamus. & vt diuinos libros mittamus optimi plerumque Principes ab omni memoria profligatos successores habuere: quam quod molli educatione indoles corrupta est, vitiaque aucta quæ in natura abdita erant, modestis parentibus sæpe minori diligentia filios castigantibus. Et vt quisque vt optimus est, ita alios præsertim in plena sapientiæ domo educatos, sibi similes fore auguratur, minorem industriam adhibet. Quantum enim institutio valeat duorum catulorum exemplo Lycurgus decla-

raui. iisdem enim parentibus vnoque partu ortos, alterum venationi assuefecit, alterum offæ. deinde utroque in conuentum producto cum proiectum cibum alter consecratus esset, neglexisset alter præ studio insequenti leporem obiectum: quantum consuetudo valeat à teneris suscepta ciuibus monstrauit, eamque plerumq; natura esse potentiolem docuit. Verum ad naturam deprauatissimam, vnde huc defluxit oratio reuertamur. Hominum sepe vitium est, quod deprauata indole pueri nascuntur. nullo coniugum delectu connubio iungimus, quibus præter formam nihil præcipuum est, aut quos vna census & pecuniæ magnitudo commendat: seculus quam in iumentis, pecoribus, stirpibus, in quibus ad propagationem maior adhibetur cura. vnū quodq; in suo genere vt sit maxime generosum curamus: ciuium propagatio negligitur. Vt ciues probatis moribus, ingenio excellenti, præcipua indole matrimonia iungant, quis curauit vnquam satis pro rei magnitudine? Coniugio adolescentes Aristoteles arceat eo argumento, quod præter alia incommoda apud quoscumque susceptum est, vt minori ætate iungant connubia, pusilla statura, imbecillo corpore homines fiunt. Itaq; viros triginta sex annorum iungi vult, vxores annorum decem & octo. Plato his viginti annos dat, illis triginta nihilominus. Ad hæc generandi tempus & horas, in quibus tantum momenti est, quis vnquam medicorum consilio caprauit? quis victum temperatum & salutarem eadem de causa adhibuit? hyeme Boreaque flante, quibus temporibus corpora vegetiora sunt, filiorum procreationi dare operam idem Aristoteles sancit. Quis hæc aliaq; obseruauit omnia: quæ

recensere oratione longum esset? an non potius ardore concitato sine iudicio sine ratione in libidinem plerique rapiuntur feroces effrænesque iumentorū adinstar: quod suo & prolis luatur malo, Ergo fontes repurgentur, ut rui sinceri decurrant: arbor in radice sanetur: putre pomum & corruptum reformetur ex semine, & ad pristinum decorem, sublata per eum modum putredine nitoremque referatur, Hoc remedium est agrotæ ac iacenti reip. corruptisque nostris moribus multorum vitio & turpitudine: aut si ne hac quidem procedimus, profecto nulla vnquam medicina tantis malis tantisque incommodis idonea reperiat, ea cura neglecta, in qua salus publica vertitur, mirum non est, si maior indies flagitiorum colluies existit: omnesque reip. partes libido spurcicia fœdat: crudelitas supplicio, auaritia furtis, superbia contumelias affligit. Ex parentibus non modo prauis, sed etiam modestis & probitate conspicuis (quanquam quæ probitas esse potest filiorum institutione neglecta?) pueri procreantur, adolēscētes crescunt agresti ferocique ingenio, viribus confirmatis, exitio patriæ familiæque futuri. An iis sanandis vlla disciplina deinde satis sit, vllę leges sufficiant quamuis supplicio sancitæ, armatæ principis auctoritate? Licentia à primis annis suscepta dissimulatione parentum, quoduis dictum factumque infantum quamuis turpe risu & osculo excipientium, in annos singulos confirmabitur: crescetque immensum, vt frænari nulla arte possit. quis. n. affectas indemitos libero campo vagari assuetos vi frangat flectatve in contrariam? res esset cōparanda miraculo. Contingat potius deprauari, qui optime disciplinam indidit erant, abreptos naturæ

naturæ impetu ex se ad mala procliuis : qui prauis ab infantia moribus imbuti maiori ætate mutauerint, paucissimos inuenias. Repete veteres historias, euolue antiqua scriptorum monumenta, reuoca in memoriam antiqua improbitatis exempla: nobiles scelere Principes priuatosque, ex prauis initiis concessaque vitiorum licentia videbis in illa mala abiisse præcipites. Hoc maiores periculum prouidentes viri sapientissimi, prudentes legislatores, ad præcipuam suæ prouidentiae partem pertinere iudicauerunt, quibus moribus prima ætas imbueretur: plurimumque operæ posuerunt in puerorum institutione commendanda. Sic Lycurgus Lacedæmone ex numero principum ei curiæ virum præfecit prudentia probitateque præstantem quem Pædonomum dixit, sublatis seruis, quibus pueros instituendos credere antea ii ciues soliti erant, ne frequenti cum iis vsu videlicet seruiles mores imbuerent, prouidebatur. Id secutus Aristoteles è pluribus magistratibus vnum ei curæ, in qua salus publica vertitur, præficiendum cum ampla potestate iubendi vetandique constituit. Melius Persæ (vti Xenophon scribit) diuisa multitudine in quatuor partes, pueris instituendis viros principes præfecerunt ex senioribus selectos probitate excellentes, vt vberior prouentus existeret, duodecim numero, quo partita inter multos cura, minor labor, maior diligentia esset. Quam industriam vellem ex parte nostri Principes ciuitatesque imitarentur, viris eximiis ei curæ ex vtroque ordine sacro & populari præfectis cum potestate de præceptorum moribus, docendique dexteritate (in quo grauissime peccatur multis modis) iudicandi

publice. Qui enim calceos vestesve non conficiat, nisi qui artis peritiam ante probarit: filios sine delectu cuicumque se obtrudenti erudiendos tradamus? Medicum nemo morbo curando nisi peritum artis quamuis rogatus accersat: amicorum precibus cedamus filiorum magistro institutoreque aduocando. Apage dedecus ignauiaque grauis. neque enim tanti amici esse debent, vt propterea grauissima pignora in periculum vocentur. Sed & iisdemius sit, me quidem auctore, inquirendi in cinium mores censorum ad instar, ac coercendi malo priuatim patres in filiorum institutione negligentes, pueros castigandi, includendi etiam si opus sit rebelles, ingenio præfracto, præsertim qui defunctis parentibus aut domo profugi sine lare familiari incertis sedibus vagantur pueri puellæque: vnde scelerum licentia existit: animi deprauantur, multorum corpora libidinum tabe contaminantur. A maioribus nostris non alia causa litteras tradendi cura sacratio ordini à primis temporibus demandata est, quam quod plurimi referre haberent persuasum, si pueri cum litteris pietatem sensim instillatam, auribus oculisque imbiberent, apud viros sacratos versantes. Quo factum puto, vt qui litteris dant operam sacratio ordinis veste & pileo à populo secreti sint, vt in publicis scholis fieri videmus, præsertim in Hispania. In Gallia etiam quicumque litteris & eruditione conspicui sunt, magnos clericos vulgus vocat. Eam curam Pontificibus haud satis pro dignitate tractantibus ac vero negligentibus, viri præ cæteris pietatis studiis præstantes, quos monachos dicimus, & in studio impulsu iuandi tempubl. sæpe arripuerunt, diuinum

le nu-

se numen prometerieo labore procurationeque persuasi : in quò tantum momenti esse videbant. Antiqua Benedictorù præfertim monasteria schola publicæ erant ad iuuentutem erudiendam à viris sanctissimis constitutæ. Vnde haud leuis publice vtilitas exitit ipsi magnis dluitiis atque ingentibus creuerunt, omnibus certatim pios eorum conatus inuantibus re, opeta, consilio. Ex iis monasteriis, velut ex arce sapientiæ innumeri viri prodierunt, vtriusque Philôphiæ cognitione præstantes, diuinæ atque humanæ. vti editi eo tempore ab eaque natione hominum libri multi & excellentes in iuo quisque genere mirandi argumento sunt.

C A P V T II.

De nutricibus.

SEquitur disputatio de nutricibus quali ingenio; quibus moribus esse debeant, & an omnino adhibendæ sint infantibus educandis : quoniam earù sæpe vitio ingenia puerorum moresque deperantur. nulla vt deinceps disciplina, nulla cura sanari possint peccata in lacte suscepta. Expedi præceptio, difficilis obseruatio. Nihil tamen negligendum, quod maioris rei momentum efficiatur. Censeo igitur nullas nutrices præter matres ipsas esse debere : censeo, id integrum non sit, optimis moribus sedato ingenio adhibendas. Saluberrimum profecto institutù esset, editos in lucem fœtus à matribus nutriri, vt & ipsæ omni ex parte suo officio fungerentur filiis educatis : fœtus quasi continuato alimento vegetiores robustioresq; corpore

euaderent: syncerior animus esset nulla alieni succi
 sanguinisq; mixtura. Alioqui corpus morbis obno-
 xium existat, varium ingenium, mores turbidi: quæ
 fere corporis, cui est animus deuinctus, naturam se-
 quuntur. Quid est enim lac nisi sanguis, quo fœtus
 in vtero alebatur, colore tantum mutato? cur pro-
 uida natura effecit, vt fœtu in lucem edito vbera
 sua sponte distenta alimentum lactis ministraren?
 Cur geminis voluit mammis pectus intumescere?
 nisi vt maiori lactis copia facultas nutriendi magis
 esset expedita: integrumque matris officium partu
 educationeque ipsa parentes implerent, præcipuum
 & maximum mutuæ caritatis vinculum. Neque a-
 lia causa crediderim, matribus erga filios ardentio-
 rem amorem esse, quam quod in ortu educatione-
 que maiores quam patres dolores molestiasq; ipsæ
 suscipiant. Sic dimidato onere imminui magna ex
 parte eum ardorem atque cum nutricibus com-
 municari, neque quæ pepererunt integras matres
 esse, sed ex parte dimidiata, necesse est. præsertim
 infante ab oculis ablegato obliuio sequitur, mu-
 tuaque illa & ardens animi affectio inter parentes
 & liberos extinguitur magna ex parte: vti in expo-
 sitis infantibus videmus, neque sensum vllum ma-
 tris neque desiderium eius quæ peperit, remanere.
 vt quidquid amoris filiis erga parentes, parentibus
 erga liberos apparet, totum frequens consuetudo
 & opinio ab ortu suscepta parentes eos & liberos
 esse, sibi vindicare videatur. Sinamus ergo fœmi-
 nas integras esse matres, neque caritatem conce-
 lamus partito onere imminui: quod rebus publi-
 cis & priuatis perniciosum sit. Ventris fœditate
 amo-

amouenda herbis noxiis, si quæ mulier fœtum abigat, scelus faciat quod publico odio luatur, supplicio vindicetur: infantes editos abs se dimittere impune sit? Quantum enim interest eiicias ex utero dum conditoris manu formatur, an editum filium cognato sibi alimento priues nutrice aduocata? A parentibus magnos viros enutritos proprio lacte crediderim, qui ab omni memoria floruerunt: ac præsertim sanctissimos Patriarchas auctores Iudicæ gentis diducto coniugio toto ab ortu infantis triennio: quo decurso, ab lactatoque filio, instaurato coniugio ad complexus redibatur. Non minori tempore neque alia cura Samuel propheta creuit, vti diuini libri testantur. Verum quantæ sint delicia nobilium fœminarum non ignoramus. Quis persuadeat vt ad dolores partus nutritionis grauem ac diuturnam molestiam addant? facilius sanguinem hauserint, quam vt præcepta salutaria ad aures admittant. Ea causa, & quoniam contingit vt defuncta matre aut vberibus casu aliquo arefactis nutrix necessario aduocanda sit: censeo ingenium eius esse considerandum vt mite sit, compositus animus, vniuersaque constitutio corporis æquabilis, ac quoad fieri poterit maternæ consentanea. Neque atrabilis vexet, neque redundet pituita: non sit iracundia facili, metu deiecta. Omnia denique conueniant aptaque in natura, in moribus sint sedata: vt minima immutatio sit in fœtu, ne lacte mutato vires animi & corporis debilitentur, prouidendum. In frugibus pecudibusque, ac omnino cunctis animantium generibus non tantum semine ad seruandam indolem valent, quantum terræ proprietat, cælique sub quo aluntur, mutat: generosius

rosius in sua quidque sede gignitur. insitum alienæ terræ, in quo alitur, natura vertente se degenerat. sic filiorum corpora minuuntur sæpe inter Principes viros & locupletes: agricolarum filii robustiores euadunt non modo labore consequentis vitæ exerciti (quantulum enim id est?) sed quia ab infantia consentaneo alimento maternis exuberibus creuere. Germanos, Tacitus ait, in eos artus, ea corpora, quæ miramur, excrefcere, quoniam sua quemque mater vberibus aleret, neque ancillis aut nutricibus eam curam delegaret. Contra nobilium inter nos filii parentibus dissimiles sæpe euadunt, pusilla statura, moribus, ingenio, viribus. cum nouo enim lacte cætera, vt par est, magnopere etiam immutantur. Quod in aliis animantibus cernitur: si ouis lacte hœdus, aut agnus caprino lacte nutriantur, eueniet proculdubio agni lanam asperiolem esse, hœdi capillum molliorem existere. Scimus in Italia Gotthis imperantibus lacte capræ nutritum Ægistum ex eo nomine, admirabili pedum velocitate fuisse. auctor Procopius. Alterius, canis lacte educati recenti memoria vsque adeo cerebrum aruisse, vt noctu fugato somno per plateas miserabiles vlulatus ederet latrantis in morem. Auditum ex eo qui vidit oppidi eius regulo testamur. Vt mirer Habidem primis temporibus Curetum in Hispania Regem à Gargori aueris obiectum, Cyrum etiam simili casu lacte canino, Romulum & Remum Romæ urbis conditores primos à lupa educatos. si vera sunt quæ magni auditores affirmant, & non potius commenta fabularum. Recte elegans Poeta & prouidenter cuius impietatem accusabat, de eo addidit.

Hyrcanaeque admorunt ubera tygres. Magni enim refert multumque in vtramque partem valet, quo alimento foetus nutriatur. Censeo praeterea nutricis mores diligenter considerandos, ac eius rei praecipuam & maximam curam esse debere, quanta modestia sit, pudore quanto. Eam enim primum audiet puer, eius mores effinget, dicta imitabitur. & haerent tenacissime quae primis annis suscepimus. Sapientes Crylippus nutrices optauit, certe quantum res pateretur optimas. Ego ingenio, prudentia, probitate commendatas: ut earum virtutum semina cum lacte in alumnum transmittat: actionibus verbisque consentaneis puer erudiatur. Addit Plato, quoniam infantes propter aetatis imbecillitatem fictis narrationibus delectantur, considerandum quas fabulas nutrices iis narrent. ne obscena, improba, vaesana contineant (cum ferme inania quaeque & deridicula in nutricum eunas ablegare consueuerimus) sed quae simulacra & imagines sint earum virtutum, quibus reliqua vita exornatur. Aesopi fabulas praesertim selectas & elegantiam carmine explicatas, quod Faernus nostra aetate Latine praestitit, infantum auribus & sensibus consentaneas fore putabam. Caniones promiscuas & ex compitis desumptas usurpare debere nutrices infantibus oblectandis, conciliando sopore verum non est: sed quae probitatem pietatemque redoleant, quibus in memoria relictis virtutum semen existat. Curandum denique, ut domi pueri nihil audiant, nihil videant à prima aetate, quod non sit ex probatissimis moribus & sanctissima disciplina. Aristoteles ne signa quidem & tabulas obscenas obiici infantium oculis vult. eosdem à theatro

tro arceat omnium turpitudinum foeda officina: cuius praecepta vellem nostri homines sequerentur. Hanc adhibendam diligentiam putabamus foetibus nutriendis: quæ superstitiosa fortassis videatur, si nostros mores & ignaviam consideres, pro rei natura haud satis magna. Nos inepti qui agris, vineis, oliuetis magnam curam impendimus: filios seruis erudiendos permittimus, quorum consuetudine carere potius per omnem vitam deberent, ne pestilenti morum afflatu corrumpantur, nutrices adhibentur è promiscua turba arreptæ nullo iudicio, modo copioso lacte pectus redundet, cum quo tamen tetrum spiritum ducant, quo corpus & animus inficiatur: contagione morum, verbis, exemplisque corrumpantur. Mentior nili pueros peruersis moribus existere miratus fratribus & parentibus dissimiles nutricum vitio, tantam morum & ingeniorum labem contigisse causam sciscitatus sæpe deprehendi. Ac duas præsertim sorores moribus, ingenio, forma discrepantes nominare possem alteram modestissimam matris lacte creuisse, alteram agresti nutrici atque temulentæ commendatam, prauo lacte ingenium commutasse, euasisse ferocem.

CAPVT III.

De prima Principis institutione.

DE singulis disputauimus, nutritione disciplinaque liberorū. de futuro Principe dicere nihil attinet, res ipsa indicat, exquisita & maxima diligentia opus esse, ne leue initio peccatum, publice deinde rei-

de reipubl. malo luanatur. In fastigio enim rerum collocatur Princeps, vt numinis instar sit, quasi heros de cœlo lapsus maior conditione mortali. Augenda maiestate, reuerentia concilianda in subditorum animis, regius apparatus adiungitur, trabœ, gemmæ, vestes auro & purpura rigentes, superba aulæ structura, aulicorum ingens numerus, satellitum ordo, vt eo splendore perstrictis mortales oculis in officio se contineant. Recte hæc & prudenter. Adiungantur tamen virtutum omnium ornamenta, prudentiæ, humanitatis, fortitudinis, iustitiæ: literarum & ingenii cultus adiungatur, quibus plebei etiam homines venerandi efficiantur, cælestibus similes. colatur diligenter æger, vnde vniuerso populo annona suppeditanda est, Principis animus. Prospiciatur oculo ex altissima specula in omnes reipubl. partes contemplanti, cunctis prospicienti maioribus, mediis, infimis. Curetur caput, ne tetra defluxione reliquum corpus inficiat. Est enim grauissimus morbus, vt in hominibus ita in republ. qui diffunditur à capite. Optandum quidem esset, vt Princeps omnibus animi & corporis dotibus præ cæteris emineret. & quo fortuna locusque altior est, eo maiora ornamenta haberet quibus popularium beneuolentiam conciliaret, quæ metu præstantior est. cuius in ipso nutu plurimum auctoritatis insit, cuius è vultu ipso atque oculis cluceat grauitas humanitate condita. Vellem eximia formæ dignitate esset, procero corpore, perspicaci ingenio, ad omnium animos deuificiendos ipsis gratiarum manibus factus. Sed votum id est, & rara felicitas cœlo data potius quam hominum prudentia quæsitæ: præsertim principatu hæredi-

reditatio, profectoque eo quem Princeps pater
 quamuis infeliciter genuit. Tametsi ad id pericu-
 lum vitandum non parum contulerit, coniugem
 delegisse magnis animi & corporis dotibus, nobi-
 lem, pulchram, modestam, & quoad res patietur,
 locupletem: vt nihil humile aut sordidum in mo-
 ribus existat: corporis venustati maiorum virtuti-
 bus respondeat magnitudo animi. nimirum ma-
 trem futuram eius qui cæteris omnibus est impe-
 raturus, exitium aut salutem allaturus ciuibus vni-
 uersis & singulis. Quod nostrum tamen est, cæte-
 ra omnia comparanda adiiciendaque sunt: quibus
 virtutes in natura insitæ augeantur, minuantur si
 quæ existunt vitia, illustretur vita futuri Principis
 & orentur. Seruetur naturæ institutum, quæ
 non minus Reginis, quam aliis mulieribus duas
 mammas attribuit, easque lactescere voluit par-
 tu maturo: vt filii nimirum lactis vbertate mater-
 ni sustentati, meliores vegetioresque fierent. Sed
 quando tantum inter nos deliciæ creuerunt, vt
 nulla ferme paulo honestior mater nutriendi la-
 borem ferat: quod reliquum est certe & impetra-
 re debemus, nutrix deligatur catione maxima:
 non ad cuiusquam gratiam in regiam irrumpat,
 quod est nefarium & turpe. vti superiori secu-
 lo in Lusitania Principem iuuentutis educan-
 dum amica Episcopi, qui multum in prouin-
 cia poterat, eo agente suscepit cæteris dissimulan-
 tibus, proh grauem turpitudinem & pudendam.
 Qualis successus fuerit, dicere non est necesse,
 se melior, neque nomina prodere eorum qui
 peccarunt eo facto. Sed nostra tamen ætate fre-
 quenti fama vulgatum est, vero an falso haud

facile dixerim, sed fama tamen percrebuit. Principem alterum in spem natum amplissimi regni noxia tabe ulceribusque, primis annis laborasse nutricis vitio terra contagione infectæ. Pudendam atque detestandam incutiam, nisi multa essent quæ humano consilio prouideri non possent.

Quod consequens est, ne à nutricis ore verbum vllum petulans aut obscœnum excidat: ne perpetuo infantis animo infixum permaneat, pudoris ab eo initio sequatur inheritus, quanta cum pernicie dicere non est necesse: totum enim studium dignitatis & honestatis extinguatur, libidini fræna laxantur ac vniuersa vita corrumpitur, turpitudine & scœditate suscepta ab eo aditu. Præterea eo institutore crescat puer iis præceptis, quibus in magnum deinde Principem euadat, par imperio contingat auctoritas. Deligatur ex omnibus magister morum, magister litterarum futurus prudentia conspicuus, eruditionis opinione præstans, iisque virtutibus, quibus alumnus Princeps informetur ad omnem probitatis partem. Quod caput est, nullo vitio sit infectus, quod frequenti visu traductum in puerum atque infixum ad reliquam ætatem hæreat: vti Alexandro Macedoni contingit, Leonidis institutoris, quæ hauserat vitia, elui penitus atque sanari in omni vita non potuisse. Sed non vnus, inquis, magister sit satis. Multa à principe præstanda sunt quæ nisi à primis annis tradentur, frustra deinde labor sit. iura danda populis, magistratus creandi, belli pacisque consilia sunt administranda, de multis quæ frequenter incidunt loquendum ac iudicandum. Omnibus disciplinis, vnde hæc petenda sunt, vnum

excellere non contingat: singula delibasse atque in mediocritate quadam consistere exigua laus, neque idonea Principis magistro futuro. In quaque arte vel prima præcepta rudimenta que melius tradet, qui eius artis fuerit peritissimus: uti in tradenda Latina lingua, disciplinis aliis ingenuis contingat. Verum iactis latinitatis fundamentis, atque degustatis quibusdam aliis consentaneis artibus, de rebus administrandis bello paceque audire viros peritos quid vetat? opeque eorum Princeps quamuis excultus litteris, quantum ingenio præditus opus habebit. alieno consilio uti salutare. Et placet nihilominus Persarum institutum, qui quatuor viris primariis Principem instituendum commendabant: ut in qua quisque arte excelleret, eam maiori dexteritate traderet. primus literas doceret, alter leges patrias, à tertio cæremoniæ religionis tradebantur ritusque sacrorum, à postremo artes militares, in quibus tantum præsidii est reipub. constitutum. Inter nos Principi instituendo duo modo viri primarii prudentiæ & probitate principes designantur à patre Rege: alter litterarum magister eruditionis opinione ætateque grauis, alter actionum moderator & dexteritatis, motis omnibus haud ignarus. Verum quocumque numero sint, quibus tenera ætas Principis formanda creditur, ii præcipuam & maximam procuracionem sibi demandatam putent; ut muneri satisfaciant, dies noctesque vigilare debent. Polycletum nobilem statuarium tradunt librum de artificio suo edidisse, quem canona, id est, regulam inscripsit, quo libro omnia quæ in statua hominis fingenda obseruare conueniret, quæ singularum partium

figura esset, quis situs, quis habitus diligenter explicuit. eodem autem tempore statutam à se factam publice proposuit, in qua quoniam omnia artis præcepta consumpserat, ipsam quoque canona nominavit. Vellem hanc rationem Principis institutores imitarentur, ut si minus libro scripto præstarent, certe vita ipsi omnia præcepta virtutum & sapientiæ à magnis philosophis tradita, ad ea Principis animum fingendum, atque in eo exprimenda vniuersa putarent. Quod rectæ institutionis caput est, iis prima cura esse debet arcendæ ab aula turpitudinis & improbitatis præsertim: sed & vitiorum aliorum omnes aditus sepiant atque ferruginent. Iuuenibus inuerecundis & petulantibus locus apud Principem non sit: ne obiecta libidinum imagine pestilenti oris afflatu corrumpant euertantque penitus atque momento, quæ longo tempore in Principis animo coaluerunt virtutes, ex infami gratia captantes honores & copias (quorum est magnus numerus) assentatores vaniloqui, salutis publicæ insidiantes: quæ pessima ars multorum nimium prosperis successibus creuit. Scimus ingentes inter nos opes fundatas, nobiles principatus constitutos multis locis abiis, qui abiecto pudore, scelerum administros se Principi variis temporibus præbuerunt. quorum nomina ne memoriæ prodantur posteris eorū & necessariis tribuendum puto. Et tamen sapius multoque plures eversos breui consideramus. subeunte videlicet Regis animum pœnitentia aut satietate minori in gratia ii sunt, deinde odio: quia quasi exprobratores aspiuntur à Principe, ab aliis quasi corruptores &

sceler-

scelerati. Proxima cura sit excolendi Principis veris virtutibus atque erudiendi, blando sermone quidē sapius, quæ præcipiendi ratio commodior multo est: sed cum opus erit seueritas adiungatur, verbis castigetur, plagæ nonnunquam addantur: ne indulgendo indoles præclara deprauetur, aut vitia, quæ sunt in natura insita, robur accipiant. Leones, ferum animal & immane, neq; verberibus cædendi sunt, neq; demulcendi blanditiis frequenter: sed populumis minæ permiscendæ, ea ratione eoq; temperamento facile cicurantur. alioqui plagis ne feritas recrudescat, blanditiæ superbos faciant, ex utraque parte intractabiles euadant, verendum est. Ingenium quidem Principis dispiciendum est, & quibus rebus maxime moueatur, iis institutores vtantur, si fræno retineri amat, si calcaribus concitari. pudor subrusticus amoueatur: impudentiæ medeantur si adsit: eoque vela conuertant, vbi aduersarii vitium considerabunt. moneant, præcipiant, obiurgent, coerceant aliquando malo, insolentes cupiditates frangant: omnemq; diligentiam adhibeant, ne alumnus præfracto ingenio sit petulantius: vnde pernicies ipsi & subditis comparetur. Itaq; Theodosium Magnum inuenio Arlenio, quæ Roma accersitum filiis erudiendis præfecerat, edixisse, vt quoties ei videretur, eos verberibus cæderet, neque vnquam in eorum erratis conuiueret. Virum magnum orbis imperio dignissimum. In quo ab omni memoria multos Principum institutores peccasse inuenio, aut metu exacerbandi Principem, aut cupiditatē eorum gratiam iniqua indulgentia promerendi. In iis Roma Seneca summus quamuis philosophus eruditus lo Nerone Prin-

cipe: in Castella Alfonso Alburquerqueus Petro Rege instituendo, cui Crudeli cognomen fuit, accusari fortassis possint praua institutione naturæ vitia auxisse: accessisse alia. Indicio est vtriusque iis Principibus præcipua gratia, rebus omnibus auctoritas, opes immensæ non sine inuidia atq; obtrectatione aliorum, suspicantium malo publico priuatas rationes augere indulgendo voluisse: qua nulla grauior pestis, non modo reip sed auctoribus. opes enim flagitio partæ diuinitæ propriæque non sunt. Scimus quidem Senecam à Nerone peremptum (ea merces disciplinæ fuit) impie, dices, & immaniter. quis id negat? quis non videat? sed gratia tamen molli educatione collecta odio mutatur. Alburquerqueum fuga compulsum saluti consulere constat, hoc maiori felicitate, quod communicatis cum aliis proceribus armis in ipso vindictæ conatu defunctus, non ante quieuit. tamen sepultura data, vti ipse testamento mandauerat, quam Petro Rege ad Taurum urbem partium diligentia capto, ne tantas strages daret scilicet providebatur. Ad extremum instituatur Princeps, neque libidini, auaritiæ, inhumanitati seruire, neque leges spernere, neque formidine subditos terrere, neque vitiorum sordibus & libidinum licentia vitæ & imperii fructum arbitrari: supra & comestiones: quarum rerum libido & voluptas, penes ipsum sit, robur ac dedecus penes omnes. Sed vt regias potius virtutes persequatur monendus est: atque Regis munus & partes identidem explicandæ. Rex enim (si modo eo nomine dignus est) diuinæ legi paret, rationis ductum sequitur, iuris æquabilitatem tenet, coercet libidinem, malitiam fraudemque odio habet, acceptam

potestatem vtilitate publica & commodis non licentia definit: tantumque reliquis hominibus honestatis opibus & ornamentis antecellere conatur, quantum opibus & dignitate maior ipse est. nullum vitæ periculum, nullum laborem pro patriæ salute recusat, in bello acer, in pace moderatus, nihilque magis cordi habens, quam vt populos sibi commissos beatos faciat, omnibusque bonis affluentes. Sic diuino præsidio cinctus & verissimis honestatis laudibus circumfluens, ciuium ad se voluntates allicit, absolutissimum exemplar factus priscae maiestatis, quasi ex annalium memoria aut etiam è cælo diuinus homo. quæ beneuolentia opinioque à ciuibus suscepta, multo amplius quam vllis viribus & armis imperium à maioribus acceptum æternum confirmabit, faustum subditis propriumque posteris faciet: nulla vt vi externa euerti, nullis intestinis fraudibus insidiisque opprimi possit. Hæc de regia institutione in genere dicta sunt: deinde de singulis eius partibus est dicendum.

CAPVT IV.

De victus cultusque ratione.

PRæclaram multorum indolem publice priuatimque sæpe conturbauit copia voluptatum, victus immoderatus, cultus delicatior gentem Hispanorum ad arma natam, vertenti fortunæ tribuit: atque ita vt è fastigio rerum, vbi collati erant, in varias calamitates & magnas præcipites abierint. Ingentes animos atque inuictos, laboris & inedia patientissima corpora, quibus virtutibus magnæ difficultates mari terraque superatæ sunt,

imperi-

imperium ultra solis vias, ipsosque Oceani limites propagatū peregrinæ voluptates fregerunt Romanorū exemplo, haud minori periculo. Vix credat aliquis quod est verissimum. Plus hodie cupediarum in vna vrbe infumitur, tragemata, dulciaria, sachari amplius, quam parentum ætate in vniuersa Hispania. bombycinæ vestis quantum Deus immortalis? elegantius hodie lanii, sartor, fabri vestiuntur, quam ante nostram ætatem ciuitatū principes, viri nobiles & primarii. quod ad felicitatem horum temporum pertinere vulgo homines interpretantur, inde maius periculum imminet. Iam si priuatis hoc contingit, quid putemus in regia fieri: vbi tanta voluptatum copia est, delitiis omnibus ex omnibus locis in vnum locum collatis? Profecto nisi magna diligentia adhibeatur, periculum est, ne Princeps à tenera ætate molli educatione corruptus, saginagruis, morbis oppressus, neque bello neque pace bonus sit, quanta cum calamitate reip, dicere non attinet, quiuis per se intelligit. Sic Principes videmus neruis sæpe laborare, abdomine multo graues esse, ad multam diem somno indulgere, magnam vitæ partem medicis & curationi corporis dare, ac denique ante tempus extinguere, quod non laboribus, curis, solitudini tribuatur: sed inertix, luxui, voluptatibus. Qui enim cibo & potu, quibus se ingurgitare sine modo consueverunt, concoquendo idonei sint: vt non noxiæ morborum causæ existant, tetri humores & corrupti. Et cum omnis educatio referri debeat, vt vires corporis & animi maiores firmioresque euadant: cura aulicorum in eo consumi viderur, eo spectare, vt vtrisque viribus fractis inutilis Princeps ad res gerendas

das reddatur. Primum enim corpus mulieribus effœminandum tradunt, cauentes ne solem aspiciat, aut aura paulo vehementiori affletur, labores omnes fugiat & vitæ molestias: aulæ parietibus inclusus quasi in solitudine puellæ ad instar teneræ atque delicatæ retineatur, aspectum frequentiamque fugiens, ne sermonis quidem commercio cum æqualibus dato, ludendi exercendique corpus facultate sublata. Mulieres, quasi vna cura sit Principis saginandi, ganææ & ventris cura cibi, vt egregia quadam arte conditi palatum excitent, copia tenera ætas obtundatur, vigent vt comedat, & singulis prope horis cibos ingerunt intruduntque importunæ atque graues: & quasi id tantum operis sit datum, vt Regem epulis onerent, ne se loco commoueat, ita conatum omnem in hoc vnum studium conferunt: vt quoties minus aliquanto cibi sumit quam ipsæ volunt, id indignissime patiantur. Adde aromata, odorum suauitatem, vnguentorum fragrantiam, gemmarum splendorem, totius ornatus & cultus molliem, reliquas illecebras, quibus robusti etiam & confirmata ætate eneruantur. An Princeps ne falsa illa dulcedine corrumpatur, & à mentis statu deflectat, quis præstare possit in tantis deliciis tam effœminata vita? neque enim molli & eneruato corpori animus ingens & fortis deuinctus esse potest. vna opera vtriusque vigor & fortitudo corrumpitur, quasi cæra ignis calore liquefacta. Voluptatibus enim assuefacto corpore, qui laborem & molestiam forti animo amplectatur, virtutem consecetur, quæ in arduo posita est: & non potius in vitia diffluat, quæ sunt in præcipiti. An ægro corpore, inerti, ignauo bellum prompto animo

animo suscipiat, ductor ipse copiarum si opus sit, in labore princeps. imperandi curas molestas quamuis & graues libenti animo sustineat? Rempub. inuerti potius permittet, quam vt laborem & molestiam suscipiat. In otio & vmbra educatus, negotium fugiat necesse est: voluptatibus hauriendis sitienter incumbat, eum vitæ & imperii fructum præcipuum ratus, si nulla cura interpellet, nullam horam vacuum iucunditate patiatur elabi. Multa exempla calamitatum afferri possent, quæ mollis & vmbrae educatio Principum, reipublicæ attulit. Sed vix vilo tempore Hispaniæ res magis perturbatæ fuerunt quam Ioanne secundo Castellæ Rege, in quo multa bona inerant. corpus procerum & candidum, ingenium mite: venatione & ludicris certaminibus oblectabatur, neque à litteris abhorruit, versus ipse sermone vulgari non inepte pangens: quas virtutes vmbrae & mollis educatio corripit. In primis annis mortuo patre Henrico tertio ne à proceribus subtraheretur, occasioque existeret rerum nouandarum, Vallisoleti D. Pauli vicinis ædibus sex amplius annis, nempe ad matris, in cuius tutela erat, obitum limine retentus est, crepta libertate exeundi, quem quamue præter ministros aulæ ad se admittendi. Miseram regni dixerim an Regis conditionem: rectorem omnium publico carere, vt ne proceres quidem agnosceret: loquendi audiendique commercium auferri Principi, solitaria & vmbrae vita palleſcere. Indignum facinus, quasi autilem in auaritia pullum mibi sagines, qui ad sudorem & puluerem natus est? in vmbra & inter mulieres crescat, cui corpus debet esse potius labore & victu moderato duratum, vt ad res

geren-

gerendas idoneum morborum caussis resistat, in bello frigus æstusque iuxta patiatur? publico subtrahas qui debet potius à puero affuescere in maxima celebritate, & in media republ. viuere, non reformidare homines: cuius excitanda mens & attollenda semper, quæ in recessu languescit & quemdam velut in umbra situm ducit, aut contra intumescit, inani persuasione sibi plus iusto tribuens, quippe cum nemine comparatus? Voluptatibus frangas animum, qui dies noctesque quasi in specula præfidere & in omnes rei publ. partes debet prospicere? Næ ea mollietates magno Principis dedecore, magno subditorum damno constabit: pueritiæque & adolescentiæ maior ætas similis erit, imbecilla, lubrica, dedita libidini ac cæteris voluptatibus. Quod in hoc Principe perspiciamus. defuncta enim matre, & rerum cura suscepta, quasi ex tenebris & ex materno utero in hanc lucem denuo repenteque productus, perpetuo hallucinatus est. magnitudine negotii obruebatur animus, aulicorum semper obnoxius imperio, quæ maxima pernicietis est: unde continui motus extiterunt & graues. Verum hæc vitia accusare facile est, emendare quis possit? quis quod verissimum est Principi persuadere, mulieribus munditias, Principibus laborem conuenire etiam in tenera ætate? Mollem & delicatam vitam certam pestem afferre, affirmare quis audeat, apud eos qui imperii maiestatem mollietatis, libidine voluptatibusque deficiunt: ventri & turpissimæ corporis parti seruire præmia vel maxima imperij suscepti, stupra, commestationes arbitrantur? Principum cupiditatibus indulgere obsequij gratissimum genus putant, ad honores & amplas opes certissi-

certissimum aditum? Atq; hæc omnia non eo pertinet, vt puero Principi quæ ad victum cultumq; sunt maligne suppeditentur: quod est nostris Hispanorû legibus de educatione Principis aduersum. Seruetur naturæ institutum: quo cunctæ animantes procreandis fœtibus lactis alimentique copiam ingerunt quam possunt maximam. Ad augendum corpora, confirmandas vires nulla commodior ratio. Adde puerum præsentî copia contentum non de cibo aut vestibus, quod faciunt egenorum filij, sed de rebus maioribus cogitate, atque ad illas contendere, alia omni cura sublata: vnde magnus animus & excelsus existat. Verum id est, sed illud curandum maxime, vt victus copiosus, cultus elegans magis quam mollis & delicatus existat: quibus rebus non vires confirmantur, sed corpus voluptate mollescat, languescat vitiiis & libidine animus. ex vtraq; parte vitiorum omnium existat seminarium. Verum hæc mittantur: & de corporis exercitatione pauca subiiciamus.

C A P. V.

De exercitatione corporis.

MOlli educatione sublata, vmbatili vita ab aulis Principum reiecta, consequens est, vt labore frequenti corpus exerceant, firmum robustumque reddant honesta exercitatione: animû impigrum & audacem & ad studium bellicæ gloriæ concitatum efficiant: quibus studiis corporis valetudo proculdubio confirmatur, animus ad omnia officia modestæ & humanitatis & pudoris eruditur. Principe otioso & ignaui nihil est exitiusius.

Quæ

Quæ res Solonem virum sapientem & prouidum impulit, vt Atheniensium filios palæstra & litteris & musica diligenter instituendos curaret, lege in omne tempus sancita. Vidit vir Græciæ sapientissimus esse ciuibus vires corporis & animi comparandas. Vidit humanitatis & modestiæ laudem consecretandam, si vellent esse felices, libertatem & reliquas opes tueri: quæ bona ignauia & mollitie amittuntur, vel temeritate & audaciâ pereunt. Vt igitur ciues suos robustos corpore, animo fortes efficeret, palæstram instituit: vt autem ad humanitatem erudiret, litteris & musica mitigandos censuit. Hoc ipsum Lycurgus Lacedamone non admodum dissimili ratione præstitit. Nam cum nusquam studium extiterit exercendi corpora & corroborandi, tum in nulla vnquam gente maior laus pudoris enituit. Mira sunt quæ de Spartanæ iuuentutis modestia & honestate commemorantur. Sic adulescentes institutos, vt neque oculos in publico attollerent, neque faciem versarent, neque aliquod signum instantiæ præberent: ea modo quæ ante pedes erant, conspicerè, manus ipsas inducta veste contegere, senibus loco cedere nullam verbum petulans aut obscœnum proferre, in choreis & canticis nihil lasciuum aut molle usurpare, aut audire à primis annis edocebantur. Consentanea Soloni summus philosophus Aristoteles pueris instituendis præscripsit ad litteras gymnasticam & musicam, quæ ille præscripserat, de suo ipse figuratiuam artem adiiciens, non commercii tantum causa, ne comparandis instrumentis & varia suppellectilè fallatur specie: quid enim minus viro præbo ac præsertim Principi conueni-

at, quam studia vitæ ad suum commodum referre, compendii causa nobiles artes suscipere? sed ut artificio aliquo conflandi metalla, pingendi, fingendive occupetur otii tempore, vitiorum omnium semente facienda in primis apto. Præterea ut opera plena artis, plena ingenii signa, tabulas, vasa ex argento & auro calata, ingentes ædificiorum structuras, molesque virium humanarum modum superantes dignoscere possit, atque de illis statuere omnium elegantiarum peritus, non tantum aliarum artium, quibus humana vita instruitur & ornatur, respubl. belli & pacis tempore regitur. Verum hæc mittamus. ac ne de litteris quidem & musica disputamus, quæ separatam tractationem requirunt. Quod loci præsentis est, Principem iubeo certamina omne genus instituere inter æquales, quibus ipse inter sit, non modo spectator ceteros accendat, sed sæpe etiam particeps quod sine maiestatis sugillatione contingat. Ergo concurrant inter se iuvenes ex aula & reliqua nobilitate selecti ludrico certamine in iustæ pugnæ modum: cum singulis singuli aut factio agmine sudibus gladiisque equites peditesque pugnent. Cursu de velocitate pedum aut regendi equos recto cursu, aut varios orbis implicandi explicandique dexteritate contendant, præmiis etiam victoribus propositis ad accendendum certamen. inter se ex equis iaculentur Mauricæ pugnæ genere, quo alterius agminis pars factio impetu primum procurrit, missisque in aduersarios arundinibus iaculorum imagine, pedem referunt ceduntque prementibus aduersariis: quos excipit pars altera agminis quasi in subsidiis relicta: hanc ex aduersa parte alii ad ludum

dum continuandum. Discant in equos è terra insilire inermes ferroque tecti: defultoria artis peritia: quod rebus aduersis in bello, victis in pugna non priuatis militibus, sed Principibus etiam & magnis ducibus salutare fuit. Certe Ferdinandus iunior Neapolitanus Rex, cum victis fugatisque suis copiis ab hoste, equus etiam quo vehebatur confossus esset, in oblatum equum vt erat armatus insiluit, seque periculo eripuit. qui equum dedit vir nobilis pro suo Rege grata superis, grata hominibus victima cecidit. Verustiori memoria omnino anno millesimo ducentesimo octauo, Petrus Aragonius Rex in Valentia fines contra Mauros incurrit. pugnantem confossus equus: venissetque haud dubium in potestatem hostium, ni Dieghus Harus, qui à Mauris stabat, humanitatis memor, oblitus iniuriarum, quæ ab Aragonio & aliis Christianis Regibus, Castellæ præsertim & Legionis extiterant, periculo eripisset equo præbito: etsi non ignorabat in magnam se eo facto inuidiam apud Mauros venturum. Neque minus vtile erit de sagittandi peritia certamen instituere, globisue è ferreo tubo flamma eluctante eiaculatis in modum fulminis, signum propositum petere præmio designato, si quis prius collimauerit. Lucta innexis inter se brachiis, iactuque vires ostendunt: in oculis Principis, ipsoque laudatore, neque ignauia cuiusquam neque peritia latebit. Quæ sunt omnia bellorû imitationes & imagines ad vires corporis exercendas idonea, excitandam audaciã, pellendũ timorem, dexteritatemq; comparandã in primis vtilia. Sensit elegans poetã quanti ea certamina referant, quando pueros Latinorum finxit ante

urbem ei exercitationi vacare, quatuor versibus re-
cte instituta iuuentutis representans imaginem.

Ante urbem pueri & prima uo flore iuuentutis

Exercentur equis, domitantq₃ in puluere currus.

Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis

Spicula contorquent, cursuq₃ ictuq₃ laceffunt.

Ludicris certaminibus adiiciantur venationes. persequendo feras patienti campo decurrere, montes superare discant: corpus inedia, siti, labore fatigare. Addantur tripudia more Hispanico tibiae sonitum pedum pulsu modulante. Ludant pila. ioci alii, risus oblectationes concedantur: ita tamen ut nihil obscœnum sit, quo libido irriteretur, nihil crudele quod à Christiana pietate ac moribus abhorreat. fictis tantum ac ludicris ad seria & vera certamina instruantur. Atque illud in primis caueatur ne pueri ac Princeps præsertim, exercendo corpus vires frangant. frequentes magis exercitationes quàm graues esse debent: ut cæteris vitæ partibus ita in ludicris certaminibus & reliquo labore modus sit. ꝑ Aristoteles præcipit diligenter obseruandum: affirmatque, qui violenter corpus in tenera ætate exercuerunt, in reliqua vita fractis viribus debilitata valetudine parum profecisse. argumento quod qui intra adolescentiæ annos Olympica vicerunt vix vnus aut alter ex eo numero potuit confirmata ætate similem in iis certaminibus palmam reportare. Ex his ludorum generibus ea sibi Princeps deligat, quibus corpus exerceat, vnde decus & laudem referat, præstet æqualibus, certe inferior aliis non sit: præsertim si ludii in oculis multorum exhibeantur. committere non debet, ut à quoquam iure contemnatur, habeatur imbecillis aut ignauus: quod

quod sine iniuria maiestatis non contingat. Multum ergo meditatus ad certamen ludumque accedat : caueatq; ne pro laude contemptioem apud subditos pariat. Ad extremum sit Principi, sit eius institutoribus persuasum, non omnes ludos maiestati conuenire. certe non luctabitur cum æqualibus, neque corpus quod sanctum haberi debet, contrectari à quoquam sinet, contorqueri, ad terramque affligi : quod nefas esset quamuis ioco vsurpatum. Tripudii particeps in publico non erit etiam larua tectus. nam facta principum latere non possunt. membra bacchantium in morem agitare Principi non conuenit, multo minus in scenam prodire, agere fabulas, pulsare citharam; quæ libertas in Domitii Neronis moribus vel maxime accusata est, ipsi exitium maturauit cunctis eum imperio ineptum iudicantibus, qui in histrionis habitum degenerasset. Ac ne spectandis quidem publicis histrionibus & venalibus operam dabit, ne tempus tam male collocatum perdat personę quę gerit oblitus videatur, auctoritatem conciliare arti turpissimæ exitiæque : ynde vitiorum ampla seges existit. Sint ergo exercitationes Principis honestæ, sint frequentes potius quam violentæ : atque ita valetudini consulatur, ita viribus animi & corporis confirmandis detur opera, ut nihil de maiestate decedat : vel ipsi ludi ad splendorem principatus & decorem comparentur.

CAPVT VI.

De litteris.

ITa corpus tamen exerceatur, vires & valetudo frequenti labore confirmentur, alatur fortitudo

& audacia, periculorum metus variis certaminibus remoueatur, vt animi interim cultus minime negligatur: cuius eo maior cura esse debet, quo præstantiori conditione animus est. nam & filiis instituendis maiorem quam seruis diligentiam impendimus. equos generosos, boues aratores, quam canes domesticos curamus diligentius. Cuique rei pretium eius nobilitas aut vtilitas constituit. in homine, mente excellentius nihil est: pluraque & maiora consilio quam viribus præstamus. Ergo puero Principi ab ipsa infantia pietatis & sanctissimæ religionis præcepta sensim instillentur non infundantur: ne vt vala oris angusti infusum liquoris copiam reiciant, ea tamen videat exempla virtutum inter domesticos & familiares, ea audiat præcepta viuendi, quæ per totam vitam tenaci memoria hæreant. Blancam Gallix Reginam fœminam Hispanam ferunt, à puero ita filium Ludouicum instituisse, vt in animû induceret malle mori quàm scelus concipere, vt mirum non sit tali institutione sobolem sanctam fuisse. Id ipsum Duci Mompense-rio ante non multos annos in Gallia superstiti, nobilissimo Principi in primis annis inculcabat mater omnibus sermonibus. Auditum ex ipsomet. Ergo intelligat puer rudi quamuis ingenio, esse numen in cœlo, ad cuius nutum sola terrarum gubernantur: cum quo Reges Imperatoresque maximi comparari non possunt viribus & potentia. eius voluntati esse obtemperandum. præcepta quæ hominibus dedit, audiat discatque memoriter. Excitentur in animo igniculi gloriæ non inanis, sed solidæ quantus sit virtutis splendor, quanta in vitiis deformitas, doceatur. De virtutis pulchritudine, vitiõrũ

fœdita-

fœditate eo audiente differatur: de futura vita, im-
 mortalitate, præmiis & suppliciis quæ pro condi-
 tione vitæ hominibus comparantur. Decursis pri-
 mis annis infici debet iis artibus, quas si dum est te-
 ner, combiberit, ad maiora confirmata ætate para-
 tior veniet. ac ferme septennio elapso accedat lit-
 terarum magister, quem vellem summis philoso-
 phis parem. nam vt Princeps vltra eruditionis me-
 diocritatem non procedat, præceptor accedere
 debet excellenti doctrinæ opinione. Sic multo cõ-
 modius quod cupimus, & quod est necesse conse-
 quemur. Compendii breuissimi ad instar id erit.
 Certe doctus & desertus præceptor sit, moribus
 compositis, vt puerum optimis artibus atque disci-
 plinis instruat, & ad omnia officia optimi Princi-
 pis & gubernatoris erudiat. Laudo Philippum Ma-
 cedonem, qui Alexandro filio nato tantum studiũ
 posuit eo instituendo, vt ad Aristotelem scripserit,
 qualem ac quantũ ea ætate philosophum? nõ tan-
 tas se Diis immortalibus gratias agere pro filio ex
 vxore Olympia nato, quam quod eo tempore sus-
 cepisset, quo posset ab illo erudiri optimis artibus.
 nec solum scripsit, sed re etiam præstitit. Ex Aristot-
 telis schola tantus vir Alexander euasit, quãtus cre-
 di debet, qui orbi terrarum iugum imperii impo-
 suit, multis atque adeo innumeris gentibus leges &
 magistratus dedit: easq; sublata feritate ad huma-
 nitatis cultum traduxit. Ac rem atque vehemen-
 tem naturã, & studio gloriæ mirabiliter incensam
 tanti viri disciplina mitigauit. Sic quod orbem ter-
 rarum sui nominis fama compleuit, doctoris pru-
 dentix tribuatur: quod multa furoris & amentix
 signa dedit semper bello quam post victoriam cla-

rior, ingenii acrimoniæ adscribi debet: quæ nisi modestia adsit, furor non virtus nominanda est. Ad frænandam libidinem, quæ cupiditas proximis adolescentiæ annis excitatur, magnum à litteris præsidium parabitur. tanta siquidem est oblectatio cognitione rerum sese pascentis animi, ut neque laboris tædium, neq; auocantium voluptatum illecebræ sentiantur. Itaq; sapienter poetæ cum cæteros omnes Deos Venetis imperio subdidissent, in Mineruam modo & in studio: um præfides Musas nihil ei, nihil Cupidini iuris esse voluerunt. Longum est ire per singula, sed temeritati, auaritiæ, ambitioni, quæ tandem aliæ res frænos iniicere atque vniuersæ turpitudini præter litterarum tractationem potest? Vnde exempla auditu frequenti lectioneq; suppetent ad animum veris virtutibus informandû. Ergo prima eruditionis fundamenta diligenter poni debent. Discat puer expedite legere quoduis scripturæ genus non elegantis tantû, sed etiâ distortæ atque yacillantis. ipsos litterarû nexus & cõpendia cognoscat, ne opus alieno præsidio ad legendas litteras & actionû formulas, quæ ex omnibus partib. afferantur, semper habeat. quod arcanis cõtinendis salutare saepe sit. Doceatur scribere non inaccurate, ut pleriq; nobilium filii facere consueverunt, sed eleganter & scite: quo libentius id faciat & minori labore, uti opus habebit per totam vitam. atque in eam rem, etsi minuta videatur, multû operæ, multû industria à præceptore ponatur: consilio, si opus erit, cõmunicato cum peritis eius artis, aliena etiam ope nonnunquam implorata, quo labori prouetus respondeat, neq; spes de Principis eruditione concepta in ciuiû animis fallatur. Grammaticæ prima
rudimen-

rudimenta non ineptis subtilitatibus grammaticorum onerentur (sic fastidium amouebitur & mora) sed superuacaneis præceptis reiectis labor inutilis remoueatur, necessarius leuetur laudis dulcedine & docentis urbanitate. Plurimorum ergo operæ in explicandis auctoribus poni debet, in scribendo atque loquendo: vt vsu quodam quotidiano Latina lingua familiaris natiuæ ad instar efficiatur, his exercitationibus magis quam præceptorum copia. Inter auctores ex historicis Cæsarem, Salustium, Liuium deligendos arbitror, qui puero explicentur: quippe in rerum gestarum explicacione prudentes & Romani sermonis elegantiam, multis sententiarum luminibus illustrantes. Confirmatis studiis & peritiâ maiori Tacitus adiungatur, horrida oratione atque spinosa, sed arguta imprimis magnum rerum thesaurum tegens, consilia Principum, artes, fraudesque aulæ. In alienis periculis & malis, quasi in speculo, nostrarum rerum imaginem contemplari licebit. Idoneus auctor quem nunquam Principes, nunquam aulici depellant de manibus, die noctuque versent. Neque à poetis abhorrebit. Virgilii ingenium, orationis grauitatem & elegantiam admirari discat, Horatii sententias, urbanitatem, argutias admirabiles. illi tantum repellantur à Principis aditu, oculis, auribus, qui turpissimarum rerum commemoratione mores corrumpunt, petulantes, obscœni, molles quantauis elegantiâ & suauitate. quorum est magnus numerus, certa perniciēs si aures illis præbeantur. Lasciui carminis venenum in animos influit, & elegantia suauitate conditum prius interitum affert, quam remedium adhiberi possit. Quod si pi-

cturæ omnes sua fœditate libidinem inflamman-
 tes sunt ab oculis iuventutis & aspectu remouendæ,
 vti magni philosophi præcipiunt: quid de carmini-
 bus lasciuis statuamus? Est enim poema viua quæ-
 dam pictura multo magis impellens quam omnes
 excellētium pictorum tabulæ. Omnes igitur poe-
 tæ turpitudinem exprimentes non ab aula tantum,
 me quidem auctore, sed à totius patriæ finibus ex-
 terminentur quasi pestes ceruissimæ ad coram-
 pendos mores, de prauandos animos comparatæ.
 De Ciceronis scriptis dicere non attinet. res ipsa
 indicat, non solū Romanæ copiæ paternæ exiisse,
 sed etiam reipubl. moderandæ salutaria præcepta
 posteris reliquisse. libri eius de rep. perierunt: mul-
 ta tamen in scriptis aliis præcepta saluberrima con-
 tinentur rebus gerendis: ac nominatim epistola e-
 ius ad Quintum fratrem, cuius initium est, *Esse*
non dubitabam, in hoc genere est admirabilis ma-
 gni instar commentarii. Horum auctorum elegan-
 tiam & grauitatem puer imitari contēdat. atque
 vt in omni vitæ parte, ita in studiis ad summa con-
 tendat. altius enim ibit, quam si desperatione asse-
 quendi concepta, in quadam laudis mediocrita-
 re consistat. Multum ergo scribat ac multa, episto-
 las, orationes: si ingenium & otium suppetat, et-
 iam carmina. singula colo & commate distingue-
 re scia. litteras maiusculas suis locis adhibere. ni-
 hil enim in ea ætate negligendum est, quod conse-
 quentibus annis emendari non possit. Ex Latinis
 Hispana, ex Hispanis Latina faciat: quæ exercita-
 tio multum valebit ad augendam vtriusque lin-
 guæ facultatem. formam orationis exprimet, in
 qua penitus versabitur. abundabit copia verborum
 optimoꝝ

optimorum, compositione ac figuris non quaeritis,
 sed sponte ex mentis thesauro manantibus: seque
 totum ad exemplar veteris elegantiae & grauitatis
 scribendo dicendoque conformabit. Volo enim
 vt non sola scriptione contentus, Latine etiam lo-
 quentes coram audiat: libenterque intersit eruditis
 sermonibus. cum aequalibus non parum saepe loqua-
 tur. vnde facultas certe comparabitur historias ve-
 teres euoluendi, oratores externos qui Latine plu-
 rimum loquuntur intelligendi, responsa red-
 dendi paucis verbis concepta, sed selectis & graui-
 bus. Nolimus equidem Principem studiis immo-
 ri: sed hoc tamen praesidium facile comparabitur, si
 curabit magister vt frequenti vsu lingua Latina fa-
 miliaris ac quasi natia efficiatur. In eam rem comi-
 tes studiorum haud exiguo numero dari volo: ne
 que enim probo vt solus litteras discat, aut cum
 paucis. assuescat potius a prima aetate versari cum
 multis, iudicia hominum non reformidare: ne e
 tenebris in publicum productus caligare & offen-
 dere necesse habeat. Si solus docebitur, ea discet que
 praecipientur ipsi: si in schola, etiam quaerit aliis. Audi-
 at multa quotidiana probari, multa corrigi. proderit
 illicius obiurgata desidia: proderit laudata indu-
 tria. Excitabitur laude aemulatio. turpe ducet ce-
 dere pari, pulchrum superasse maiores. accendunt
 omnia haec animos, & licet ipsa vitium sit ambitio,
 vt Fabius eleganter ait, frequenter tamen causa vir-
 tutum est. Verrius Flaccus ab Augusto nepotibus
 selectus praceptor cum vniuersa schola manili in
 palatium auctor Suetonius. Ceteri Principem
 non conuenit, quia deformis & senilis est: deo-
 audiente verbis castigari alios, plerumque, ut
 dicitur,

erit, aliquando etiam impositis vtile erit. in alieno errato cautior ipse atque peritior euadet. Ex his comitibus vnum & alterum existere multum iuuerit maiori peritia Latine loquendi. id si facere in omni sermone familiari iubeantur, magni momenti locum obtinebit, vt lingua Latina puero familiaris & propria maternæ adinstar reddatur. Infanum quantum ea industria iuuerit. Denique persuasum Principem litteras non dedecere: ac vero rebus administrandis magnum præsidium non leuè subsidium, vita reliqua ex virtute transigenda ab studiis litterarum in prima ætate susceptis comparari. Scimus quidem in Hispania præsertim Principes magnos extitisse exiguo aut nullo litterarum cultu in minori ætate: qualis recenti memoria Ferdinandus fuit, cognomento Catholicus, pulsus ex vniuersa Hispania Mauris, subditisque imperio multis gentibus immortalis Princeps laude. idem tamen si ad eximiam indolem litteras addidisset, multo maior & præstantior extitisset. Recte & prudenter eius patris Alfonso Aragonius & Neapolitanus Rex Hispanæ gentis lumen decusque perpetuum, cum à Rege quodam Hispano dictum audisset, litteras Principem non decere: eam vocem non Regis, dixit, esse, sed bouis. ipse litteras in pretio habuit, virisque eruditione præstantibus tantum tribuit, vt iis se inclinata quamuis ætate recoquendum præberet. Laurentio Valla familiariter vsus, Antonio Panhormita, Georgio Trapezuntio immortalis laude viris: Bartholomæum Faccium, cuius extant de rebus Alfonsi commentarii, importuna morte extinctum tulit.

ægerime.

CAP. VII.

De musica.

VIm præterea magnam musici concentus habent. tum ad oblectandos animos, tum ad affectus animi in vtramque partem concitandos. qui enim numeris natura constamus, quod, arteriæ pulsus fœtus in vtero formatio, partusque & alia multa declarant, numeris mirificè capimur. Siue recitentur carmina, oratio missa per numeros aures incredibili suauitate demulcet. instar aeris per angustias tibiæ compressi, mentis sensus lege carminis explicantur cum voluptate. Siue modulatis vocibus cum varii animi affectus motus exprimantur, incredibili dulcedine perfunditur animus: eaque oblectatione non modo curæ mitigantur, sed feri agrestesque mores emolliuntur ferri instar ignis calore victi. Quod Polybius libro quarto historiæ Romanæ testatur, Arcades, quæ gens in Peloponneso erat, cum propter cœli rigorem & tristitiam aeris, magnos labores in agrorum cultura tolerant, duritiam atque asperitatem morum ex iis laboribus prouenientem, musicæ modis mitigasse: eoque non solum pueros, verum etiam adolentes atque iuuenes vsque ad trigésimum annum diligenter in ea exercendos curasse: Cynethensesque, quæ pars Arcadiæ est, eo more priuatim contempto ex morum feritate in varia scelera, & multas calamitates præcipites abiisse. Eam vim antiquissimi poetarum significare voluerunt, Orphi cantu feras mansuefactas, Amphionis cithara lapides vltro ad structuram Thebani muri concurrisse

currisse affirmantes. Sed præter oblectationem ad affectus animi varie concitandos multum musica valet : proditumque memoria legimus Timotheo ad Alexandri mensam Orthium canente, Regem infurorem actum, repente arma inclamantem relictis epulis profiliisse. continuo tamen mutatis modis reuocatum ad sobrietatem. quæ si vt conficta repudiamus, certè in maius aucta, nihil morabor : modo à Plutarcho libro de musica extremo reminerimus affirmatum, seditiones morbosque grassantes non semel fuisse sedatos musicæ præsidio. Ex diuinis libris Dauide pulsante citharam Saulis Regis mentem malis incurribus foriatam, rediisse ad sanitatem constat. Nimirum anxietate sedata musicæ dulcedine, minor cacodæmoni potestas relinquebatur ad Saulem vexandum. Neq; mirum : affectuum enim imagines variis musicæ modis continentur, non quales picturæ mutæ, immobiles, inertes exprimunt. neque enim irati hominis imago in tabula depicta ad iracundiam inflammat, quod de signis aliis & tabulis affirmare licet, quanta uis dexteritate ad viuum expressis : modis autem musicis affectus ita exprimuntur, vt eosdem in animis audientium ingenerent admirabili quadam potestate. Vtraque de causa musicam etiam Principi ad discendam censeo, in pretioque habendam. Nisi forte illa Ateæ Scytharum Regis feritas probatur, qui Ismeniam ad epulas canere iussum, cæteris cum voluptate audientibus peritiamque laudantibus, sibi multo iucundio rem esse hinnitum equi affirmavit omnibus Ismenix cantibus. In quo declarauit, quam fero & agresti animo ipse esset. Neq; immerito magni philosophi rerum publicarum conditores

ditores, in ea arte exerceri voluerunt iuuentutem: sed vt illius dulcedine emollitis moribus ad humanitatem reuocentur. Ergo Reges voluptatis primum causa, musica opus habent: quorum assidui labores aliqua suauitate atque iucunditate leniendi sunt, feriis miscenda ludicra, vt durare possint. Simul animus curis grauis, venationi item & bellis affluctus, agrestis & immanis euaderet, nisi musici concentus ad mansuetudinem & benignitatem reuocent: qua virtute nihil est aprius ad beneuolentiam ciuium adiungendam. Deinde in cantibus dicat, quanta vis sit in legibus, quanta in ordine vitæ commoditas, in animi moderatione suauitas. Vt enim ex acuto & graui sono mediis interuallis aptissima ratione coniunctis, musicæ suauitas existit, vox in modo profusa audiendi sensum vulnerat: ita omnibus animi affectibus ad vnum concentum reuocatis, vt neq; remissi præter modum sint, neque contenti amplius quam oportet, mirabilis concentus existit, qui cunctorum animos ad se rapit. Omnino a vniuersa republica & legum constitutione consideramus, si partes inter se consentiant, mirabilem armoniam existere, suauiore ea quæ ex vocum dulcedine modisque musicis temperatur. Non igitur solum Regi colenda musica est, vt animum à labore recreet, aut naturæ vehementiam leniat, componat affectus: sed etiam vt ex musicæ modis intellegat, florentem atque beatum reip. statum in modestia & æquabilitate consistere. Tria tamen in hoc vitia fugienda diligenter sunt. primum ne dum voluptatem persequitur, animi concentum dissoluat impitudine verborum modisve in lasciuiam & contumeliantiam fractis: quod fere nostra ætate contingit

tingit, pulcherrimam artem ita esse turpitudine fœdatam, vix vt honestæ aures pati aut interesse debeant. Corruptunt animos sermones lasciuï & molles, præsertim si numeris adstricta oratio adiungatur, potentius influit turpitudò. quod si suavis etiam concensus accesserit, tanta vis erit mali vt sustineri non possit. Oratio enim contorta numeris, & musicæ viribus adiuta & aculeata, quasi vibratum telum vehementius adhærescit. Sapienter igitur Plato & Aristoteles lege sanxerunt, ne quis quo vellet genere cautionis vteretur, sed quæ ad pietatem prouocaret, virilis constansque esset. meritoque Alexander Ilium delatus, vt forium virorum monumenta notaret, oblatam citharam Paridis repudiavit, *Achilles, inquit, citharam mallem.* Præclara vox Alexandroque digna: qua significauit, nihil languidum & effœminatum ne in cantu quidem & fidibus Regem decere, quod maioris mali momentum fiat. Lasciuia ergo & flagitiosa musica non solum ab aula Principum remouenda est, sed etiam à regni finibus deturbanda, si mores saluos esse cupimus, in ciuium pectoribus constantiam & fortitudinem alere. Et quantum est in populo Christiano Veneris laudes & fraudes vbique celebrari cantu fidibusque, partes omnes ipsaque ad eo templa turpitudine personare? Deinde non tantum operæ Principi in musica ponendum est, vt aliarum artium oblitus videatur, quibus rempubl. administrare debet. Sunt quidem omnes artes modo vtilis in Principis tutela & patrociniò, sed ex iis quasdam ne attingat quidem quippe sordidas & seruales: nisi forte aliquo artificio honesto otium fugere docendus sit, vitis ferendis omnibus aptum.

Quædam moderate tractandæ, honestam oblectationem afferentes scilicet & cogitationem nobilitate dignam: non ita tamen vt omnes curas & cogitationes, tempus reip. debitum in illis consumat: quæ magna peruersitas esset, neque contingat sine reip. calamitate. Aliæ postremo sunt artes, in quibus omne Regis studium consumi debet: quæ ad remp. tuendam & bonis omnibus cumulandam comparantur. Musica neq; sordida est, sed liberalis & ingenua disciplina: neque rursus ita splendida, vt in illa salus publica & dignitas collocanda sit. Detur ergo illi tempus, sed vt oblectationi, qua labores & curæ condiantur, non quasi rei seriæ. Postremo Principi considerandum, quam musicæ partem audire tantum, quam & an omnino vllam per se tractare ipse debeat. Medorum sane aut Periarum morem tenere placet: apud quos Reges aliis canentibus aut pulsantibus oblectationem capiunt: ipsi eius artis maiori vsu peritiaue abstinent. Enimvero inter Deos in ipsoque musarû choro Iuppiter summus nunquam cantare fingitur, aut Chelyn plectro manuve pulsare argumento Principem non debere eam artem per se exercere. Equidem non in magno discrimine ponam vtro modo sentiatur. Sed musicæ partem paulo inhonestiorem Principi tractare non concedam. neque enim tibias inflabit: quas, quæ inuenit Minerua perspecta forte oris deformitate abiecisse dicitur: atque totum illud instrumentorum genus repudiabit oris spiritu sonantium. Ac ne canet quidem ipse, præsertim coram aliis, quod vix contingat sine maiestatis iugillatione. remotis arbitris aut inter paucos domesticos non putarim absouum adeo fore, ingenio

Principem indulgere aliquid in hac parte. Nam si-
dibus ludere, & omnino manu plectroue arguto si-
ue citharam pulsare siue testudinem, non dede-
cere Principem arbitror: modo neque multum
tempus in ea exercitatione consumat, neque de-
peritia se iacet quavis tandem dexteritate pulsan-
di. Pulchre cantor nobilis Philippo Macedoni de
solertissima musices ratione disputanti, *Nunquam
Dii, inquit, ô Rex, tibi tantum malifaciât, ut tu me ca-
uendi arte vincas.* Qua voce Regis ineptam ambi-
tionem fregit, ad alienam laudem & præposteram
aspirantis. De Alexandro Seuero quali ac quanto
Imperatore, Lampridius: *Geometriam, inquit, fecit.
pinxit mire, cantauit nobiliter. sed nunquã alio conscio,
nisi pueris suis testibus,* Et mox: *Lyra, tibia, organo
cecinit: tuba etiam: quod quidem Imperator nunquam
ostendit.*

C A P. VIII.

De aliis artibus.

DE cursis primis ætatis spatiis, iactisque oppor-
tune Latinitatis fundamentis, cogitandum
erit de reliquis ingenuis disciplinis, Regiæ nobili-
tati maxime congruentibus. His omnibus aut plerum-
que institui puerum Principem conueniet, si or-
tium suppetat, vires corporis & ingenii adsint cœ-
lo datæ, optimaque ab infantia educatione con-
firmatæ. Quo locus altior est, iis copiis ornamen-
tisque magis instructus ad rempublicam accedat
curandum est: numinis instar vti à subditis habeat-
ur maior conditione mortali. Nolumus equi-
dem

dem Principem Iohannitarum in morem quaestio-
nem in conuentu potere, & de re quavis propo-
sita disputare: neque vero decet multum tempo-
ris in umbra & otio litterato consumere, cuius salus
publica commissa est, & cuius humeris tantarum
rerum moles incumbit. Sed si orbem istarum dis-
ciplinaram ita confecerit, vt in singulis praeter mo-
dum non immoretur, summa tantum rerum ca-
uta delibet, eximium aliquid & praclarum pro-
culdubio existeret. Perinde igitur atque illi qui, vt
multos hominum mores & instituta cognoscant
eregre proficiscuntur, tantum in qualibet vrbe
morantur, quantum ad prudentiam ex multarum
rerum vsu & cognitione colligendam satis est: non
minus Principi tantum est ex vnaquaque arte su-
perandum, quantum ad virtutis viam & regiae sa-
pientiae disciplinam conferre poterit. Si enim o-
mnes minutias subtilitatesque persequetur, neque
suis neque modus disciplinae erit: si vero cogni-
tionem vtilitate terminauerit, non mediocris ex
tractatione fructus existeret: reliquis, quibus est
magis otium, curam exactiorem eas addiscendi
tractandique ablegabit. Non a maletur Chryssippi
idem, qui saepe studio intentus tanta voluptate
perfundebatur, vt quasi extra se positum cibi & po-
s, caperet obliuio. ne Archimedis quidem Syra-
cusani, qui ita defixus animo erat lineis in puluere
describendis, vt prius hostilem gladium corpore ex-
perit, quam nobilissimam urbem diripi ab ho-
stibus & vastari sentiret. Orem omnium secu-
rum praedicatione dignissimam, sed priuatis Prin-
cipi simile studium fuisse turpissimum. Neque o-
mnia omnibus consentanea sunt. Ne Alfonso quide-

Regis sapientis nomine vācordiam imitabitur, quem sapientiæ opinione tumidum, diuinam prouidentiam, corporis humani fabricam accusasse fama est: vocis stoliditatem numen vindicasse peptuis ad mortem calamitatibus. Henrici etiam Villenii rationem auersabitur, eruditionis vsque eo studio prouecti, vt ne à magicis sacris temperauerit: quod hominum infamia & diuino supplicio vindicaretur. Ita cum vterque videretur sapere, neuter sibi satis cauit. Principi ergo ingenuæ disciplinæ aut omnes aut pleræque via, ratione & compendio quodam tradantur, vitetur prolixitas. Ac primum in arte discendi, quam rhetoricam dicimus multum studii & diligentia pōnatur: in quantum ornamenti est, tantumque praesidii ad omnem reip. partem. Præclarum enim est quibus bonis à cæteris animantibus discrepamus ratione & oratione, earum dignitate aliis hominibus præstare plurimum, magnorum Principum propria laus. Quo pacto enim ferendum est, vt Reges, quorum vita nihil clarius & illustrius esse debet, in quorum aula nihil nisi purum & elegans visitur, iidem inculte & inornate loquantur? An est vllus purpuræ nitor, auri & gemmarum splendor cum eloquentiæ decore conferendus? Quid enim esse potest oratione verbis splendidis & sententiarum luminibus instructa elegantius? Omnibus rebus splendeat opus est, qui splendorem vniuersis afferre debet. Animus cultu disciplinæ sit ornatus & virtutibus oportet. Ex animo iis opibus instructo illustris etiam effluat oratio. Quod præterea ad alliciendas voluntates subditorum, & animos impellendos in quamcunque velit partem, incredibilem

bilem vim habet. Sine eo præsidio quid esset imperium? non enim subditis Princeps vt seruis imperat, sed vt liberis: qui non tam minis & metu cogendi sunt, quam explicatione communis vtilitatis inflammandi: vt quod facto opus est, maiori impetu & ardore animorum faciant, neque ab aliis sedulitate atque diligentia se vinci patiantur. Princeps infantia impeditus, qua ratione aut milites ad nuadendam pugnam oratione accendere possit. quæ magnorum ducum partes sunt, aut ciuibus persuadere in pace, vt in vnam curam iuuandi rempublicam incumbant, concordia & societate inter se coniungantur? Scimus multis Principibus salutarem eloquentiam extitisse: contra infantiam non paucis exitio fuisse. Id antiqui significare voluerunt, Herculem Celticum multitudinem ad se nexam trahere fingentes, quibusdam catenis, quæ ex ipsius ore ad singulorum aures pertinerent, hoc est, orationis vi & copia. Et vt externa mittantur, quid Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum vertenti fortunæ tribuit, & multis calamitatibus implicuit, nisi sermonis inopia ciuibus magna ex parte alienatis, Lusitanis offensis, ad quorum imperium aspirabat, ex tarditate quidem ingenii orta, sed quæ potuisset in tenera ætate magna ex parte emendari? cum rebus, verborum & sermonis copia accedit. Principes omnibus beneficia præstare non possunt publicè vt priuatim, ne ætario quidem penitus exhausto. laudanda est opera vt comitate verborum, cuius rei tantam facultatem voluit esse natura, voluntates subditorum concilientur, & in studium Principi gratificandi promerendique inflammentur. Quæ

peritia paucis præceptis frequenti exercitatione
 me arbitro parabitur. Eloquentia enim res esse
 mihi videtur facultate præclara, arte non maxima.
 Velim deinde in ea se arte Princeps exercent, quæ
 rem definiendo explicat, in partes tribuit, argu-
 mento confirmat atque in omni disputatione quid
 verum, quid fallum, quid probabile sit, quid ab-
 sonum acute percipit, Dialectica eo dicta, quod
 disputandi suppeditet facultatem. Non ut impor-
 tunam loquacitatem sophistarum imitetur, clamet
 inter æquales: quod esset regis dignitati, candori
 atque simplicitati contrarium: sed ut in delibera-
 tionibus verum à falso discernere, lucem rebus ob-
 scuris afferre, confusa modo & ordine collocare
 mendacium & vanitatem refellere, sententiam
 validis argumentis confirmare, aduersarii ratio-
 nes eludere discat: quod erit imprimis salutare. Re-
 gis muneri, cuius est odio mendacium persequi,
 veritatem summo studio & contentione tueri,
 quid magis consentaneum sit illa disciplina, quæ
 obstitit fraudibus & mendacio, & in omni vitæ
 parte veritatem diligenter inquirat? Ad hæc Re-
 gi debet esse propositum, ut qui sub illius imperio
 viuent, beati sint: at omnis vitæ beatæ ratio veris
 bonis continetur: imprudentia bonorum specie
 & miseria deluditur. Dialecticam ergo amplecta-
 tur & colat, quæ falsam veritatis imaginem à ve-
 ritate secernere solet: omnem sermonis fallaciam
 fraudemque retegere, sophistarum insidiis ire ob-
 uiam, & in omni disputatione scopum collima-
 re. Præterea dialectica est eloquentiæ fundamen-
 tum. Recte enim dicendi finis est fidem facere. fi-

des autem vi argumentorum, & copia exemplorum fit: quorum fontes & sedes dialectica monstrat: qua ratione exempla tractanda, argumenta neccenda, concludenda quæ sint. vt sine eo præsidio omnis plerumque oratio languida eneruataque sit. Subseruit eadem omnibus disciplinis, quæ via & ratione procedunt, siue de rerū natura quærat siue de Deo rebusque cœlestibus sit futura disputatio. Postremo acuit ingenium, atque excitat ad res omnes dispiciendas subtiliter, diiudicandasque: siue artes aliæ tractandæ, siue res publica constituenda sit, atque prudenter regenda. Inter mathematicas disciplinas, quæ & ipsæ inter ingenuas artes numerantur, nobilitate & certitudine præ cæteris præstant Geometria & Arithmetica: quarum vsus latissime patet. Dimetiendis agris, constituendis in quincuncem arboribus, extruendis ædibus, muniendis ex disciplina arcibus Geometria seruit, in bello pontibus subitatio opere iungere flumina, vineas pluteosque extruere, bellica tormenta conflare, quis sine eius artis præsidio potuit? Præterea in omni artificio elegantiaque vitæ dominatur pictura, statuaria, aurificina. neque enim pulchrum à deformi alia ratione secernitur, quam quod rei pulchræ partes omnes ad vnam mensuram concentu quodam reuocantur, scœditas à se ipsa discrepat totaque dissentit. Artificum quidem est opus hæc omnia præstare: eorum industria Princeps, vt res se dederint, vtatur: si tamē de singulis diiudicare ipse poterit, magnum præsidium, tum ad oblectationem animi, tum ad statuendum, quod in rem fit, comparatum habebit. Ita tamen, ne tempus reip. debitum his elegantiss consumat: sed sint otii atque

negotii discreta tempora. Sine numerandi scientia quomodo exercitum in bello recensere? quo ordine castra locabit? aut qua ratione pro numero militum acies instruet, subsidiisque firmabit? præmia quomodo pro meritis dabit, atque distribuet? æquitas enim & iustitia in præmiis rata portione & numero tribuendis magna ex parte continetur. neque iuris constantia potest sine numeris conseruari. Iam vero in pace, quam rationem vectigalium habebit is, qui numerandi artem prorsus ignorat? ut enim paterfamilias officio fungi non potest, nisi in re familiari fuerit attentus, quanti reditus suppetant, intelligat, quantis sumptibus opus habeat, rationes accepti expensique conferte nouerit: ita Rex nisi vectigalium rationem & magnitudinem exploratam habuerit, passim offendet, in medio apparatu deficiet pecuniæ ob inopiam, maiora meritis dabit, quæ concedi poterant, denegabit. Neque enim par est, ut quod in reipublicæ custodiam impendendum est, in priuatos usus aut inutilem magnificentiam conferatur, & reb. ludicris seruiat: aut reip. subsidia ad augendam paucorum potentiam & opes referantur. Oportet ergo Regem esse in vectigalium ratione & intuendo ærario vigilantem: Intelligat pecuniam publicam non esse suam, sed eius fidei creditam, ut in populi salute consumatur. Quam prudenter & pie Ludouicus sanctus Galliarum Rex Roberto Sorbona, qui ei erat à confessionibus in structuram collegii Sorbonici, quod de suo nomine Lutetiæ instituit toto orbe celeberrimum, sumptuum partem aliquam oranti, cōsiderare prius iussit ac statuere, re cum aliis viris doctis communicata, quantum sibi erogare in id opus per diuinas

leges

leges liceret. Modestiam immortali præconio dignam. Qui in pios vsus erogare temere & sine iudicio non auius, quam cautionem adhibuisse creditis, cum in profanos aulici aliquid flagitabant? an effudisse passim, illas esse operibus & pecuniæ? Postremo de illa disciplina dicendum est, quæ astra contemplatur. An patiemur Principem tam præclara cognitione esse destitutum? neq; enim mediocris utilitas ex cæli contemplatione capitur: qua fit animus erectior, moderatior: & in omni vitæ ratione sibi constat. Qui enim rerum cœlestium amplitudinem animo lustrat, quæcunque in terris videntur magna, contemnit: & qui definitos siderum cursus attente contemplatur, ad diuinæ sapientiæ cognitionem facile assurgit. Quanta Dei potentia sit, vnde tanta moles effluxit, quanta benignitate generi humano prospexerit, cum nostris utilitatibus omnia, quæ in cælo sunt, seruire videamus. Sic pietas cultusque suscipitur animo, religionis sanctissimæ: confirmatur persuasio esse numen, quo omnis natura constituta est & gubernatur. Oculos in cœlum tolle, cœlum vide, quam late tenditur, quali conuersione, quam rata in omni æternitate versatur. annum solis ambitus facit, mensem lunæ, lucis & tenebrarum vicissitudines considera, tempus omne & in omnibus partibus ex æquo diuidere; operis & quietis alterna reparatio. Verum non erat hoc loco propositum de re tanta disputare, prolixior astrologis de stellis oratio relinquatur: quæ nauigationi seruiant, quæ arandi, serendi, metendi tempora inducant. Illud si adieceris satis habeam: prima eius disciplinæ rudimenta ceteris necessaria videri, vt Principi cœli plagæ notæ sint pro-

uinciarum interualla perspecta ex rationibus geographicis, & descriptionibus regionum: quod rebus gerendis imperio vsque adeo fuso imprimis est necessarium. turpissime sæpe eius rei ignoratione offendatur, quod multis exemplis illustrare promptum esset. Ac præsertim ad cognoscenda ex historia maiorum gesta multum contulerit, ad descriptiones regionum, rationem temporum per interualla quædam discretam adiungere, quam Chronographiam vocamus: vt eo præsidio quasi locis & imaginibus adiuta memoria, singula exempla & rerum euentus facilius contineantur. In quo quantum præsidium ad prudentiam comparandam sit, dicere non attinet. *Est enim historia testis temporum, lux veritatis, vita memoria, magistra vite, nuncia vetustatis*, vti eleganter Cicero ait. Et constat paucos ex ratione tantum honesta à deterioribus, vtilia à noxiis discernere; multo maiorem hominum partem rerum euentis, aliorum exemplis admonitam discere quæ facienda sint, quæ vitanda in omni vitæ parte: quod historia suppeditat. Consenescat ergo in lectione historiarum Princeps. externos nostrosque annales diu multumque euoluat: in quibus multa inueniet, quæ imitari velit, bonorum Principum gesta: multa e contrario vitanda. Tyrannorum initia perspiciet, media, exitus, casusque graues. paucis enim annis addiscet, quæ tot seculorum experimentis comprobata, sapientum litteris æternisque monumentis consignata sunt, indocilem vltus disciplinam consequetur: ac perspiciet, actionibus & vitæ consentaneum exitum esse. scelerata si impune cadant in præsentem, odio deinde posteritatis & perpetua infamia lui: stultumque esse cogitare præ-

senti potentia consequentis aui memoriam opprimi posse, cum aulici loquantur ad gratiam, alii ne mutire quidem audeant, eo amplius multa lectione opus habebit. in superiorum Principum vita, suos mores quasi in speculo contemplabitur, laudatos aliquando, castigatos sæpius. Ea vna ratio est Principis morbis & imperitiæ medendi. hic fructus vel maximus historiæ cognitæ esto. Tibicen quidã discipulis mandabat non optimos tibicines sed absonos etiam audire, quo ab vtraque auditione quid sequi opus esset, discerent, quid vitare.

CAPVT IX.

De comitibus.

COmires studiorum, ministri aulae dentur ex vniuersa nobilitate selecti, in quibus indoles virtutum eluceat recta institutione confirmata. Nusquam enim grauius peccatur, quam ea cura neglecta, quales adolentes & iuuenes ad pueri Principis familiaritatem & omnia iura domestica admittendi sint. Neque flagitium Princeps cogitabit fieri posse, nisi admonitus ex aliena petulantia eorum, qui cum eo viuunt: neque faciet nisi scelerum & improbitatis ministros domesticos nactus: qui omnes vias fraudis norint, nullumque dedecus subterfugient studio se in gratiam Principis insinuandi, vnde certa pestis existat. Delectu habito non pauci, sed magno numero admittendi sunt, vtroque etiam aduocandi. Plerique procerum filii cum suo Principe ingenuis disciplinis, vt cuiusque ingenium erit, & probis moribus vniuersi instituantur: adulescant crescantque virtute pariter & ætate. vnde mutuus amor existat inter ipsos & cum

cum Principe, quo nullum certius præsidium ad reip. salutem comparari poterit. Sit aula Principis ducum fortissimorum, magistratuum sapientum & rectorum copiosum ab hoc initio seminatium: vnde velut ex probitatis, & eruditionis, & prudentiæ gymnasio viri prodeant in omni genere virtutū bello paceque clarissimi. Princeps longo vsu discat quantum cuique credere debeat, neque alienis auribus & oculis deligere magistratus, duces creare opus habeat, eorum qui ad gratiam commendant, aut ex odio vituperant, quos minime oportebat, vaniloqui assentatores, fallaces: quorum magnus numerus Principum auribus insidiantur. Ex iis adulescentibus quasi prætorica cohorte confecta, præclara facinora nobili inter eos contentione excitata, nobilis de hostibus victoriæ sæpe eorum virtute & dexteritate existent. Quid enim non audeant iuvenes excelso animo instructi, claris maioribus nati optimis disciplinis instituti? quid non possint animis à prima ætate coniuncti, periculorum contemptores in ferrum flammamque irruentes feroces, formidabiles, torrentis ad instar obuia quæque prostermentes? sic Benadadus Syriæ Rex ab obsidione Samariæ pulsus est, multis suorum amissis virtute iuuenum, qui principibus prouinciarum nati, in aula Regis Achab educati fuerant videlicet. In primo enim agmine constituti numero ducenti triginta, facto in hostes impetu victoriam pepererunt: patriam ab extremo periculo seruitutis, excidiique, virtute liberarunt, immortali laude digni, facinus præclarum diuinarum litterarum monumentis in omne tempus cõsignatum. tantum sæpe rebus præsidium in vno aut paucis est. P. Cornelius Scipio
cui

cui ab excisa Carthagine Africani cognomen fuit, cum Consul factus contra Numantinos mitteretur in Hispaniam, ex nobilitate Romana & iis, qui à Regibus missi erant magno numero cohortem instituit, quam Philonida dixit mutux coniuñtionis nomen. validissimum rebus gerendis inter milites à mutua amicitia præsidium scilicet sanxit. Sic Gotthis in Hispania rerum potentibus in more positum erat, vt principum liberi in aula regia educarentur. Filii quidem ad custodiam regii corporis & priuata obsequia adhibebantur: inter epulas ministri erant, venantem Regem, quibus per ætatem licebat, comitabantur: & ad bellum prosequerentur armati. magnorum præfectorum & ducum hæc rudimenta incrementaq; erant. Filiæ autem in gynæceo Reginae ministrabant: vbi Mineruæ artes, psallere & saltare, quantum necesse erat, fœminis docebantur, moris omnis cum ætate gnaræ viris principibus connubio iungebantur. His moribus Gotthi opibus & potentia aucti latissime propagarunt imperium, Romanis rerum dominis eripuerunt Hispaniam. Eo instituto publice suscepto vix credi potest, quantum beneuolentia erga Principem in subditorum animis accendatur. Proceribus præsertim in officio retinendis saluberrima ea ratio est, ne motus per prouincias concitentur studio rerum nouarum, fidei obsidibus honoris specie in Principis potestatem cōtraditis filiis carissimis. Neque enim ex vna tantum prouincia comites Principi & asseclas dari volumus, sed ex omnibus nationibus, quam late imperium patet. quo nimirum intelligant vniuersi in pretio se haberi, & pari caritate Principem complectentes, vt imperio ita ani-

mis constricti amplius teneantur: eo beneficio de-
 uincti pro communi salute, Principis dignitate
 nullum laborem, nullum vitæ periculum subire
 recusent. Vnde præterea multæ & magnæ com-
 moditates existent. Princeps frequenti vñ, omni-
 um gentium instituta moresque penitus habebit
 explorata. quæ virtutes singulis insint, quæ vitia,
 familiari sermone, nullo labore cunctorum lin-
 guas intelliget, familiaresque sibi efficiet: ne opus
 sit per interpretem semper iura dare, responsa red-
 dere: quod subditis nationibus moleste accidat.
 Neque enim pueros externos Principis lingua lo-
 qui volo, sed quemque materna præsertim coram
 Principe: vnde singularum linguarum copia facul-
 tasque existat. Liceret multis exemplis ex nostra
 gente petitis hoc præceptum quanti sit confirma-
 re: sed in magna copia externa afferam. quatuor-
 que Reges commemorabo clarissimos in sua quæ-
 que gente, ex hac disciplina hisque præceptis in
 tantos actales Reges euasisse, quales paucissimos
 ex omni memoria liceat laudare. Ac primum Se-
 sostre Ægyptio Rege nato, qui qualis ac quantus
 fuerit notum est, præclaro consilio pater ex tota
 Ægypto omnes infantes eodem die quo filius, na-
 tos, in regiam congregari iussit, vt vna educati at-
 que instituti maiori beneuolentia cōstricti, in bel-
 lo essent promptiores. Sic Diodorus libr. secundo
 cap. primo testatur. Delectum mallem. quid enim
 fortunæ temeritate committeret, quales essent fu-
 turi filii Principis ministri, quali ingenio naturaque
 præditi? Sed in errore tamen Regis barbari lu-
 men veritatis elucet, expedire rebus communibus
 vt cum puero Principe ex omni ditione equales e-
 ducent.

ducentur instituāturque ad omnem probitatis par-
 tem, bellicam virtutem, prudentiam civilem, vt cu-
 iusque ingenium erit captusq; naturæ. Sed & Cyrū
 considero, qui Persarum imperium cōdidit primus,
 cū æqualibus educatū, cum iisq; æquo iure vixisse,
 illorum virtute pares imperio opes & gloriā fuisse
 consecutū. Multum æqualibus deferre consuevit.
 dona identidem dare, cum iis multus esse: consilia
 communicare, sylvas venatione fatigare, corpora
 vt exercerent curare ludicris ad vera certamina ad
 animorū inter eos secumq; benevolentiam conci-
 liandam prudentissime comparatum. Sic factum
 nihil vt præstantius singuli sui Principis gratia esse
 iudicarent: ad eam omni conatu contenderent. Te-
 stis Xenophon iis libris, quos de Cyri vita & educa-
 tione conscripsit siue ad veritatem historiæ, siue ad
 effigiem optimi Principis, dignos profecto quos
 nunquam Principes de manibus deponant: nullum
 est enim in iis prætermisum officium prudentis &
 moderati Principis. In quo subit animum admirari
 imperium Cyri virtute partum, Cambisis filii breui
 interuallo, culpa labefactatum. Sed nimirū vti Pla-
 to lib tertio de legibus affirmat, non eadem sed pla-
 ne diuersa educationis ratio fuit. commutata insti-
 tutione, velut ex fonte tetro diuersi protus mores
 & ratio imperandi manarunt, exitus contrarii. Cy-
 rus in aspera regione natus, atq; plurimum inter pa-
 stores victu frugali educatus, durato corpore, ani-
 mo magno hostes sæpe externos, vitia domestica su-
 perauit. Idem bello quam post victoriam clatior, ne-
 que considerans quanta mala ex molli educatione
 incurrant: & alioqui bellis, quæ alia ex aliis apta
 nexaque gerebat, districtus, filium mulieribus &
 eunu.

eunuchis educandum tradidit. Sic ex copia voluptatum mollis vita, indole ipse deprauata in subditos insolens extitit, aduersus hostes ignauus. quæ res inuidiam popularium accendit, ex inuidia contemptum. Quo exemplo calamitatis Darius, qui illud imperium à Cambise labefactatum, occupatum à Magis, virtute & industria restituit, non satis castigatus, cum ipse aspera educatione nutritus esset (neque enim Regibus natus erat) Xerxem filium in minori ætate deliciis eneruari & ipse permittit: quibus exitius nihil est. Magna est enim potestas voluptatis, vires incredibiles, eo accriores quod lenis & blanda prius animum occupat, atque de statu mentis euertit, quam ferme prouideri possit: animi & corporis vires eneruat, rationis firmiter euertit, omnia pessundat, latronibus perfimilis iis, quos Ægyptii Philistas vocabant, amplectentes quos strangulare volebant. Neque aliunde magis periculum vrget Principibus, quod iam periculum est, quam à circumfusis vndeque voluptatibus. in tanta enim rerum omnium copia, eorum cupiditatibus nemine contradicente, nemo non corrumpatur, vitis atque impuritas incedat miraculi instar haberi debet. vix vt credam imperium aliquod stare posse, Principes bonos & prudentes euadere nisi circumcisus diligenter voluptatibus. Alioqui ex otio & deliciis, impudicitia, auaritia, frequentes iniuriæ extabunt peculatis, latrocinia. Principes priuatique parum de rer. aut communi periculo cogitantes, augendis sive modo opibus incumbente ne desit videlicet vnde gula & ventri turpissimæ corporis parti seruiatur. cuius se obsequiis manciparunt. Is erat rex Persarum in Hispania quo tempore

pore Rodericus postremus Gotthorum Rex imperium suscepit, vt neq; pace coalescere, neq; bellum defendere provinciales possent, victorum assuetudine enervati, accubantes in contiuuis, cibo atque vino debilitati, corrupti stupris vitam infamem Principum exemplo eruditi populares transigebant. animorum vigorem vitiorum licentia extinxerat: nihil vt Hispania moribus corruptius esset. Neque restiterunt, donec vniuersa respubl. in præceptis abiit. *Virtute partim imperium, opulentiâ perdidit, & opulentiâ affecta voluptates.* Verum vnde egressa est, eo conueniatur oratio. Mos erat Principibus Macedonum adultos liberos Regibus tradere ad obsequia haud multum seruilibus ministris abhorrentia. Excubabant præ foribus ædis, vbi Rex dormiebat: acceptos ab agasonibus equos, cum Rex ascensurus esset, admonebant: comitabantur venantem, & in bello: omnibus artibus studiorum liberalium excolebantur. Præcipuus honor habebatur, quod licebat sedentibus vesci cū Rege: castigandi verberibus eos nulli potestas præter ipsum erat. Hæc cohors velut seminarium ducum, præfectorumque apud Macedones fuit. Q. Curtius auctor libr. octauo de gestis Alexandri. Sed & filio Regis filios Principum in tenera ætate fuisse datos, vt omni disciplina liberali cum eo instituerentur, nisi is auctor fileat, res ipsa indicat: Alexandrū eorum virtute benevolentiaque septum, cum quibus fuerat educatus, deuictis late hostibus, imperium orbis terrarum finibus terminasse. Hæc ergo nostra sententia est, vtinam tam grata prudentibus, quam salutaris reip. cum Principe futuro debere procerum liberos magno numero ex omnibus imperii provinciis

uinciiis selectos à tenera ætate ali, crescere, bonis artibus & virtutibus institui. Illud cauendum ne aliquis arte, aut ingenii similitudine, aut vitiorum communionem (quod peius est) se præ cæteris in gratiam pueri Principis insinuet: omnium arcanorum particeps & arbiter fiat multo cum illo sermone remotis arbitris, quod non sine inuidia & offensione contingat, Ab iis initiis suscepta familiaritas, confirmata accedente ætate quas non turbas excitare solet? præsertim si Princeps contingat ob ingenij imbecillitatem curis grauioribus impar, deditus voluptatibus, aulicorum potentia crescet: ac eius maxime, qui præ cæteris gratia pollet, arbitrio cuncta belli & pacis consilia procedent, contemptis melioribus: quanta cum calamitate rerum communium multa funesta exempla declarant. Omnino in Castella memoria non admodum vetusta, Aluarus Luna in regia ita dominatus est, vt ne cibi quidem genus, non vestes, non ministeria Rex nisi ex eius voluntate mutaret. miseram Regis an regni, an vtriusque conditionem. malum ipsius Aluari capite tandem expiatum. Quod futurum Regina mater prouidens ab aula pullum à filioque Rege in tenera ætate distractum in Aragoniam, vnde venerat, amandarat. Destinata prudenter atque perfecta vis altior discussit. Regina importuna morte sublata Aluarus ad pueri Regis conuictum continuo in aulamque rediit, atque præ cæteris gratiosus est factus breui: vnde graues motus extiterunt, diuturnæ calamitates: quas hoc loco explicare sigillatim operæ non est. *Illud modo Principis institutoribus commendatum esse debet, ne quo ad res ferent, vni aliquem gratia præ cæteris crescere patiantur: ac potius*

puerum

puerum assuefaciant moneantq, vt comites omnes & affectas pari beneuolentia complectatur.

CAPVT X.

De mendacio.

Magno & excellenti ingenio viri, prudentiæ opinione maxima, Principem ad regendam populi multitudinem, alta dissimulatione opus habere persuadent. Cæteros mortales simplici via ad honestatis studia aut vtilitatis contendere: Principum non eandem esse rationem, quibus salus multitudinis credita est, variæ, multiplicis, inconstantis, neque eiusdem semper voluntatis aut iudicii. Vertat se in omnes formas Protei ad instar, varias personas assumat sæpe contrarias, qui omnibus placere debet, cunctis dicta omnia & facta probare. Itaque rectorem multitudinis statuunt, modo præ se ferat æquitatis studium, benignum se & tractabilem ciuibus præbeat, singulari humanitate se ad euntes complectatur: posse in animo ingentes fraudes suscipere, vitia & probra, quæcumque ex vsu fore iudicabit continendi in officio subditos, aduersarios terrendi. Itaque hi Principem ex dolo, fraude & mendacio componunt: fronte probitatem ostentare iubent: libidinem, sæuitiam, auaritiam, vt res erunt, suscipere concedunt. quæ res priuatis probro essent, Principi afferre laudem. Non ergo his quidem auctoribus vnâ semper viam agendi insistat, sed negotiis, temporibus, personis seruiat, omnia ad publicam commodum referat imperii stabilitatem, veritatis ac mendacii nullo

discrimine. Quod fabulæ integumento antiquis temporibus indicatum putant: cum Achillem fabulantur Chironi Centauro in disciplinam traditum monstro horrendo atq; immani: qui in humana facie, equi media ex parte aut tauri corpus & feritatem repræsentaret. Nimirum significantes Principem multitudine regenda humanitatem fronte ostentare debere: mores, vt res postulauerint, in varias atque insolentes formas mutare. Tum recentis memoria Ludouicus vndecimus Gallix Rex Carolum filium, quem Ambasiæ educandum curauit, ne facta quidem potestate cuiquam eum ad eundi: accedentibus annis à liberalibus disciplinis arcuit atque à litteris. affirmans hanc vnam sententiam instar omnium præceptorum fore. *Qui nescit simulare, nescit regnare.* Neque dubium est multos Principes eam rationem tenuisse, acceptamque potestatem ad vitæ exitum magis dexteritate ingenii, quam veris virtutibus conseruasse. In eo numero *Tiberius Augusti successor fallendo simulandoq; votis penitus contraria, ex suis virtutibus nullã eque ac dissimulationem diligebat: eo agrius accipiebat recludi quæ premeret.* auctor Tacitus. Hæc multorum sententia est, verbis raro (pudor retinet) rebus sæpe & exemplis vitæ testata, Regem vitia virtutesq; ex æquo debere colere, omnia utilitate metiri nulla honestat s cura, si ab ea dissentire videatur. Modestius alii Principi æquitatis & virtutum præsidium adiungunt: neque concedunt vt sponte peccet, ab æquitate discedat: coactum tamen necessitate permittunt mendacio fallere, fraudem suscipere: ne si nimium iusti tenax sit, se periculo, rempub. multis calamitatibus inuoluat. Sic Herculem affirmât, quia

quia totum corpus leonis pellis non tegebat, vulpinæ partem assuisse. Quæ responsione Lylander Lacedæmonum Rex eos elusit, qui in eius moribus & studiis maiorem requirebant simplicitatem, dolus vituperabant. Utetur ergo Princeps ex commodo, fraude & mendacio, sed raro & quasi medicamento; quod Plato etiam concedendum iudicavit Principibus & magistratibus ducenda multitudo ad id quod oportet: quoniam ad lucem sæpe veritatis caligat, & leui opinione quasi umbra terretur. Cuius rei diuinis libris extant exempla eorum qui fraude & mendacio præclara facinora sine vituperatione perfecerunt. Verum non erat hoc loco propositum de fraude & mendacio disputare: an liceat aliquando rebus exigentibus uti. illud contendo Principi à primis annis esse inculcandum amorem veritatis, mendacii odium: nihil vt turpius ea fœditate arbitretur, nihil regiæ dignitati magis contrarium. Est enim veritas bonum stabile, Deo gratum, ad beneuolentiam conciliandam aptissimum, præsidiaque comparanda. Quis enim ei se & sua non permittat, quem credunt ne fidem violet, vitæ, fortunarum, & principatus quodlibet periculum potius subiturum? Neque temere Romani in capitolio fidem prope Iouem sacrauere: sed vt indicarent rationes imperandi fide maxime & veritate niti. Quam turpe autem mendacium, quam indignum hominis præstantia sit, ex eo perspicitur, quod ii etiam qui sæpe mentiuntur, magnum laborem suscipiunt, vt fraudem tegant: ea reclusa vehementer erubescunt. Atque ita cum alia crimina sint maiora, pauca maiorem ignominiam perpetrantibus

afferant: vsuque receptum est vt contumeliæ instar grauiſſimæ sit morte vindicanda iniuria, non si quis auarus, adulter, aut homicida vocetur, sed si mentiri obiiciatur. Est quidem vituperanda vindicta quasi diuinis legibus vetita, quæ nulli concedunt. quamuis malo prouocatum malum rependere. Sed ea tamen opinio mendacis appellatione grauiſſimum contineri conuitium, nunquam nisi ex mendacii fœditate esset orta atque suscepta. Quid enim turpius mendacio? quid magis alienum ab hominis nobilitate atque præstantia? quæ in luce atque in omnium oculis collocari gaudet: mendacium tenebras amat, latebras captat, vbi eius turpitude abscondatur. quid indignius generosis animis atque præstantibus? Mentiri enim nihil aliud cogit, nisi metus verberum, obiurgationis, infamiæ. at metus animi fracti & abiecti turpiterque feruentis ægritudo est, neque cedit in animos liberos & excellos, sed in seruos metu verberum facientes quæcunque faciunt. Adhæc, cum in vita humana nihil præstantius sit fide, qua commercia stabiliuntur, & societas inter homines stat: huic diuino bono nihil est magis contrarium quam fraus & mendacium. nihil enim stabile esse potest, quod non est fidelitate vallatum, neque fides obligari nisi fide potest. Postremo omnis beatæ vitæ ratio veritate continetur, verisque bonis gaudet: miseria inanitate conficitur, & specie veritatis decepta, mala pro bonis amplexatur, qui ergo mendacem aliquem dicit, vna voce omnia in eum probra contorquet, tenebris oppletum esse vitiis omnibus fœdatum, seruilis ingenii, dignumque, vt cui nihil magnæ rei à quoquam in vita credatur. Sed ais res-

publicæ rationes interdum postulare, vt Princeps fallat, mentiaturque: veritate simplicitateque in magna incommoda incurrat. Qua in obiectione, Deus immortalis, quanta vitia insunt? primum enim nulla utilitas est, quæ cum turpitudine coniungitur: cum multo magis noceat quam proficit. dignitatem enim labefactat & honestatem, quibus nihil est præstantius, nihil stultius quam aurum ferro mutare. Deinde mendacio assuetus perfidi & iniuri fama suscepta, omnes rationes publicas & priuatas labefactet necesse est. quis enim se illi sociam adiungat? quis illi credet? Postremo quæ commoditas esse potest, ei de cuius fide dubitatur? cum nemo promissis credat, quamuis sacramenti religione vallatis: cunctorum odia incurrat. vt enim mercator qui specie utilitatis decipit, neque quod iniuste quæsiuit per fraudem retinere potest, & alios auerit à commercio: ita Princeps fraudulentus & quod fraude parauit, diu retinere non poterit, & hominum voluntates, quo nullum maius præsidium est, à se penitus alienabit: cunctique deserent eum, cuius fidem suspectam habent: & ad eius nomen, quem fidelem esse vident, se libenter adiungent. Neque latendi spes fallat. fraus enim & fictio ipse se produunt: neque numen permittit hominem fallacem diu felicitate frui, quam mendacio parauit. At multos mentiendi artificio disputas fuisse nomen sapientiæ consecutos. verum id quidem est. sed quam falsa esset illa opinio, rerum exitus comprobauit. illæ namque opes, quæ erant nixæ mendacio, perierunt: illæ econtrario firmæ permanserunt, quæ veritate fuerant stabilitæ. Præterea detecta fraude cadenteque errore multitudinis, qui

rantisper laude celebres erant, ab omnibus vituperantur. At Lylandri dictum ut argutum atque festinum ridetur. Verum, sed intra breue tempus illam dicti festiuitatem & risum multæ lacrymæ consecutæ sunt: multis circum ciuitatibus Lacedæmones alienatis in multas calamitates inciderunt; neque post Leuctricam pugnam ad pristinas opes & imperii amplitudinem resurgere potuerunt. Principes, qui recenti memoria mendaciis, & fraudibus usi sunt, quantam nomini suo & populis commissis calamitatem attulerint, dicere non est necesse. Neque enim felicitas aut latitia sincera esse potuit, quæ mendacii radicibus nitentur. Achillis educatio mouere non debet, ac potius credere par est gemina centauri natura, Principis tum prudentiam, tum fortitudinem antiquos indicare voluisse. Quæ ratione templorum aditu, quasi Dei effigiem veteres sphingem solebant fingere. Ægyptii prudentius, quasi iuuenem seni assidentem Dei imaginem exprimebant. Præterea multa veteres poetæ sapienter dixere, multa sine iudicio mentiti sunt moribus suæ ætatis seruientes. Ne nos quidem cautione Principem opus habere negamus, quam populus vocat calliditatem & fraudem, virtuti, ut solet, vitii vicinum nomen affingens. Idem certe poetæ Achillæ Phœnici instituendum traditum affirmant, prudenti homini, atque in arte dicendi exercitato. Quibus virtutibus instructus accedat, uti superius est dictum, qui multitudinis rector, patriæ defensor, copiarum dux constituitur. Sic igitur assuescat à teneris annis Princeps, ut mendacium peius quavis turpitudine detestetur. & præ se ferat fore semper vanis ho-

minibus & fraudulentis infestum. Quod si fecerit, adulatorum artes opprimet perpetuum malum Regum: quorum opes sapius assentatio quam hostis euertit. eo amoto periculo, vitato scopulo diuinum patrociniū sibi veritatis & simplicitatis amore vel maxime adiunget. Obsidione igitur & insidiis perditorum hominum liberatus, & virtutum choro septus, honestatis munitus præsidio res publicas & priuatas feliciter administrabit. Verum de adulatoribus alio ex principio dicendum est. Quod ad rem præsentē attinet, ita institutor Principis se comparet, vt mendacii odium, veritatis amorem identidem inculcet: nullum erratum puerile acrius obiurget, quam mendacii licentiam: cæteris peccatis veniam facilis dabit confitenti modo, neque neganti quod verum est. Plagis etiam impositis & acri obiurgatione ministrorum mendacia castigabit, vt alieno exemplo discat, nihil esse magis ea turpitudine detestandum. & quoniam cædere Principem raro aut vix conuenit seruatorum in morem, in alieno dolore & lachrymis officii ipse admo- neatur: cuius per totam vitam memoria in animo atque in intimis sensibus fixa atque stabilis permaneat.

CAP. XI.

De adulatoribus.

Magna est pulchritudo veritatis tota sibi con-
sentiens, omnibus partibus ad vnum con-
centum mirabiliter reuocatis: vires candoris &
simplicitatis incredibiles, mēdacio & fraudibus ni-

hil fœdus. Nil alienius ab hominis dignitate atque præstantia, quam aliud fronte ostendere & verbis, aliud in pectore actioneque versare. Licebit Principi dissimulare aliquando, consilia tegere, quæ cum occultantur vim habent, professa debuitantur: neque stulte cum omnibus, quid agere velit, communicabit: Confus (Neptunus idem) sub terra Romæ in circo colebatur, vt quoniam suo numine regere consilia credebatur, ex loci conditione intelligeretur, occulta ea esse, pectore clausa debere. Id secutus Petrus Aragonius cum spei occupandæ Sicilia ciuium coniuratione immineret, classe comparata atque instructa per speciem littora Africana inuadendi, à Pontifice Romano, quorum li apparatus spectarent, sciscitatum legati cum percontandi finem non facerent, Rex in iram concitatus, *Comburam, inquit, intimam tunicam si meorum consiliorum gnaram esse putarem.* Prudens responsum, digna magno Principe vox. vt enim obscuri animi est, & abiecti mentiri & fallere: ita suscepta consilia regere non posse, angusti pectoris. Neq; potest rem magnam sustinere, cui tacere graue sit, quod homini facillimum voluit esse natura. Apud Persas linguam grauius quam vllum probrum castigare moris erat. silentium sancire capite. Quod si mendacii fœditate nihil est turpius, nihil veritatis specie honestius assentatores, quorum est magnus numerus in aula Principum, exitiales imprimis esse fateamur necesse est: atque ita nulla vt pestis grauior, nulla belua truculentior, nullum inmanius monstrum fingi possit non si tigres, pantheræ, & leones in vnum locum conferantur, Chimæras, Harpias, Sphinges animo subiiciamus, cum adulatorum
 prau-

prauitate comparati possunt. Non enim lucem solis eripiunt, sed quod est multo funestius, veritatis lumen extinguere atque opprimere conantur: cæcitatem inducere reip. moderatoribus, quos Deus in rerum fastigio, vt in perpetua vigilia essent, cæteris omnibus prospicerent, collocauit. fontes tetra tabe inficere, vnde vniuersus populus haurit aquam, exitiale. Non ex succos homines ii tenuesque consectantur, sed bonis omnibus & viriditate florentibus insidias faciunt. horrea formicæ ad inania nunquam tendunt: erugo non in aridis sed in viridibus arboribus versatur. Pediculis similes id genus homines sunt, extincto, quo alebantur, sanguine, defuncta corpora deserunt. Quanta ergo pernicies est, reip. capita Principes petere, illis exitium parare, per quos publica salus & felicitas stat? est enim grauissimus morbus qui à capite deriuatur. Deinde cum in vita humana nihil sit synccera amicitia, neque pulchritudine honestius, neque utilitate commodius, neque fructu iucundius: simulatione amicitia, quæ multo grauior pestis est, ii homines fallunt. Se ergo amicos fingunt, amicorum officia simulant & animum, oblectando quibus assentari volunt. Aliquando etiam monendo salutaria in speciem, re noxia. quo difficilius vitari hæc pestis atque dignosci potest. Neque de minutis adulatoribus & parasitis circumforaneis disputamus: qui quamuis in suo genere flagitiosi sunt & infames, non tamen tantum ingenio valent, aut tantis opibus instructi sunt, vt multum nocere possint. De illis sermo est, qui honestatis specie tecti ad gratiam Principum omni ratione contendunt. id modo assequantur, nullum est flagitium, nullum

dedecus, quod non suscipere certum habeant. Sed quo aditu aggrediantur, considerandum est. Nimirum amor ille, quo se quisque amat, sibi adulatur, à natura inditus omnibus, primus ad amentiam gradus est. Quis enim est tanta prudentia, qui sibi non placeat, sibi plaudat se multis anteponat? In hoc amore totius temeritatis & insolentiæ principium est constitutum. quæ labes eo in principibus maior est, quod ab infantia in purpura educati, auro fulgentes, accedente ætate quoties per urbem vehuntur magno peditum & equitum numero stipati, plebem certatim confluere, faustis acclamationibus prosequi, quocumque vertant oculos considerantes, inflantur superbia, alios despiciunt, se proximos cælestium conditioni arbitrantur. Totus ergo amor, quo sibi placent, auctus educatione molli, aulæ & ministrorum apparatu, popularium plausu, assentatoris instar est, animum de statu deiiciens. Huic adulatori primario, hoc est, Regis cupiditati & amentię, externus adulator adiunctus miserabiles strages facit, omnia peruertit. ima summis confundit, Principem ex stulto amentem facit aut stolidum. Primum enim totum se ad illius nutum accommodat. quasi canis venaticus odoratur magna sagacitate quibus rebus ille, cui seruit, & quem in casses inducere satagit, maxime delectatur. Id ubi exploratum habet, naturam suam ad tempus deserit, alienam personam induit. Simulat quidquid illi libet, totumque se ad eius cupiditatem effingit, cuius gratiam aucupatur. Si venatione oblectatur, canes alit: si amoribus indulget & lenitati, se amore perditum esse profitetur, querimonis omnia complet. Et ne omnia persequi sit necesse

cesse, chamaleontis ad instar in omnes colores præ-
 ter candidum vertitur: in quamcumque faciem se
 facile mutat, vna honestatis laude excepta. Si ar-
 denti ingenio Princeps est, ad bellum suscipien-
 dum accurata oratione & magnis argumentis hor-
 tatur, quanto cum reip. periculo dicere non est ne-
 cesse, graua enim tributa in bellicos sumptus im-
 perabit, tenues exhauriet, militibus omnia conce-
 det nulla æquitatis cura. Si in lasciuiam fertur, va-
 rias libidines excusabit, quasi Principi opus sit la-
 bores imperandi, curasque graues iis voluptatibus
 temperare. Virtutibus veris vicina vitiorum nomi-
 na affinget: sicut e contrario eleuabit laudabitque
 vitia, quæ virtutes imitantur, crudelem seuerum di-
 cens, auarum frugalem, luxuriosum festiuum, timi-
 dum & dissolutum cautum ac prudentem vocabit.
 si ex vsu erit, fortitudini temeritatis nomen impo-
 net, prudentiæ ignauiæ & timiditatis. in omni ser-
 mone ita se componet, vt placeat, nulla honestatis
 aut salutis cura. Sic vitia Principis confirmabuntur,
 accedent alia. Nam vt est ingenium hominis, pau-
 cis approbatoribus amplius credet, quam conscien-
 tiæ, aliisque omnibus. Inter adulatorum plausus, au-
 ditorum voces dicta factaq; Principis admirantium
 et cœlum ferentium laudibus, non decipi mirum
 est, sed miraculi potius instar non insanire, quasi
 arminibus iniecto furore. Quid enim aliud ma-
 gnos Principes ab omni memoria dementauit, quã
 adulatorum plausus ad gratiam loquentium, eaque
 impense laudantium, ad quæ natura ferebat, hoc
 quoque nomine in hominibus praua, quod libenter
 assentientes fauentesque audit: resistentes auersa-
 ur, ineptosque iudicat? Quid Nerone in ea pot' etiã
histrion-

histrionem agere, & in scenam prodire impulit, nisi adulatorum præconia vocem, ingenium, peritiam admirantium? vsque eo vt multas fraudi fuerit Principem agentem fabulas, pulsantem fidibus non laudasse: verbis aut nutu gestuue corporis accusasse. Miseram reip. an Principis dixerim conditionem. Quid Alexandro Macedoni eam menti væcordiam iniecit: vt se Ioue genitum ferret, diuinos honores haberi sibi vellet, Calisthenem resistentem crudeli mortis genere inaudita causa peremerit: nisi multorum adulatio laudibus ad temeritatem quotidiana aliquid addentium? Longum esset omnia exempla væsanix similis recensere oratione, Caligulam, Domitianum. Sed vt ad nostros Principes deueniamus, an credis alio itinere Petrum, atque Henricum Quartum, aliosque Castellæ Reges imperii Hispanici sordes & dedecora, ad euertendam remp. contendisse, quam fictorum amicorum fraude facta, dicta, consiliaque laudantium quasi reipub. salutaria? eo maiori exitio quod prauo ingenio Principes pusillo animo, actiores impetus habent, neque insidias prospicere satis possunt acutorum hominum & à multo vsu versutorum. Magno enim & ardenti ingenio fit necesse est, quicumque Principi gratificari studet. Neque enim omnia probare debet, ne manifestus assentator esse deprehendatur. Quæ circa monet aliquando, obiurgat etiam, vt quoniam ea libertas veræ amicitiæ propria esse videtur, sub ea specie cautius fallat: sed ita vt facile simulationis vestigia expressa in obiurgatione cernantur extantque. Sicut e contrario non omnes in assentatorum numero ponendi sunt, quicumque cum Principibus viuentes eo-

rum facta, sermones, consilia laudant: saepe etiam dissimulant in iis, quæ stulce aut improbe admitti vident. Sunt enim multi imbecillo animo, qui magis peccati nolunt, quam quod satis animi habeant aduersus peccata. Sunt qui desperatione præsumpta proficiendi, etsi prauitas displiceat, irritate se non audent, penes quos rerum potestas est. Ergo ut à veris amicis, à cautis aut timidis aulæ ministris innoxius adulator dignoscatur, quam rationem agendi teneat, quo tendat explicandum est. Primum igitur constat eum immentia avaritia esse, nullis ut copiis cupiditas possit satiari. Ambitio deinde sic exagitat, ut consistere non sinat, id ut assequatur quod cupit, & quo contendit, diuitias, honores, potentiam, ingenio quo est versatili, demitti animum minimeq; in principio de vlla decoris aut dignitatis præstantia cogitat: sese ad potentium pedes abicit: omnes, quos Regi esse caros intelligit, officiis omnibus & sedulitate affectatur: nullum laborem recusat, nullam indignitatem subire reformidat, quo sibi aditum iis conciliatis atque deuinctis ad Principem patefaciat. Quod si contingat votis successus par, tum demum artes depromit, Principemque apertis machinationibus inuadit, aut cuniculos occulte agit, vix ut malitia deprehendi possit. Principe expugnato prauis artibus deluso, repente prioris fortunæ oblitus humilitatem fastu & superbia mutat, ingentes opes construit, honores & magistratus ambit: quos vbi consecutus est, homines multo se meliores despicit, atque de testanda perfidia ipsos, per quos fuit ad Principem intromissus, oppugnat. Ergo ut in principio nihil est humiliter adulate, ita postquam

opes

opes suas firmavit, nihil est in eo insolentius. ac tum demum si quam probitatis & honestatis speciem ad fallendos homines assumpsit, sublato metu deponit, atque in omnia vitiorum genera delabitur. Diu ignotus repente nobilis & magnus accensas longa egestate humilitateque cupidines frænare, sibiq; imperare nescit. Ardet libidine, æstuat cupiditatibus, sævitiam ostentat, opes publicas & privatas domum auertit, vt solus in omnium fortunis dominari, solusque alieno nomine regnare videatur. omnia denique ad suum commodum refert, nulla cura publicæ salutis. Ex his moribus adulatorum dignoscere facile est, atque à vero amico discernere. præsertim in admonitionibus & obiurgationibus, quibus tantopere simplicitatem veramque amicitiam assimulare conatur, in iis vel maxime se prodit. neq; n. ita fraus veritatem imitatur, vt non simulationis indicia relinquuntur. Ita cum ex suo commodo omnia vitæ studia metiatur, atque in animo habeat gratiam Principis quacumque ratione aucupari, admonendo, accusandoque vitia, cauet maxime ne dolorem faciat: ac ita sermonem totum componit, vt reprehensio in laudem potius vertatur. Artificiose assentationis multa exempla proferri possent. sed inter Romanos tamen Imperatores nullus maiori simulatione quam Tiberius Augusti successor fuit, nullo etiam tempore frequentior turpiorque adulatio. Fraus fraude, mendacium videlicet Principis simulatione compensabatur. Accidit aliquando vt eo in curiam ingresso adulatorum vnus exurgeret, ac palam profiteretur liberos libertatem decere: neque quod ex publica salute foret dissimulare. Ad ea verba factò silentio,

suspens-

suspensisq; omnium animis, quasi de te magna dicturus esset, *Audi Caesar, inquit, in quote cup. mis cuncti, neque accusare palam quisquam, audeat. te curis laboribus conficis, neque consideras perire, quod alternare que caret.* In hanc sententiam cum multa ridicule declamasset, Cassius Severus vanitate offensus addidit, *Hec hominem perimet libertas.* auctor Plutarchus. Ennium equitem Romanum, quod effigiem Principis argenteam constasset, maiestatis postulari in senatu Tiberius vetuit. Ateius Capito specie libertatis, atque publicæ salutis cura simulata, *Non debere eripi Patribus vni statuendi disputabat, neque tantum malificum impune habendum, si lentus in suo dolore Caesar esset, reip. iniurias ne largiretur.* pudendam hominis vanitatem placendique studium, quam Tacitus libro tertio commemoravit. Sed audi ex eiusdem historici lib. primo multo turpiorem adulationem. Referebatur in senatu de Augusti recens defuncti funere: maximi honores decernebantur, nimirum successore præsentem: vt potta triumphali efferretur, legum latorum tituli, victarum ab eo gentium nomina præcederent: Messala Valerius addidit renouandum per annos sacramentum in nomen Tiberii. Tum interrogatus à Tiberio, *num se mandante eam sententiam prompsisset? sponte dixisse respondit. neque in iis, que ad rem pub. pertinerent, consilio nisi suo usurarum vel cum periculo offensionis.* Ea sola species adulandi superaret videlicet, vt monere, obiurgareve cum videretur, laudaret potius, gratiamque capta et prono in seruitutem animo. Sic sunt vanissimorum hominum artes: facile deprehendi possunt, neque

fallent nisi volentē se spōte in eorū laqueos inducere: præsertim confirmata ætate Princeps eas fraudes continuo dignoscet. quem prauis motibus videt esse, semper ad gratiam loqui, etiam cum vitia increpat, cum se & suos opibus & honoribus immensum augere cupit, nemo eum credat simplici ingenio esse, de Principis dignitate, de publica salute esse sollicitum: sed simulare potius vt fallat incautos, cum dolos & fraudes verset in animo callidus, mendax, versutus, simulator. Vna medicinę faciendę ratio est, si in aulam admittentur viri spectata probitate & innocentia, cæteris omnibus exclusis: ne iis ad Principis familiaritatem aditus pateat, quamuis ingenio maximo, prudentia & dexteritate alios vincere videantur. A tenera ætate Principi odium in id genus hominum instilletur, etiam parasitos auersetur, quia nomine videntur cum adulatoribus conuenire, neque eorum festiuitatibus capiatur. Firmisque argumentis, & exemplis & frequenti sermone instituat: sibi que persuadeat, eos homines certissimam reipublicæ pestem esse, morum perniciem, patriæ turbinem atque procellam: sanctissimas leges, pacis ornamenta, omniaque vitæ & probitatis studia peruertere. monstrum horrendum, ingens omni piaculo procurandum, pellendum ab aula: ne pestilenti oris afflatu corpus reipublicæ vniuersum à capite ad imos pedes tetra contagione contaminet.

• C A P. XII.

De aliis Principis virtutibus.

QUæ in commune de singulis virtutibus à magnis philosophis præcepta sunt, atque de ratione officii sapientissimi Theologi disputant, ea ad se omnia nihilominus Princeps pertinere iudicabit. Curabit diligenter, ut quo sunt opes maiores, locus altior, eo amplius probitatis studiis & Ornamentis cæteris omnibus vnus præstet. Neque enim fas est, qui lucem ciuibus præferre debet quam sequantur, eum in fordibus & in cæno vitiorum volutari: sed potius cum ferro & legionibus cinctus hostes terreat, suorum beneuolentiam adiungat virtutum comitatu, honestatis pulchritudine. In his maius præsidium ponat, maius Ornamentum esse putet ad omnem dignitatis partem, quam in satellitum numero, & reliquo aulae apparatus. Sit in cibo & potu temperatus, ne ingluuies in brutorum animantium conditionem traducat: ciborum copia distento stomacho, curationi corporis magnam temporis partem dare cogat: morbis corrupta valetudine curis imperandi efficiatur impar. Fugiat libidinem, neque venerea voluptate se corrumperendum tradat. alienæ pudicitia ne infidias faciat, probum pudendum & graue, quod sine inuidia populari, & multorum offensione non contingat. cum deliciis & oblectationibus vitæ, quasi cum domesticis hostibus sibi acriter pugnandum statuatur. Et qui debet alienam licentiam vindicare, legibus & supplicio cohibere, an æquum sit, ut is se stupris poi-

luat. labem castis inferat? Cautionem & prudentiam adhibeat, ne aulicorum fraudibus decipiatur, omnes occasiones captantium, deluso Principe honores diuitiasque cumulandi, alienam innocentiam ludibrio habentes, abutentes aliorum simplicitate. Nunquam ab æquitatis legibus dimoueri se sinat. summos cum infimis, atque cum iis medios coniunctos pace tenere non poterit, nisi sit omnibus persuasum plus apud eum æquitatis iura, quam priuatos affectus posse, aut cuiusquam gratiam. Et alioqui publicus iustitiæ vindex constitutus indignus regio nomine sit, si se patiatur quacumque ratione ab æquitate dimoueri. Ante omnia sit illi persuasum, imperia ope diuina fundari, augeri, atque bonis omnibus amplificari. Numine ergo colendo purissimo religionis cultu, castissimis precibus propitiando det operam: atque ita vt à primis annis eam opinionem suscipiat, Dei prouidentia res humanas, atque adeo imperia gubernari. in diuina beneuolentia & pietatis officiis maius rebus suis præsidium, quam in armis, potentia, & calliditate constituat: plurimumque ad auctoritatem conciliandam pertinere, si intelligatur ipsum Deo carum esse & diuino præsidio vallari. Et quid esset perturbatius atque calamitosius vita hominum, si nulla prouidentia fortuito verti credantur, quæ in terris aguntur? aut quid immanius esset homine soluto legibus, metu numinis sublato? quid non faceret, quas non ederet strages? Porro ad cultum religionis amplificandum, Principis mores magnam vim habent. Exemplo rectoris facile cæteri, magis quam vllis legibus aut seueritate in eam opinionem inducentur. Cum enim videant tantis

opibus

opibus subnixum, diuinam opem nihilominus implorate, ad templa concurrere, nixis ad terram genibus, passis manibus, lacrymis toto ore manantibus Dei benignitatem propitiari: idem cæteri sibi faciendum rebus asperis statuunt. Verum de religione plura alio loco dicenda sunt. nunc ad eas virtutes veniamus, quæ vere regiæ sunt, & quibus in omni vitæ parte Princeps septus ornatusque esse debet. Ac primum curare diligenter debet, atque à prima ætate institui, ne iracundiæ locus sit, quæ est inimica consilio, & mentem de potestate exire sæpe compellit: quod motus ipsi, gestusque declarant haud satis sobrii hominis esse, distorquere labia, iactare brachia, ore pallescere, vocem contendere: quod faciunt quicumque ab iracundia superantur: Quod vitium cum in priuata quotidianaque vita leuis est animi: tum vero nihil est tam deforme, quam ad summum imperium etiam acerbitatem naturæ adiungere. Est quidem difficile præsertim in rerum omnium licentia mutare animum; & si quid est natura insitum penitus euellere: sed inductione quadam & præceptis acerbitas ingenii mitigari poterit in teneris annis maxime. Peruadeat institutor nullum esse argumentum maius animi abiecti atque imbecilli, quam ab iracundia vinci, quod in pueris, mulieribus, senibus consideramus huic perturbationi maxime esse obnoxios, propter ætatis nimirum aut sexus imbecillitatem. Contra excelsi animi est nunquam irritari iniuria, non se sentire percussum. Sic irritus ingenti scopulo fluctus illiditur. neque immanis & generosa fera ad canis latratum mouetur. Vehementiores animi concitationes & iurgia tum à gravitate mo-

rum aliena sunt, tum contraria imperio & dignitati. nam si implacabiles sunt iracundiæ summa est acerbitas, sin autem exorabiles, summa leuitas: quæ tamen, vt in malis acerbitati anteponenda est. Victus à primis annis ratio multum vehementem naturam remittet: consuetudo etiam in contrarium flectet. Profuit iracundis sæpe cum sedatis hominibus conuersari. cælo salubri vires & valetudo corporis confirmantur, magis quam vilo medicamento. fera, quæ diu in conuictu nostro versantur, commodiores fiunt: humanitatis aliquid ex usu quotidiano hauriunt. Atque illud præcipuū, quod inter bonos & moderatos nulla existit occasio exasperandæ iracundiæ. A teneris assuefactus, cupiditates commotas voluntatemque frangere, haud facile irritatur. pueritia indomita, modestia etiam ingenia deprauantur. Iacobo primo Aragonio Regi malo fuit in ira regi non potuisse, vsque eo, vt Gerundensi Episcopo linguam coram abscindi fecerit, quasi arcana retegisset, Therasiæ Viduæ fidem de coniugio ab eo superiori tempore datam. Quod impium facinus fuit diris ab Innocentio Pontifice & mulcta graui vindicatum. Mansuetudini clementia est adiuncta. qua virtute nihil excellentius est, nihil quod magnos Principes Deo immortali magis similes faciat: cuius præcipua & maxima laus est, in hominum erratis dissimulare. *Si peccatis supplicia metiamur, iam pridem genus humanum extinxerit.* Cogitet se hominem esse. Omnes homines aliquo errore duci: hic in illo, in hoc sibi alius indulget. Ne ergo omnes sordes perscrutetur: ne in alienis peccatis se inexorabilem præstet. recte enim quidam dixit: Qui peccata odit, homines odit.

clemens

clementiæ laus tum maior, cum iræ causæ iustissimæ. Prouidendum quidem, ne benignitas si dissoluta sit, seueritatis nerui incidantur. salutaris animaduersio vincit sæpe inanem speciem clementiæ. Sed est quidam vtriusque rei modus sicut reliquarum. commodo tamen reipublicæ semper Princeps ad exhibendam benignitatem promptior, appareat, si opus erit ad vindicanda scelera, sanciendum metum, aliquod seueritatis exemplum constituere, sit omnibus testatum, inuitum ad supplicia & vindictam trahi: & quoad res patietur eam omnem curationem, ea iudicia à se remoueat, aliis magistratibus demandet. Plato Regem, Ægyptiorum in morem, sacerdotem esse vult, neque cognitionibus interesse, quibus de exilio, carcere, aut cæde agitur. Assuescat à primis annis benignitatem æqualibus exhibere: neque cædat sua ipse manu quemquam, quod turpe esset: quod in Petro Castellæ, & Petro Lusitaniæ Regibus accusatur, illum Mahomedem Rufum Granatæ Regem peremisse, & quidem innoxium, addidisse impositæ plagæ linguæ petulantiam: hunc Portuensem Episcopum sua manu pulsasse, quamuis adulterii reum. Apage fœdum carnificis ministerium. Ac ne inclementi quidem verbo compellare debet. Sed potius si ex asseclis atque ministris quem videt rapi ad verbera, non parum sæpe debito quamuis supplicio eximat precibus auctoritateque, talibus animum rudimentis ad maiora comparabit. Clementiæ & mansuetudini liberalitas accedat, voluntas destinata si non omnibus, certe quam plurimis benefaciendi, numinis adinstar, quod votis & precibus omnis ætas, sexus,

conditio fatiget: fontis vberissimi & publici, vnde opem in rebus asperis, honorem, diuitias haurire cuncti contendant. Omnibus vt satisfaciat imperii opes non sufficiant: sed cum ope multos subleuarit, se adeuntes sine discrimine blandis verbis appellet, magni beneficii loco erit Principis comitas, muneri magnam gratiam addet quamuis exiguo. Quorum preces irritæ erunt, ii aut culpam in ministros reicient, aut magis facultatem quam voluntatem defuisse, ex tanta benignitate conicient. Multum proderit Principem à primis annis dandis muneribus assuescere: pecunia haud maligne in eum vsum suppeditanda: quam aut æqualibus dono det, vt cuiusque meritum erit, aut ad subleuandum inopum indigentiam conuertat propria nonnunquam manu. Dandi dulcedine prouocatus maiora, confirmata ætate libentius largietur. intelligat nihil esse magis regium, quàm posse subditis benefacere: imperandi curas molestas & graues hoc vno, velut condimento mitigari. Deum imitetur, qui dies ac noctes nusquam cessat beneficia conferre. herbas, fruges, poma terra sponte fundit. tot arbores frugiferæ vbique cernuntur omnium naturæ parte tributum pendente scilicet. Dei imitatione non in fructum beneficii, sed in ipsam beneficentiæ pulchritudinem debet respicere. multa perdenda sunt beneficia dandaq; ingratis, vt vnum collocetur bene. Occurrat aliquando antequam rogetur, neq; moras neccat: cum nihil carius cõstet, quam quod precibus & importunitate extoritur est. Det tamẽ cum iudicio maiora dignioribus, frequentius quam magna munera, ne fontem ipsum liberalitatis publicum ararium exhaurire assuescat.

Blando

Blando sermone semper, cuius facultas deesse non potest, accipiat omnes, etiam cum donum negatur. inuito sic Principe negari credent, cum licuerit libenter daturum. Honores omnes aut opes in vnum paucosue cumulare noxium est, ne consumpta spe segnes illi ad obsequia reddantur, largiendi aliis facultas non sit. Eatenus ergo largiatur vt maiorum semper donorum, si merita suppetent, spem faciat. His virtutibus magnitudo animi alitur, vnde & ipsæ ortum habent, quæ maxime decet Principes. angusto & pusillo animo nihil tetrius. Vanos præsertim metus contemnere discat, eaq; cura cum æqualibus certare, coram multitudine dicere, ne lucem fugiat & publicum, vmbra tili vitæ assuetus. Feroces equos concitare nouerit ad cursum & in varios orbis flectere, armatus concurrat sudibus in iustæ pugnæ modum. in arena taurum, aprum in syluis feriat. auribus tormentorum fragorem, tympanorum atque tubarum sonitum ferre discat, neque conturbari animo. Sic si quod est in natura vitium, atraque bilis varias imagines commouet, frequenti exercitatione corrigitur. Sic Garsum Regem Vasconum, cognomento Tremulum quod initio pugnæ toto corpore exhortesceret, in tantum virum euasisse crediderim, abiectoque metu fortem se & strenuum in præliis omnibus præstitisse, pauci vt conferri cum eo possint. Est enim metus animi degeneris argumentum, atque à Principis dignitate penitus alienus, maiestati aduersus. Ergo ea fœditas amouenda est: dedecoris & infamiæ metus animo diligenter infigendus, quo metus metu trudatur. Carrionis regulos scimus, cum Cidi filias Eluiram & Solem vxores sibi dari petiissent,

nuptiis regio apparatu Valentiaē celebratis, ex turpitudine suscepta ignominia in crudelitatem desinisse, uti fere faciunt ignaui. Adolescentes enim culti magis munditiis quam virilis ac militaris animi, haud satis socero mores probarunt. Semelque Leone à cauea forte an consilio egresso præ metu se in turpes latebras condiderunt. iterum in pugna cum Mauris certamen exhorre fugamque respicere visi sunt. Ea ignauia atque timoris significatio hæc fœdi dedecus, quod virtute procurare debuissent, turpiter vlti sunt coniugum supplicio, quod ipsis exitiale fuit. Postremo ne se Princeps apparatu principali, ministrorū obsequio cœlitum ferme ritu adorantium in superbiam efferat, ciues contemnat, quod esset non minus noxium. discat cum æqualibus æquo iure viuere, siue res seris tractandæ, siue ludis remittendus animus, nihil sibi pro imperio arrogare. Itaque more Persarum prosternentes hæmi corpora, & honores maiores, quam pro conditione mortali deferentes auersabitur penitus: neque patietur, quamuis adulatoribus contra disputantibus, maiestatem imperii salutis esse tutelam, optimos quosque mortales altissima cupere, degeneris animi esse oblatos honores repudiare. Meminerit nihil esse ea adulatione exitialius. Præclare Cyrus cum mors instaret, filiisq; suprema præcepta daret, patriis institutis se ita assuefactum affirmavit, ut natu maioribus non fratribus solum, sed ciuibus cederet via, sede, atque sermone. Quod si essent filij eius præceptum secuti, neque deliciis & assentationibus corrupendos se præbuisent, diutius imperium steterisset. Quid vero Theodosius Magnus? Arsenium Roma euocatum ut filios suos ingenuis

artibus erudiret, cum forte vidisset coram filiis stare: commotus ira filiis ut surgerent, magistro ut sederet, imperavit: fecitque potestatem ut quoties videretur, eos verberibus cederet, neque in eorum erratis conuinceret. Cuius si ad præceptum filii instituti fuissent, haudquaquam Romanum imperium eorum culpa, certe ipsis rerum potentibus fuisset magnopere labefactatum. Tuebitur Princeps maiestatem diligenter, opinione magis quam viribus imperia stare persuasus. Verum neque in externos ritus degenerabit, me quidem iudice. Sed quantum obsequium à minoribus exigit, tantam maioribus ipse reuerentiam exhibebit. ac iis præsertim, qui sunt è sacro ordine, neque manus deosculandas porriget, neque genibus nixos patietur secum agere. Quo amplius religioni dederit, eo diuino magis præsidio fulcietur, quo principatus confirmantur, subditorum beneuolentia accedit: quorum animi nulla re magis capiuntur, quam religionis specie obiecta. De qua alio ex principio dicendum est, & quantum opere sit Principibus necessaria explicandum: prius de gloria dictum erit.

CAPVT XIII.

De gloria.

Multa in sunt in natura nostra, bona cælo data ad salutem: nos stulti & ingrati iis bonis ad consecretandam prauitatem abutimur contemptum numinis, nostram ipsorum multorumque perniciem: quo quid indignius, quid calamitosius esse potest? quid enim præstantius animo, quo

quo maxime à beluis discrepamus, cœli terræque spatia metimur? nos ratione & libertate, qua ad diuinam naturam propius accedimus, ad scelera conuertimus, ipsasque beluas nonnunquam immanitate superamus. Datum est corpus præstanti formæ dignitate, omnibus partibus ad vnum concentum pulcherrime reuocatis, ad cœli contemplationem erectum, quod ipsa statura declarat. Plerique illud ad terram abiiciunt, hauriendis voluptatibus incumbunt, atque in vitiorum turpitudine quasi cœno dies noctesque volutantur. Habemus à natura sensum quendam religionis, quo incitati diuinam naturam agnoscentes castissimo pietatis cultu veneremur. hominum amentia factum est, vt ab illo naturæ impetu terræ superstitiones existerent, quæ fusæ late per orbem terrarum longo tempore innumeras gentes turpitudine & cæcitate fœdarunt. Sic nullum est bonum tam præclarum, nullum tam infigne munus, quod sæpe ad exitium & deformitatem humana prauitas non conuertat, temere faciat atque stulte, qui de rebus singulis ex nostro abusu & non potius ex ipsa rerum natura statuatur. In hoc numero affectus omnes animi nostri poni debent, amor, cupiditas, ira, metus, spes à natura data ad prosequendum salutaria, contraria remouenda, consentaneis vitæ officiis naturæ statum conseruandum. Nos ea præsidia plerumque ad flagitia, & vitæ pestem conferimus. ex amore existunt libidines noxiæ, ex cupiditate opes sine modo, sine honestatis cura coaceruandi studium: ex ira iniuriæ, contumeliæ, cædes promanant: metu atque spe aut frangitur animi impetus ad res præclaras subeundas, aut superbiæ seruiamus & immanitati.

nitati. Inepti rerum aestimatores, qui culpa hominum deprauatos affectus accusant, eosque penitus conuellere ex humana vita atque extirpare conantur. Quid enim vitem syluescentem ramis luxuriantem in omnes partes, euellas & non potius fero coerceas? ferocem equum perimas, quem virga & fræno compescere possis, assuefacereque sessorè admittere? membrum vlcere afflictum præscindas? ineptus sis, nisi omnia prius experiaris, consumasque artis remedia. Sic à vitiiis res per se honestas & salutare secernere in omni vitæ parte opus est. Sed non de re tanta hoc loco propositum erat disputare. quod rei præsentis est, admonuisse sit satis, animi impetus regendos esse, à primis annis ad honesta & salutaria conuertendos, vt non libidini & prænitati, sed bonitati ac moderationi seruiant. Alioquin si penitus conuellantur, ne stupeat & languecat animus atque industria verendum est, quæ iis quasi stimulis & calcaribus concitatur. Et sane sine amoris sinceritate, sine amicorum præsidio, quid calamitosius vita humana esset? quis tam ferreus, cuius si in oculis patria, parentesque vexentur, non effervescat ira, in vindictamque concitetur? mitto alia, quæ longum esset accurata oratione explicare. Accedamus quo festinat oratio. Gloriæ cupiditas in natura insita latissime patet: nullus enim est, neque tãta humanitate cultus, neque tam agrestis & inhumane, qui non flagret infinita quadam gloriæ cupiditate. Deinde ita est in natura infixæ vt nulla arte euelli, nulla lege aut metu supplicii comprimi possit: ipsa ætate, qua cæteri affectus minuuntur, maiores vires capit. Vt prudenter mihi quidam dixisse videatur: Laudis studium vltimam esse tunicam

cam quam exuimus. Postremo tam vehemens est, ut animum nullo loco consistere patiatur, sed semper incensum rapiat ad maiora indies & altiora in omni vitæ parte consecranda. De qua hoc loco cōstitui disputare. primum an inter vitia naturæ poni debeat, quibus ex animo pellendis nostra industria sudare æquum sit, an inter affectus animi numerari, ad præclaras actiones obeundas à natura datos. multum enim interest vitæ modo loquamur. Plerique laudis studium vituperant, & in rebus turpissimis ponunt, seueri videlicet & graues iudices, excellenti præ cæteris probitatis opinione, quasi fallax, inane, inconstans, modestiæ Christianæ & diuinis legibus aduersum, subducere ab oculis hominum iustitiæ opera præcipientibus ne noxio populi aspectu contaminata tabescant. Negant enim sapientis esse habere ex aura populari suspensas vitæ rationes, virtutum cultu laudes hominum consecrari: cum debeat potius in internis animæ bonis quæ sunt honesta, constantia, neq; inuitis eripi possunt, vitæ præsidia collocare. popularis plausus neque veris virtutibus sæpe paratur: sed dolo & fraude circumuenta multitudo summis plerumque laudibus celebrat, quos constat flagitiis & improbitate fœdos fuisse. Nisi forte parum constat insignes tyrannos, qui bella ex bellis serendo cladem terris & vastitatem intulere, immortalis fama & laudibus ab amenti plebe celebrati, quasi strenuos, clementes, æquitatis studio conspicuos. An maior dementia sit, quam in iudicio multitudinis leuissimæ spem aliquam ponere, illique fidere? quæ breui momento in varias atque adeo contrarias partes mutatur. Euripi instar in modum venti, nunc huc nunc illuc

verso mari sese deuoluentis, vsque adeo vt leui de
 causa, quos paulo antea eximia laude afficiebat,
 eosdem ignominia notare, bonis omnibus euerte-
 re non dubitet. In ista tam mobili populi volun-
 tate, quam in singulas horas inanissimi rumoris
 aura commutat, in tam præcipiti temeritate ali-
 quid inesse statuemus, quod sit grauibus & hone-
 stis hominibus expetendum? Quid quaeso est gra-
 titati & constantiæ magis aduersum, quam ex vul-
 gi temeritate pendere? quid miserius quam in po-
 puli insania partem aliquam felicitatis constitue-
 re? Sunt enim omnes rumores vmbraeque; metuendi
 illis, qui ad gloriae cupiditatem incumbunt: cum
 nimaduertant quam facile populi studia in contra-
 rias partes vertantur. Neque verendum est sublata
 gloria, vt studia virtutum debilitentur, quod in suis
 disputationibus quidam ponunt, alioqui virtutis ge-
 nus inducemus humile, supplex, ambitiosum,
 metuens in omnes motus populi, iudicium mul-
 titudinis captans: quæ sæpe mædacio fallitur & frau-
 de: neque tam bene cum rebus humanis agitur, vt
 quæ honestissima sunt, multis placeant. Quid præ-
 terea is faciat, qui in solitudine secessum apud se a-
 gens multitudinis plausu impelli ad honestatem nõ
 potest? necesse est enim vt virtutis officia deponat,
 verum est restringi vitutis studiũ, nisi gloria igne
 accendatur: verendumque; ne dum gloriam falsis lau-
 dibus ornamus, virtutem propriis ornamentis spo-
 nemus: quæ sola libera est, neque seruit famæ va-
 nitati, aliena ornamenta non requirit, suis atque
 deo dininis dotibus illustrata. Sic illi disputant, sic
 statuunt, nimirum non satis considerantes, dum
 modestiam stabiliunt, fundamenta humana vitæ ea
 dispu-

disputatione labefactare: honestatis studia non parum debilitari. Quis enim non videat, laudis cupiditate, homines vehementer incendi ad præclara facinora suscipienda? Nemo enim vnquam pro reipubl. salute, pro patria, & dignitate sese discrimini obtulisset, nemo publicam vtilitatem anteposuisset propriæ, nemo contempus humanæ vitæ commodis sapientiæ studia coluisset, certe paucissimi, nisi primum fuissent ad spem, & studium immortalitatis incitati. Repete veteres annales, euolue antiquitatis memoriam: inuenies proculdubio ex hoc fonte fortissimos duces, prudentes legislatores, summos philosophos extitisse. Quis ad artem aliquam præclaram & salutarem animum adiecit? quis virtutem studiose colendam putauit, qui non primum in egregij nominis celebritatem intendere? Gloriæ igitur studium non est in vulgi opinione, sed in natura situm: id maxime declarat, quod omnibus innatum est mirum illius desiderium. Nulla est enim gens, nulla conditio, nulla ætas, quæ non inflammetur ea cupiditate. Mirum est pueri, infantesq; quanto opere laude excitentur, vsque adeo vt quo quisque præstantissima indole est natus, ita maxime huius cupiditatis à primis annis indicia exhibeat. Cyrus Persarum Rex cum esset adhuc puer, adeo ad cupiditatem laudis exarsisse memoratur, vt illius amore omnia pericula suscipienda iudicaret. *Mihi, inquit Fabius Quintilianus, ille detur puer; quæ laus excitet, quæ gloria iuuet, qui victus fleat. Hic erit a'endus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit, in hoc desiderio mihi quam verebor.* Quis igitur sit tam ineptus rerum æstimator, qui cupiditatem in natura insitam, patentem latissime, &

ex qua

ex qua recta indoles ingeniorum diiudicari debet, vituperandam arbitretur, ac non potius summis laudibus exornandam? Quid præterea honestius est eo studio, quo honos ipse paratur? Quid enim aliud gloria est? Quid vsu salutaris, quam id per quod rebus gerendis auctoritas, opes, honores, imperia parantur? Mirum enim est quantopere viros virtutis opinione præstantes omnes obierent, vsque adeo vt excellentis hominis conspectu furor saepe popularis sedetur. quod Virgilius elegantissime descripsit:

*Magno, inquit, in populo cum saepe coorta est
Seditio, seuitq; an mis ignobile vulgus,
Jamq; facies, & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem
Conspexere silent, arrectisq; auribus adstant.
Ille regit dictis animos & pectora mulcet.*

Ex quibus verbis perspicitur, quantam vim habeat ad sedandos populi motus perspecta prudentiæ & probitatis opinio, qua magis quam rebus aliis imperia, regnaque gubernantur fundanturque. Principio enim cum nondum essent homines certo iure seuincti, nullius imperio constricti tenerentur, qui potentioribus iniuria premebantur, fugiebant ad aliquem iustitia fideque præstantem, cuius virtute vim hostium impetumque reprimerent. Cuius vero præsidium salutare in periculo fuisse populus expertus erat, ei rerum imperium vltro deferebant. Ex egregia itaque iustitiæ fama Regum maiestas orta est: inde summa imperia nata: inde populis obsequium existit, cum intelligant communem salutem, viri excellentis auctoritate & industria cō-

integra existimatio est. Vectores sequente mari prestantium gubernatorum nutus omnes observant. milites incredibili alacritate eorum imperatorum iussa capeffunt, quos vident excellere laude militari. Ergo opinionem laudemque hominum, qua omnes vitæ humanæ partes gubernantur, quis ut fluxam, fallacem, atque inanem audeat vituperare? Ipsæ profecto virtutes nullo maiori præsidio quam pudore muniuntur. tolle pudorem, virtutes omnes extinxeris. Est autem pudor vehemens quidam dedecoris & ignominiaæ metus. hunc autem timorem appellat Plato diuinum, quod sit custos videlicet omnium virtutum. Huius verecundiaæ lumen in omni ætate, sed præsertim in pueris elucet, iis maxime qui clariori indole sunt. Videmus enim non tam doloris metu, quam timore infamiaæ & ignominiaæ contineri, commoueri que. Hic igitur metus eorum cupiditates coercet, ne se nimiaæ efferant: industriam acuit & in studio vigilantes efficit, dum enim ab æqualibus vinci turpe putant, nullum laborem spe victoriaæ recusant. & dum dedecus summo studio vitant, honestatem magno animo consecretantur. Ætate progrediente quid est, quod magis incendat, quam dedecoris metus, ut artes salutare exercent, rempublicam regendam suscipiant, in militari disciplina se exercent? Vides igitur quam utile sit insitum turpitudinis odium: vides nihil esse in vita tetrius impudentia, ex qua omnes effrænataæ libidines, turpissima quæque flagitia existunt. Quod si metus ignominiaæ atque infamiaæ utilis est, famaæ atque laudis studium non esse minus salutare, fateri necesse est. Quid enim aliud est pudor, quam motus animi dedecus repell-

pellentis, ad laudem & gloriam aspirantis? Ex quo efficitur omne studium honestatis cupiditate gloriæ contineri. Et quis vellet, si humana tantum spectes, vel laborem suscipere, vel voluptatem reculare, vel vitam ipsam & salutem periculo obicere, si non esset laudis & gloriæ suauitate delinitus. Ita quod præ cæteris nationibus nostra gens bellica laude, deinde animi magnitudine floret, laudis studio; cuius sumus cupidissimi, magna ex parte tribuatur. Mihi quidem momenta argumentorum, quæ in vtramque partem allata sunt, & laudis & gloriæ naturam consideranti, atque animi humani motus, qua ratione inter se connectantur: ea sententia vera & sapiens videri solet, quæ inter res humanas secundum virtutem, gloriæ ac laudi principatum dat, modo legitimæ, atque honestatis studiis & præclaris in rempubl. meritis petitæ atque haustæ. Inani enim gloria, nimirum quæ ex prauis facinoribus aut rebus ludicris quæritur, nihil esse vanius, nihil fallacius, nihil inconstantius iudicamus. eam viri prudentes in suis disputationibus merito & prudenter exagitat: eo exitius malum, quod veram gloriam assimulando innumeros ad se trahit, naturali veræ laudis cupiditate incitatos, neque valentes inter vtramque discernere. Ut enim quo quis pulcherrima forma capitur, eo facis ementita facilius decipitur, atque ad infamissimam scorta maiori impetu trahitur, quæ vulgato corpore infamem quæstum exercet: ita pro vera laude animus facile mendacem amplectitur. Ergo aus flagitio petita, reprobanda est, ac penitus eiicienda. Quicumque ab omni memoria vastitatem terris intulerunt, ii nobiles magis quam clari, maiori fama quam gloria vixerunt. Fama enim in v-

tramque partem accipitur, gloria & claritas nominis approbationem & benevolentiam multorum, sed præsertim proborum hominum adiunctam habet. Neque Domitius Nero tum cætera prauitate, tum exercendis artibus scenicis, cum histrionis habitu in theatrum prodiret, arguta manu & digitis fides impelleret, simul canoram vocem explicaret, Deorum nominibus à populo affectis, veram laudem & gloriam consequebatur: sed inani potius in præsentis assentatione celebratus, ad posteritatem omnium turpitudinum maculis deformis efficiebatur. Inter aliorum prauorum Principum vitia virtutum vestigia extabant, fortitudinis, magnitudinis animi, quæ posteritatis præconio prædicantur. Ergo quod de populi vanitate, leuitate & inconstantia ab aduersariis afferebatur, que de præpostero iudicio dicta sunt, & explicata eleganter, à suscepta semel sententia mouere nõ debet. neque enim veræ gloriæ fructum in populi arbitrio relinquimus: sed ab eorum sententia prorsus ad sapientum consensum & tribunal prouocandum iudicamus. quorum iudicium quoniam verum est, ipsis naturæ principiis nixum, obscurari aliquando potest, opprimi penitus nõ potest, vt non aliquando emergat. sublata post mortem inuidia, cadente errore populari, qui tantisper laude celebres erant quasi viri præstantes atq; præclari, non à sapientibus modo, sed etiam ab vniuersa multitudine vituperantur. Neq; enim tam bene cum rebus humanis agitur, vt quæ recta sunt omnib. placeant, prauitas à cunctis reiiciatur: neque tam male, vt deprauatum iudiciũ diuturnum sit, & non sæpe multitudo amore pulchritudinis alliciat: vitia detestetur, quorum

tanta est deformitas, vt vel à sectatoribus odio habeantur: tanta contra dignitas honestatis, vt à prauis etiam hominibus laudem habeat. Neque vero nos cum laudis studium quamuis inflammatum, vituperandum negamus, in eum quasi in vltimum bonorum finem actiones dirigendas iudicamus. quod esset non minus turpe, quam contemptus laudis & gloriæ exitialis, atque id est quod diuinis legibus vetatur, cum opera recta à conspectu hominum subduci atque à celebritate mandatur. Non ergo vlla turpitudine suscipienda est laudis colligendæ studio, sed præclaris actionibus ita laus quærenda est, vt ad Deum auctorem omnium bonorum tandem referatur, ex quo omnes rationes nostras habere suspensas conuenit. Præterea curandum, vt ea laude, atque celebri opinione quasi virtutum instrumento utamur ad excitandum animum, ad obeundas præstantiores indies & excellentiores actiones. Sic enim cum rerum natura animus consentiet atque studium, virtutem non laudis colligendæ causa instituentem, sed e contrario laudis cupiditatem ad adueniendas virtutes in animis nostris ingenerante. Sapientissimus enim artifex Deus actionibus obeundis, quædam quasi condimenta excogitauit, quibus suaves redderentur & faciles: primum voluntatem, qua deliniti sensus, officio suo fungerentur, quo maiorem indidit, quo actiones tum difficiliores tum magis necessariae futuræ erant. vti in procreatione filiorum consideramus, ne genera deficerent, infinitam quandam voluptatem corporibus animantium esse infinitam: cuius cupiditate se inuicem appeterent, & mutua coniunctione gauderent. sed quoniam voluptatem cum cæteris animanti-

bus communem habemus, & corpore plurimum definitur, præterea virtus in arduo posita est, gloriæ cupiditate animos ratione videntes ad cultum virtutum excitauit: vt intelligeremus haudquã virtutum studium ad laudem referendum, sed e-contratio querendam laudem virtutis colendæ causa. His tamen gloriæ stimulis ad hanc rationem castigatis, tum aliorum omnium, tum virorum principum animos à prima ætate quasi admotis calcari excitan- dos cogitabam. eo amplius quod cætera Principibus statim adsunt: vnum diligenter cauendum, quid de ipsis fama loquatur, vnum parandum omni cura, grata ad posteritatem memoria. famam si contemnant & laudem, virtutes haud magnifacient. Nemo me quidem suasore, nedum Princeps, opinioni vulgi concedet, neque leuis populi rumoribus terga vertet desertâ honestate, iis similis, quos concitatus temere motu pecorum puluis in fugam præcipitat, exiitque castris: sed potius contranitetur, neque officium propterea deseret. Neque vana gloria, neque falsa infamia moueatur. Timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro prudenti vocari magno animo ferat. Vulgi laudes qui spreuerit, veram consequetur laudem. Ergo inania contemnat. Honestatem tamen atque ex ea prouenientem nominis celebritatem & gloriam non inanem, sed solidam toto pectore consecrabitur. neque contemnat, quid de eo fama post fata sit locutura, quod esset nõ minus noxium. Prudenter iuxta & eleganter eloquentiæ Romanæ parens, Nam vt leuitatis, inquit, est inanem, aucupari rumorem, & omnes umbras etiam falsæ gloriæ cõsecrari sic leuis est animi, lucẽ splendoremq; fugietis, iustam glo-

nam, qui est fructus verae virtutis honestissimus, repudiare. Ergo Principis animus ad gloriæ cupiditatem erigatur, idque trifariam. Primum enim certamina instituuntur, aut litteraria aut de pugnandi dexteritate proposito præmio victori. ea spes & contentio pueriles animos vehementer inflammabit; præsertim adiuta præceptoris laude, vituperatione etiam eorum, si qui se ignavos & negligentes in certamine præbuerint. Deinde iis audientibus laudetur industria virorum aut iuuenum in quavis laude præstantium, accusentur aliorum flagitia. nimis ille non se in potestate extulit, non fuit insolens in pecunia. Contra, illius opes & copiæ non bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse videntur, sed superbix, libidini atque immanitati. vtriusque exitus & fama, si commemoretur, magni instar momenti erit ad ingenerandum turpitudinis odium, probitatis studium excitandum. Quidam filium castigat his verbis:

*Nonne vides Tibi ut male viuat filius? ut q₃
Barus inops, magnum documentũ ne patriam rem
Perdere quis velit? Rursus
Sic teneros animos aliena opprobria sepe
Absterrent vitis.*

Hæc arte igniculis frequenter admotis flamma inens atque diuturna excitabitur. Postremo à pueris studiorum comitibus causæ fictæ agantur quæta eri poterit actionis venustate & gratia: ita tamen neque grauitas facetiis minuatur, neque iocus magnitudine rerum & grauitate personarum excludatur. Sic Xenophon memorat Cyro puero præsentem & disceptantem, causas à pueris actitatas, qui nõ recte se gessisset, aut perperam de qua stione

proposita iudicasset, eum verbis castigare, plagis coercere moris erat. Ergo ea concertatio ad confirmandam memoriam iuuerit, atque parandam rerum multarum cognitionem. Hærent enim in memoria tenaciter quæ à primis annis suscepimus. Argumentum de virtutum præstantia, de vitiorum fœditate, de legibus, de moribus institutisque gentis bello & pace esse debet. Duo aut tres pueri disceprent in vtramque partem: vnus quasi iudex pronuntiata sententia litem dirimat. Orationes sint verbis splendidis ornatae, multis sententiarum luminibus distinctæ, vel à pueris ipsis compositæ, si peritia adsit, vel à præceptore diligenter castigatæ ne in puerorum memoria hæreat aliquid, quod non sit ex sanctissimis moribus, eruditioniq; consonum curare opus est. Quod si hæc exercitatio frequens sit, & pro dignitate suscipiatur, nullo recusato labore, nulla molestia, haud facile dictu est, quanti prouentus sint breui futuri, quam copiosi & ampli industriæ fructus existent. Illud ad extremum institutori Principis sit persuasum, cæteris mortalibus consilia plurimum ad vtilitatem referri, quid cuique conducat: Principes diuersa conditione agere: quorum actiones præcipue ad famam dirigendæ sunt, atque ad celebritatem nominis comparandam.

C A P. XIV.

De religione.

Superest religionis studium: de quo cum nonnulla sint dicta, paulo plura adiicienda putabam. Neque enim pro dignitate satis commendari ea
virtus

virtus poterit : neque afferre fatietatem debet, cuius vltus est vel maxime Principibus salutaris. Ac primum religionem hoc loco intelligimus : sinceri Dei cultum ex pietate & rerum diuinarum cognitione profectum. aut religio est nostræ mentis cum Deo vinculum. Placet enim religionis vocem magis à religando deduci, quod Lactantius iudicauit, quam à reeligendo, relegendo, vel etiam relinquendo. quæ vocis notationes magnos singulæ auctores habent. Contra, supersticio est cultus veræ religioni contrarius cum errore, amentia, & improbitate coniunctus, siue sit nimia atque importuna colendi Deum sollicitudo, ex timore & animi anxietate nata siue ritus ad mali dæmonis auxilium inuocandum susceptus : idque dupliciter, verbis expressis, quod impium est, petere vt ferat opem, suamque præsentiam aliquo argumento declaret : aut cum ea cupimus præstari ad pellendos morbos. res futuras præfagiendas, quæ virium nostrarum modum excedunt, adhibiti remedii facultatem. Necesse est enim interpretari maioris atque occultæ potestatis re ipsa auxilium implorari. Neque nunc de impio Deorum cultu disputamus, qui per terras fusus gentes innumeras dementauit, vt in cælum reciperent aut prauos homines, aut ceteras animantes templis darent. etsi is etiam cultus superstitionis nomine & ambitu comprehendatur. Ergo cum Principi religionis studium commendatum esse cupimus, nolimus vt religionis specie deceptus anili superstitione maiestatem polluat, futuros eventus perscrutando, aliqua diuinandi arte (si ars est, & non potius vanissimorum hominum ludibrium) ad pellendos morbos, vi-

tandum periculum ineptis & anilibus amuletis aut magicis carminibus abutatur, quod nefas est. Ineptæ aut nimix religionis gemina exempla subiicere satis habeã. Ioanne secundo Castellæ Rege ad procerum animos sanandos Medinæ Campestris, vbi conuentus erant, nouo sacramento cuncti ordines in verba Regis adacti fortem & fidelem operam bello, quod in Aragonios instabat. nauaturos, indicaturosq; si qui contra molirentur: additæ execrationes sunt, si fidem fallerent, expiando scelere Hierosolymam nudis pedibus ituros, iurisiurandi gratiam petituros nunquam. Nimia ea cautio videatur. Illud noxium quod Martinus Barbuda Alcantariæ Magister à Ioanne quodam Sago deceptus, qui diu secretam ab hominibus vitam egerat, & quasi diuino monitu victoriam pollicebatur, contra icti recens fœderis leges cum Mauris, collecta specie religionis magna, sed incondita hominũ multitudinem, in Granatæ fines incurrens hostium accursu circumuentus cum suis omnibus periit. Diesque Christi ad vitam reducis memoria octauus reque & nomine candidus in atrum versus est. atque nobili documento sancitum in extraordinaria specie sanctitatis inesse sæpe fraudem. Nolumus ergo Principem iis hominibus faciles accommodare aures. Nolumus vt totos dies & noctes in precibus & animi anxietate consumat, quod esset non minus noxium. Sed ita se comparare debet, vt neque de futuris euentibus magnopere laboret: in diuino præsidio & pietate salutis spem ponat: ad curandos morbos non alios quam medicæ artis peritos adhibeat, eorum cõsilio herbas salutare. Præterea ita tempora diuidere debet, vt non ad otium,

natus, sed ad negotium esse videatur. Alioqui vera religio, vel maxime salutaris est, cum omnibus, tum Principibus; quippe rebus aduersis solamen, secundis temperamentum, ne animus se efferat, & rerum licentia abutatur ad perniciem. Magnæ undique ærumnæ premunt, graues circumstant vitam nostram calamitates. nulla vitæ pars, aut dolore libera, aut molestia vacua est, aut exempta curis & anxietate. Adolescentiam libido exercet, iuuentutem temeritas, variæque cupiditates. senectus morbis & auaritia fatigatur. Varii extrinsecus metus vrgent, sæpe etiam nullo vento reflante sæui in animo fluctus concitantur: & cadente externo malorum impetu, interna acerbiorque molestiarum procella exurgit: nulla certa causa temere sæpe commouemur perturbamurque. Longum esset ire per singula: multiplices molestias oratione explicare superuacaneum. Sed quoniam hæc mala vitare penitus non datur, nempe in natura insita: mitigare singuli aliquo remedio conantur. Alii voluptates conestantur: quidam actione & negotiis animum cogitatione prohibent suæ infelicitatis: nonnulli excussu per agros vitam tolerant: plurimi in amicorum colloquio, quo nihil est dulcius, molestias deponere conantur, aut librorum lectione tempus fallunt. cuncti veluti ardentem febrim sedare cupientes externa videlicet remedia cōquirunt, cum morbi vis in visceribus lateat. Ei anxietati intimis medullis conceptæ, sola certa religio aut maxime mederi potest, hoc est, cognitio, metus, cultusque diuini numinis. Dum enim memoriam antiqui sceleris reuocat, vnde in hæc mala & supplicia præcipitauimus, æquiori animo ærumnas patimur, & diuina

uinæ prouidentiaæ consilio , quæ urgent mala in
 commodum nostrum vtilitatemque dispensari in-
 telligimus : ne vitæ iucunditates aliæ sine modo
 susceptæ de mentis statu, naturæ gradu , & rationis
 dignitate deiiciant. Accedit vitæ futuræ & beatio-
 ris cogitatio, variæ expiationes, quibus animus fla-
 gitio infectus expiatur, incredibile afflictis homi-
 nibus solatium. Et nimirum qui ad rerum diuina-
 rum contemplationem facti sumus, quod corporis
 statura declarat ad cœlum erecti, in officiis pietatis
 & religionis, naturæ vniuersæ contemplatione, di-
 uinæque maiestatis & sapientiæ mirabiliter con-
 quiescimus. Neque temere Enos primus inter ho-
 mines celebrasse diuinas laudes memoratur : sed vt
 ex vocis Hebraicæ interpretatione , qua homo si-
 gnificatur , hominis officium intelligeretur; nihil
 naturæ humanæ salutaris, nihiliucundius esse re-
 ligionis studio. Quod si recipitur eadem voce ho-
 minem afflictum ærumna, malis contritum signi-
 ficari: quod paulo ante dicebamus , rebus asperis
 certius religione remedium excogitari non posse
 ea sententia iudicabitur. Ad hæc resp. vniuersa dua-
 bus rebus continetur maxime , præmio & pœna,
 quod res ipsa declarat & magni viri testantur. iis e-
 nim veluti fundamentis societas inter homines &
 coniunctio continetur. sæpe metus supplicii reti-
 net, quos virtutis splendor non frænaret. sæpe præ-
 mium propositum excitat animos , ne torpore &
 desidia marcescant. Verum hæc fundamenta salu-
 tis eatenus vim habent , si anticipata opinione de
 diuina prouidentia , suppliciis & præmiis futuris
 muniantur. Publicam aliquando vim cohibebit
 metus iudiciorum : occultæ fraudes ne suscipian-
 tur,

tur, quid efficiat, nisi diuinæ maiestatis recordatio? aut vero sublata de rebus religione quid esset deterius homine? quid efferacius? quid immanius? quo se scelere non polluet stupris parricidiis, impunitate proposita? Hoc cum legislatores intelligerent viri prudentes vanam sine religione omnem industriam fore, legibus sancendis sacrorum ritus, reliquum religionis apparatus & cætemonias adiunxerunt: in eoque maxime laborarunt, ut populo persuaderent pœnas scelerum aliquando seras, irritas esse nunquam: leges quas ipsi ferrent, non humana prudentia excogitatas, sed acceptas diuinitus fuisse commenti sunt. Inde Minois cum Iouë confabulatio in antro Cretensi, nocturni Numæ cum Egeria congressus. Nimirum ciues ad parendum non modo imperio, sed etiam religione constringere satagebant. Sertorius etiam tanti nominis dux imperio Hispaniæ occupato, ad fallendos barbaros certum cibo antea auræ petere assuefactam, insusurrare diuinitus quæ faciendæ erant, simulabat. Inepte hæc, inquis, omnia & aniliter. Fateor, quis enim id non videat? sed in eo sapienter quod vniuersi naturæ impulsu excitati intellexerunt, quod res erat, neque congregari homines sine lege neque leges sine religione constare. Solem è mundo detrahat necesse est, qui de rebus humanis religionem expunget: neque minor confusio erit rerumque perturbatio, quam si in altissimis tenebris vita transigatur. Nam si nullum numen est aut negotium neque habet neque exhibet aliis: qui commercia inter homines, fœdera, conuentaque sanciantur? Cum enim è corpore & animo constemus, corpori quidem vis adhiberi, vincula innecti

poterunt: animus liber sui arbitrii nullis catenis retineatur nisi religione vinctus. & cum tanti recessus in pectore sint, facile esset polliceri, fallere oblata occasione; nisi sit persuasum fixumque scelera & fraudes cœlestibus curæ esse. Quod consensus gentium omnium declarat, neque priuata fœdera firmacredientium, nisi iurisiurandi religione vallata: neque publica conuenta, nisi cæsis de more hostiis. Non alio fecialis olim pertinebat cum patre patrato bellum indicens, caduceator cæsusue pacem componere solitus. non matrimonium, non liberi, non denique quidquam aliud nisi iubentibus factis deligebatur. Id fides in capitolio prope Iouem consecrata & summa religione culta significabat, fidem Deo imprimis esse caram. neque ab eius cultu & societate separari. Verum his omissis, quæ minime dubia sunt, religionis suauitate vitæ dolores leniri, religionis sanctitate leges publicas & fœdera inter homines constare: quod instat & cuius causa omnis disputatio suscepta est, agamus. Affirmo nulla re magis imperia quam religionis cultu confirmari, siue rem ipsam intueamur, siue opinionem hominum, qua sæpe magis quam viribus & potentia consistunt. Res humanas & consilia, diuina mente gubernari nemini dubium est. consequens ergo est, vt credamus illius numen bonis esse propitium, improbos & sceleratos auersari, ac impios præsertim ausus sempiternis suppliciis vindicare, eos præcipuo amore complecti, qui castissimis precibus cultuque religioso eius opem implorant, seque & sua illius arbitrio regenda permittunt. Iure igitur primi vrbiæ conditores felicitatis fundamentum in religione posuerunt, re-

igionis contemptores aut morte aut exilio multabant. nec enim illam remp. felicem fore credebant, in qua homines impii & scelerati impune verarentur: pestilenti contagione ciues inficerent, iam numinis pessimis actionibus irritarent. Quod non verbis docuerunt, sed vitæ magis exemplis monstrarunt, frequentes in templis, sacra suis ipsi manibus tractantes, non domestica solum, sed etiam publica: usque eo ut in plerisque gentibus eadem Reges & sacerdotes essent, uti veterum monumenta indicio sunt. Omnino ut Iudaicæ gentis rectores & duces missos faciamus, Romanos Principes nihil nisi auspicato gessisse constat, multos esse imperio dato abdicasse, comitia instauranda curasse religione iubente. Inepte dices. esto: quid nim ea religione turpius esse poterat? Sed in eorum rudenter, quod rerum euentus non fortunæ teneritati permittebant, sed nutu Dei regi ereden-tes, pacis bellique consilia ad ipsum referebant: bello gerendo magis sacrificiis, quam armis expediendis erant intenti. In quo Numæ exemplum sequantur, cui cum diceretur à quopiam, *Hostes ô Numæ bellum contra te comparant: At ego* (inquit ille risens) *sacrifico.* hostium vires indicans magis Dei re quam propriis viribus debilitati. Deus enim reprobati fauet, & est impiis infensus: victoria ipsa & virtus, qua paratur in diuinis beneficiis numerantur. Sed & recentiori memoria in Hispania templum simile proditum est. Cum resurgentis imperii nostri fundamenta aduersus Mauros probebantur, Fernandus Antolinus Garfia Fernando Castellæ Comite Mauris, qui Gormatium usque processerant, obuiam inrepentino metu profecto

rei diuinæ procurandæ causa, in templo ipso sub
 conflictum restitit. Ea pietas quam grata numin
 esset, miraculo est indicatum. eius enim specie
 quidam, genius scilicet bonus, inter primos tanta
 virtute dimicavit vt eius diei victoria Antolino
 potissimum tribueretur. recentes notæ sanguinis
 in equo & in armis visæ miraculum confirmarunt
 neque omni prodita. Antolini innocentia, qui do
 ma metu ignominia latitabat, & virtus illustrior e
 uasit, pro ignominia, quam verebatur, laudem re
 tulit. is susceptæ pietatis fructus extitit. Non fabu
 losa compositaque miraculi causa, sed scripta testa
 taque à maioribus tradimus: quibus ostenditur
 piorum hominum innocentiam & religionem
 Deo curæ esse. Verum quanti momenti religio si
 ad conciliandam Principi multitudinis beneuo
 lentiam, studia excitanda dicendum est, priusquam
 disputationi finis imponatur. Quem aliarum vir
 tutum splendore, sed & religionis studiis maximè
 vident homines excellere, viribus humanis eff
 superiorem neque iniuriæ opportunum, aut infi
 diis fore credunt. Quis enim eius rationes labefa
 ctare aggrediatur, quem ab eximia pietate, Deo ef
 securæ firmiter habet persuasum? perspecta potius
 probitas omnium commouebit animos allic
 voluntates, sic diuino atque humano præsidio se
 ptus, extra fortunæ aleam positus quascumque su
 perabit difficultates. Hoc intelligentes magni
 Principes non religionis præcipuam habuere cu
 ram, sed sacra suis ipsi manibus peragebant: sacri
 ficia solenni ritu instaurabant. Sic in diuinis legi
 bus & humanis Principes legislatoresque sacerdo
 tum & Pontificum nomen habent. Hesiodus Re
 ge

ges à Ioue prognatos cecinit. Heroes Homerus quos immortalī laude ornare volebat, certis Diis caros esse finxit, nempe quibus maxime addicti fuerant, eorum in tutela præsidioque delitescere. Scipionem scimus, cui deuicta Carthago Africani nomen fecit, consueuisse Capitolium & templa Romana frequentare. Eo religionis officio, seu syncreto animo suscepto seu assimilato ad tempus, opinione in ciuium animis excitata de eius probitate, rebus præclare gestis nomen immortalē consecutus est. Possem multa exempla commemorare eorum, qui iisdem vestigiis ingressi ingentem gloriam pareſq; opes sunt consecuti. Sed finis esto. *Ut ergo tibi, Princeps suauissime, constitutum sit fixū, religionis studio certissimum rebus cōtineri præsidium. Tantum ne in externos ritus aut ipse degeneres, aut cives degenerare sinas, quod publico malo luatur. Nihil est enim in speciem praua religione fallacius, nihil maioris soluendo reipub: quam ubi non patrio, sed nouo ritu sacrificatur. Aniles superstitiones de uita rerum coelestium peritiam futuris predicendis euentibus vanissimam artem puta. tempora negotio debita ne in otio & rerum contemplatione consumas. Alioquin hortor & moneo, ut castissimis precibus Deum superosq; omnes felicites, præsertim locorum tutelares, mentem ab ocularum consuetudine auoces sæpe, atque in diuinarum rerum contemplatione desigas: multus in templis sis. similitudo, modestia, totiq; corporis habitu ciuibus ad imitandum exemplum esto. ne garrulitate strepant, in iocis risusq; soluantur, ac omnino ne lasciuum aliquid cretet, diligenter est curandum: ne pro diuino parocinio, ad quod concurritur, superum ira excitetur. Cum solus remotis arbitris nunquam tibi desis. statis temporibus*

quotidie Deo & tibi vaca. in conclavi & in lecto, quantum onus humeris incumbat considera, quid erratum eo die, quid proximo sit corrigendum diligenter dispice. multum ea cura inuenerit in omnem vitam imperiiq; partem. Denique ita te comparare debes, ut omnes intelligant religione prestantius nihil esse: qua ad cultum vere maiestatis erudit, cupiditates frangat, molestias doloresq; mitigat, leges tuetur, societatemque inter homines & foederum sanctitatem: Principes caelo & hominibus gratos reddit, bonis omnibus atque immortalis gloria cumulat.

LIBER TER- TIVS.

CAPVT I.

De magistratibus.

BERBEATI populi videntur esse, penes quos rerum potestas est: cum copiis omnibus & voluptatibus circumfluant, quæ prima mortales putant. mihi omnium miserissimi, qui purpura & auro multas & graues sollicitudines tenent, quibus animi noctes dielque cruciantur. Atque illud grauissimum est, quod iniuncto muneri, & ipsi in inocentia & morum probitate satisfacere non possint, vt maxime pecuniæ, voluptati, cupiditatibus resistent: nisi omnes ministros imperii quibus pars aliqua reip. demandatur, vniuersos auasseclas sociis, ciuibus, & reip. præstari videantur. Proh miseram atque grauem imperandi conditionem. Nam priuata peccata vitare multis congat. non est enim positum in labore aliquo, sed quadam inductione animi atque voluntatis: aurum cupiditates frænare, in tanto præsertim ministrorum numero, tantaq; labe, maioris prudentiam humanæ est, cælo potius datum, quam humana partum industria. Itaque ab omni memoremultos Principes consideramus laudem conuictos non tam probitate ipsorum, quam eorum integritate, quibus administris suæ potestatis vtitur. contra, aliorum Principum nomen omnium

turpitudinum maculis deformatum, inuidiosum-
 que esse factum, libertorum magis culpa, & magi-
 stratum, quam sua. Tametsi id crimen merito
 sustinent, quod deligendis ministris, præficiendis
 magistratibus, non eam curam, quam par erat,
 adhibuerunt, neque enim diuinum numen dees-
 set c. stissimis precibus sollicitatum, ea suppedita-
 re præsidia, quibus vita principalis opus habet.
 Ergo de Principis virtutibus superiori libro mul-
 ta sunt dicta. nunc de ratione regendi temp. belli
 paceque disputandum est: quibus præceptis maiori
 ætate factus, atque in suam tutelam veniens opus
 habeat. Ac primum de ministris quales esse de-
 beant dicendum est. attentioque Principis in re
 tanta aliquot documentis iuuanda. Et quidem de
 ministris aulæ expedita præceptio est: ex omni no-
 bilitate Principe maiore, ii deligantur, quos vitæ in-
 nocentia, ingenium, prudentia, magnitudo animi
 obsequendi dexteritas commendabit. peruerso ho-
 mines ingenio, iuuenes luxu perditos, ne eorum
 colore mutetur, diligenter arcebit ab aula, atque fa-
 miliaritate. Neque enim integra probitatis opinio
 esse apud populum de eo potest, cuius domestico
 vident omnibus probris coopertos. Quapropter
 cuiusq; vitam & mores, nisi à primis annis perspecti
 sint, excutiendos ceniteo, priusquam ad conuictum
 Principis & obsequia domestica admittantur. Mul-
 tis simulationum inuolucris tegitur, & quasi veli-
 quibusdam obtenditur vniuscuiusque natura: fron-
 tibus, vultus maxime mendacio seruit, ut ratio sapit
 fime. Si quis opinionem de eo conceptam fefellit
 visus erit, aut aulæ licentia mutasse mores: is hone-
 sta aliqua missione & omnino exigendus continu-
 erit

erit, ne sua prauitate quasi peste aulam inficiat: quæ instar templi religiosissimi procul ab omni contagione esse debet. atque illud breuissimum est, & facillime teneri potest, vt ita se serui Principis gerant, quasi in oculis eius & conspectu in omni actione versentur. Si quis ex aulicis egregie fidelis fuerit, sit in domesticis rebus & priuatis; quæ res ad officium imperii, atque ad aliquam partem reipublicæ pertinebunt, de his rebus ne quid attingat, multa enim quæ recte committi seruis fidelibus possunt, tamen sermonis & vituperationis vitandi causa committenda non sunt. Simul eorum arrogantia consulendum, ne licentia insolentes euadant, quæ maxima pernicies est. Vnde Polycleti, Seiani, Palantes Romanorum imperio, nostra & parentum memoria inuidiosa multorum libertorum nomina prodierunt. Debent quidem in familia Principis ii versari, vnde præclari duces, incorrupti magistratus existant: sed dum reip. cura non demandabitur, sibi alienas partes arrogare non debent, domesticis obsequiis & gratia Principis contenti. Quam ille, me auctore, inter plures communicabit: neque vllum aliquem aut paucos immensum crescere permittet, quod sine pernicie sine motu non contingat: certe multorum inuidia & suspicionibus, non virtutibus sed vitiorum communioni aut ministerio eam familiaritatem dari. Ne perspecta quidem probitate viris dandum, vt præ cæteris Principis gratia sine fine crescant. Guterrio Castrio, quali ac quanto viro, Sanctius Castellæ Rex cognomento Desideratus, Alfonso filium infantulum educandum tutandumque moriens anno millesimo centesimo quinquagesimo

mo octauo reliquit. Laræ reguli quorum erat prima vox in regni conuentibus auctoritas maxima, iniuriam interpretati eo prælato sibi, remp. vexarunt diu, vt ferme ludibrio ac prædæ esset. quod si id contigit bono, & quo Rex ipse institutore creuerat, quid putemus fore in prauis aut suspectis Principis familiaritate gratiaque: Ministris imperii deligendis, creandis magistratibus, ea diligentia adhibeatur, quam rei magnitudo exigit. alioqui si temere rebus præfecti fuerint, rempub. proculdubio prædæ habebunt, magna iudiciorum perturbatio existet, magna scelerum licentia inualido legum auxilio, quæ vi, gratia, ambitu, pecunia corrumpentur, suo illi commodo, Principis infamia & periculo peccabunt. Ergo rebus præfici nisi proclamatos veto. quod Alexander Seuerus præclara Princeps indole Romæ faciebat, more à Christianis translato. Nefas sit à nostris negligi, quod Princeps quâuis probus nostris sacris nondum imbutus imitabatur. Quod si proclamari non placet, ne calumniæ & fraudes existant in tanta colluione vitiorum, tam effræni inuidia, certe diligenter in eorum qui præficiendi sunt, vitam, mores & ingenium inquiratur, ne pro pastoribus, lupis prouinciæ commendentur, diligenter prouidendum. Quod caput est, nunquam ad cuiusquam gratiam is honos deferatur, quæ grauissima pestis est. si enim medicum curando tuo aut tuorum corpori non adhibeas, quem amicus rogarit, sed quem constiterit in medendi arte esse peritum, idemque faciendum in aliis artibus putes: quanta rerum peruersio, in quo salus publica vertitur, gratiæ aut offensæ aliquid dare deligendis magistratibus. Neque vero resp. est

commendanda iis tantum qui ambiunt, quod video institutum multis Principibus præpostera ratione probari: sed potius quos idoneos esse constituerit, quos motum candor, & ex multo rerum usu collecta prudentia commendabit, ii sunt vltro ad gerendam rempublicam euocandi, abstrahendi etiam à tecessu: nisi forte vacatione quasi emeritos milites tudeque donandos Princeps iudicabit, Qui corruptis sunt moribus, vita infami, in pecunia aut fraudibus spem ponunt. Qui se ingerunt, alieno patrocinio confisi magis quam dexteritate, industria, vitæ innocentia. Qui angustia rei familiaris oppressi, quasi ex naufragio ad ea magistratuum saxa adhærere, atque reip. dispendio emergendi cupiditatem explere satagunt, qua nulla grauior pestis; ii omnes sunt omni cura repellendi. Nemo enim potestatem scelere quæsitam bonis artibus exercuit. stupra is, rapinas, scelerum licentiam volutabit animo, nulla famæ memoria, nulla honestatis. sui similis semper existet. Eleganter quoq; festiuus poeta:

Virtute ambire oportet non fauitoribus.

Sat fauitorum habet semper qui recte facit.

Præterea qui in re familiari imprudens fuit, eum peres in rep. procuranda satis fore cautum? aliena curaturum diligenter, qui priuatas rationes neglexit? Contingat vt nulla sua culpa, sed temporum aut inimicorum iniuria in calamitatem quis inciderit: contingat successisse cum ætate pœnitentiam, moresque saniores factos esse: sed dum id exploratum non erit, dum alii suppetent integra probati fama, vnoque à prima ætate virtutum teiore, ii me auctore, si salui esse volumus, in omni

procuracione præferantur. Paulus certe ecclesiis præficiendos Episcopos sancit, qui domibus suis recte & prudenter gubernatis insitæ prudentiæ specimen dederint. inuenioque memoriæ proditum apud Milesios, quæ vrbs Asiæ est, cum reipublicæ statu commutato de eligendis magistratibus disceptaretur, lustrato vniuerso agro ab iis, quibus ea cura erat data, eos fuisse præfectos, quorum prædia diligenti cultura nitere præ cæteris oculis explorarunt. Quid vero, an æquum sit hominum perditorum aut egenorum inopiam, cupiditatesque supplere publica calamitate? In quo placet Scipionis Æmiliani ratio, qui cum Seruius Sulpicius Galba, & Aurelius Consules in senatu contenderent, vter aduersus Viriatum in Hispaniam mitteretur: Patribus suspensis atque eius sententiam expectantibus, neutrum placere respondit: *Alter nihil habet, inquit, alteri est nihil satis. non minus periculi ab inopia, quam ab auaritia subesse indicans.* Placet etiam vt vni homini vna tantum cura demandetur: neque plures magistratus in vnum hominem cumulandi videntur. In quo Carthaginenses publice peccasse accusat Aristoteles: nos etiam multorum Principum præposteram in eo rationem possemus acculare. Neque enim vnus vires & prudentia multis procuracionibus sit satis. conuidat pressus onere: gemat ipse, gemât subditi necesse est, temporis & rei familiaris dispendium, dum licet aut negotio finis aut nunquam aut post longas moras, ingentes sumptus imponitur. Et vt vnus ad multos gerendos magistratus satis esset, id incommode accidit, quod iis honoribus ministeriisque inter plures partitis, plurimum beneuolentia Principi conciliaretur,

ciliaretur, multis eius beneficiis constrictis: præterea occupatis negotio ciuibus minor nouarum rerum & imperii cupiditas esset, qui enim bonorum reipubl. participes non existunt, ipsi aut eorum necessarii, si vt oderint rerum statum necesse est, mutariq; cupiant. quod miror Principes non considerare siue cum magistratus creantur, siue cum ministri ad obsequia domestica & aulae procurationem adhibentur. Vt otiosi homines annuis vectigalibus designatis tempub. atrodant, inania & imaginaria officiorum nomina, metatores, regia procuratores, libellorum supplicum magistri, quorum esse solet magnus numerus, præsertim repub. perturbata, nunquam probabo. quam reipubl. labem Alexander etiam Senerus optimus Princeps sustulit. Illud contendo, vt magistratum nomina inania esse nõ debent: ita procurationes multas, magistratus siue ministeria in aula Principis non esse vni demandanda, quo nimirum partito onere facilius singula expediantur negotia, Principis beneficium latius pateat. Atque cum hæc vera sint, tum illud quæstionem habet: debeant magistratus esse perpetui, an ad tempus mutari? Affirmat Plato regia potestatis ad instar perpetuos fore, quo maior prudentia ipsis, maior reuerentia popularibus sit. negat Aristoteles, quod quemadmodum in corporibus, ita in animis quædã senectus est ad res gerendas inepta: præterea rebus communibus expedire, vt singuli rectores intelligant, ita imperium datum vt reddant, & an iis legibus datũ ad quas reuertendum sit. Platonis institutũ Tiberio Imperatori placuit ægre amouere solito præfectos prouinciarũ, quod multis similes esse dicitaret, quo diutius vlceri infessissent,

dissent, seque sanie ingurgitassent minus molestos. Pleriq; Principes, & respubl. diuersum sequuntur mutando frequenter magistratus, ne vitis corrumpantur & socordia, ne degenerent in tyrannidem, existimantes ex interuallo assuefaciendos æquo cæceteris iure viuere. exigere rationem administrata reipubl. esse imprimis salutare. In eam rem videtur antiquis temporibus vsitatum, legeq; Caroli Magni Imperatoris sancitum, vt certis temporib. rempublicam vniuersam delecti ex vtroque ordine Episcopi & viri primarii lustrarent, inquisitionemque instituerent de singulorum iudicum vita, moribus integritate. quæ ratio si in nostros mores reuocaretur, non posset non esse imprimis salutaris. Nam quæ ratio tenetur, vt successor in prioris vitam inquirat incommodis est obnoxia: ac periculum ne feueri in cæteros inter se mutuo parcant, in erratisque dissimulent. Mihi sane non placet, præsertim cum nostri mores tantum iam ad nimiam leuitatem & ambitionem incubuerint, scrutari Principem omnes sordes, vindicare leuissima etiam magistratuum peccata: sed singulorum mores exploratos habere conuenit, vt quanta sit in quoque fides & industria, tantum cuique committatur, maiori aliquanto cura futuri temporis quam præteriti: cuius ea conditio est, vt mutari non possit. Quod extremum est præceptum, riserit aliquis fortasse: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisq; monitoris non fatui, q̄ eruditi magistri: vt finiendilites ne in infinitum progrediantur, ratio aliqua excogitetur. Minores controuersias delecti in id iudices breui cognitione finiant nulla appellationis facultate. Maioribus causis tempus præscribatur,

ultra

ultra quod non procedant. quod fiet tum aliis remediis, tum testes ex remotis regionibus aduocandi sublata spe, quæ via fraudis est, extinctos putent, qui intra breue tempus adesse non poterunt. Et quanta peruersitas, cum his tergiuersationibus, præuicationibus, comperendinationibus, quasi ex aliena miseria infinitus hominum numerus uiuant, aduocatorum, procuratorum, scribarum. Postremo, quoniam sæpe inter iudices controuersia contingunt, ad quem cuiusq; litis cognitio spectet: optima ratio ea dissidia componendi esset, si consensu eorum quorum interest, in singulis urbibus vnus præficiatur cum ampla potestate componendi eas iudicum controuersias. Porro quam Princeps iudicibus constituendis, creandis magistratibus diligentiam adhibere æquum est, eam ac uero multo maiorem Episcopis præficiendis (quando id etiam negotii nostris Principibus accessit) ut rei magnitudo & salus publica postulat. Neque enim religionis sanctitas, morum integritas, publica salus constabit ea cura neglecta: eo amplius quod ubi semel peccatum est mutare non licet. leges ecclesiasticæ mouere loco sacerdotem non facile patiuntur, quamuis moribus deprauatum. Præficiantur ergo viri perspecta probitate & prudentia, ætate graues, ac quoad fieri poterit, à primis annis functionibus ecclesiasticis addicti, neque enim probamus ut ex profanis & populo, repente Christi gregis pastores & magistri euadant: neque si id in Ambrosio, Nectario aliisque paucis bene cecidit, in nostris moribus frequens esse debet. Quo amplius in vulgata multorum controuersia Iureconfulti an Theologi præfici potius ecclesiis debeant, ea placebat senten-

sententia, in pari ingenio ac probitate Theologos Iurisperitis præferendos videri. quoniam hi in strepitu forensi omnem industriam consumunt, illi si professioni vita respondeant, rerum sacrarum cognitione & vsu præstant. De qua tamen quæstione alio ex principio disputandum copiosius est, si illud adiecero, mirari me vehementer, neque tamen ad meum arbitrium reuocare de re tanta iudicium, cur veterum institutum negligatur passim, ecclesiis olim præficientium eos maxime qui ex monachorum ordine essent? Sibi nimirum veteres & merito persuadebant, qui à teneris disciplinæ ecclesiasticæ assueuissent, mores integros imbuissent, didicissent frangere animum, commodiores magistros fore, quam si nulla disciplina certe leui, repente se Christianæ probitatis, virtutum omnium duces præberent. Itaque antiquis temporibus, qui ex monachis Episcopi ac summi Pontifices extiterint numerare vix licet, nostra ætate vix vnum aut alterum: eosque non tam vitæ integritate, quam malis artibus ambitiosos ecclesiis esse præfectos consideramus. Ineptos rebus gerendis monachos accusant vulgo, è tenebris in lucem productos perpetuo cæigare: simul aliorum ambitioni occurrendum disputant, ne vno præfecto praua multorum cupiditas accendatur, quæ argumenta hoc loco neque refellere animus erat, neque probare. *Nihil certe est in rebus humanis, quod vitio penitus careat.*

CAPVT II.

De Episcopis.

Religionis studium, quo cultus cœlestium & sacræ ceremoniæ continentur, rempub. tranquillam præstare ac bonis omnibus affluentem, longa oratione licet explicare: ciuibus inter se constringendis & cum suo capite supremo rectore, vinculi validissimi instar esse. mores patrios, legum sanctitatem religionis incolumitate stare. ea cadentes communes perturbari atque concidere, confirmare multis possem. Atque in quo Lactantii industria laborauit effusis omnibus ingenii copiis, exequi quãuis copiose: insitam religionem in natura nostra esse, nulla vt arte, nullis viribus euelli possit, non magis quam cæteræ affectiones animi, ridendi, admirandi, deliberandi, quibus ab ortu sumus instructi: summumque adeo hominis bonum non in re alia esse positum, quam in sincero cultu diuinæ maiestatis: nimirum, vt quod facturi sumus in cœlo diuinum numen voce, mente, corpore colamus, dum vita præsens suppetet, huius amplissimi templi sacerdotes constituti diuinis laudibus celebrandis, rerum natura contemplanda. Quæ sententia vel eo argumento probabilis certa que est, quod animum molestia victum, curis & anxietate grauem nulla re magis leuari contingat, quam Dei & naturæ contemplatione laudeque numinis & cultu. Verum hæc aliaq; multa id genus missa facimus. Quod proprium nostræ disputationis est & quo præsens disputatione refertur, non nostro tempore tantum, sed etiam ab omni memoria functioni vique adeo salutari

tari ministros peculiare designatos fuisse constat, quos sacerdotes vocamus: ex quibus hoc tempore aliisque sacrorum ministris is ordo, eaque natio hominum conflatur quam ecclesiam vocare, nos quidem consueuimus, vocis amplitudine ad partem eam Christiani populi significandam deflexa, cui sacrorum procuratio credita est. Deinde cum perspectum esset, non posse à republ. religionem diuelli sine vtriusque exitio, non secus quam à corpore animus: omni tempore atque apud omnes gentes curatum est, vt ministri religionis, quos sacerdotes dicimus, cum cæteris magistratibus, penes quos rerum potestas erat, coniunctissime viuerent: atque ita vt vnius corporis quasi gemina essent membra, non corpora diuersa conflarent. Omnino primis temporibus iidem Reges & sacerdotes erant, vt alio loco dictum est. inter Hebræorum placita omnes maiores natu filios in quauis familia sacerdotes extitisse susceptum vulgo est. eoq; iure Esau Iacobo fratri pulmenti permutatione vendito à Paulo Apostolo profanus vocatur, quippe sacram potestatem ministeriumq; pretio mutauit. Moses Iudeorum legislator eum morem à primis quamuis temporibus atque inter omnes gentes susceptum, primus inmutare aggressus est: atque Aaroni sacrorum cura demandata, ipse sibi reipub. administrationem retinuit. quod Iudicum & Regum tempore institutum tenuit, vt pontificia potestas à regia maiestate discreta esset: non ita tamen, vt sacerdotibus gubernandi populi cura penitus detraberetur: cum videamus sæpe eosdẽ Pontifices & summos gentis rectores extitisse. Eadem de causa eoque amplius q̃ populus Christianus reliquos religionis

gionis colendæ studio superare debet, Christus Dei
 filius noua ecclesia & sanctiore fûdata in terris cœ-
 lestis exemplum, hæc duo munera seiuncta esse san-
 cit. relictaque Regibus, quæ acceperant à maioribus
 potestate reip. regendi, Petro & Romanis Ponti-
 ficibus, aliisque Apostolis & Episcopis, qui in eorum
 locum successerunt, vnam religionis & sacrorû cu-
 ram delegauit. non ita tamen, vt seiunctos penitus à
 populi gubernatione vellet, ac prorsus ad id ineptos
 facere. Videmus enim (quod repetendum hoc loco est)
 in multis prouinciis amplos principatus ab anti-
 quis temporibus viris sacratis esse datos, magnas o-
 pes, quibus si ad inanem apparatus & populi plau-
 sum ipsi abutuntur, faciunt præpostere, opes ad sub-
 uendendam egenorum miseriam, ad reip. præsidium
 datas, alio conuertentes. Ineptus sit qui ex homi-
 num prauitate de rerum natura statuatur. Præterea
 in regni conuentibus, quibus de publica salute de-
 operatio suscipitur, in plerisque gentibus primæ par-
 tes Episcopis dantur. Nimirum maioribus nostris
 viris prudētibus erat propositum, ita partes reipub.
 inter se comparare atque constringere, nullū vt dissi-
 mum esset, neque profanis hominibus liceret reip.
 ipsorum libidine inuertere, mutare sacra. Sa-
 cratis reip. cura credatur, honores, magistratus cō-
 tendentur: quo & publicam salutem, vt eum or-
 nem decet, diligenter procurent: ecclesiæ iura &
 libertatem, sanctissimæ religionis incolumitatem,
 si ratio exigit, diligenter ipsi tueantur, ne ab astu-
 hominibus & profanis violari contingat. Quod
 in aliis gentibus, vbi vetustæ de religione opinio-
 nes mouentur, scimus salutare fuisse, Episcopis,
 maiorum capiti ea potissimum procella minabatur,
 partem

partem reipubl. fuisse creditam, amplosque principatus attributos. Eorum enim opera & diligentia factum est, ut non penitus cuncta corruerint in tanta nouandi libidine, tantaque temporum labe. Erant & grauissime falluntur, quicumque repetita primi temporis memoria disputant, è republ. atque communi salute fore, si Pontifices Apostolorum exemplo opes omnes, & principatus, curamque reipubl. abdicare compellantur. Enimuero cæci homines, his præsiidiis sublatis in quæ malâ incurreretur, quantaque plebis licentia futura esset, sacrati ordinis contemptus quantus, non considerant. Sublatis opibus si virtutes succederent, probanda eorum ratio esset fortassis. nunc detractis opibus, ut sunt homines & tempora, maior vitiolum licentia existat: quod in iis prouinciis consideramus, ubi sacrorum ministri rerum inopia premuntur, nihilo meliores esse: passimque probris scædatis, contemni à populo, magno religionis dedecore. Censeo econtrario populi principibus & magistratibus reipubl. modo prudentia, & probitate conspicuis, honores ecclesiasticos tribuendos, & sacratas opes participandas tum ipsis, tum eorum filiis & necessariis, ut cuiusque ingenium erit. Nam ea illecti spe præmiisque propositis, sacratum ordinem maiori beneuolentia complectentur, ecclesiæ iura opesque tuebuntur: alioqui certissimam pestem denuncio allaturos. Animis alienatis facile Principi persuadebunt sacratas opes, quas otiosas esse dicent, ad reipublicæ inopiam subleuandam & in belli subsidia conuerti satius fore tanta præfetti ararii angustia, tantis vectigalibus fesso populo, nouis subinde enatis difficultatibus.

epte ergo mea quidem sententia id genus homi-
 num, quidam acuti videlicet Theologi & præcla-
 ri, ab honoribus ecclesiasticis penitus arcent quasi
 ineptos, neque populum docere pro concione va-
 lentes, sacramentorum caeremoniarum expertes. Nam
 modo reliqua suppetant, eam minneris demandati
 partem aliorum opera supplere facile erit, delega-
 reque eas partes concionatoribus, quorum est ma-
 gnus vbiq; numerus. Alioqui Valerium Casarau-
 gustanum Episcopum accusemus, quod propter
 tarditatem linguæ docere populum pro concione
 non poterat. Valerium item Hipponensem fugille-
 mus qui, quod Græcus natione esset Diuo Augu-
 stino tum Presbytero eas partes docendi populum
 pro concione delegavit. Præterea Pontifices Ro-
 manos criminari licebit, quasi non satis suo officio
 fungantur, cum à multis seculis vix quisquam repe-
 riatur è cathedra docuisse. Itaque non placet ut iu-
 re consulti penitus ab ecclesiæ honoribus repellan-
 tur, doctrinæ certe merito: quod contentiosi ho-
 mines confirmare nituntur sacris functionibus
 ineptos prorsus esse: cum omnium prouinciarum
 nos contra habeat, longo tempore & vsu frequenti
 confirmatus, quæ temere reprobare non debemus.
 Et concilii Trid. decretis non tantum Theologi sed
 etiam Iurisperiti digni ecclesiæ præfectura iudican-
 tur. Quis ergo tanta cōfidentia existat, ut his aucto-
 ritatibus velit repugnare? Atq; ego quidem liben-
 ter dabo Theologos Iureconsultis ad capeffendas
 ecclesias in pari probitate & prudentia commodi-
 res esse, pluresque ex eo ordine deligendos videri
 his argumentis. Quoniam aduersarii qui Iurecon-
 sultos præferendos Theologis longa oratione dis-

putant, hæreticis grassantibus ac vera de religione placita nouis opinionibus conuellentibus, Theologos aptiores esse dant ex diuinis libris, in quibus dies noctesque versari debent, reuincendis hæreticis opportunos: atq; idem concedunt iis locis faciendum quibus hæretici vicini sunt: ne si malum serpat pestis adinstar, incendiūque quasi ex continentibus tectis in alia traiciendo late vagetur, imparatos ciues offendat, idoneoque præside destitutos. Quæ si vera sunt, hoc quidem tempore, quo respubl. Christiana multis hæresibus vexatur, atque ita vt post Arii tempora nunquam maiora dissidia de religione extiterint: atque in Hispania, cui Gallia finitima est, neque procul dissita Anglia, concedendum sit aduersariorum etiam confessione, Episcopos è Theologorum numero videri præficiendos. Sero enim remedium parabitur inualefcente iam malo: ac præstat singulos atque vniuersos religionem esse edoctos, ecclesiæ obtemperare quanti sit admonitos: quod proprium Theologorum munus est, atque ex diuinis libris & Theologorum scriptis tum veterum tum recentium omnis ea institutio peti debet. Quod si Episcopum dedimus, docendi munus posse aliquando aliis delegare, quis tamen dubitabit, quis ibi inficias, inter alia munera id esse præcipuum atque maiori cura à Christo Episcopis commendatum, cum Apostolis, in quorum locum Episcopi successere, docere omnes gentes mandauit: credito muneri eum commodius satisfacere qui sacra cura suscepta, docendi populi munus obire per se statuit? Qua de causa sedes Episcopi neque thronus, neq; tribunal vocatur, sed cathedra: merito quidem vt admoneatur

ad eius munus doctrinæ magis curam, quam aut Principis apparatus aut iudicis partes pertinere: foreque commodius reipub. ipsi priuatim salutari- us, si alias sui muneris partes viris prudentibus de- legarit, docendi ipse curam sustineat. Quod si re- guli litibus subditorum cognoscendis alium sub- stituunt, idemque maiores Principes faciunt: equius multo erit vt tantūdem viri sacrati præstent, in stu- dium instituendi subditos, sacra tractandi impri- mis incitati. Præterea est natura datum, vt in qui- bus locis multi sumus, quibusque studiis assueui- mus, eorum colorem assumamus. Sic lacertæ quo- niam in herbis viuunt, virides sunt, lepores in rupi- bus versantes earum colorem assumunt. Theologi de diuinis rebus disputantes, & in sacris libris ver- santes maiorem animis pietatem suscipiunt: iure- consulti in forensibus disceptationibus & litibus consumentes ætatem, minus rebus diuinis affician- tur propemodum est necesse, profanos mores im- bibant. Nemini iniuriam irrogari priuatim velim: neque de iis ago, quorum est probitas conspicua, & multis argumentis testata pietas, tantum de pro- fessione & disciplina disputatio erat: quo fere stu- dia eius nationis hominum spectent, quo cogitati- ones moresq; referantur. Itaq; paucissimi ex eo nu- mero sacris ordinibus initiantur, nisi res ipsa cogat opimo aliquo sacerdotio collato, vnde lautissime viuant. Quod cum nefas sit Episcopos creari, qui in inferioribus gradibus & ordine non fuerint dili- genter versati, vt ecclesiasticis legibus sancitum est: qua fronte profani homines è foro continuo in ec- clesiæ præfecturam inuaderent, magistri constituti eius disciplinæ, quam nullo tempore didicerunt?

quod quanto cum periculo contingat dicere non attinet. Bello imperator non præficiatur, qui hostem nunquam viderit. navis clauum non regat, qui se in arte nauigandi diu non exercuerit. ne iudices quidem repente ad summa euadant, sed quibusdam gradibus à minoribus functionibus recte ad maiores transferantur: ecclesiam committamus homini rerum sacrarum prorsus imperito? virtutū & pietatis Christianæ scholis præficiatur eius artis prorsus ignarus? Et erant olim virorum monasteria, quibus exactiora virtutum studia exercentur, Episcopis quasi magistris & primis doctoribus subdita: nunc sacrarum virginum non pauca eorum ditione continentur, quibus instituendis certe temperandisq; sæpe Theologos ineptos esse non negamus: sed multo tamen minus Iureconsulti vniuersam eam disciplinam moremque viuendi assequantur, præcipua à diuinis libris, vnde ea præcepta peti debent, in causis & iudiciis & foro ætatem versantes. Quam vero imperiti sunt ad disputandū constituendumque de ratione officii, dignoscenda peccata singula, atque de iis statuendum? de religionis dogmatibus quam pauca sciunt? De diuina natura, Angelis, prædestinatione, auxilio diuino, liberis voluntatibus, quis ex eo ordine disputare audeat? An de virtutis dignitate, vitiorum fœditate differere ita possint, vt in auditorum animis pietatis flamma accendatur, improbitatis odium? & contendunt tamen religionis præceptores institui, quam nunquam exacte didicerunt, viæ doctores, quam vestigiis terere aut otium aut voluntas non fuit. Ad hæc in curia & inter Principes vitam agentes externo apparatu oblectantur: longo famulorum ordine stipati per plate-

as incedunt : quod illi ad augendam maiestatem pertinere interpretantur. facti Episcopi , aucta recrescit etiam infania , quanta cum calamitate redituum ecclesiasticorum, qui à maioribus in meliores usus parati erant, quantaque cum iniuria egenorum in quorum alimento ab antiquo destinati erant, dicere non est necesse. Bernardi verbis insectari satis habet epistola quadragesima secunda in hunc modum eam vanitatem accusantis. *Clamant nudi, clamant famelici, conqueruntur & dicunt. Dicit Pontificis in freno quid facit aurum? nostrum est quod effunditis: nobis crudeliter subtrahitur, quod inaniter expeditis: vita nostra cedit vobis in superfluas copias: nostris necessitatibus detrahatur quidquid accedit vanitatibus vestris.* Summa ergo disputationis sit, tum Theologorum, tum Iureconsultis merito ecclesias commendandi, esseque è repub. vt ex vtroque genere sacrorum antistites deligantur, quo maior nimirum inter eos & cum ecclesia animorum coniunctio sit: vt ex omni conditione hominum in studium doctrinae vtriusque, multi spe præmiorum inflammentur : vt in contentibus ecclesiasticis ex vtroque ordine viri præstantes intersint: quod sit reipub. & ecclesie salutare. Præterea Iureconsulti probitatem, modestiamque conspicuam, quales multos esse nouimus, Theologi eruditioni, quantauis ea sit, si vitæ & morum integritas desit, præferendam certe esse contendam. non dispatitam enim vitæ genere, neque dissimulata prudentia, Theologos sacris regendis commoiores Iurisperitis esse ob eas rationes, quæ paulo ante sunt positæ, iudicabam, neque est existimandum Theologiam tantopere rebus gerendis esse ineptam, vt quidam videri volunt. Quod si verum

id esset, tamen pluris ea præsidia sunt facienda, quibus maxime Episcopus præcipuas sui muneris partes implere possit. Quod si cum iuris scientia Theologia cognitiõ coniungatur, aut e contrario Theologus ecclesiasticas leges teneat, ii maxime regendis ecclesiis idonei videntur: vti Abbas Panormitanus cum aliis affirmat, & res ipsa nullo monstrante indicat.

C A P. III.

Num viri flagitiosi à republica gerenda remoueri penitus debeant?

EX iis quæ duabus disputationibus superioribus sunt dicta, de viris flagitiosis & infamia cooptis facile quis statuatur, ab omni administratione reipub. esse remouendos: ne morum contagione creditam prouinciam inficiant, eorum væcordia publico multorum malo & calamitate luatur. Quid enim agant? vbi furor resistat? & est prauitas cum potestate coniuncta malum graue. Ac imprimis homines sordidi remouendi sunt, qui aut cupiditate incitati, aut causa ingentes fraudes suscipiunt, omnia diuina & humana iura subuertunt. Ergo hæc à disputatione remoueantur, quasi minime dubia. Illud quæstionem habet, in minoribus probris, neq; tam late vulgatis, quæ ratio tenenda sit: debeant iis obnoxii ad aliquam reip. partem accedere, an excludi penitus ab omni procuratione. Si enim prauis hominibus ad magistratus sit aditus, iacebunt virtutum studia, multoque minor erit proborum hominum numerus, quàm nunc est. Virtus enim in arduo
posita

posita est, multisque adeo impedita difficultatibus, ab humanis sensibus abhorrens: nisi honore & præmio erigantur homines, ea deserta ferentur in præceps, suauitate vitiorum & voluptate deliniti: magnaque malorum colluies existeret. Præsertim cum vitia Præfectorum imitari genus obsequii sit: siue libidini seruiant, siue auri cupiditate exæstuent, aut quouis alio probro teneantur obstricti, subditos populos in consortium prauitatis facile rapiant, quasi habituri solatium de aliorum fœditate. Ipsi etiam leporum instar in fortunas, famam, pudiciam civium nullo prohibente grassabuntur, Principe longinquo, aut aliis curis grauioribus distracto, iubeccillum lacrimis obturatus auribus. Et quanto commodius erat, tum ipsis tum populo, idcirco videre ne peccaretur, optimo viro præfecto reipub. quam post factum peccata magistratum lege vindicare? In quo legis Persarum maxime celebrantur, quarum vis in eo erat, vt delicta non essent, magis quam vt susceptam fœditatem supplicio vindicarent. Hæc sunt in hanc partem argumenta firmissima haud dubium, quod diffiteri nemo audeat. Sed & magistratus prauis sæpe & improbis hominibus esse demandandos, curamque reipub. multa suadent. Primum ad pacem tuendam, quo cura potissimum Principis referri debet, nulla commodior sit ratio, quàm si promiscue ex omnibus deligantur, qui reipub. præ sint. alioqui prauis, uorum tantus est numerus, exclusis penitus, rerum turbatio existeret. euersam eam remp. cupient, atque cum Principe sublato, quibus incolumibus vident sublato ipsis emergendi facultatē. nam vt vident, exigua spes est altis radicibus fixa prauitate.

Deinde multi in potestatem contra spem aut metum agunt. excitantur quidam magnitudine rerum: hebescunt alii pusillo homines ingenio, oppleti tenebris. negotio quidam obruuntur, alii otio sublato multo commodiores moribus & vita euadunt, infuso humore de vase iudicatur, contractum sit an integrum. neque facile est de moribus & ingenio, nisi data potestate statuere. Et alioqui Principi innumeris curis districto hoc oneris addere, ut in singulorum Præfectorum mores inquirat, graue sit imperio tam late fuso; præsertim cum ex rumore statuere periculosum sit, calumniis & delationibus aditus patefiat. Ambitiosi sæpe homines ficta specie probitatis Principis auribus insidiantes aliis prostratis ad honorum culmen euadent, quanta cum pernicie dicere non attinet. Ideo leges in facta feruntur, quia futura incerta multipliciter sunt. neque verum est coniecturis stare; ac satis habeam si qui deliquerit, Principe vindice, lege iubente, tota plaudente prouincia pœnas dederit. Denique de singulis melius conuenit sperare, quam in superiore disputatione ponebatur. Sic disputatione ancipiti & in utramque partem impedita, veniebat in mentem admirari in re omnium grauissima à scholis Philosophorum, discrepare aulas vel maxime, eorum etiam Principum, quorum actiones passim laudantur. Video enim Philosophis ac Theologis fixum, neminem nisi cognitum & probatum præficiendum rebus videri, & Principes constat tamen, non modo ad aulæ ministeria & obsequia, quod excusari poterat, sed ad ciuitates & prouincias gubernandas homines eligere sæpe haudquaquam moribus probatis. Circumfe-

mentis oculos, atq; omnes prouincias intuerere: præteriti & præsentis temporis memoriam complectere animo: ex tanto Præfectorum numero vix paucos inuenies probro vacantes & vitiis. Hic ventri & gulæ seruit, ille rapaces manus in aliorum fortunâ iniicit: publicam alius pecuniam auertit domum: in hoc sibi quidam indulget, alius in alio. Quod si obscura ea vitia essent, si priuatim nocerent, dissimulari poterat: nunc pleraque manifesta sunt, neque exemplo tantum, sed etiam factis exitalia. Componere cum aulis scholas plane difficile est. dissidentes rationes & argumenta vtriusque partis aliquo temperamento conciliare tentabimus. Equidem nunquam ea mente sim, vt sanctissimos Episcopos ac vero reliquos templorum ministros & sacerdotes legi concedam, nisi exprobatissima disciplina, itaque integra probitatis fama: alioqui certam pestem denuncio, quod pluribus confirmare non est opus: ex superiori id disputatione petatur. fas non esse nisi proclamatos & quaestione de vita & moribus habita ecclesiis præfici. Rursus non negabo (qui enim possim?) belli curam prudenter viris fortibus demandari, quamuis moribus non satis integris. idemque sanxerim de aliis functionibus minoribus, legatis qui mittuntur ad Principes, annonæ, operum publicorum curatoribus, apparitoribus, licitoribus, fisci procuratoribus, publicanis curis aliis recte ex vtraque hominum natione præfici, modo intelligentes eius operis quod demandatur. Nam & ad conficiendos calceos, extruendas ædes, paranda ferramenta, non viros probos, sed peritos earum rerum artifices aduocamus. Optandum quidem esset vt omnes viri

probi essent, quibus Princeps administris utitur suæ potestatis. Sed ut res habent in tanta colluie hominum perditorum, nolimus Principem omnes sordes, omnes recessus perscrutari, ne onus imponatur, quod neq; regere ipse possit, neque populus facile patiatur. De familia Principis, de urbium magistratibus dubitabam, quamnam rationem fore magis salutarem putem. De familia facilis præceptio est. sene Principe & à multo vñ cauto facilius delectus erit: citra magnum discrimen quivis ad obsequia aulae admittatur. Principe autem iuvene nemo ad iura præsertim familiaria & colloquium frequenter, pravis ac vero non probatis moribus accipi debet, nisi volumus contagione prauitatis breui Principem contaminari. Et quantum malum Principe residente in aula, oculis & auribus, nempe aulae ministris, uti non synceris, sed vitio infectis & improbitate? In quo Alexandri Severi exemplum placet, Constantii Augusti solertia. Is enim neminem vnquam ad colloquium & familiaritatem admisit nisi integra probitatis fama. verabatur scilicet ne pestilenti oris afflatu sanctissimos mores corrumpere. Constantius autem ex multis Christianis, qui in eius obsequiis erant, cupiens explorare quibus potissimum credere posset, finxit (neque enim nostra sacra susceperat) impio Deorum cultu instaurando, aula exigere velle, spoliare honoribus, quicumque Christi religione repudiata, ad patriam superstitionem non redirent. Ea denunciatione multos nutare necesse fuit, quorum non erat in pietate stabilis & fixa sententia. Alii in religione perstiterunt gratia Principis & honoribus potiorem suam salutem arbi-

trantes. Constantius ea arte suorum animis explo-
 ratis, mutata ratione in contrarium, qui descie-
 rant, à se remouit: qui Deo infideles extitissent, iis
 nihil magnæ reitudo credi persuasus: qui perstite-
 rant eos carissimos ac fidelissimos habuit. Hac ar-
 te aut simili Principem aulicorum mores explora-
 re quid prohibet? qui prauis se operibus, impudi-
 citiæ socium, aut ministrum obtulerit, etiam roga-
 tus, eum quasi pestem auerfetur qui de turpitudine
 appellatus, opprimendo innocente, vindicando-
 que, gratia Principis fecerit honestatem Deique
 leges, is amicus Principi, is intimus esto: nihil erit
 quod tali viro credi non possit. Magistratus iuridi-
 cundo me quidem iudice nunquam Princeps crea-
 bit, nisi integræ probitatis fama, atque proclama-
 tos, vt paulo superius dictum est, in quibus tan-
 tum in vtramque partem momentum est. pro vt
 se dederint facile ad alios probitatem aut flagitium
 inducent: ac si prauis sint, explendis cupiditatibus
 ius fasque peruertent. Quorum arbitrio singulo-
 rum fortunæ, fama, salusque permittitur, nisi sint
 integerrimi, quantæ existent clades? Neque in eo
 magnum onus imponimus. habeat quibus fidat.
 is administris in aliorum mores inquirat, in quos
 ex disunctis locis testimonia consenserint, eos
 doneos ad res gerendas iudicabit. quis sit ido-
 neus gentis consensu monstratur. ea ratio facillima
 est. Quid de vnoquoque fama loquatur, se-
 rio Princeps dispiciat, vix vnquam ea ratio fal-
 lat: ac plebis potius testimonia quam ditiorum au-
 diat. Syncerius solent populares iudicare: poten-
 tiores ad gratiam sæpe loquuntur. sed diuque fere
 vtilitate magis quam veritate metiri solent: eos

commendantes maxime, vnde maior emolumentum spes affulserit. Quem in potestate quidem nullum signum, nulla pictura, nulla vestis, nullum mancipium, nulla forma, nulla pecunia à summa integritate continentiaque deduxerit, huic nihil est quod non possit delegari. quem autem in vita priuata constiterit fuisse abstinentem, continere suas cupiditates, suas coercere, facilem se rebus cognoscendis, audiendis hominibus præbere didicisse, pietati & diuino cultui esse deditum: tuto is ad Principis familiaritatem & iura domestica admittatur: curaque illi rei cuiuscunque gerendæ demandetur. Neque leue ipse negotium Principis humeris incumbere cogitabam, tum aliis imperii curis, sed præsertim legendis magistratibus idoneis: ne si is delectus negligatur, pro iudice lupus dilaniando lacerandoque populo substituat, quanta cum pernicie me silente, quiuis per se intelligat. omnium miseriarum examen in eum populum incurrere, cui Princeps improbos contigit, rectores venales pretio, aut aliis flagitiis infames.

C A P. IV.

De honoribus & præmiis in commune.

Solon qui sapiens vnus fuit ex septem, quos Græcia suis præconiis celebrauit, & legum scriptor solus ex septem, remp. duabus rebus contineri dixit, præmio & pœna, metu nimirum & spe: Metus stimulat ciues, & in studio dignitatis vigilantes efficit: spes honoris & præmii, homines fortes obscuro

scuro quamuis loco natos dies noctesque sollicitat,
& ad virtutes confectandas impellit. Dedecoris
metu sublato quis è ciuium numero velit cum vitæ
periculo præclarum aliquod facinus obire? spe di-
gnitatis amota, quis pro communi salute vitam &
fortunas in supremum discrimen iniiciat? est scili-
cet vtriusque rei modus sicut reliquarum: neque
Principem dandis honoribus fufum, neque vindi-
candis sceleribus nimis seuerum esse volumus. Ita
tamen his neruis temp. vniuersam & omnes eius
partes constringat, vt sit omnibus persuasum, neque
nobilitatem neq; diuitias, si alia desint præsidia, fo-
re satis cuiquam ad reip. honores consequendos,
fugienda supplicia: neque passurum, vt cuiusquam
tenuitas, aut generis obscuritas sit imperiosis ho-
minibus prædæ atque ludibrio: ac potius omnibus
esse, si virtus adsit, cursum ad summos honores,
magnasq; copias apertum. Erit quidem, me aucto-
re, Principi tuæda nobilitas, & aliquid posteris dan-
dum ob præclara maiorum merita: ita tamen si ad
natalium splendorem mores haud dissimiles, in-
dustriam, virtutemque ipsi adiecerint. Ignaua no-
bilitate nihil turpius: qui maiorum gloria tumidi
opes hereditate susceptas in nequitia & leuitate cõ-
sumunt: confisiq; auorum laude, ignauia ipsi atque
sotordia marcescunt, præmia virtutum vitis adi-
pisci contententes, virorum fortium locum per
nobilitatis fucum segnitia & inertia occupare. du-
pliciter adeo repellendi à Principe geminoque pro-
bro fœdi, quod & se turpitudine contaminent &
generis claritatem turpitudine maculent. quo e-
nim clariore aui extiterunt, eo maiori odio digni
sunt, qui splendorem nobilitatis libidine & impu-
ritate

ritate obscurant. Ac præsertim tanta temeritate & amentia plerique ex eo numero sunt, vt nominibus inanissimis superbientes obscuro loco natos quamuis industrios, fortes & strenuos, ita per se contemnunt, vt homines esse non putent, multisq; honoribus affecti maiora expetunt : omniaque præmia virtuti debita, nobilitati suæ deberi contendunt, malis artibus ambitiosi væcordesque. Sunt præterea non pauca diuitibus concedenda, quoniam magnum Principi præsidium est à pecuniosis hominibus ad omnem reipubl. partem constitutum: multaq; mouere possunt, nisi sint Principis beneficio constricti. sed ita demum in pretio habeantur si bonis artib. studeant, si pecunias opesq; ad honestatis studiū conferant. Si diuites quamuis omni virtute vacui, præmiis & honoribus augeantur, auaritia, insolentia, ignauia in populo sancietur: solosq; beatos credunt, quorum erit ingens census, amplæ possessiones, egeni in sordibus perpetuo iacebunt nulla emergendi spe: vnde desperatione concepta, concitati in diuites impetum facient. rixæ, contumeliæ, latrocinia existent: resp. in contrarias partes distraeta funditus peribit. Si igitur Princeps suæ dignitati & salutis publicæ seruire cupit, non opes ingentes, si virtutē nudatæ sint, respiciat: non generis nobilitatem fouebit, si fuerit honestatis luce destituta: sed potius virtutem quaerit & industriam, vbicunque erit: retentam in statuendi libertate nullius hominis inanem se sperare timebit: ad nullius offensionem mouebit. nullus erit tantis opibus nixus vel tanta nobilitate status, qui leges imperandi imponat, tantummodo sibi somat, vt ab studio ornandæ virtutis abdicare Principem audeat. Cui debet esse propositum, in quocunq; homi-

num genere virtutem honestare, atq; in supremum dignitatis gradum extollere: factisq; ostendere nihil apud eum plus valere, quam splendorem iustitiæ, animique in virtutum genere præstantiam. Sic pulcherrimum inter ciues certamen existet, quo cuncti ordines excellere virtute contendant: benevolentia omnes Principem complectentur: & quasi diuinum hominem aut ex veteri annalium memoria heroem nobilissimum intuebuntur. innumeri tota dititione existent fortipectore, excelso animo parati, pro patria, pro Principe si res ferat vitam, sanguinemque profundere. Quicumque virtutes colenda susceperit, atque in eo studio cæteris præstantior euaserit, is carus Principi, is nobilis esto. Nullum sit honoris genus, nullum præmium ad quod sit illi aditus interclusus, siue Hispanus is fuerit, siue Italus, Siculus aut Belga, quam late Hispanicum imperium pertinet: omnes pari benevolentia complectatur, iisdem honoribus prosequatur. Sic enim plures atque adeo innumeros suæ dignitatis propugnatores habebit: quorum consentientes voluntates viresque coniunctas nulla temeritas fortunæ, nulla hostium iniuria vlllo tempore labefactet: quin imperium æquitate constitutum, suorumque benevolentia nunitum, æternum stabiliatur lateq; propagetur. Neque opus erit numerosas legiones militum alere, præsidia militaria per vrbes & prouincias constituere, atque in eam rem pares imperii amplitudini opes consumere, noua & grauissima indices vectigalia imperare subditis, exhaurire prouincias. Instar magnarum copiarum, ciuium benevolentia erit, si præmiis dandis partem aliquam regis aza consumpserit, si honores pro cuiusque meri-

tis absque vlllo discrimine cum iudicio distribuet, siue ecclesiastici si sint, siue magistratus ciuiles: tot suæ potestatis administratos habebit, tot strenuos milites, quantus est numerus ciuium in vniuerso eius imperio. Omnino Lacedæmonum, Atheniensiumque res afflixit, euertit imperium, quod quanquam armis pollerent, ciuibus suis quasi liberis beneuolentiam exhibebant, externos, quos barbaros vocabant, cum armis domuerant, seruire cogebant. Quam illi conditionem, quia iniqua erat atque ab omni humanitate remota, diu ferre non potuerunt, quod in simili causa accidisse Romanis video, imperium orbis amisisse, quia quos ferro subegerant, metu potius, quam beneuolentia continere voluerunt, legionibus per prouincias innumeris constitutis: quibus alendis pares imperii opes prodigerent: neque proficerent tamen tot gentium animis alienatis. quibus non perinde atque corporibus vis afferatur. Prudētius Annibalis mihi dictitabat, Carthaginensis erit, qui hostem strenue feriet. sic dicat opus est Princeps. Qui hostem propulsarit, aciesque inuidto pectore perruperit, ipso mortis contemptu ferocior, is mihi indigena, is nobilis erit. Finge animo numerosas hostium copias bello laceffere, inferre prouinciæ vastitatem: si erit collatis signis dimicandum. num salutem & dignitatem fortibus & strenuis hominibus credas, sint quamuis externi, ignobiles & obscuro loco nati, an molli & delicatæ nobilitati, cæterisque, qui maiorum virtute potius quam suis meritis & robore conspicui sunt? non dubium quia in periculo homines robusti & acres sint aliis omnibus præferendi, quocunque è genere nationeue sint. Quid igitur magis absurdum, quam

quorum virtute atque fide salus publica, dignitas
 Principis nititur, eosdem inferiores ducere is, quo-
 rum ignaviae atque imbecillitati diffiditur, ac vero
 nullo numero habere reip. honoribus dādis? Quid
 indignius quam omnes honores reip. in has faces
 congerere: illos qui virtute excellunt contemnere,
 inopes atque inglorios esse permittere? Quanta
 vācordia, propriae singulorum virtuti denegate,
 quod alienae, hoc est, maiorum tribuitur? Sed Salo-
 monem, ais, ea sapientia Regem, externas gentes
 retulisse in ararios, seruire iussisse, Iudaeorum ex
 gente, militiae addixisse vectigalibus liberos. Su-
 perstitiosam gentem opponis, & à cæteris gentibus
 abhorrentem, quod extio tandem fuit. Neque e-
 go contendo nullum inter provincias fore discrimen,
 praesidia militaria externis nationibus detra-
 henda penitus: sed inter eos etiam, qui virtute ex-
 cellent, si honoribus augebuntur, magna erga
 Principem multorum benevolentia existet, cæteris
 praesidiis validior. pravi nihilominus metu, & qua-
 si iniectis teneantur compedibus. Deinde inter
 provinciales, nullus Principi novus homo esse de-
 bet, nullus quasi ex libertino genere contemptui
 sit. Tantum cuique credatur, quantum in eo pro-
 bitatis & prudentiae elucebit. Sint collegiis insti-
 tuendis per provinciam novi homines, eo contu-
 bernio ea societate exclusi, seiuncti ab aliis, & qua-
 dam populari infamia notati (quod hoc loco insti-
 tutum neque probare est animus, neque accusare.) Id
 Principi certe debet esse propositum, ne homines
 ambiciosos pietatis praetextu concedat, melioribus
 prostratis ad summa contendere: neque patiatur
 in eo ipso incertis rumoribus populi integras fa-
 milias

miliæ traduci: ne æternum quidem ea macula infamiaque vigeat. tempus maiorum noxæ aut obscuritati præscribatur: ultra quod tempus maiorū noxitas ne posterorum supplicio atque infamia luatur. Præterea non tanti id institutum fore consideret, ut nulla exceptione viri alioqui insigni probitate, meritis aut litteris excellentes tueri se possint, nulla compensatio detur. nulla concedatur eis legis aut moris inter nos suscepti venia. Et quantum est, maioribus sæpe vitiis coniuere: quod tanti non est, nullis meritis animi aut corporis dotibus compensari. Omnes quicumque hoc tempore clari genere sunt, aliquando ex obscuro loco emerfere, si nouis hominibus, si plebeis fuisset olim aditum ad maiora interclusus, nullam hodie haberemus nobilitatem. Num equū sit, quo itinere ad summam maiores eorum peruenerunt, illud aliis omnib. intercludere? Nū pœnitet ex externis & ex alia religione insignes viros in nobilium numerum transisse? quos ne nominatim prodamus, eorum posteris nostræ ætatis inuidiæ tribuendum puto. Inueterascent noui quoque, & quod veteribus exemplis tueri possumus, inter exempla erit. Etgo id Principi imprimis, curæ esse debet: id contendat suo exemplo sancire in hominum delectu nihil virtuti præferendum. ea si conspicua sit loco multarum imaginum, instar aliorum præsidiorum viris excellentibus fore. Siue bellum gerendum sit, siue resp. administranda, tantum cuique potestatis detur, quanta erit probitas, virtus, prudentia. Honoribus dandis siue milites ii sint, siue ecclesiastici, ita nobiles præferantur, ut cæteris locus aliquis relictus esse videatur. Quantum enim malum, id est, magnæ prouinciæ partis egregiam

egregiam indolem virtutum debilitari, ne se commouere possint sine periculo infamiae: eoq; terrore quasi umbra detineri, ne temp. bello paceque forti animo capessant? Quam perniciosum exemplum id agere, vt respubl. distracta in partes, odio magnae partis ciuium incredibili vexetur: vnde occasione data, rixae & contentiones existant? Quod si pauci essent ea ignominia notati, sine periculo forsan attererentur ab honoribus: nunc confuso fere ordinum sanguine, tantum hostium numerum in patria alere, quot sunt ii qui nullo suo merito, sed vitio natalium à publicis honoribus excluduntur, graue sit neque periculo vacet. Et est proprium tyranni inter ciues dissidia ferere, ne in vnam voluntatem aliquando conspirent depellendae tyrannidis: Regis legitimi cura eo refertur, vt omnes reip. partes inter se beneuolentia constrictae pro Principis dignitate, pro salute publicâ, in vnam voluntatem conspirent hostium impetum propulsandi, vindicandi iniurias, belli defendendi, sicunde sit illatum. Ad Illustrium familiarum sanguinem, qui continuis deliciis flaccescit, recoquendum, & ad pristinum habitum reuocandũ, dum acris ingenia & militaria cõsedatis per coniugia miscēda, quod inter præcipuas regii muneris, partes Plato potuit, nulla cõmodior ratio, quam si virtuti certè bellicae ad præcipuos reip. honores paresq; opes aditus relinquatur. Et quantum est vna opera virtutem ornare, & nobilitatem, quæ quendam firum vetustate ducit, vt mortalia omnia in prouincia identidem innouari, & quasi
reflorescere surculis aliis.

CAPVT V.

De re militari.

DE honorum distributione, & magistratuum delectu ea dicta sunt, quæ ex vsu fore videbatur, ea posita præcepta, quæ multa lectio & nonnullus vsus peperit. Nunc de re militari differendum arbitror, quoniam in eius præsidio sanctissimæ leges, pacis artes vniuersæ, publicæ & priuatæ fortunæ delitescunt: neque poterit resp. longo tempore bonis omnibus & felicitate florere, nisi validis armis & præsiidiis, fortissimis legionibus septa. Quibus tum perditorum ciuium audaciam temeritatemque frænet, quorum est semper magnus numerus in omni ciuitate & prouincia, nisi metus cõtineat, res nouare & ex aliorum præda suam inopiam explorare cupientium: nimirum vt sit vnde gulæ, ventri, alex impotentibus dominis feruiatur. tum externam hostium vim iniuriamque prohibere alia ratione non poterit, cum omni ex parte circumfusi sæpe lacesant, prædas agant immensa cupiditate ambitioneque fines imperii aliena iniuria propagandi. Debet quidem Princeps omnia consilia ad reip tranquillitatem referte, cum finitimis cum longinquis pacis fœdera iungere, neque arma sumere nisi re necessaria coactus: cum aut bellum aliunde illatum defendendum est, vel atroces iniuriæ vindicandæ: tarditatem tamen deliberationis, apparatus magnitudine & celeritate compensabit. In eam rem, numerosas peditum ac equitum copias alet in pace, validis classibus vtrumque mare constratum habebit, quod ad augendam ma-
iusta-

estatem, incutiendum terrorem hostibus vel maxime pertinebit. Sit omni bellico & nautico instrumento instructus, ne aliunde urgente belli necessitate præsidia petenda sint. equos, arma, tela rebus tranquillis parat. in pace de bello cogitare non desistat. sicutissimus ager. Sed ætarii reuerentem fortasse prudens aliquis excusabit, tantis & perpetuis sumptibus imparem: noua subsidia vectigalia imperare in belli sumptus molestum & exitiale esse: ineptum ut externis metum incutias, ciuium animos alienare, atque ut hostium iniurias vindices, multo plures intra prouinciam hostes parare. Si bellici sumptus vectigalibus reuerentis maiores multo, si quæ continui sint, certa pestis existet, neque postratis hostibus & prouincialibus exhaustis, Si qua imperii pars conseruari nisi sumptibus non potest, quasi, putre membrum reliquo corpore abscindatur, honesta id in aliqua ratione excogitata. Verum id quidem est, periculatum atque incommodum omni ratione procurandum: atque Principi persuadendum in tanta reuerentium omnium & annonæ caritate, nullum Principem posse bellum suis sumptibus sustinere. Corruat in medio cursu necesse erit, aut prouinciales grauissimis tributis exacerbet: nisi rationem instituat, qua bellum si non modico certe tolerabili sumptu geratur. Milites in pace classesque & reliqui apparatus ordinariis vectigalibus sine ciuium gemitu retineantur, alioqui ex utraque parte graue periculum denuncio, siue inermi prouincia, siue nouis indies vectigalibus exhausta. Primum ergo milites otiosos esse non sinet: bella ex illis ferret. neque enim legitimæ causæ deesse

possunt, à finitimis, à longinquis, vel iura vetera repetendi, vel recentes iniurias vindicandi, Quid, dicit aliquis, an bellum paci præferendum iudicas? Hostis humani generis sis, atque infensissimus aduersarius. quid enim bello tetrius, quo agri, vebes, oppida vruntur, ditipiuntur, vastantur? quid pace amabilius, per quam ornantur ciuitates, omnia honestatis studia atque elegantia efflorescunt? Non ita sim mente destitutus, vt bellum paci præferam, qui sciam tum demum bellum recte geri, cum ad pacem refertur, neque bellum in pace quærendum, sed in bello pacem: idem tamen contendo, pacem domesticam diu stare non posse, nisi arma cum externis exercentur. neque enim aut causa iusta deesse potest, aut militem otio marcescere pati debemus: sed potius mari terraque prædas agere, in alienos fines irrumpere, vrbes præsertim impiorum diripiendas militi tradere quibus spoliis ditatus haud magnopere militaria stipendia requirat: ne pæmia quidem, satis magnum laborum fructum arbitratus, quod confectis stipendiis veteranus fixis in aliquo templo armis, habeat vnde vitam honeste sustentare possit. Prima ergo cura Principi sit, vt bellum se ipsum alat. quo consilio Cato cum primum Consul in Hispaniam est impulsus, classem dimisit in Galliam, redemptore prohibuit sequi castra, nimirum id in primo secutus vt spe reditus militi nisi victori sublata, maior animo pro communi salute & imperii dignitate pugnaret: in altero cogitans ex hostili præda militem, si strenuus esset, ali debere, si ignauus ipsa esse vita & nomine Romano indignum. Neque spe fefellit. ea arte multo promptiori milite in bell

vsus est: Sed & prouincialibus concedendum arbi-
 tror, imperandum etiam si recusent, vnumquem-
 que pro censu & re familiari equos & arma habe-
 re. Curandum vt militares artes exerceant, con-
 currant equites, pedites in modum iustæ pugnæ,
 saltu, iactu, lucta, cursuque certent: ad scopum ia-
 culentur missis sagittis, aut globis plumbeis è tu-
 bo ferreo eluctante flamma eiaculatis: qui colli-
 nauerit aut alioqui in certamine victor extiterit, ei
 præmium de publico esto, vestis, gemma, anulus,
 in ciuium beneuolentia & dexteritate maius præ-
 sidium Princeps ponat ad tuendam dignitatem, &
 publicam omnium salutem conseruandam, quam
 in milite mercenario conductitiisque auxiliis. Ab
 his rudimentis me arbitro, ad vera certamina trans-
 eant. Detur facultas prouincialibus, quod leges no-
 stræ permittunt, & moribus ante susceptum, nunc
 relicto quam ob causam sublatum penitus est, vt
 consiliis inter se & viribus communicatis ex priua-
 ta pecunia triremes, actuariæve instruant: quibus
 prædatoriam exerceant, in fines impiorum irruant
 feroces & formidabiles. Quid enim, cum hostibus
 ea facultas libera sit, mareque vtrumque infestum
 iratæ omnibus annis reddant, cum bello sæpe la-
 cessant, de nostris prædas agant, eam facultatem
 nostris hominibus penitus esse præcisam velimus?
 Num superioribus seculis Catalaunos exiguam
 regionibus gentem, validis classibus diu maris im-
 perium tenuisse, Africæ atque Italiæ, sed & remo-
 tis sæpe gentibus terrorem armaque intulisse. An
 egregiam virtutis indolem extinctam esse puta-
 mus? aut extinguï otio potius & cessatione fera-
 mus? Detur ergo ea venia si non singulis homini-

bus, certe nationibus prouinciisque Hispaniæ, ut suo sumptu & sua litora tueantur, & hostium fines inuadant. Ex iis classibus singulis, cum usus erit & bellum ingruet, numerosam classem confiare facile erit: cuius virtute hostes prosternantur, atque adeo orbis imperium paretur. Hæc nostra sententia est à multis annis fixa animo, utinam tam felix & grata, quam à sincero animo profecta. optimoque studio suscepta patriam iuuandi. Sed & honoribus reip. qui maximi in Hispania sunt, prudenter distribuendis sumptus bellici magna ex parte minuentur. Nulli induere crucem concedatur nobilitatis insigne, qui vnum & alterum annum in castris aut classe operam reip. suo sumptu non nauarit: tantundemq; temporis cogatur, post susceptam crucem in militia exigere modico stipendio ex redditibus sacris cuiusque ordinis militaris designato. Iis hominibus pro meritis aut pro ratione temporis præmia militaria dentur. aulicis delicatis hominibus, qui nunquam hostem viderunt, opes à maioribus industriæ paratas destinatasque tribui, exitiale malum est, atq; omnibus piaculis repellendum. Addantur honores alii & excogitentur, ad ciuium virtutem excitandam. uti Alfonso vndecimus militiam Banda nomine inuexit. Banda vulgari Hispanorum lingua rænia est, quam noui milites rubro colore quatuor latam digitos, à dextro humero sub sinistro brachio corpori circumducebāt, honoris insigne ingenuis tantum, qui decem minimum annis in castris aulaq; versati essent. Ea militia ferme antiquata Io. Alfonsi nepos Castellæ Rex nouum insigne excogitauit, ex aureo torque radiis distincto columbæ effigiem, aulicis atq; nobilibus ad præclara facinora incita-

Incitamentum. Ad hæc, magistratus civiles, præfertim qui nulla peritia litterarum geri possunt, militibus bello fessis vltu prudentibus demandari æquum erit: sacerdotia etiam tribuantur, aut ecclesiastici reditus Pontificum venia, si qui existent ex eo numero probitate conspicui: certe si eorum cognatis & necessariis, iis deprecatoribus aut in eorum gratiam dentur, multum iuuerit. Honos & spes artes militares sustentabit: pertinacissimus enim est animus, quem ingentes spes inflammant. Quod caput est, in familiam regiam ad aulæ ministeria fortissimos milites deligendos arbitror, ratio commodissima excitandi ad virtutem prouincialium animos. Simul opportunum maxime erit, vt eorum conuictu & frequenti sermone maiorem rei militaris peritiam Princeps suscipiat, animum excelsum, erectum, periculorum & mortis contemptorem. Hæc Dauidis fortissimi & felicissimi Regis, quem ad effigiem optimi Principis diuini libri proponunt, exemplum confirmat, regendis populis, sacrisq; patriis administrandis viros fortissimos præficientis: vti iidem diuini libri testantur, aulæ ministeria obire constituentis singulis per annum mensibus, præcipuos copiarum duces, singulos magnæ regii exercitus parti cum imperio præfectos. Proh sapientiam mirabilem, atque humana maiore prudentiam. Vt mirum non sit ea arte promerendi milites exiguo quamuis censu, angustis quamuis regni finibus, multis gentibus iugum imposuisse: filioq; Salomoni reliquisse imperium ipsis Ægypti & Mesopotamiæ finibus terminatum, Nilo atque Euphrate disiuuētissimis fluuiis, quod fore aliquādo diuinis vaticiniis erat pronunciatum. Sed &

Aristoteles ea prudentia philosophus, ex senatoribus & militibus legendos fore sacerdotes sanxit, aliis omnibus, qui quæstuosas aut sordidas artes exercent, siue in cultura terræ versantur penitus exclusis. Sed & ipsos senatores, ex militibus legi magna ex parte salutare arbitror, vt maiori animo singuli ordines militiæ labores suscipiant, & maiori constantia res publicas & priuatas facti senatores, adepti magistratus tueantur. Summa sit, præcipuos honores & præmia militibus danda. piura homines in spe ponimus, quam in pecunia, belli pericula libenter subimus, si parta victoria credamus finem laboribus fore. Placet nihilominus institutum Atheniensium militum, qui in bello perierant, vxores & liberos alentium de publico. In hunc usum si sacrarum reddituum pars aliqua esset publice destinata, & opulentissima templa instar Prytanei cuiusdam singula essent, salutaris ratio habeatur. Sit denique omnibus persuasum, qui sortem & diligentem operam reip. in bello nauarit, eum ciuem optimum, eum nobilem ingenuumque fore. natalium vitium maiorum infamiam, si qua erit, virtuti impedimento non fore, quominus ad summos honores, præcipuos magistratus euehatur. His artibus arbitror superiores Principes in Hispania tenui quamuis ærario, modicis imperii regionibus ditionis fines late propagasse: neque constitisse prius, quam Maurorum gente oppressa penitus in Hispania, in alias prouincias victricia arma transtulere. Sic ingentes Maurorum, Afrorumque copiæ nostrorum virtuti saepe cesserunt. nimirum spe familiam illustrandi, ingentia præmia consequendi, leonum instar obscurissimi quamuis homines, in confer-

ros hostes rapiebantur feroces & formidabiles: media penetrabant agmina ipso periculorum contemptu & patriæ carissimæ amore vehementer incitari. Per eum modum exiguis vectigalibus videmus, res amplissimas mari terraque paratas fuisse. Nimirum Principes non tam sua pecunia, quam militibus voluntariis bella gerebant: reguli pro opibus & censu, certo equitum numero prosequente exemplo Regum prodibant in aciem: urbium conuentus valida peditum auxilia subministrabant suo sumptu. Quod institutum saluberrime à veteribus excogitatum, cur nostra & parentum ætate fuerit immutatum non video: nisi forte Principes ciuium voluntati diffidunt, quæ magna perniciēs esset: sua pecunia volunt bella administrare, quod vix fieri possit, præsertim ministris omnibus rapaces manus in regia vectigalia iniicientibus, quanta cum iniuria & periculo reipub. dicere non attinet. Minori impensa maiori commodo arma prouincialibus dentur quàm externis. Eæ sunt vires tutissimæ quæ propriæ. Hac via Alexander Macedo prius, deinde Romani innumeris gentibus imperii iugum imposuere. Namque per diffidentiam prouincia inermi atq; inbelli, arc aliunde exercitum quærere, id est, tyrannū agere non legitimū Regem. Omnino cum hac via non succedat, ad maiorū calculos reuocandas nostras rationes fore arbitrabar: curandamq; vt proceribus & populo vigor animorū reuocetur, armorum vsu concessio: vt opes nobilitatis atq; ciuitatum, præcessis voluptatibus ad meliores vsus conuertantur, milites nō tantum belli, sed etiam pacis tempore alant. Quod si factū erit: ipsorum dignitatis propugnatores, publicæ salutis

salutis defensores præclari & multi existent in omne tempus parati. Martiaque virtutum indoles temporum magis quam hominum culpa ferme extincta, in nostræ gentis pectoribus excitabitur: fietque ut terrori nomen nostræ gentis sit, vti erat superioribus annis, finitimis, longinquis: audaciaq; hostium compressa opes, dignitatem, imperium amplissime propagabimus. Quod vtinam aliquando cœlo detur, vt Principes nostri meliora consilia sequantur, pares imperio vires, maiorque felicitas contingat numine cœlesti nostros errores & pericula miserato.

C A P. VI.

Princeps bellum ipse per se gerat.

Sed & iis quæ à me dicta sunt plura fortassis, quàm quæ nostris hominibus probari possint, gemina ad extremum præcepta adiicienda cogitabam à vulgi sensu abhorrentia vel maxime, neque nostris moribus consentanea, saluberrima tamen tum publicè, tum priuatim: quibus ab omni memoria considerabam conseruatis, rempubl. bonis omnibus amplificatam, neglectis euersam penitus atque labefactatam. Censeo ergo Principem ingruente bello debere ipsum arma induere, hosti prodire obuiam. Censeo militares copias non ex hominibus externis, sed ex ciuibus & subditis constare debere. Contingat quidem in vtramque partem peccare nisi cautio adhibeatur, nam neq; Principem in castris tempus omne consumere fas est: neq; conuenit periculis obicere, cuius prouidentia
omnes

omnes aliæ reipub. partes continentur, cuius incolumitate salus omnium stat. neque negaueris, qui enim possim? saepe externos milites fuisse cum fructu ad signa vocatos. quod multis exemplis tum veteribus, tum recentibus confirmare licet. Et est prudentis Principis, qua re quæq; natio præstat, siue equitatu valeat, siue pugna stataria excellat, aut peritia sagittandi, ea vti ad prouinciæ sibi creditæ incolumitatem procurandam, superandos aduersarios. Sed si modus sit, magnæ existent commoditates, sicut e contrario certa pestis. Regem enim imbellem arma auersantem, viri militares contemnunt primum, deinde ciues alii contemptum pernicies sequitur: cum maiestas opinione magis hominum & reuerentia, quam viribus & potètia nitatur. Contra Principem ad bellum euntem, in castris versantem subditi & milites quasi numen venerantur, maiorem conditione mortali heroem, pro eius salute omnes ordines ad omnia templa placandis superis vota suscipiunt. eius exemplo atque imperio summi, mediæ, infimi ad arma inflammantur: nefasque putant domi resistere, delitiis incubare, quorum Princeps in acie & in puluere atque in periculo pro communi salute, atque imperii dignitate versatur. In Principis oculis milites pro se quisque grauiam quamuis pericula adeunt. labori aut sanguini pro patria & pro tali Principe parcere impium arbitrantur. longum sit singula commemorare. Rationes certe & consilia belli administrandi præfente Principe facile explicantur: absente saepe post res afferuntur, lapsa agendi opportunitate, quæ momento temporis vertitur. Præstat Synesii eximii Philosophi verbis ad Arcadium Imperatorem hanc nostræ

nostræ disputationis partem copiosius explicare. Sermo, inquit, progrediens Regem aula eductum, post amicos militibus tradit, & ipsis amicis: descendensque in campum, virorum armorum atque equorum inspectorem constituit & iudicē. ut Cum equite certet de equitandi peritia, de velocitate cum pedite, cum armatis induat arma, cum clypeatis assumat clypeum, cum expedito mittat iacula: communionem cuiusque operum ad societatem quādam animatam quemque perducens. Ex quo illud existit profecto, ne nugator videatur, cum palam viros militares commilitones dicit re cum voce cerie consentiente: Molestum fortassis sit, quod laborare precipimus mihi crede tamen, regium corpus labori minime cedere. est enim natura fixum, ut labori assuetus minimā ex eo sentiat molestiam, præsertim multorum plausu emolliente difficultatem. Regi enim sine corpore exercenti, sine versanti in castris, armato atque inermi circumfusa multitudo instar theatri est; cunctorum in eum oculis versis. Quodcumque in conspicuo facit, non plausu celebratur, sed & carmine omnium aures personanti. Accedit benevolentia ex hac regis conuetudine & commercio, in animis militum potenter infixæ, quæ nullum est firmitus præsidium. Quæ enim potestas non auctoritas, quæ benevolentia fulcitur? quis autem etiam in præsentibus currior agit eo Rege, non quem metunt ceteri, pro quo metunt? Omnino natio hæc hominum minime in ingenio, consuetudine facile capitur. Eos Plato custodes vocat, & canibus esse similes ait, quod genus cognitione ducitur, cognitione amicum ab aduersarie discernit, quam sit autem turpe Regem à militibus nisi ex pictura non cognosci, explicare non est opus. Sed & ex eo commercio efficietur, ut uniuersus exercitus quasi unum corpus ex suis aptum partibus euadat. *Quin multa aliis*

*commoda existant. Militaris exercitatio quoddam pre-
 ludium belli & tyrociniū erit. ludicris ad vera certa-
 mina instruentur. Ac illud quanti erit, ex eo usu Ducē
 de nomine compellandi facultas, Legatum, turmarum
 cohortiumque Prefectos, prater ea teserarium militem.
 nosse denique veteranos certe quosdam, quibus pars ali-
 qua administrationis bellica demonstranda erit. Homerus qui-
 dem Deum quendam Achaeorū in pugnam inducēs sce-
 ptri percussione facit iuvenū animos inflammare, ut ma-
 iori impetu pugnam inuaderēt, pedibus & manibus da-
 re motum ne possent quiescere. Quid enim aliud est:
 Furunt inferius pedes, manus autem superne: quam sua
 sponte in certamen prosiliunt. Accedit quod ea compel-
 latione singulorum animos ad pugnam accendit qua-
 vis tuba potentius. Omnes Rege teste, atque in eius o-
 culis laborare amant. quod quam sit in bello atque in
 pace utile idem Poeta indicat, Agamemnonem indu-
 cens etiam gregarios milites nomine compellantem, scd
 & fratri suadentem non ex nomine modo; sed ex pa-
 rentibus & maioribus singulos nominare, honore cur-
 tos prosequi, neque efferri superbia. Quod nihil est
 aliud quam commemorare, si quid boni gessisse singu-
 lis, aut accidisse noverit. Vides Homerum Regi præ-
 onis partes dare etiam erga quemuis è plebe hominem
 Quis vero laudante Rege sanguini parcat suo? Ad
 hoc ex frequenti usu, militum vitam & mores per-
 bectos habebit, quid cuique cura possit demanda-
 i. Rex bellorum est artifex, non minus quam cal-
 eorum sutor: rideatur hic artis instrumenta ignorans,
 eque Rex militibus sua potestatis administris recte, si
 notis, utatur. Haecenus Synesius, cuius iudici-
 m̄ eo maioris ponderis esse debet quod in ipsa
 tempora incidit, quibus Romanum imperium
 in præ-*

in præceptis toto impetu ibat, ac vero penitus corruit Principum ignauia potissimum, belli curam ducibus demandantium. verebantur videlicet ne si se commouerent, felices esse non possent. Fuit ea illorum temporum conditio. extincta copia voluptatum nouoq; cælo Martia Romanorum indole, Principum exemplo corrupti populares accubantes in conuiujs, gulæ & ventri seruentes à belli cogitatione abhorrebant maxime. idem contigisse Francorum Regibus video: regno deturbatis aditum Pipino & posteris ad imperium patefactum, quoniam Regum ob ignauiam, rerum penes ipsos erat procuratio. Simili de causa Mauri Reges Corduba præcipitatũr, in otio desidentes belli cura ad Alhagibos, hoc est, proteges imprudenter ablegata. Enimuero quorum vitia imitabantur, eundem cum Romanis exitum habuere. Vnde in nouum incommodum Romæ quidem præcipitatum est. Externi milites ad profliganda bella, quæ multis locis existerant, & barbari euocabantur magnis propositis præmijs, maiori periculo, cum tot feroces gentes lingua, moribus, institutis ac toto vitæ genere discrepantes, in prouincias imperii attraherentur, collidant necesse est, quorum vis & ratio diuersa est. Quibus tumultuantibus, uti erat necesse, florentissimum imperium miseris modis dilaceratum est, ipsumque orbis caput Roma direpta, incensa, vexata, ad ludibrium rerum humanarum inconstantia, exemplum quo doceantur Principes, salutem & dignitatem haud prudenter genti effera & barbaræ committi. verum hanc etiam partem Synesii verbis in ea disputatione ad Arcadium de Regno licet bis exequi, quamuis copiose. quæ ex

Græcis ad hunc etiam modum Latina facimus. Debet, inquit, Rex frequenter cum militibus agere, sed iis maxime, quos agri, & urbes denique uniuersa prouincia imperio subdita propugnatores dant, legunt & reipublicæ custodes, sub quibus educati institutiq; sunt. Hi enim sunt quos canibus Plato assimilat. Nunquam cum canibus pastor lupos constituat, alioqui canibus imbecillis aut ignavis, ipsos lupi, gregem pastoremq; adeo ipsum inuadent. Ne legislator quidem arma det iis, unde nullum beneuolentia pignus existat, non natis nimirum atque educatis sub ipsius legibus. Temeritas sit non audacia, tantum aliena iuuentutis alibi educata sine moribus uiuentis non timere: neque considerare ex ea re Tantali saxum tenui filo impendere capiti. oblatam enim opportunitatem nocendi nunquam externi milites intermittet. Existunt sane huius iam inali quedam præludia: quedam reipublicæ partes, non secus ac corporis membra laborant. Coalescere quæ aliena sunt cum natiuis non valent. quæ à republ. prudetes Imperatores, à corpore medici si uirâ quæ salua uelimus, exernenda præcipiunt. Iam uero quantum malum, nullum exercitum aduersus hanc pestem habere paratum: ac potius uacationem aliis passim dare, unde perniciosa certa existat. cum esset consentaneum Scythiis profligandis ab aratro & ligone homines, ingenti delectu philosophos ex scholis, opifices ex officinis, plebem è theatris ad signa, armaque uocare. In adreque omnibus huic rei aliquando uacare quantum referat, priusquam risus mutetur lacrymis, nullus impediatur pudor quominus robur ostendant, uirtutemq; militarem propriam esse Romani generis & sanguinis. Perinde enim in republica atq; in domo propugnandi partes uiris conueniunt, internarum rerum em: a cœminis. qui ergo feramus uiriles partes externis dari: quam turpe ut uilem

maxime magistratum concedere aliis, militares honores? Ego quidem si saepe de nostris hostibus victores extiterint, pudore suffundar. illud autem intelligo, quod quicumque ratione praeditus confitebitur, nisi quod virile est cum faminea parte consentiat quodam societatis genere, eueniet profecto, ut leui momento se arma tenentes ciuium esse dominos arbitrentur: cogantur certe belli inexpertes cum exercitatis, si salui esse velint, in certamen descendere. Priusquam ergo huc veniatur, Romanorum animi assumendi nobis sunt. assuefaciendique sumus, victores per nos existere nullo cum barbaris commercio. Primum ergo externi magistratibus honoribusque arceantur: quibus magno nostro dedecore data sunt, qui apud nos honestissima erant. Nam Themidem quae senatui praest, & Bellonam bellorum praesidem velare faciem arbitror, cum penula scortea Lernunt chlamydatore esse Ducem: togaque eundem sumpta de summa rerum deliberare Consuli proximum, procul sedentibus quibus is honor debebatur. rursus e curia egressum. repentem pelles suas, togam Romanam inter suos ridere quasi stringendo ferro haud satis habitum. Magni apud nos exercitus sunt. ex eo genere nescio quo fato in Romanum imperium iufusi Duces, magna auctoritate non apud suos tantum sed inter nos. Quod malum ex nostra discordia natum, ne augeatur, seruis nostris, quoniam ea gente sunt, ad eos confluentibus verendum. Occurrendum periculo, castra purganda, non secus quam frumentum lolio detracto acceruis. Neque id erit difficile quando Romani Scythias consilio & manu praestant. Herodotus, quod usus docuit, Scythas timori obnoxios esse ait. adhuc ex eorum numero serui ubique visuntur: nulli stabili sed, sed pulsi patrio solo ad nos nostra aetate veniunt, non animo bellandi sed supplices. nostra ergo praestant

stratos humanitati parem gratiam retulerunt scilicet, obli-
 ti beneficii. Noxæ cum patri tuo meritas pœnas de-
 dissent, rursus ad eius benignitatem supplices cum uxori-
 bus receptâ habuerunt: rursus prostratos e- exit, arma
 dedit, ciuitate donauit, honorem omnium participes fe-
 cit, parte etiam Romani agri data. Illi patris tui hu-
 manitatem, ad nos ridendi occasionem vertunt. ius fini-
 timi equites & sagittarij simili spe ad nos veniunt, quod
 alijs datum est minori virtute, negari sibi non ferentes.
 At difficile est, colluuiem istam pellere. Si me audies mi-
 nuetur difficultas, si militum tuorû numerum auxeris,
 si Romanorum virtutem excitaris, si magno animo in istâ
 barbariem irrueris. Mox enim aut ad agros & lenia os
 de conuertent, aut quæ venerunt, fugam capessent: nun-
 tiabuntque iis, qui trans Istrum incolunt, non amplius
 ad Romanos facilem accessum patere. Ducem habere iu-
 uenem generosum, virum fortem, qui innoxium et am-
 plectere possit. Hæc (quibusdam præcibus breuita-
 tis studio) Synesius scripsit ad Arcadium initio sus-
 cepti imperij post patris magni Theodosij obitum:
 quæ si considerata terio tulerint, tempestiuus reme-
 diis reipub. potuisset à casu diutius sustentari. Bar-
 bari enim cum aliquandiu quieuisent, resumptis
 armis imperij prouincias vexarunt: neq; prius con-
 titerunt quam Romana reipub. penitus afflictâ at-
 que prostrata esset, prouincijs ferme omnibus ion-
 e lateq; vastatis. Præterita mutari non possunt ea
 essima conditio est: sed ex alieno malo & igna-
 rebus bellicis administrandis saluberrimâ præle-
 ta sumantur, satis habeam. Non ea firmamente, vt
 æternos milites penitus repelli velim: qui sciam
 ostia ætate nullum exercitum satis validum credi,
 nisi ex varijs gentibus conflatum. Hæc oratio peritâ

iaculandi præstat, illa equitandi, alia fortior cum res ad manus rediit & gladios. Prudens Princeps qui vndique subsidia colligit, alitque æmulationem inter milites ex ipsa nationum varietate. Illud contendo, ita Principem externa ope uti debere, ut maiorem spem in suorum armis & benevolentia reponat. *Aliena calamitatis exempla multa & graua pro documentis sunt, ne ita externis credat auxiliis, ut non plus sui roboris suarumq; proprie virium in castris habeat.* quæ sunt ipsa fere Lii verba in re simili. Illud si addidero finem faciam: non sine causa Iustitiæ dillicictum gladium affingi manu, comites adiungi Martem atque Mineruam: sed ut indicaretur Iustitiæ custodem duabus rebus opus habere sapientia atque armis. vtrumque si per se Princeps præstiterit, commodius imposito muneri me quidem arbitro satisfaciat. Omnibus bellis imperio late fuso interesse non possit. Sed & ipse arte ne multa simul moueantur curare debet, aliis sedatis irruere in alios: ac interna potius quam externa, propinqua quam longinqua ipse gerat, per duces alia.

C A P. VII.

De vectigalibus.

IMminutis belli sumptibus, ut dictum est, provinciales vectigalibus fessos recreandi facultas erit. efficiendi certe ne ad vetera tributa noua quotidie addere sit necesse, quod sine dolore molestiaque graui non contingat. Principis rationib. haudquaquam expedit, popularium voluntates alienata habere

habere. Nulla in reipubl. parte procuranda tanta vis pecuniæ infumitur, siue iura danda sint populis, magistratus constituendi mercede de publico constituta, siue pro cuiusq; merito munera externis indigenisq; danda, ne aulæ quidem sumptu quamuis amplissimo, quantum bellico apparatu: siue defendenda sit patria, siue imperii fines proferendi, ingentes thesauros effundere opus est: ærarium quantis copiosum exhaurire. Quod si proceres & ciuitates quasi symbolis collatis equos, viros, arma suppeditare contingat, aliæq; rationes instituantur voluntarios milites ad signa bellumque prouocandi, quantum de regis sumptib. detrahatur, res ipsa indicat. Porro molestius contingit quamuis exiguam pecuniam in ærariū tributi nomine conferre, quam multiplicè in bello castrisq; sua quemq; manu, suæque arbitrio expendere. referri in ærarios sublatis immunitatibus grauissimum accidit. Eo ergo Principis curæ referantur, vt superuacaneis sumptibus detractis, modus vectigalibus sit. Et q̄ frugales homines præcipere solent, procuranda re familiari cotare diligenter, vt expensæ publicæ si non minores, certe regio censu maiores non sint: vnde cogatur versurâ facere, auctoq; indies fœnore opes imperii effundere. Vendere etiam pretio annua vectigalia, copiosisq; hominibus addicere noxium est, q̄ omni ratione vitandum. placetq; Principi præscribere, ipse certe secum statuat, q̄ Aristoteles memorat olim in multis ciuitatibus lege fuisse cautum, nemini licere, primariâ hæreditatē pecunia vendere. Lex etiam frequēti fama celebratur Oxei, vt crederetur. *Fœnori pecuniã dari fundo aut fundi parte opprobriata nemini liceto.* Enimuero regius census trifaria

riam diuisus est. aut enim ex prædiis gentilitiis pecunia aut fructuum parte locatis redditus percipiuntur. Ex iis regia familia, vniuersæ aulae apparatus debet sustentari. Deinde vectigalia ordinaria quacunque ratione atque ex quibuscunque rebus suppeditentur, ad rempubl. in pace regendam destinata sint. inde annuæ mercedes publicis ministris pendantur, vrbes muniantur, ædificentur arces, viæ publicæ sternantur, reficiantur pontes, alantur milites præsidarii. Præter hæc certis temporibus pecuniæ extraordinariæ populis imperantur. earum pecuniarum subsidio bellum si ingruit defendatur, siue etiam vltro alienis finibus inferatur. Ergo magna & prima cura esse debet, vt paulo ante dictū est, vt sumptus singuli facultati & copiæ sint æquati, ratio vectigalium & erogandi necessitas inter se congruant, ne si modum excedant, res publica maioribus malis implicetur. Si maiores multo vectigalibus regii sumptus diu erunt, haud dubia pestis consequetur. noua indies tributa imperandi necessitate, obsurdescent aures prouincialium, exacerbabuntur animi. Multum contulerit regia vectigalia vndecumque existant, diligenter curari, ne à variis hominibus & prauis, qui omne pecuniæ vias norunt, omnesque fraudes pecuniæ causa suscipiunt, minuantur: siue publicani ii sint siue quibus cura regionum vectigalium credita est, qua peste vix vlla magis tetra excogitari potest. Quam graue reipubl. bonis inuidiosum, plerisque ad eam procurationem accedere exsuccos, sine censu eosdē intra paucos annos copiosos & beato euadere: à quibus pfecto exigendū esset, vt ratione opum qua sitarum exactam ponerent. Auferrentur

quarū certas origines nominare non possent. Mul-
 to aliter Romæus externus quamnis homo in Ray-
 mundi Prouinciæ Comitibus gratiã acceptus, cum ho-
 nestis rationibus vectigalia triplo maiora quam erāt
 antea, reddidisset, criminibus tandē appetitus, atque
 ad rationes reuocatus, cum baculo & pera, cum qui-
 bus Cōpostella venerat ea iniuria offensus recessit:
 neq; vnq̄ vnde venerat, aut quo discesserit cognosci
 potuit: Paucos profecto si nostro tempore Romæ-
 os haberemus, haud quaquam tanta inopia ærarii
 trememur. Prouideat præterea Princeps, ne otio-
 si homines inania officiorū nomina metatorum, hi-
 storicoꝝ, regionum sacerdotū, annuis salariis temp-
 erantibus prædæq; habeant, nullo præterea p̄uentu,
 nec præsertim cogitandū nē p̄ceres auidas manus in
 publicas opes iniiciant, de publico rapaces vnde pri-
 uatim effundant. Id secutus Henricus eo nomine
 tertius Castellæ Rex, cui excelsus animus fuit. maiore
 ceteris prudentia, vectigalia à proceribus occupata,
 memorabili exemplo liberauit. Burgis, quæ vrbs
 in veteri Castella est, minor annis morabatur, se-
 que aucupio coturnicum oblectare solitus erat.
 accidit vi a multam diem aliquando in aulam
 rediret fessus mora, fessus labore. nihil obsoni-
 aratum erat. appellatus de ea re regis obsonator
 renunciauit, non tantum pecuniam regiam, sed si-
 stem etiam consumptā. Rex in præsentidolore diffi-
 cultato, oppignerato pallio arietinas carnes emi iu-
 ret: ex iis & captis coturnicibus prandiū omnino
 parari. Audit inter prandendum meliori conditio-
 ne proceres agere, quotidie inter se lautissima con-
 uivia frequentare omnia cura solutos, certare
 luxu & splendore mensarum. Forte ea nocte apud
 Toletanum Archiepiscopum Petrum Tenorium

cœnabatur. adest inuoluto capite Rex. omnia videt lætitia & deliciis redundare. peracta cœna profequemque narrare, quantum reddituum ex paternis oppidis, quantum ex regis vectigalibus quotannis perciperet. Postera die Rex vindictæ audus & certus fingit graui se morbo implicitum teneri, suprema mandata velle dare. ea denunciatione proceres festini & pauidi, diuersi in arcem conueniunt. ii exclusis famulis, vt erat iussum, admittuntur, consistantque ad multam in cœnatione diem, moræ causam mirantes. Rex tandem ad proceres ferro tectus, districto ense ingreditur. Cum pauefactis eo aspectu omnibus assedisset, irato similis toruo aspectu rogat ex proceribus, quot singuli Reges in prouincia vidissent, quibusdam duos, alius tres aut quatuor, vt cuiusque erat ætas, respondeantibus, *Eequi, inquit, verum est quod dicitis, cum ego hac aetate viginti nihilominus in Castella Reges nouerim?* mirantibus dicti causam, atque suspensis animis quorsum res euasura esset, expectantibus, *Vos, inquit, omnes, vos, inquam, Reges estis, regni arcibus & copiis occupatis mihi inane nomen, sordes & egestatem reliquistis, an idonea causa videatur cur nos ludibrio habeatis? Sed ne amplius faciatis vestris omnium capitibus sanciam.* Simul quæ ad supplicium postulabat, parari afferriq; iubet. contenta voce lictores euocat, militesq; sexcentos, quos arcano paratos habebat. Aliis attonitis metu, Toletanus Archiepiscopus, vt erat magno animo, in genua procubens lacrymis toto ore manantibus veniã precatur; idem eius exemplo ceteri faciunt. Mortis metu perfusis & supplicibus veniam dat: neque ex arce tamẽ ante vnum & alterũ mensẽ dimitti placuit. Quo

spatio arces & vectigalia Regi tradere compulsi sunt. Magnum Regem, præclarum facinus. quo actionum tenore regni thesauros quidem ingentes, sed innoxios & sine prouincialium molestia reprehensioneque filio reliquit. exemplum quod imitentur posteri, ad procerum auiditatem audaciamque frænandam. Sed & alia excogitari ratio potest ad subleuandum inopiam prouincialium. merces quibus ad vitam sustentandam populus opus habet, vinum, frumentum, carnes, vestis, lanea linæque, si præsertim nimia elegantia absit, modico vectigali imposito vendantur. quod ex iis rebus deductum fuerit, ex curiosis mercibus suppleatur. aromatis quibus Hispania catere potuisset, sacharo, bombyce, vino generoso, auium ferarumque carnibus, multisque aliis mercibus, sine quibus humana vita traducitur: & que potius ad emollienda corpora, debilitandos animos magnam vim habent. Sic enim & inopibus consulatur, quorum est magnus numerus, & luxui hominum potentium modus erit, ne facile opes effundant, ventri gulæque seruiantes. quod si sanari noluerint, ex eorum amentia fructum aliquem ad remp. redire æquum erit. Simul continget, vt neque inopes penitus exhauriantur, vnde noui & graues motus existant: neque diuites, qui rebus fere curiosis aucto præsertim earum pretio soli vtentur, nimium crescant opibus & potentia. Vtrumque enim noxium est vti magni Philosophi affirmatum reliquerunt, & res ipsa indicat. Quod institutum inter Romanos Imperatores Alexander Seuerus sanctissimus iuuenis, si nostra sacra suscepisset, secutus immortalẽ laudem habeat necesse est. Atque eam rationem

præsertim in scrutis seruari volo, quæ ex aliis pro-
 uinciis venient magno, imposito vectigali vendan-
 tur. Sic pecuniæ minus deferretur ad externos; multi
 earum rerum artifices spe quæstus in Hispaniã con-
 fluent, quo ciuium multitudo augeatur; qua re ni-
 hil est commodius ad augendas opes tum Principis
 tum prouinciæ. Postremo aulæ sumptibus, mune-
 ribus dandis, effusus Princeps esse non debet, ne
 fontem ipsum liberalitatis exhauriat publicum æ-
 rarium. Debet quidem omnia ad splendorem im-
 perii referre, neque infamiam subire tenacis aut par-
 ci: sed si iudicium & diligentiam adhibuerit, neque
 immeritis largitus fuerit: maiestati & famæ consu-
 let, neque regios thesauros temere effundet. Atque
 illud sit persuasum, non conuenire Hispaniam ma-
 gnis vectigalibus grauari. Primum quoniam ma-
 gnæ eius partē squalida siccitate loca, rupes horri-
 dæ & saxa tenent, præsertim qua parte ad Septen-
 trionem vergitur: nam Australi benigniora sunt.
 Sæpe propter aeris siccitatem pluuiarum inopia in
 astate, annonæ penuria laboramus, vt prouētus la-
 bori & sumptibus non respondeat. graue sit nouis
 tributis & magnis temporis calamitatem augere.
 Deinde ab aratoribus in Hispania & pastoribus, a-
 liisque omnibus agricolis decumæ fructuum om-
 nium integra fide templis persoluuntur. quod si
 tantundem prædiorum dominis, certe qui agros
 proprios non habent, pendere cogantur, quantu-
 lum miseris reliquum erit vnde ipsi viuant, & quod
 in ærarium conferatur. cum potius eos subleuare,
 ex quorum labore & industria vniuersa prouin-
 cia sustentatur, æquum profecto videatur. Postre-
 mo graue est immunitatem maioribus datam, &

asperrimis reipublicæ temporibus retentam atque
 illibatam, quo tempore Reges nostri continuis
 bellis impliciti modica vectigalia habebant: no-
 stro tempore à potentissimis Regibus, quorum
 imperium terra quidem latissime patet, mari au-
 tem ipsis orbis finibus descriptum est, eam liberta-
 tem imminui maiorum meritis datam: qui suis ar-
 mis & virtute hostibus profligandis, imperio con-
 stituendo multum contulerunt. Molestum sit eo-
 rum posteros novis indies tributis grauare, eoque
 adigere, vt familiam sequæ sustinendo non sint. Er-
 rant ergo qui Principib. nostris exemplo Italiae atq;
 Galliae persuadēt, maiora vt tributa Hispanis impo-
 nant, beatissimæ, vt prædicant, prouinciæ, omni-
 bus bonis & felicitate affluentis, vaniloqui videli-
 cet, assentatores, fallaces, quorum est magnus nu-
 merus, certa pestis, quia blanda. nihil enim gratius
 Principibus contingit rei numariæ difficultate im-
 peditis, implicitis bello aut magnarum rerum pro-
 curatione, quam si quis nouam se viam colligendæ
 pecuniæ excogitasse afferat. Nihil prouinciæ gra-
 uius, quam nouas artes quotidie excogitare, mise-
 ros emungendi atque extenuandi prouinciales.
 Ac ne illi quidem satis considerant, in quæ mala
 fuerit præcipitarum in Gallia, præsertim ex quo
 tempore immensum regia vectigalia creuerunt,
 nulloque consensu ciuium aucta à Regibus
 pro potestate proque arbi-
 tratu sunt.

De moneta.

Quidam ad supplendam inopiam publicam, quo malo nunquã non laboratur, præsertim late fuisse imperio, multisq; ex eo difficultatib. commodum fore statuunt acuti homines & callidi, si monetæ de pondere aliquid, aut de bonitate detrahatur metallo adulterato, pristino valore retento. Quantum enim de pecuniæ bonitate & pondere detrahatur, tantundem Principi cedit: quod mirere amplius sine prouincialium iniuria & gemitu. Mirabilem plane artẽ non occultam, sed salutarem, qua incredibilis auri & argenti vis in ærarium publicum redigitur nullo nouo onere subditis imposito. Equidem vanissimos homines semper iudicare consueui, qui occulta quadam ratione permutare metalla pollicentur ex ære argentum, ex argento aurum facere quibusdam medicamentis circulatoribus circumforaneis similes. Nunc maiora præstari video metalla nullo labore geminantur, nullis fornacibus victa lege tantum Principis quasi sacro contactu & vi quadam altiori multiplicata. Ex communi cumulo subditos quantum antea habebant integra fide recipere: quod reliquum est, in usus Principis cedere publicam vtilitatem. Ecquis erit tam præpostero ingenio aut si mauius, tam perspicaci, qui hanc reip. felicitatem inuideat? præsertim cum non afferantur noua, sed viam ingrediamur multorum vestigiis calcatam, qua insistentes magni ab omni memoria Principes è supremis angustiis emerferunt. An negare quis poterit Romanos urgente bello Punico asses, qui ante librales erant,

rant, ad duas vncias redegisse prius, deinde ad vnciam atque semunciam æris: qua arte ære alieno liberatam rempublicam. Denariis, qui ex argento puro videbatur. Drusum tribunum plebis æs miscuisse? scitum est illud Plauti ut vetustum, novas comædias & pravas novæ monetæ similes perhibentis. Quid gentem Hebraicam commemorem superstitiosum genus hominum abhorrens à cæteris? sed apud quam tamen susceptum video siculum sanctuarii maiorem populari siclo fuisse duplo, non alia quidem ratione, quam quod posteriori tempore ad populum de monetæ pondere iusto & antiquo dimidium plane fuerit detractum seu semel vnoque impetu, seu lensim repetita sæpius fraude quod magis arbitror. De cæteris gentibus laborare non est opus: cum constet memoriam superioris temporis explicanti sæpe à magnis Regibus pecuniam detractone frequenti peiorem factam. An alia ratione credis solidos, qui aurei primum erant, deinde factos argenteos, ac tandem in æreos desuisse magna ex parte, nisi propter licentiam susceptam metalla aliena mixtura adulterandi? Quid de nostro marauedino dicam aureo olim, argenteo non ita pridem, nunc æreo penitus? Quis vero tanta confidentia sit, qui morem omni tempore & inter omnes gentes vsurpatum vituperare audeat? An maiorum institutis reprehendendis quærimus laudem, inanem populi captamus auram? Equidem non negabo (qui enim possim?) à maioribus sæpe monetam adulteratam: posseque aliquando eas angustias incidere, in quibus sit necessario ad id remedium recurrendum. Illud contendo primum non omnia quæ à maioribus facta sunt, carere vitio. Deinde

inde in eximia & parata utilitatis specie latere fraudem, mera ludibria esse maiora, incommoda publice priuatimq; ex eo commento existere: vix vnquam vt eo descendendum, si res saluas volumus. Ac primum illud constituo Principis in iure non esse bona subditorum siue mouëtia siue fundi, vt pro arbitrato ea possit aut sibi sumere aut transferre in alios temere. Vaniloqui & assentatores sunt, quales in aulis Principum multi viuunt, qui secus disputant. Sed ex quo tamen illud efficitur, eum non posse sine consensu populi noua genti tributa imperare. Exigat enim precario non emungat subditos, neq; aliquid pro voluntate quotidie decerpatur. vnde ex copiosis & beatis paulo ante ad inopiam redigantur. Id enim esset tyrannum agere, qui suis cupiditatibus omnia metitur, cuncta sibi arrogat, non Regem, qui à volentibus acceptam potesta e lege & ratione temperat, neque immensum extendit. Verum rem perspicuam, & alio loco copiosius disputatam pluribus exequi nolo. Addam modo, ex his duobus illud effici Regem pro suo arbitrato, populo inconsulto monetam adulterare non posse. Id. n. genus tributi est, quo de subditorum bonis aliquid detrahitur. Aurum argento pari pondere mutare, argentum ferro quis concedat. Quid vero pro aurea moneta argenteam, maiori ex parte, pro argentea aream; quod fit, quoties adulteratur pecunia. Licebit quidem Regi monetæ formam mutare, quando inter ea quæ iure regio continentur lege imperatoria, moneta numeratur, valore tamen iuxta pecuniæ bonitatem & leges priores sancito. Et quidē monetæ valor duplex est, naturalis alter sumptus ex metalli qualitate & pondere, qui & intrinsecus

dici potest: Legalis & extrinsecus alter, quem Princeps lege definit sicut & mercium aliarum pretia, vr non vendantur maioris quam quod lex profecto sanxit. Stultus qui hos valores ita se iunxerit, vt posterior non inhæreat legalis naturali: iniquus qui quod vulgo inter homines quinque æstimatur, decem omnino vendi mandet: neque vt ita fiat, vlla diligentia assequatur aut seueritate. Homines enim communi æstimatione ducuntur, quæ ex rerû qualitate, & inopia nascitur copiã, frustra Princeps contendat hæc commercii fundamenta conuelle- re, quæ immota melius starent exorbitare à communi consensu & quasi vim afferre animis. Quod in aliis mercibus contingit, idem ad pecuniam extendatur: debere Principem valore legetaxando, metalli legitimum pretium & pondus considerare, neque ultra niti, præterquam quod pro cuedi labore parum aliquid addi ad metalli valorem potest. Neque enim in ea sumus sententia, quæ tamen magnos auctores habet iure consultos præclaros, suo sumptu debere Principem monetam percutere. neque propterea ad verum metalli valorem aliquid addere. Alioqui nisi aberrare volumus & naturæ leges inuertere, valor legalis non discrepet à naturali & intrinseco: quæ turpissima nundinatio esset, atque eo fœdior, si quod de bonitate metalli de pondere pecuniæ detrahitur. Princeps in suum cõmodum vertat. An liceret in horrea ciuium irrumperere, partem sibi sumere, compensare damnũ facultatẽ concessã vendendi. q̄ relinquitur, quanti integrũ aceruum antequam pars esset detracta. Quis non apertum latrocinium clamaret, turpissimum peculatum? Idem licet in apothecis, fundis &

reliqua

reliqua supellectile exequi quamuis copiose : sed genus ipsum videtis. Primis quidem temporibus nullo pecuniæ vsu res inuicem permutabant pro oue capram, bouem pro frumento. Intellexerunt deinde commodum fore, si merces & annonam cum metallis mutarent auro, argento, ære. Postremo ne metalla semper appendere in mutuos vsus & commercia foret necesse, quod esset sane molestum, vt publica auctoritate dividerentur in partes, & que pro cuiusque pondere signarentur, visum est. is vero legitimus & naturalis pecuniæ vsus est, quod Aristoteles in primo Politico tradit, reliquæ artes quæstuariæ ad emungendum populum comparatæ & inuentæ sunt ab iis hominibus, quos nihil minus sollicitat quam honestatis & æquitatis cura. Quod si Princeps in alias merces non irruit, non sibi arrogat, de moneta sæpe partem decerpit, non eo contingit, quod minus crimen in eo sit, neque minor sit naturæ legum peruersio & labes. Sed occultæ artes, fucatæ rationes plerosq; fallunt, minus vt ea pestis lentiatur. Quid enim mali esse aiunt, si Princeps pecuniæ dimidium aut quadrantem sibi sumat, quod priuatis relinquitur expendatur non minoris quam integra summa ante? Vestem, annonam emis quam ante prorsus. quid igitur damni neque enim pecunia alio refertur quam ad res necessarias comparandas, sic facile deluditur populus, vt monetam adulterari toleret. Deinde Princeps maiorem in monetam potestatem habet quam in alias merces. officinæ monetariæ tribuni monetales earum operæ & ministri in eius penitus iure & mancipio. Sic miscere metalla nullo prohibente potest, pro veteri nouam monetam intrudere,

nouo percussam signo, honestatis nihil amplius quam si aperta vi ciuium alia bona ad se auerteret. Roges fortassis quid faciendum cum superbus hostis bello laceffit, adde victoria parata ferox, viribus & copiis validus neque pecunia suppetit, vnde conscribatur miles, stipendium soluatur. An cessandum, putabis potius atque omnia perferenda mala, ne contingatur moneta? Ego quidem omnia remedia tentanda prius cogitem, quam ad hoc extremum veniatur, vt pecunia adulteretur. Verum si suprema angustia premit & publica salus venit in periculum, neque ciues, quorum res agitur, inconuentum cogi possunt, quemadmodum Princeps alia subditorum bona potest in publicos vsus vertere, vt patriæ extreme laboranti succurrat, ita poterit metalla miscere, de pondere decerpere partem, cum eo tamen, vt licentia adulterandi cum bello finiatur, neque labes sit perpetua, deinde praeuia moneta, quam inuexit necessitas, transacta continuo antiquetur, pro illa bona fide possessoribus legitima & vetuste reponatur. Assidebat Fridericus Augustus eo nomine secundus Fauentia in Flaminia durissima hyeme. Deerat in stipendium pecunia, & milites passim dilabebantur, signaque in frequentia relinquebantur, soluere obsidionem arripe erat & graue, perseverare difficile. Pecuniam Corio signauit aurei nummi valore, qua arte ex angustiis eualit. Vrbe subdita victor, quod erat sollicitus coriaceos nummos aureis totidem mutauit. Auctor Collenutius Neapolitanæ historiæ libro quarto. Exemplum in simili rerum angustia turpatum superiori quidem & recenti memoria, monetaque è corio sapius aliquando etiam è papyro

pyro signata sine noxa & reprehensione est. Si vero extra eas angustias vt suppleat modo ærarii inopiam, quod semper malum plus minus viget, Princeps sui arbitrii esse putet pecuniam adulerare, certam perniciem denuntio grauissima mala, neque tamen diuturna respiratio erit, vti sequentia declarant. Ac primum mercium omnium & annonæ caritas consequetur haud dubium non minor quam quantum fuerit detractum de pecuniæ bonitate. neque enim plaris pecuniam homines faciunt quam pro metalli qualitate & modo, non si seueris legibus contra caueatur. Tunc vero populus se vana specie delusum gemit, sentietque nouam pecuniam pro veteri substitutam, non tantum valere quantum priorem, quando ad alendam familiam multo maiori copia quam ante opus habebit. An somnia afferimus, & non potius nostrorum annalium fide perspicua? Alfonso Castellæ Rex cognomento sapiens, cum primum regni insulas & sceptrum cepisset, pro Pepionibus, quæ monetæ in vsu erat, Burgaleses substituit non probam pecuniam. Subsecutam ex eo continuo rerum caritatē vt leuaret, noua lege merces taxauit. Recruduit remedio malum cum nemo eo pretio vendere vellet. Sic taxatio sub ipsa principia sublata est: caritatis malum diu viguit: quam præcipuam causam inuenio gentis alienatæ, atque Sancti & filii in eius locum eo viuente substituti, monetæ labem. nam vt erat capitolus septimo regni anno Burgalesibus abrogatis monetam inuexit, nigram à vilitate metalli dictam. Alfonso vndecimus haudquam proavi exemplo calamitatis castigatus, nouam & ipse monetam signauit ex metallo non probam
quam

quam Nouenes & Coronatos dixeret. Ex ea mutatione ne annona cresceret & res aliæ, prudenter sane caruit ne argenti marcus seu bes maioris quam ante esset maravedinis, nempe cœcum viginti quinque. Irritus tamen is conatus fuit, inanis curio. caritas nih. lominus consecuta est, argentiq; valor excreuit. Alfonsi huius filius Henricus Secundus Petro Rege fratre suo occiso regni compos factus, vt militibus externis stipendia prouincialibus promissa exolueret, quibus salutem & sceptrum debebat, in magna rei humanitatis difficultate thesauris publicis & priuatis consumptis ad id remedium recurrit. Duo monetæ genera percussit Regales & cruciatis, maioris haud dubium valoris quam prometalli modo. Vidimus Petri Regis & Henrici fratris Regales, Petri quidem ex argento probato, ac qualis cuditur nostra ætate in Castella, Henrici autem subnigras, quippe multo ære admixto, consecutam ex eo caritatem rerum cum prouincialium gemitu vt leuaret, compulsus est noua censura de utroque monetæ genere duas tertias valoris denahere. Sic in contrarium saepe cadunt, quæ callide excogitata in salutem videbantur. Improuidas hominum mentes & cæcas. Tantumdem Henrici filio Ioanni Regi contigisse, ex eius legibus perspicit. Bellis enim exhaustus quæ cum Lusitanis prius, deinde cum Anglis etiam continenter gessit, vt pecuniam expediret Lecestrio Duci rivali debitam excedere cum eo recens inuito monetam percussit Candidam dixit. Creuit mox annona: q; malum vt leuaret, nouæ pecuniæ valorẽ ferme ad senissem mox rediit: neq; remisit tamẽ caritas, vt i ipsemet fallus est in

conuentu Burgenſi anno prorſus M. CCC LXXX VIII. Quid conſequētes Reges commemorem? eandem inuenio labem ex vitiato fonte extitiſſe. Atque haec tenus de caritate rerum. Ex ea vero nouum incommodum manat. Commercium quo maiori ex parte publicæ & priuatæ opes conſiſtunt, moneta deprauata impeditur. Inſtitores & emptores terret profecto pecuniæ prauitas, terret conſecuta ex eo malo caritas rerum. Quod ſi princeps, vt fieri amat, pretia rerum taxet lege, pro remedio multo magis malum exaſperabitur, nullo qui eo pretio velit vendere, nempe iniquo, neque cum æſtimatione communi exæquato. Sublato commercio nullum erit genus mali quod in eam gentem non incurrat. Certe prouinciales extenuari neceſſum erit, idque dupliciter. Primum enim quæſtus ceſſabit emptionibus & venditionibus infrequentibus, vnde magna populi pars viuit, artifices maxime & quorum victus ſpes in manibus eſt & labore quotidiano, quæ maxima multitudo eſt. Deinde Princeps cogetur mali cauſam prauam pecuniam aut penitus abrogare, aut reddere vilioſiorem valore priori imminuto. Sic factum Henrico Secundo Caſtellæ Rege ex noua ſua pecunia duas valoris tertias detraxit nihilominus. Quorum in manibus ea pecunia erat, repente inuenerunt trecentos verbi gratia, aureos ad centum non amplius redactos. Ludos narrare videmur. Sed mittantur vetera. Henricus eo nomine octauus Angliæ Rex ex quo ab eccleſia reſeſſit, in multa mala præcipitauit. In eo numero argenteam pecuniam deprauauit. nam quæ vndecimam æris partem admixtam habuit, eo ſenſim redacta eſt, vt ſextam argenti

genti modo partem retineret. Veterem pecuniam à provincialibus corrasit nouo edito, noua & praua pari numero & pondere mutatam. Siluit populus tantisper hominis sæuitiam veriti, cui ludus esset ciuium sanguis. Eo tamen extincto ab Eduardo filio est impetratum vt valor eius monetæ ad semissem decreceret. Isabella etiam rerum potita Eduardi soror semissem iterum reliqui valoris detraxit. sic factum vt qui quadringentos aureos in ea pecunia obtinebat dodrante detracto ad centum redigeretur. Neque in eo restitit malum, pecunia ea prorsus antiquata est nullo qui damnum reponeret, infame latrocinium. Sic Sanderus affirmat sub finem libri primi de schismate Anglicano, vir doctus mihi quondam familiaris. Subiuncto commercio atque ex eo provincialibus extenuatis regionum vectigalium miserabilis existet calamitas. Sic Princeps tantisper lucro ex ea pecunia latatus pœnas princeps exoluet. Neque enim Regi bene esse potest regno quasi corpore laborante: neque extenuati provinciales tributa solvendo erunt: ac ne publicani conducent tributa regia quanti erant soliti. Alfonso vndecimo Castellæ Rege minore inuenio regni procuratores ad tributiones compulsos: deprehensumque regia vectigalia omnia ad sedecim centena millia maravedinos pertingere annua. Erant quidem maravedini illi maiores quam nostri ac fere singuli quantum septemdecim nostri: exigua tamen prorsus summa atq; deridicula. Qui res gestas eius Regis scripsit tantæ calamitatis è duabus causis, alteram proponit monetæ deprauationem à superioribus

Regibus pluribus factam. Quippe subditi sublato commercio ad inopiam redacti in fiscum inferre non poterant quæ soliti rebus integris erant. Magna hæc incommoda quis non videat? quis non fateatur? maius tamen omnibus est odium populare quo Princeps necessario opprimetur. Diligi quam timeri præstantius est. Omnia peccata publica vulgo impurantur capiti. Sic Philippus Pulcher Galliarum Rex sub mortem non alia causa quam ob deprauatam monetam odium populi se sustinere fateatur: ac filio Ludouico Hutino vt mutaret, postremis verbis mandauit. auctor Robertus Gaguinus. Quid Hutinus fecerit non inuenio, illud constat motus populares & odia non antea conquiescisse, quam Marincus Engerranus terri consilii auctor publice est vindicatus nobilitate pleraque instigante, vniuerso plaudente populo. Exemplum calamitatis quod Carolum Pulchrum Hutini fratrem & Philippum Valesium vtriusque patruelem & successorem non deterruit, quominus eadem via insisterent deprauandæ in Gallia pecuniæ, quanto cum populi motu dicere non est necesse, susceptæ disputationi finis potius imponatur. Illud ad extremum Principes monitos velim, commercii fundamenta prima pondera, mensuras, monetam, rempublicam saluam volunt, ne attingant; in specie utilitatis præsentis fraus multiplex latet.

CAP. IX.

De annonâ.

A Nnonæ cura resp. bello paceque multum iu-
uatur, eaque procuratione vel maxime, fru-
menti præsertim copia, popularium beneuolentia
Principi conciliatur: si eius industria rebus quæ ad
victum cultumque corporis necessariae sunt, abun-
dare contingat: quod ad felicitatem suorum tem-
porum pertinere populares arbitrantur. Et quidem
tempora præstare, vnde frugum vbertas existit, fru-
menti, pecoris copia, non humanæ facultatis est;
sed diuinum tamen numen castissimis precibus re-
bus asperis inuocare moris est: curandumque ne
graue aliquod scelus publice existat, quod commu-
ni ciuium malo & rerum inopia luatur. Præterea
commercia cum aliis regionibus iuuanda potius
moderatis vectigalibus sunt, quam impedienda tri-
butorum grauitate. nam et si quidquid venditori
detrahitur aucto vectigali, totum emptori accrescit:
gravi tamen pretio minor ementiû copia est, maior
commercii difficultas. Inuentiones euectionesque
etiam necessariorum, vt mari terraque sint faciles,
promouendum est. Sic fiet vt quibus rebus abundat
provincia, cum iis mutentur, quatum penuria exi-
bit, apud alios copia maior: qui est verus mercatu-
æ vsus & finis, quo tota ea ars referri debet. Nam
malis artibus, repetitisque in eodem loco venditio-
nibus rem augere, quod auidi mercatores faciunt,
sepe prohibendum est, ne ex eorum auiditate pre-
tia rerum augeantur. Alioqui mercatorum cõmo-
dis consulendum arbitror. iure & legibus adiuuan-

daars imprimis reipublicæ salutaris. Quod præcipuum est in hac procuratione, agri vt tota prouincia diligenter colantur, neque situ & squalore inculti iacere sinantur, rectori cura esse debet: etiam asperis temporibus ea re maior multo vbertas erit. Daud ea prudentia Rex ad exemplar boni Principis indiuisis libris propositus operi rustico, vineis, oliuetis, pecoribus non suis tantum, vt ego interpretor, sed ciuium omnium præfecit viros selectos. Eo ergo consilio, quod Aristoteles etiam secutus est, per vrbes & oppida magistratus creetur, cui cura sit prædia omnia agrosque lustrandi. Sit de publico præmium industriæ eius, qui præ cæteris oppidanis possessiones diligenter coluerit, cuius nitidiores fuerint agri maiori fructuum vbertate. ignominia pecuniaque mulctetur ignauia eius, qui eam curam neglexerit, præsertim si inopia rei familiaris oppressus non erat: & nihilominus publice ii agri colantur, quod insumptum fuerit, primum omnium de fructibus detrahatur: deinde reliquorum fructuum pars tertia, aut omnino quarta regio fisco addicta sit, aut publice oppido, ciuitate cedat, quæ in publicos vsus infumatur. multum ea diligentia proficeretur. Vix in tam latis regionibus, si agri omnes & prædia colantur, annonæ magna difficultas existet, aeris quantauis siccitate, quo vitio maxime laborat Hispania, Agrum male colere, Romæ quidem censorium probum iudicabatur. Auctor Plinius. Et quoniam lignorum penuria plerisque locis fatigat, multique montes culturam omnem recusant propter locorum asperitatem, vt cuiusque natura erit pinu, glande, aliisve arboribus ferantur: vnde alendis ignibus materia suppetat, ex-

citandis ædificiis tigna, cæduaꝫque trabes, adhæc si corriuatis fluminibus vbi facultas extiterit, quod multis locis contingit, opera atque industria agri irrigui fiant, non magis frugum vbertati, quam salutis incolarum consulatur, ariditate aeris in Hispania maxima per eum modum mitigata. Non nihil etiam conferet ea industria ad maiorem aliquanto pluuiarum copiam, maiori vaporum materia, qui in nubes concrecant, ex locis irriguis excitati. Sed & aratoribus atque pastoribus prospiciendum est, quorum labore vniuersa prouincia sustentatur & viget. Primum cuiusquam fraudi aut potentibus hominibus ne prædæ sint: sed potius eorum rationibus ne quis aduersetur, magistratus & Principes diligenter efficient. Deinde placet, quod video antiquis temporibus Carolum magnum & Ludouicum Pium eius filium fuisse secutos, sanxisse lege, quando annonæ pretium lege taxabitur, præsertim frumenti, quod seruatur in Hispania, ea lege ne agriculæ comprehendantur, cerre qui nullos agros proprios habent aut prædia, sed tantum in mancipio, pecunia aut parte fructuum conducta. ac tantum taxato pretio vendere cogantur, qui ampla prædia aut redditus frumentarios habent, siue ii è populo sint atque nobilitate, siue è sacro ordine Episcopi & sacerdotes. Graue enim est, quod tanto sudore constitit, vnde inops familia sustentanda est, in annonæ angustia minoris vendere quam steterit. Quod si ea lex non in omne tempus feratur, neque toti prouinciæ seruiat, vbi tanta varietas est, sed singulis annis atque in singulis vrbibus pro rerum vbertate pretia rebus, frumentoq; constituantur, vti in aliis prouinciis fieri scimus, multo

melius rebus communibus consultum erit. Quid enim, an locis vberrimis atque indigentibus, variis temporibus & discrepantibus multum annonæ copia, idem præscribatur? Itaque hæc omnia & si quæ existunt similia, in prouincia acriori centura retractanda, atque ad hanc rationem reuocanda cogitabam. Sed & ferendi vineas modus præscribi debet, quod video à Romanis olim facturatum legeque lata Hispanis vetitum promiscue vites plantare. Quæ lege primus eos Romanorum Imperatorum astrinxit Domitianus, soluit Tacitus. De cuius legis, succedentisque veniæ causa disputare pluribus non est necesse. Fortassis gentis fragilitati consulebatur bellis & vectigalibus exhaustæ, natiuæ Hispanorum sobrietati: si aquæ potu contenti vitam minoribus malis & morbis ebrioxiam propagarent. Tacitus, quem nihilominus tamen honestatis cura sollicitabat, concessa ea licentia prouincialium voluntates promereri voluit. Hoc tempore cum integri fines vineis occupantur, vinoque & conuiujs corpora nostræ gentis debilitantur, frumenti quo vita plurimum sustentatur, sementem facere passim negligitur, eo plerisque vela dantibus, vnde maior lucri spes ostenditur: si aliquo temperamento lex illa instauraretur, optime rebus communibus consultum mihi putabam, patriæ moribus antiquis, & simplicitati animorum & corporum robori: quæ commercio aliarum gentium & externis ac domesticis voluptatibus multum ab antiquo degenerauerunt, magisque indies corrumpuntur & pereunt. Ac si quis consideret (quod facile contingat ex rationibus decumarum ecclesiasticarum) quantum vini auo-

rum ætate infumeretur : inueniet fortassis multis in locis eam summam triplo maiorem fuisse factam. nec mirum cum eo tempore esset vsitatum in Carpetanis certe, vbi nati sumus, vt pauci ac ferme familiarum capita tantum, vini potu vterentur: nostra ætate omnis ferme sexus atque ætas cum cæteris voluptatibus vino quam satis est, largius indulget. Postrema consideratio occurrebat: an flumina Hispaniæ nauigabilia vt sint, ingenio efficere è republica futurum sit. De quo alii maiori prudentia maioriq; rerum vsu statuēt, & multa in vtramque partem dici possent. Illudere Principis opibus quidam contendunt, & tentare per artem quod est à natura negatum. Neque dubium est in aliis prouinciis ea facultate multum annonam iuuati, vehendi res necessarias paruo, ex locis quamuis distantibus opportunitate magna. Verum in Hispania, aspera regione, præcipitibus fluuiorum alueis, præterea ex omni parte occupatis molis frumentariis, fortassis nihil expediat nouare quod risum moueat, irriti conatus vestigia ad posteritatis memoriam maneant. certe plus incommodi ea molitio quam utilitatis afferat: pertinaci contentione si ad exitum perducatur. *Quod à Romanis ea potentia atque vsu, quo tempore rerum in Hispania potiebantur, factum non est, vix quisquam possit prestare.*

CAPVT X.

De ædificiis.

Mihi quidem huc videtur eorum, qui præfunt aliis, omnes cogitationes referendas, in eoque consumendas, vt ii qui eorum imperio parent, sint quam beatissimi. quos à belli iniuriis immunes præstare debent, regere in pace, omnia subsidia ad sustentandam ornandamque subditorum vitam comparare. Sed de rebellica annonæque vbertate dictum est: de aliis elegantis hoc loco est disputandum, quibus ciuitates & oppida publice & priuatim illustrantur. Ne quidquam in ea etiam parte desit pro virili parte, vt prouinciæ conditio patietur, diligenter cogitandum: accersendæ etiam aliunde si domi non suppetant. Ac præsertim varii artifices magno, si opus erit, euocandi, pingendi, texendi vestes auro rigentes, atq; aulæa, variaq; peristromata conficiendi, metalla conflandi, in vasa instrumentaque mutandi. Quod commodius arbitror, quam res ipsas confectas aliunde afferri, tum ad earum maiorem copiam, tum præsertim, ne eiusmodi artificis aurum & argentum, quo Hispania abundat, deriuetur alio, magno nostro incommodo, haud leui prouentu nationum aliarum, ad quas per hunc modum nostrarum copiarum, quæ vel domi nascuntur, vel anniuersariis nauigationibus ex India afferuntur, fructus redit multo maximus. Sed & publicis atq; priuatis ædificiis ornari debet, ne incuria ædificandi minori nitore prouincia sit, quam externæ, quibus multo minores copiarum hac quidem tempestate sunt. Principis beneficia latius pateant,

pateant, ad promerendam prouincialium gratiam
efficax blandimentum. Ac primura muniendæ
viæ Romanorum instituto, ne luto viatores impe-
diantur, quam enim id turpe est? reficiendi pontes
multis locis, magno viatorum incommodo colla-
psi. arces tota prouincia extruendæ, quæ ornamen-
to & præsidio esse possint rebus turbatis. In pace
comparanda, quæ belli tempore necessaria erunt:
neque permittendum, quod passim fieri videmus,
vt mœnia urbium & oppidorum vetustate colla-
bantur nostra ignauia cessationeque: sed potius re-
ficiantur vetera: nouæ munitiones & propugnacu-
la addantur ex recenti disciplina vsuque bello pro-
pugnandi aduersus ignea æreaque tormenta fulmi-
nis instar obiectas munitiones euertentia. Magni-
ficis templis per vrbes & oppida excitatis, religio-
nis cultus & maiestas augeatur apud populares, qui
externo rerum apparatu maxime capiuntur. Ad-
dantur ædificia priuata, ædesq; elegantes, & orna-
tæ, quibus oppida quasi gemmis aurum distinguân-
tur & niteant. vbi facultas erit, formacei parietes
amoueantur, quoniam pluuiis & ventorum iniu-
ria plurimum breui deformantur, teterque aspe-
ctus existit: ex lapide secto aut cæmento, & calce
maiori elegantia, maioriq; firmitate substituan-
tur. Ager suburbanus omnis villis exædificatus, o-
mni ex parte colluceat. Sequantur fluuiorum ri-
pas, locorum aliorum amœnitates. Quæ omnia nõ
ad hauriendas nimias voluptates, quod noxium est,
referenda sunt: sed præter ornatum vt alterna re-
quie ciuium animi vegetiores ad virtutum studia
efficiantur: captatoq; honesto otio ad negotiosam
vitam promptiores reuertantur, tædio ciuili pro-
curato,

curato. Næ dicet aliquis, bellus homo tu es, qui ea ornamenta præscribas quibus comparandis neque publicum ærarium sit satis, neque priuatæ opes. An id sit parsimoniæ, regis & priuatis vectigalibus consulere? Sed si sumptus superuacanei præsci-
dantur, si vita frugalis maiorum exemplo institua-
tur: reliquas opes, quibus Hispania abundat, ad munimentum reip. ad splendorem imperii confer-
te quid vetabit? Nequæ enim quod de gula, aliisque voluptatibus detrahendum est, ex his commode acerui pecuniarum struantur: quarum copia tum honesta esset & salutaris, si ad publicos vñs, populi miseriam subleuandam referantur. Sed & his rebus perficiendis Principis exemplum multum iuuerit, cuius actiones imitari, genus obsequii præcipuum. Si pro virili parte vrbes & oppida exornauit, acciperit: id studium tota prouincia prosequetur, populus conlectabitur, voluntati obsequens. Præsertim si qui honores militares suscipient, et latius in præfecturam aut omnino alios magistratus, nec necessitas imponatur, venia Pontificum si occurrerit, reddituum partem & prouentionem in munimenta publica infumendi: pontes insularum, in opibus & ægrotis hospitia extruendi, hancque opera pretium exister. sic fiet vt victorum præstantium tota prouincia innumerâ monumenta creent: honorum ambitus minor sit, multorum cupiditate restricta eo onere imposito. quod alioqui faciendû Aristoteles monuit, vt minori inuidia publico commodo honores & magistratus viris copiosis & præstantibus demandentur. Multum præterea iuuerit in eâ rem, temporû opportunitates captare, ac præsertim in annonæ angustia opes consumere libenter egenos
alendo

alendo, quibus cum non habeant unde se & familiam sustentare possint, in opere publico aut privato laborantibus merces diurna detur: quam illi libenter accipient, ne ex aliena misericordia porrecta ad stipem manu viuere cogantur: diuitum beneficentia æternum monumentum stabit, gratum superis, gratum hominibus beneficium æterno gentis præconio celebrabitur: quouis ære perennior memoria permanebit. Id secutus inter Iudæos Salomon opes imperii ad templi ædificationem augustissimi, multas extruendas tota ditone vrbes & arces conuertit. Inter Romanos idem plures Imperatores præstiterunt cum laude: ipseque Augustus urbem ex lateritia marmoream effecisse se relinquereque iactabat, ob studium videlicet ædificandi. Quam laudem nostra ætate Philippus secundus Hispaniæ Rex maximus habeat necesse est, cum ob alia tota prouincia ædificia, arces, villas superbo structura genere, sed præsertim insana atque regia substructione eius templi quod à Laurentio Martyre nomen habet. Cuius si formam, spatia, partes explicarem, operæpretium me facturum putabam. In parte Segobiensis agri, qua se Carpetanis sinibus late infert, pagus antea ignobilis, nunc celeberrimus fama situs est, Scorialis ex eo nomine, quod iis locis ferrariam, quales in Hispania vbique occurrunt, antiquis temporibus extitisse quidam suspicantur. Priora eius pagia edificia rudis opere & male materiata erant, nullae elegantia: ut solent agricolæ incuriosi ædificandi esse, utilitati magis seruire quam decori. Solum circum sterile ac multo impeditum lapide, vix ut curru sit peruium unde maligni prouentus existunt frumenti, vini, pecoris

pecoris aliquanto maior copia propter pabuli oportunitatem æstiuo maxime tempore, præcipuam aeris temperiem, cum interior prouincia solis ardoribus torreatur. Præterea ex vicinis montibus perpetua niue rigentibus, auræ suauissimæ frequenter spirant, aquæ copiosæ deriuantur, magnum incolis momentum, agrisque, ut grata oculis niteant viriditate. Supra eum pagum ad occasum mille circiter passus, atque ad radices ardui montis, in reducta valle, loco non omnino plano, ingens moles, ac cui nulla veterum miracula comparentur, imposita est Laurentii martyris nomine cultuque religiosa, magnis cæmentis ad culmen usque perducta, quatuor & viginti circiter annorum spatio incredibili sumptu & vix fidem facturo. Sed ad verarum impensa referatur. Præter variam suppellectilem, vestem pretiosam omnifariam, vasa aurea & argento grauiâ plena artis, plebs ingens supra milles ducenties sestertium, hoc est, quædam res, in sumptum atque in rationes rebus, facta est. In quadrum vniuersa fabrica describitur, cuius una parte ad ortum regie pars eminenti, cui Laurentius est impositus, ad redemptam similitudinem artificioso commento nobilitate. Longitudine à meridie ad septentrionem septingentos viginti pedes porrigitur, ab ortu ad occasum quingentos septuaginta mensuras, quatuor turres ad totidem cœli plagas æquales muniunt, orientque specie elegantissima, quam minaci, ab imo ad culmen fenestris pertulsi, pluribus fortassis equo hoc aliis etiam partibus contingit. Nimirum artis id præcepta exigunt: nos sibi artifices & rudes ex oculis modo de rebus operis elegantia iudicamus,

camus. In tres partes vniuersum opus tribuitur, cœnobium monachorum ex Hieronymiano ordine cuius spatii dimidium fere vniuersæ fabricæ ad austrum comprehenditur. Ad septentrionem musæum est, tum iuniorum eius ordinis monachorum, tum externorum puerorum, qui regis sumptibus delectuque, communi mensa haud pro leui beneficio viuunt, eruditioni destinatum. Succedit ad ortum regia spatii ampla, Principis æstiuo tempore domicilium. Templum his ædificiis omni ex parte circumuentum surgit ex media area superbo structuræ genere, fornicato opere angustum, sublimius cæteris. Medio secundum longitudinem spatio, qua mons coniunctus erigitur, ianua pro modo operis inter octo ingentes quidem, sed structiles columnas pãditur: quibus minores quatuor columnæ sunt impositæ, Laurentiique martyris ex lapide effigies medio interuallo arguta artificis manu perfecta. Ex utroque latere singulæ minores ianuæ in ea fronte eleganti & ipsæ opere cernuntur, vñibus tum cœnobii, tum litterarum collegii seruientes. tamen si præcipuus & communis ad utrosque aditus alia parte est. Ianuæ præcipuæ vestibulum iungitur quamuis magnam turbam accipere & reddere idoneum. Vestibulo bibliotheca imposita, maiori longitudine omnino pedum centum octoginta quinque, lata pedes triginta duos liberos seruat præsertim Græcos manu scriptos, præcipuæ plerosque vetustatis: qui ex omnibus Europæ partibus ad famam noui operis magno numero confluerunt. auro pretiosiores thesauri, digni quorum euoluendorum maior eruditis hominibus facultas cõtingeret. Quod enim ex captiuis & maiestate re-

uinctis litteris emolumentum? Bibliothecæ parietes, elegantes picturæ lexornant, artes ingenuas artificiose exprimentes, cum antiquis comparanda. Succedit compluuium pedes ducentos triginta extensum, latum centum circiter triginta, nullis distinctum columnis, nullis eminentibus pergulis, nisi qua parte è regione vestibuli templo coniuncta porticus est: ad quam septem gradibus ascenditur ex compluio, sex columnis nihilominus in porticus fronte erectis, quibus sex Reges insistant, præcæteris Iudaicæ gentis pietate & rebus gestis clarissimi, pedum octodecim singuli: quorum capita & manus è candido marmore sunt, corpora è lapide rudiori, sed diligenter expolito. Sub hac porticu triplex ianua templi patet atque ab vtriusque lateris fronte duæ aliæ ianuæ, quibus tum ad monasteriū, tum ad collegium communis aditus est: præterea ad læuam minor ianua, qua in regiam ea parte penetratur. Ergo monasterium in duas æquas partes diuiditur, prior ad occasum quatuor peristyllis constat, quæ vsibus domesticis deseruiunt pari mensura, medià cochlea ab imo ad summum pertinet turris specie fastigio eminens, multis circum fenestris accipiendolumine quoniam ea parte fontes abluendis monachorum manibus sunt, aditusque ad triclinium multo circum emblemate, sed fictili ex argilla eoque minori gratia, variatum, maligno lumine quippe ex fronte tantum gemina fenestra, neque cum reliqua operis maiestate consentiens (sic nobis quidem est visum.) Parte altera monasterii, porticibus circumdatum maius peristyllium ad austrum & ortum tenditur. parietes marmorato tectus variis picturæ exornant Christi Dei res gestas elegant

ter explicantes. pavementum vario lapide constra-
 tum in laqueos eo artificio distinctum, vt serendis
 herbis relinquantur spatia viridarii ad instar: aqua
 per tubos irrigua ex medio fonte, cuius structu-
 ra templi octanguli similitudine est, intus vario
 iaspide vestiti, exterius rudiori lapide. quatuor la-
 bra pati intervallo adiuncta in quæ aqua ex statuis
 decurrit, quæ circum eam molem sunt positæ è cæ-
 dido marmore quatuor Evangelistarum. Expor-
 ticus ad ducendam pompam deseruiunt, cum è
 templo egressi monachi ianua laterali stans diebus
 supplicationes propitiando numine habent. variæ
 circumcœnationes. exedra vbi domesticos mona-
 chi conuentus habent. sed vincit elegantia & am-
 plitudine ea, vbi sacræ vestes seruantur & vasa, ad
 instar ætarii facti. Ex parte altera totius ædificii, pri-
 mum collegium ad plagam septentrionalem occur-
 rit & ad occasum, multis destinatum domicilium:
 & ipsam in quatuor modica peristylia distinctum:
 geminæ monachis, qui litteris dant operam, pue-
 ris duo alia data sunt regio delectu & beneficio
 in id collegium cooptatis. Surgit in medio coch-
 lea alterius ad instar, coniunctusque amplus xy-
 stus sustentatus columnis, suspensus fornicibus de-
 ambulationi deseruiens commentationique ad-
 discendum, præterea publicis disputationibus. Re-
 gia superest gemina porta ad latus ædificii septen-
 trionale patens, ampla satis spatiis multis circum-
 cœnationibus, variis cubiculis tum Principis habi-
 tationi, quo tempore æstiuorum causa loci tempe-
 riem secutus urbanos æstus vitat, tū in regię fami-
 liæ vsum. Omni ex parte porticus sunt sustentatæ
 columnis: impositæ pergulæ. Ex his quæ ad regium

conclauē pertinet, eleganti pictura exprimit pugnam, quæ Ioanne secundo Castellæ Rege cum Mauris ad Granatam commissa à sicu nomen habet, ex linteo amplissimo forte in turri arcis Segobiensis reperto: quo arguta pictoris manu tendentium ordo, castrorum loca, insolentes eius ætatis vestes & arma exprimentur, grata nobilissimæ victoriæ posteritati memoria. In intima regia ponitur templum, ac qua parte ædificium eminere ad ortum diximus, gynæceum est à virorum oculis subiectū, Regisque ipsius penitentiæ cubicula. Reliquum templum in medio opere medioque spatio eminet, & ipsum quadrata forma in tres partes describitur, quæ columnis ex ordine fulciuntur testudine imposita. Duo priores eius molis anguli totidē turribus muniuntur, quæ nigro tectæ lapide sunt: medium fastigium testudinis turris tertiæ ad instar, candido lapide nitet, gratum oculis spectaculum, præsertim è vicino monte. Additur quadratæ atæ ipse aditus templi spatium inter primas duas turres, cui oedeum est impositum, vbi monachi noctu atque per diem frequentes cantu diuinas laudes celebrant insigni apparatu & cæremonia: vt est ea natio hominum præ cæteris in eo genere diligens & attentata. Sedes è vario ligno Hebeno, Hacana, Buxo, Caoba, Cedro, Nuce, Terebintho, sunt factæ eleganter colorum iucunda varietate nigri, rubri, candidi, vndantisque flauī. In summa oedei fornice reatorum ordines & gaudia, & sedes elegantissime sunt depictæ, & ipsæ grata admiratione intuentium oculos aptæ detinere. Adduntur quadratoduz viæ ab vtroque latere ad eas ianuas desinentes, quibus ex monasterii amplo peristyllo atque ex regia

regia aditus est, libera ex omnibus partibus commeandi facultate. E regione præcipuæ ianuæ sacellum maximum atque præcipua obiicitur: quibus perficiendis videatur ars cum natura certasse, se ipsam vicisse. Ad aram vario lapide rubro & viridi structam octodecim gradibus ascenditur nihilominus: quibus infimis Regum busta sunt, superius parui recessus quatuor, rubro iaspide vestiti vario pavimento: vnde Princeps sacris operatur sine principali apparatu, nullo regiæ cortinæ, vti moris est, manente. Totius templi pavimentum ac sacelli præcipue tessellato opere lapides, vario colore atque in laqueos eleganter dispositi exornant. Quod præcipuum est & maximum operis miraculum, & maiori esset eloquentia explicandum, ne tenuitate ingenii perderet gratiam, suggestus imaginum arcu impositus, columnis octodecim haud exiguis continetur, è rubro seu fulvo lapide, venis candidis, novis flavis. quæ columnæ in quatuor ordines dispositæ in hunc modum sunt. senæ columnæ in primo & secundo ordine cernuntur, in tertio quatuor: in summo fastigio Christi Dei cruci affixi effigiem duæ columnæ complectuntur. ex eadem materia virilique lapide recessus & scaphæ accipiendis statuis: triglyphi, proiectoræ, teniæ, metopæq; sunt suis singulæ locis aptæ in speciem frontis, elegantis ædificii omnibus numeris servatis. Media spatia ærea Diætorum statuæ auro inductæ, aut elegantissimæ tabulæ implent. Atque in imo opere geminum sacrarium templi ad instar fornicati alterum in altero: ubi Christi corpus in achate includitur, Iacobi Frezzi Itali nobilissimi statuarii atque cum antiquis comparandi marmora dolandi scientia, opus

praclarum. De quo plura dicere religio prohibet, ne elegantiam artificii culpa ingenii deterere videamur. Sed maius tamen sacrarium rotunda forma altitudine pedum sedecim, varii iaspides deaurato aere vincti constituunt. ambiunt octo columnæ ex fuluo lapide, venis albis notis rubris distinctæ, adamante ob duritiem dolatæ, duodecim aere Apostolorum statuarum apto ordine auto inductæ. in summo fastigio globi forma iaspis collucet semipedalifere magnitudine. Minus sacrarium iaspis item, sed auto & argento inclusus componit, smaragdus distinguit, atque in culmine eminent nuci par. claudit fornicem topacius. vincitur tamen materia nobilitas & pretium ceditq; arti. vtriusque tabernaculi ianua è christallo est, interiorem etiam artem & elegantiam oculis representans. Multa circum altaria, omnino ad octo & triginta cœlestium nominibus erecta tabulis conspicua excellentium artificum illustria monumenta ex Hispania, Gallia, atq; Italia, nostræ & prioris ætatis. Quod caput est, cœlestium exuviis, quæ ex omnibus locis eo quasi ad præsidium confugerunt, incredibili numero & sanctitate, religione plenus locus plenus numine est. Philippi Regis pietatem omnibus seculis prædicandam. his exuviis cineribusque cultu religioso conservandis, gemina sacraria sunt destinata, duorum laterum templi utramque caput. Sed finis dicendi est. Vniuersum opus ex quadrato lapide est, simpliciter tamen atque rudi maiori ex parte ad minuendum sumptum, festinandam fabricam prudenter excogitata ratio tribus fere cœnaculis sublatum, plumbo & nigro lapide tectum. Ad austrum & ortum viridario cingitur herbis odoratis atque floribus.

bus in ordinem apta mensura dispositis areis: sub quo maiora spatia ferendis arboribus perpetuus murus & humilior includit. Ad occasum atque septentrionem platea ambit constrata lapide haud angusta. nimirum ad septentrionem centum quadraginta pedes latitudine patet, ad occasum quæ præcipuus aditus panditur, prorsus ducentos mensura vulgari. Multa alia ædificia adiuncta sunt iniusti oppidi modum, de quibus dicere nihil attinet. Sed vnde tamen ad veterem pagum via molliter declivis ducit, ab utroque latere vlmorum duplici ordine consita, qui prohibeant solis radios per æstatem ad maiorem commeandi facultatem vtriusque in alteram partem.

C A P. XI.

De Iudiciis.

Iudicia superioribus temporibus in provincia vehementer perturbata, a quorum memoria Ferdinandi Catholici virtus & prudentia restituit: legibus, quæ passim contemnebantur, auctoritatem viresque reposuit, nulla ut in gente ex eo tempore maiori æquitate atque integritate ius dicatur. Summos cum infimis atque cum his medios deinctos tenent, legibus & auctoritate armati magistratus, ut proprium existat tum cœlites omnes precamur, tum rectori curæ id esse debet. facili momento magnæ in republica inclinationes fiunt. Sic summa in iure dicundo severitas, quæ nisi clementia Principis astringatur, non minora sæpe maquam crudelitas affert. adhibenda constantia

est & grauitas, quæ non varietur gratia, sed conseruetur æquabilis. Sed tamen parui refert, ab ipso Principe ius dici æqualiter & diligenter, nisi idem ab iis fiet, quibus eius muneris aliquam partem ipse concesserit. Sunt igitur iure dicundo viri summa grauitate deligendi summa integritate: sed quibus etiam facilitas in audiendo sit, lenitas in discernendo, in satisfaciendo ac disputando diligentia. Et alioqui quibus virtutibus ornati debeant esse iudices, Moïsis socer exposuit. cum enim generum accusaret, quasi totius populi lites solus cognosceret, maius multum viribus onus, *Delige*, inquit, *ex omni populo viros potentes, qui Deum timeant, fidem colant, auaritiã odio habeant.* Nimirum potentes esse voluit, vt audaciæ & temeritati resisterent: quod Carthagine solenne fuit, vti Aristoteles memorat, non solum probitate conspicuos, sed etiam copiosos homines rebus præficerent. persuasi videlicet, qui egenus sit recte gerere magistratum non posse. siue aliorum contemptu & audaciã, siue sua ipsius auaritiã imperandi rationes labefactari necesse erit. Adicit timorem Dei, propterea quod Dei timore & religione conscientia obstricta resecantur libidines mentem tenebris impediẽtes, ne quod verum & iustum est cernere possit. fidem vero qui negligit, quomodo tandem poterit munere demando recte fungi? Simulatione nihil inconstantius, nihil fœdus. Postremo odium auaritiæ requirit. qui enim pecuniæ student, sæpe ad iniquitatem transuersi rapiuntur. munera enim vti alio loco idem Moïses ait: *Sapientum oculos excacant, ne lumen videant, quod afferitur, & rectorum hominum verba commutant*, pro aliis alia substituendo,

Mosē ut in multis aliis secutus Plato libr. vndecimo de Legibus, capite sciendum existimat, si iudex se alienæ pecuniæ aut muneris alicuius contactu fœdarit. Illud etiam censeo considerandum, inter alias virtutes iudicum haudquaquam Mosi socerum numerasse subtilem curam leges interpretandi. nimirum acuti, veteratores & callidi esse non debent, qui leges pro libidine flectant & a vero sensu detorqueant: ut sine infamia & invidia secundū eos lites dentur, qui minime iure nituntur & æquitate. Nihil enim magis veræ sapientiæ simplicitati repugnat, quam nimia subtilitas: quæ tum in cæteris disciplinis omnibus, tum legibus interpretandis, omnem rationē iuris & æquitatē euertit. leges ergo neq; ita multæ sint ut se ipsas impediāt, neq; ita difficiles, ut non ab omnibus mediocri ingenio præditis intelligantur. q̄ vero tam multe leges existant eaq; plerumq; intellectu difficillimæ, vtrumque hominū improbitate factū est, tanta ut neq; legibus obedire velint: & ut ratione facere videantur, quæ verbis apertis sunt posita, variis interpretationib. conantur eludere. Principis autem partes sunt, non fraudi indulgere, neque calliditati hominū prauorum locum relinquere: sed legum multitudine præcisa ea relinquere, quæ facile teneri possint, & ab omnibus intelligi. Quod caput est, si diligantur iudices, in quorum animis nihil insit, quod eos à consideratione veritatis abducatur. siue animo magno & excelso: religionem sanctissime colant: fides sit omnibus vitæ commodis antiquior: avaritiæ labem oderint, neque munera à quoquam accipiant. In quo virtutum numero præcipuum locum obtinet religio. imo reliquæ omnes virtutes vno religionis in sinu

fouentur. qui enim Deum timet, neque hominum potentium minis mouetur, neque fidem deserit: certus si homines fallere possit, diuinum oculum omnia considerantem fallere non posse. neque pecunia corrumpitur, rationem officii copiis omnibus potiozem ducens. nullum denique locum reuerentati, nullum amentiae relinquit. ac illud considerat quod Iosaphat Rex cum iudicia perturbata numine placando restituere uellet, delectis iudicibus dixit: *Domine eos iudicium indicaturos*. Nimirum ut intelligerent se Dei vicarios constitutos, praeculis habere debere, quid aequitas postularet in omni deliberatione, & diuino numini maxime placeret. Iure igitur concludi potest Dei metu atque religione iudiciorum integritatem contineri, nihilque perniciosius esse, quam si iudicandumus hominibus flagitiosis & perditis delegetur: quod contingat saepe necesse est in tanta ambitione hominum, tot fautoribus improbitatis, nisi magnus delectus adhibeatur magnaue attentio. Porro praeculis hominibus praefectis, ludibrio esse innocentiam, tenuitatem praedae continget, multa scelera impunita relinqui: quorum religio in rep. vniuersa haerens, numineque vehementer exacerbato magnis calamitatibus multitudinem implicabit. Diuinae litterae testantur, plena est exemplorum memoria antiquitatis, quoties paucorum scelera totius populi supplicio sunt vindicata. Iosue Iudaeorum populo post Mosis obitum praefecto, cum se Achan Iericho urbis excisae praedae & spoliis, quae Deo erant sacra, contaminasset: tria millia militum fortissimorum ab exiguae ciuitatis incolis in fugam conuersa caesaeque sunt. Quod Ionathas parum mellis in periculo

sulo gustasset, quãuis voti inscius quod pater nuncuparat, nisi victis hostibus neminem quidquam gustaturum, irritatum numen nullum reddidit responsum quamuis de more sollicitatum, à sacerdotibus nimirum & vatibus. Dauidis Regis peccatũ, quo contra diuinas leges populum vniuersum recenserì mandauit, graui peste vindicatum est: qua septuaginta millia hominum nihilominus perierunt. quod grauissimum profecto videretur atque à diuina benignitate alienum peccata rectoris, aliorum qui nihil erant promeriti, calamitate lui: nisi præclare diuinis legibus esset statutum, nisi omnes quasi ad incendiũ excitatum ad scelus vindicandum concurrant, fore vt cuncti eius vindicta inuoluantur Sic Deus cum legem daret, sæpe scelus vlcisci mandat: ne videlicet populus vniuersus se dissimulatione contaminaret, publiceque lueretur quod erat ab vno aut à paucis peccatum. *Aufers, inquit, malum de medio tui.* hoc est, violatam religionem expiabis, ne sceleris cõtatione astrictus tenearis, si flagitium publice non fuerit vindicatum. Eo præcepto institutus Dauid se de multa nocte vigilare solitum ait, *Vt de ciuitate domini tolleret omnes, qui operabantur iniquitatem* nigrarus nimirum nullum sacrificiũ Deo gratius contingere prauorum hominum supplicio: quo respu. religione exoluitur, coercetur improbitas innocentia confirmatur. Hac de causa arbitror, cum vxor Leuitæ à Gabaonitis petulanter vexata periisset, vulgato scelere contra eos atque adeo Beniaminitas, qui eorum patrocinium susceperant. vniuersam gentem Iudæorum corripuisse arma: & aliquot quamuis cladibus afflictos, improborum exitio malum expiasse. In quo mihi secuti videntur, non

tantum vt improbitatis odium sancirent, sed etiam vniuersum populum tantæ fœditatis religione exolutum præstarent; non magis de diuina offensa, quàm de sua suorumq; salute solliciti. Et vt à diuinis libris abeamus magna Græci seueritate scelus persequebantur, præsertim publicum & immane: in qua enim ciuitate patratum erat, nisi graui supplicio esset continuo expiatum, bellum illi à reliquis ciuitatibus indicebatur, finitimis, loginquisque: existimantibus hæere religionem non in ea modo ciuitate, sed in aliis omnibus, quæ tantum nefas vitæ non fuissent. Intelligebant nimirum, quod res erat, scelerum dissimulatione irritari superos, vindicta placari. Et erat longa obseruatione perspectum, vbi nefarium crimen vindicatum non fuisset, pestem subsequi & famem, bellum, & rerum omnium vastitatem. Vt facile appareret, ea mala non tam humanis viribus tribuenda, aut fortunæ temeritati, quam numine irritato inferri. Multa exempla vetus historia suppeditat, sed vnum instar omnium erit. Scedasus in Leuctris homo tenuis vixit, commodus tamen & hospitalis. huic erant duæ filia virgines forma præstanti: in quas duo Spartani adolescentes quamuis satis humaniter domi accepti atque habiti, petulantes oculos iniecere. Vim ne statim inferrent, hospitis humanitate fuere prohibiti. ABœotia tamen redeuntes, atque à virginibus, cum pater abesset, hospitaliter accepti illis vitium per vim obtulerunt, Ea videlicet hospitii merces fuit, præterea iniuriam lamentantes interemere, discessereque corporibus in puteum abiectis. Scedasus domum reuersus filiarum absentiam miratur. Dum hæret & dubitat à catella cum vestis laciniam

ciniam apprehenderet, sæpeque in puteum cur-
 sitaret oblatrans, gementique similis, admonitus
 id non temere fieri, puteum contemplatus, filias
 perempras esse considerat. Sciscitatus è vicinis,
 eos adolescentes eo diuertisse cognouit, neque
 postridie illius diei, illos aut virgines comparuiffe.
 Deprehenso scelere, recta Lacedæmonem pergit,
 vt eorum nomina apud Ephoros deferat. Ex itinere
 tamen cum audiret in Argolica regione senem
 quendam Orcitam nomine, diras cladesque La-
 cedæmoniis imprecari: rogare pergit ex illo, quam-
 nam iniuriam ab iis hominibus accepisset. Nar-
 rat ille quò pacto filius probus, & honestus ab A-
 ristodemo, qui ius Lacedæmone dicebat, fuisset
 iugulatus non alia culpa quam stupro repudiato,
 quod ille inferre voluisset. Deinde de cade atque
 contumelia apud Ephoros cum postulasset, nul-
 lam rationem tanti sceleris habitam fuisse: proin-
 de videret in simili causa ludibrio etiam ipse habe-
 rerur. Timuit Scedafus ne ipse etiam frustra labo-
 raret, contendit tamen quo ire cœperat. Ephoros,
 deinde Reges, postremo singulos, qui in ea ciuitate
 multum poterant, adit. multis lacrymis de iniuria
 conqueritur. nemo tamen senis iustissimis lacrymis
 mouetur. Ille noua iniuria percitus quasi emota
 mente, per vrbis plateas manus in solem tendere,
 terram pedibus quatere, & quando nulla æquitatis
 intra valerent, furias inuocare tantorum scelerum
 vltices, postremo sibi manus attulit. Patrati sceleris
 breui ea ciuitas pœnas exoluit, Epaminondæ virtute
 in pugna Leuctrica ita concisa, vt nunquam postea
 potuerit resurgere. Fama est Scedafum, secundum
 quietem Pelopidæ, qui simul cum Epaminonda
 præerat,

præerat, visum dicere, fore ut Lacedæmones in eo
 loco in quo tantum scelus commissum fuerat, nec
 expiatum vindicta, vniuersi perirent. Quod an ve-
 rum fuerit, non arbitror curiosius inquirendum:
 interest tamen publice, ut hæc & similia vera esse
 credantur. Neque solum priscis temporibus, sed
 recenti etiam memoria consideramus, grauissimas
 clades vniuersam multitudinem propter vnius aut
 paucorum scelera pertulisse. Circumspicite ani-
 mis atque ante oculos ponite omnes prouincias,
 quæ fuerunt multis incommodis afflictæ, ferro,
 flammaque vastatæ: inuenietis haud dubium in iis
 gentibus antequam fuissent euersæ, facinorosis ho-
 minibus peccandi licentiam publice fuisse conce-
 sam. Nuper in Africa insignis clades Lusitano no-
 mini & genti inflicta est, temeritate quidem Prin-
 cipis & audacia, qui eo susceptus fuisse videtur, ut
 exitio patriæ esset: argumentum tamen irritati nu-
 minis siue nimis voluptatibus degenerante mul-
 tudine, siue quod magis arbitror, quoniam pec-
 cata in religionem commissa haud satis pro digni-
 tate coercebantur. Et ne vicina gentis calamitate &
 malis diulædari possemus, paucis post annis nume-
 rota classe amissa ad Angliæ littora, eam plagam ac-
 cepimus eam ignomiam, quam multi anni sana-
 re non possint. grauium scelerum, quæ in nostra
 gente vigent, ea vindicta fuit. & nisi animus fallit,
 cuiusdam Principis viri male tectæ libidines diuinum
 numen irritarunt: qui personæ sacratæ quam susti-
 nebat oblitus, prouectæ atque adeo extremæ æta-
 tis immemor, se intemperanter in lasciuiam effu-
 disse per idem tempus fama vulgabat: quo vniuer-
 sa gens per vrbes & oppida in eo discrimine vobis

Mancupatis suppliciisque institutis superos placare
 contendebat haudquaquam exaudituros: quoniam
 vnius amentia exacerbati totius gentis clade facinus
 expiare decretum habebant. Sit ergo persuasum o-
 mnibus sancienda æquitate, vindicandis sceleribus
 publicam salutem stare: legibus conculcatis, iure
 violato, magistratibus contemptis, aut vero cessan-
 tibus imperium labi, fortunas euerti, vniuersos ma-
 lis omnibus implicari. Verum de iustitia plura alio
 ex principio dicenda sunt.

C A P V T XII.

De iustitia.

Inchoatam in secessu æstiuorum tempore de in-
 stitutione Principis disputatione, absoluerè ad-
 ornanti longo interuallo, ea molestia recurrebat a-
 nimo, sique dies, cum vis importuna morbi omnes
 qui in ea solitudine morabamur lecto afflixit. Hi-
 bernis ex imbribus inflati amnes ripisque super-
 fusi, vitati fontes, agros maiori humiditate, te-
 tro halitu corpora infecerant. infectas tabe car-
 nes plerique suspicabantur, bufonum per agros
 incredibili copia pecoribus auide victitantibus. V-
 niuersa prouincia ea contagione laboratum est,
 in agris & pagis maxime: siue quod aura liberior
 sit, siue quod certe minor remediorum copia
 Grassabatur malum pestis in modum. multis lo-
 cis deserti neglectique ægroti moriebantur: aut
 confidentes curantesque eadem contagione infe-
 ctos secum trahebant. Quo metu tenuiores præ-
 sertim ne efferebantur quidem: latebant per d-

mos parentes cum filiis nullo curante. iacebant ex-
 anima corpora in conspectu similem quoque mor-
 tem expectantium. Pauciora tamen funera erant
 quam pro ægrotum numero. vis morbi remissior
 ac ferme febris tertiana. Alioqui tetra contagio-
 ne corpora contaminata esse, angustia maiores
 quam pro modo febrium indicabant: nulla ut
 quies esset, nulla respiratio. Depulso etiam mor-
 bo longo tempore vix ad pristinas vires rediba-
 tur. sæpe horror febrisque recurrebat, salutare
 succos vis mali vincebat, præsertim soluendo al-
 tio, ac potius remedio irritabatur. Iacebant in a-
 reis nullo curante acerui frugum demessarum,
 autum pecorumque præda: pleraque pluuiarum
 copia subsecura corruptit. Erit ergo autumnus an-
 ni millesimi quingentesimi nonagesimi in paucis
 memorabilis. Sic nostri conatus in extremo pro-
 pemodam cursu fracti sunt. Comites & famuli
 primi prostrati, inter eos amanuensis magnæ spei
 iuuenis, modestia singulari. Me leuior morbus te-
 nuit Toleti è secessu reuersum. febris tamen depul-
 sa vix longo tempore pristinus corpori vigor, in-
 mentem nondum alacritas rediit. Accedentes an-
 ni vires minuunt certo scio: morbi longiores gra-
 uioresque ut sint, facit deflexa ætas. Sed idem aliis
 concigisse prædicabant, ex fide, aut ægre emer-
 gentibus leuamen cupientes aliquod afferre. Quod
 maiorem molestiam attulit, & vires ingenii peni-
 tas fregit, ipse Calderonius omnium postremus
 febricitatus neque acuta neque graui, ea haud æ-
 gre depulsa, cum vegetus sibi & firmus videretur,
 vini que potum aqua mutasset, post paucos
 menses repetita valetudine die septimo extinctus
 est.

est. Dolor maximus, graue vulnus mihi priuatim, sed & reipublicæ vniuersæ, eo viro immatura morte sublato, qualem paucos nostra ætas tulit, eruditionis ingeniique laude, pudicitia, modestia, suauitate excellentem, animi candore & integritate, & religione cum veteribus comparandum. Multum tibi sæua mors in rebus humanis sumis. fortuna certe vis altior quos ludos facis? Verum querelis & gemitibus sit modus: nosque potius felix anima & tuarum virtutum contemplationem vocatis fructus amicitia, is verus honos, ea pietas esto, tui memoriam animo retinere, famamque & figuram animi magis quam corporis pro vtili parte propagare. In medio quamuis spatio integræ ætatis erepto, virtutum gloria æuo manebit. Quod mortale erat occidit: quod in Calderonio mirati sumus, merces bonorum operum in cælo salua est,

CERTA VIRTVTI MERCES,

fama tantæ probitatis vt in animis atque æternitate temporum maneat, publice interest. Eo nos studio eius sepulchro curauimus insitæ pietatis munæque beneuolentiæ à primis annis susceptæ monumentum ære, vt speramus & cupimus, perennis & marmore hanc inscriptionem incidi.

IO. CAL-

V

IO. CALDERON. DOCTOR THEOLOGVS. SORIÆ NATVS. COMPLVTI PER OMNES GRADVS AD SVPREMOS SCHOLÆ HONORES E-VECTVS. ERVDITIONIS TANDEM ERGO CANONICVS TOLETANVS. VERE PIVS ET MODESTVS. MVNIFICVS IN PAVPERES. PRISCÆ SIMPLICITATIS ET GRAVITATIS EXEMPLVM

INCOMMODA DIV VA-
LETVDINE VIXIT ANNOS
LIII. OBIIT III. NON. A-
PRIL. M. D. LXXXI.

C. V. M.

Verum ex longo interuallo ad institutam disputa-
tionem recurramus, Remp. constare non posse iu-
diciis perturbatis dictum postremo est, scelerum li-
centiam multitudinis saepe malo lui, cœlo vindice
susceptæ prauitatis atq; neglectæ vindictæ. Adas
licet ipsis econtrario Principibus noxiam fuisse im-
portunam seueritatem, sententiam in iudicio præ-
cipitalle. Qui enim formam iudiciorum inuertit,
sæpe in errorem labatur necesse est, non secus atque
via trita relicta, qui semitas arduas aut viarum com-
pendia consèctatur, & vt maxime iustum decer-
nat, iniuriam tamen ea licentia facit. Cuius rei mul-
ta & præclara exempla nostra historia suppeditat.

Illud

Illud maiori fama celebre est, quod salutis anno
 millesimo trecentesimo duodecimo, in Castella ac-
 cidit, in primis memorabile. Cæsi ad Palentiam be-
 nauidii viri primarii, cum noctu regia egrederetur,
 multi suspicionibus exagitati, Carualalii fratres
 Petrus & Ioannes oppressi. Tuccis, quo Rex abie-
 rat bello maurico intentus, de vicina rupe præci-
 pites dati sunt, neque facti crimen, neque conui-
 cti. illud vnum Dei & hominum fidem testati in-
 nocentes se mori: atque adeo regi diem ex eo die
 trigesimum dicere: quo die ad diuina tribunalia
 disceptaret. Accidit ipso die, septimo Idus Septem-
 bris, vt leuiter tentata valetudine se somno à pran-
 dio daret, extinctusque inuentus esset. Sic opinio
 vehementer confirmata eos viros innoxios periis-
 se. ipsi Regi ex hoc casu Ferdinandi in ius vocati co-
 gnomen est factum. Erat is Princeps intractabilis
 in ira, cum recens iniuria prouocabat: quæ magna
 labes est, saepeque de statu mentis immutat. Hæc
 de iudiciis. De iustitia in vniuersum confirman-
 dum est, ea sublata neque imperia, neque vrbes,
 ac omnino nullam inter homines societatem diu-
 stare: quam disputationem ab hoc principio pla-
 cuit exordiri. Vetus multorum opinio est à primis
 ducta temporibus, rempubl. sine iniuria, sine pra-
 uitate neque coalescere, neque posse constare: ser-
 mo vulgaris iustitiam vitiiis hominum offensam
 relicta terra in cælum concessisse: eius discessu ri-
 xis, latrociniis, cadibus, fœdata euerisque omnia.
 Nimirum imperia florentissima, quid nisi magna
 atrocina sunt per vim atque iniuriam constituta,
 multorum oppressa libertate, bonis ereptis? Quod
 si æquitatem sarcite velimus, omnibus qui florent

imperio, ad casus redeundum erit, in miseria & egestate viuendum. Initiis reliqua fuere consentanea. Constituto imperio leges sunt promulgatae, quibus in pace tuerentur, quae armis & latrocinio occupauerant, quod nihil est aliud, quam simulatione iustitiae, iniquitatis susceptae & iniuriae patrocinium. Praeterea est natura datum caeteris animantibus, ut sua commoda persequantur etiam cum aliena iniuria. in quouis genere imbecilliora in praedam fortiorum cedunt. hominem eo affectu eaque natura spoliare quis audeat, nisi qui velit omnia fundamenta propriae cuiusque salutis conuellere? Quid autem stultius, quam ut alienis commodis seruias, & modestiae, salutem aduersari tuae? quod iustitia non parum saepe praescribit. His atque aliis argumentis iustitiae laudem labefactare quis contendat. quae hoc loco refellenda a nobis sunt, atque multis confirmandum, nullam remp. diu stare & quiescere iustitiae cultu neglecto. Quid enim aliud iustitia est, quam compages membrorum & nexus quidam, quo summi cum infimis, atque cum his medii aequabili iure constricti tenentur? Quod in structura lignorum & lapidum compages & ordo valet, quod in exercitu disciplina militaris: id ipsum in omni republica aequitas est, sancita legibus, munta iudiciis, praemio vallata atque supplicio. Alioqui aufer de medio iustitiam, quis probitati locus erit, quis honestati? aut quid esset miserius homine imbecillo, quid valido immanius? quis ordo, quae reuerentia inter homines esset, quae pietas? omnia sceleribus, libidinibus, latrocinis polluta erunt. Inter vitia, quis innocentiae, quis modestiae locus sit? Sublatis virtutibus qui inter homines societas consistat,

sistat, qua bene beateque viuitur? Solui & perturbari omnes reipub. partes erit necesse, ima summis confundi, interire vniuersa atque concidere. Collidant atque soluantur, quorum est natura contraria, nisi maiori aliqua constringantur potestate: non secus ac corporis partes diffluunt recedente anima, qua in pace tenebantur. Ex acuto & graui sono aptis interuallis modisque distincto concensus conflatur, gratus auribus, ex dissimilium vocum temperatione quadam exurgens. Ex summis mediis, infimis ratione ordineque distinctis, existit in ciuitate concordia diuinum bonum, bonorum omnium & felicitatis fons. Quid autem aliud iustitia est, quam ratio singularum partium atque ordo inter ipsas & cum suo capite maiori aliqua potestate? Conuellat naturæ fundamenta atque perturbet, qui iustitiæ cultum eximit à rebus humanis. Hominem superius diximus sociabilem natura esse, constare societas qui possit singulis agentibus quod videtur, quod cupiunt, non autem quod præscribit ratio? Quid sine ductore exercitus esset, ut Ducis quid industria prodesset, nisi obsequerentur milites, attributum locum & partes tum singuli tum vniuersi tuerentur? sic ciuitate regnoque sublato ordine, expunctis legibus nihil perturbatus erit, nihil imbecillius. Sit ergo fixum, imperia ne iustitiæ præsidio non subsistere. neque vulgi voces moueant ex eo, quod fieri vident, susceptæ non ex eo quod æquum esset. Fatemur sæpe in re. & libidinem versari: fatemur multos esse iniustitiæ foeditate deformes: sed iis si similes omnes erant, nulli æquitatis patroni, nullo iniuriarum vince singuli agant non quod fas est, sed quod colli-

bitum, breui ea resp. dilabatur & concidet. Multa imperia scimus per vim constituta, aucta scelere, amplificata rapinis: sed & alia ex consensu multitudinis orta defendendo bello, vindicandis iniuriis fines protulisse. ipsa iniusta imperia nisi latis legibus ciues frænent & in officio contineant, breui in præceps ibunt. Nam & prædones nisi latrocinio & rapinis quaesita ex æquitate diuiserint, prauam societatem legibus sanxerint, consistere non poterunt. Hæc in commune de iustitia dicta sunt: nunc singulæ eius partes considerandæ: atque illud confirmandum nisi eo præsidio muniatur, omnem potentiam fluxam esse. Omnino iustitia trifariam à magnis Philosophis diuisa est: in legalem, & quæ commercio seruit, quæque in distributionibus versatur. unde illis vulgò afficta nomina sunt. Legum obsequio legalis iustitia consumitur. quibus cum omnia virtutum genera sanciantur, legalis iustitiæ ambitu virtutes omnes continetur: legalis iniustitiæ, vitiorum vniuersitas. Finge nunc animo in vrbe aut oppido ciues probris omnibus fœdatos, ignauos, crudeles, impios, alienis fortunis, vitæ, toro insidiantes, nullo rectore, nulla lege, timore supplicii nullo: an eos credas stare diu posse? Corruant necesse est nullo impellente pereantque. Homine soluto legibus, atque iudiciorum metu, quid truculentius fingi potest. quid immanius? quas non strages daret? cuius innocentia tuta esset ab iniuria? quod enim se continent quidam & prauos impetus frangunt, religio iniecta animis facit, aut metus supplicii. aufer utraque de humana vita, omnia libidinibus, latrociniiis, cædibus, iniuria confundes. Quæ versatur in commerciis iustitia, si de rebus humanis auferatur,

Fides inter homines peribit, legesque & iura com-
 mercii. Si qui accepit, parem exolvere gratiam,
 pactum pretium reddere recusat, quis illi fiden-
 dum iudicet? Sublato commercio societas inter
 homines peribit, & ad solitudinem cuncti mor-
 tales redigentur: ut ne filius quidem patri fidat,
 aut filio pater. Quæ societas ea maxime de causa
 constituta est, ut quoniam vni non suppetunt, quæ
 ad victum cultumque vitæ necessaria sunt, alter-
 na ope cunctorum suppleatur inopia: uti in corpo-
 re animantis videmus membra inter se suas fun-
 ctiones participare quodam genere commercii:
 quo sublato, quid vita humana calamitosius esset,
 quid fœdus? Honorum publicorum & præmii
 æquam distributionem esse debere, quæ postrema
 iustitiæ pars est, satis indicat ab humano corde du-
 ctæ similitudo. vnde si spiritus, sanguis & vita non
 diffunderetur proportione quadam, ut cuiusque
 membri meritum est, aut indigentia, sed in pau-
 ca facultas vniuersa conferatur, vita consistere non
 poterit, qui ex omnibus partibus conflatur in
 vnum reuocatis concentum, nisi discrimina ordi-
 num dignitatumque constant, si confusa & per-
 mixta sint omnia, nihil erit æqualitate ipsa in æqua-
 lius. Iustitia enim æquitatem constituit, sed ratio-
 ne quadam impari. Ac verò qui ferant æquo ani-
 mo ciues, ut qui minores opes prudentiæ dexteri-
 tatis, virtutis attulit ad remp. is honores omnes &
 præsidia reip. vnus obtineat? Vides sine iustitia cõ-
 stare rempubl. haudquaquam posse neque imperia
 vigere? quod antiqui considerantes Iustitiæ templa
 quasi numini constituerunt, uti August. affirmat:
 intelligentes nimirum, uti Dei numine sola terrarum

gubernantur, ita sine præsidio iustitiæ vrbes & regna non posse consistere. In diuinis etiã libris iustitiæ imprimis & sæpe cura commendatur iis, penes quos est rerum potestas. Nulla ergo maior cura sit Principi quam innocentia tuenda, vindicandaque prauitatis. quod studium nostris Regibus fuit semper commendatum maxime. is cultus, illos in eam amplitudinem, qualem hodie cernimus, perduxit. Cuius rei multa exempla extant, vindices eos scelerum ab omni memoria fuisse. Sed vnum instar omnium sit. Miles quidam loco nobili ex eo numero, quos Hispani Infansones vocant, in Calæcis regionum longinquitate an temporum perturbatione confusus, rusticum quendam bonis omnibus euerterat. Monitus à Rege Alfonso eo qui dictus est Imperator, atque prouinciæ Prætorè, vt damna reponeret, ei qui pertulisset, obtemperare contempsit. Dissimulauit in præsentem iram Rex: & cæteris rebus prætermisissis priuati habitu, quo res tectior esset, Toletò in extremam Calæciam delatus, repente militis ædes obsedit, dispositis circum militibus ne posset euadere. fugientemque supplicii metu comprehendendi, atque præ ipsis ædibus laqueo suspendi mandauit. Magnum Principem atque præstantem, qui vno facto imperii auctoritatem sanxit, atque innocentiam, insolentis hominis væcordiam vltus est, suo nomini immortalem laudem peperit. His atque similibus seueritatis exemplis factum est, nulla vt in gente maior iustitiæ cultus sit. summos cum infimis, atque cum his medios quodam societatis iure deuinctos tenent, legibus & auctoritate & populi fauore armati magistratus. Sed nimium stultum esse ais, nocere tibi

vt profis aliis. estque insitum animantibus tuendæ vitæ studiū etiam cum aliena pernicie. Quid enim iustus faciet, si naufragio facto aliquis imbecillior viribus, tabulam occuparit? An peribit ipse ne iustitiam violet, an aliū tabula deturbabit, vt saluti consulat? Quid si acie suorum fusa, nactus aliquem fuerit ex intima plebe, adde vulneribus saucium equo insidentem: eum parcet vt ipse occidatur, an eiciet ex equo vt se periculo eripiat, & ad meliora tempora reipub. seruet? Stultus sit nisi id faciat iustus si destiterit. quem locum exequi licet quamlibet copiose. Sed nimirum qui ita disputant viam veritatis ignorant. atque cum cæteris animantibus propositum sit modo, vt vitam tueantur suam: nō considerant homini præterea humanæ societatis, sine qua viuere non potest, iura esse tuenda: quibus conseruandis salutis discrimen incurrat necesse est. cum sit præstantius bonum publicum bono cuiusquam priuato. Præterea qui ita disputant, ii morte hominem deleri putant, neque à rogo superesse aliquid, ex eaque persuasione is cum multis aliis error nascitur. Si enim post mortem nihil sumus, huic vitæ vel maxime consulendum fortassis esset: si autem superest vita melior, sapientis erit præsentia contemnere, quorum iactura immortalitate pensatur. Ergo vtraque de causa vir bonus & sapiens nullas suscipiet fraudes, nulli nocebit, vt maxime latere debeat: neque vitæ cupiditate turpitudinem admittet. Quod non solum nostris legibus sanctum est, sed etiam gentium moribus & prædicatione celebre. Themistocles Athenis in concione habere se fugato Xerxe dixit, consilium ad ampli-

ficandum vr̄bis imperium salutare : sed id tamen vulgari non oportere. Itaque dari arbitrum postulauit, cum quo rem totam communicaret. datus est Aristides excellenti probitatis & virtutis opinione. is postquam cognouit classẽ Lacædemonum (& erat cum illis amicitia) quoniam ad Gytheum subducta erat velle incendere, processit in publicam affirmavitque pro concione, Themistoclis consilium vtile quidem esse, minime tamen iustum videri. Euestigio multitudo quod æquum non esset, neque expedire quidem proclamauit: iussitque desistere. Tantus enim virtutis & honestatis splendor est, vt se etiam imperitorum oculis mentique ingerat, ne vnquam à iustitia vtilitatem secernendam iudicent, commodum ab honestate. Quid nos facere conueniat, quib. spes est immortalitatis proposita, quorum mentibus cœleste lumen affulsit? Si rapiatur quis, vexetur, exterminetur, egeat, auferatur manus, effodiantur oculi: viuet tamen virtus atque vigebit, neque suum præmium perdet, primum in præsentis suo decore contenta, in futuro deinde mercedem maiorem Deo iudice accipiet, apud quem certa probitati merces est.

C A P. XIII.

De fide.

Coniuncta cum iustitia fides est: neque esse iustus potest, qui fidem datam violare non dubitat. Ergo Princeps & ipse fidem colet, qua maxime subditorum fides astringitur. nunquam ex modo faller, ne prouocatus quidem aliena calliditate,

tate. sit in dictis constantia, veritas, fides: in quibus maius praesidium ponere debet quam in astutia. Et ministros omnes tum imperii, tum aulae, ut idem faciant, pro virili parte curare debet. Tempori servire, verbis simulare, aliud pectore tegere, fronte ostentare aliud, in turpissimis rebus ponere debet. Neque temere Romani fidem in Capitolio iunctam Ioui sacrauerunt: sed ut indicarent Ioui caram esse fidem, vindicare perfidiam, neque posse imperium sine fide stare regiae. Verum de Principis fide paulo plura superius dicta sunt: de magistratibus quales creari opus sit plura. Nunc quod est reliquum, quod agimus, hac disputatione persequamur. Quibus hominibus habenda sit fides, quibus arcana credenda, aut omnino pars aliqua rei publ. Dicam enim & repetam saepe, haud quaquam esse satis Principem omnes habere virtutes, fidem, constantiam, pudicitiam, continentiam. Sed esse circumspiciendum diligenter, ut in ea custodia rei publ. omnes ministros imperii, sociis civibus, & subditis praestet, domesticos maxime & libertos. Non est haec oratio mea huiusmodi, ut Principem velim durum in suos esse, aut nimis suspiciosum: neque nego multos apud Principem viros bonos esse posse. Sed nisi diligenter circumspiciat quantum cuique credendum, quibus nihil credendum sit, offendat saepe necesse erit. Multis simulationum involucris natura tegitur, falluntque vitia, quae virtutes imitantur. Multi amare videntur ex animo Principem, de republica esse solliciti, cum potius sui commodi causa simulent, fortunam Principis non officium consecretantes. obstat adulatio, blanditiam pessimum veri affectus venenum, sua cuique utilitas. Mihi quidem

dem permagnum videtur inuenire aliquem Principis potius amatorem, quam temporis. præsertim cum iidem priuos homines nullos ament fere nisi vitiis similes, Principem amare fingant. Sed si cuius fides longo tempore perspecta est, è magnis rebus explorata, nihil est quod illi credi non possit. Quod quibus iudiciis faciendum sit explicamus. Ac primum Persarum instituto placet linguam cuiusque dispicere, si arcana credita cum fide seruat, non metus, non spes, non vinum exprimit vocem. Neque enim magnam rem sustinere potest, cui tacere graue sit, cuius magnam facultatem voluit esse natura. Homini loquaci dicenda tacenda promenti, nihil me quidem arbitro, committendum erit. Multo minus ei qui se violatum à Principe putat, iniuriam pertulisse. vindictæ cupiditas acres stimulos habet. Iuliano Comiti irrogata iniuria quantas Hispaniæ clades attulit? Deinde, si quis fidem violauit quamuis prouocatus malo, ei quantum sit credendum Princeps dispiciat. mutationi assuetus animus nunquam quiescit. In quo genere quod Henricus Castellæ Rex cognomento Nothus filio consilium reliquit, imprimis memorabile est. Aderat morienti Ioannes Manricus Seguntinus Episcopus. eo interprete inter alia hoc filio mandatum mittit. In prouincia tria hominum genera versari, qui sibi, qui Petro Regi hosti suo, qui neutris adhæsisserent. Primis data beneficia conseruaret, honores, præmia. Sed ita fidei eorum credendum, vt perfidam leuitatemque vereretur. alteris satis tuto res communes posse commendari constanti hominibus ingenio, offensam officio compensaturis. fidem diligentia atque industria approbaturis. Postremos

stremos in officio contineret iurisdictione, legum
 cura: regni ne vllam partem attingerent, quippe
 priuata commoda publicæ salutis potiora semper
 habituri. Hoc Henrici consilium eo prudentius ac
 mirabilius, quod à communi sensu atque consue-
 tudine abhorrere videatur. Quod si Petri deserto-
 res in causa iudicio orbis & posteritatis laude pro-
 bata, haud satis fore fidos iudicauit, ei cuius erant
 partes secuti propter ingenii mobilitatem & incō-
 stantiam: quid de manifestis proditoribus senti-
 ret, qui nulla iusta de causa sed sua commoda secu-
 ti aut dolore vindicando, produnt quibus obstri-
 cti erant? & receptum ab omnibus est: proditorē
 exosum esse, eum etiam cuius proditio, quia est uti-
 lis, probatur. Quod multis exemplis explicari po-
 test. sed Alfonso Castellæ Rege eo nomine octa-
 uo, cum ætate minor arces à proceribus occupatas
 partem vi, partem voluntate ad ditionem reuoca-
 ret, in his Zuritam obsideret locis præruptis posi-
 tam, cuius radices Tagus amnis alluit: accidit vt
 Dominicus quidam arce egressus, qua de causa in-
 certum, sed in Regis tamen castris versaretur. is si
 operæ pretium sit, arcem se redacturum in Regis
 potestatem pollicetur. Re composita fugit in arcem
 rixa cum vno quopiam simulata. Lupus Arenius
 arcis præfectus fugituum quamuis famulum ad om-
 nia iura familiaria, vt ante facere consueuerat,
 cum admisisset: ab eo venturi securus obtruncatur,
 Arx continuo caelo Præfecto deditionem Regi fe-
 cit. Neque in milites, neque in tecta est sauitum.
 Dominico tantum oculi effossi. Clarum id in pro-
 ditores seueritatis exemplum fuit: tamen si vitæ ne-
 cessaria subsidia, ne fides data violari videretur,
 compe-

competenter tributa. Quæ tamen non multo post de geminato scelere glorianti, Regis iussu cum vita erepta sunt: Iustissima prodicionis ea & susceptæ p̄fidia vindicta. Nulla ergo desertoribus proditoribusue fides à Principe habeatur, si temp. salutem cupit. Ne avaris quidem & pecuniæ avidis, qui omnes vias redigendæ pecuniæ norunt, & eius causa in omni vita ingentes fraudes suscipiunt: Quotus enim quisque est tanta integritate, ad quem aurum non perumpat, quem non prosternant munera? quid ii facient qui natura aut moribus sunt in avaritiam proclives? Neq; avaritiam cauendam censeo, sed etiam omnia alia vitia. cuiuscumque enim probro obnoxius est, ea parte impugnari animus ac vinci potest. Ut credam nihil maioris rei tuto credi, nisi qui omni probitatis laude conspicuus sit, habeatque deliberatum ac fixum, nullam turpitudinem, nullû dedecus in omni vita suscipere, nullam libidinem, nullam ambitionem mala transuersam, non esse in victu cultuque profusum: vnde tota illa iactura patrimonii iactura ad rapinas deuoluenda, quæ magna labes vitæ & morum est, certè periculosæ. Alio qui Hispanos homines fidei constantia, præsertim erga suos Principes & rempublicam insignes esse, multa indicio sunt. neque vlla magis tetantis mari terraq; res perficimus, ipsi que orbis terrarum finibus imperium terminauimus, quam coniunctione animorum, morum integritate admirabili, atque constantia. Sed & ex superiorum temporum memoria illustria huius rei documenta exempla que extant: ex quibus pauca si attigero finem huic disputationi imponam. Vno tempore vixere, in Castella quidè Ansurus Vrracæ Reginae nutricius, in Lusitania

autem

autem Egas Alfonsi & ipse Lusitani Regis eo nomi-
 ne primi institutor, par hominum virtute præstans,
 neque minus opibus. Vterque arces suæ fidei credi-
 tas, Ansurus ab Alfonso Aragonio Rege, cui nu-
 psit Vrraca, Egas ab Alfonso Hispaniæ Imperato-
 re, mutatione temporum & quasi diminutione ca-
 pitis, sacramento soluti veris dominis reddidere,
 ille Alfonso Imperatori, Egas Alfonso primo Regi
 Lusitano. quo officio functi cum satisfacissent cæ-
 teris, sibi nõ satisfecerunt: neque quicuerunt prius-
 quam vltro ad veteres Principes venirent supplices
 laqueo gulam implicati, vt quando aliud non pote-
 rant, fidei datæ capitibus satisfacerent. Viros egre-
 gios, admirabilem fidem, vel ipsis quibus iniuriam
 fecisse videbãtur. Duo alii homines pari nobilitate
 posteriori tempore extiterunt: Alfonsus S. Lucife-
 ri regulus, qui ne Tariffam hostibus proderet, filiũ
 singulari in conspectu tulit, forte ab hostibus captũ
 gladio etiã de muro deiecto, si crudelis animis sen-
 tentia staret: mox ad prandiũ abiit. Edito autem re-
 pente vlulatu ad tetrum spectaculum occisi pueri,
 cum se repente è mensa proripuisset, clamoris causa
 cognita, sedatoque vultu, *Credebam*, inquit, *hostes in*
nuntiones penetrasse: coque dicto ad prandium re-
 liit. Garfias Gõmecius salutis anno millesimo du-
 centesimo sexagesimo secundo, aduersus Mauros
 missæ nuper Hispalis dolore in fines irruptione fa-
 ta arcemq; Cæsarianum, cui is erat Præfectus, ob-
 dentes amissis sociis omnibus ad vnũ, pugnãdi fi-
 em non ante fecit, quam hostes viri virtutem fi-
 emq; admirati laqueo iniecto, de muro vbi propu-
 nabat, præcipitem datũ cepere: capto humanita-
 tem omnẽ exhibuere, vulneribus etiam magna dili-
 gentia

gentia curatis. O magnam probitatis vim atque constantiæ, quæ ab immanibus etiam pectoribus exprimis humanitatem & laudem. Verum ante omnes Lusitani hominis fides mihi prædicanda videtur. Flectius is erat Sanctii Regis Capelli nomine Conimbricam obtinens. ea vrbs Sanctio fugato Alfonso eius fratre, qui ad procurationem regni Rom. Pont. consensu, & procerum voluntate euocatus erat, diuturna obsidione premebatur: & nunciata tamen is Sanctii morte non prius destitit, quam venia discedendi impetrata, aperto Toleti tumulto, vbi erat extinctus, claves vrbs in manus daret, his vltis verbis: *Quamdiu Rex viuere te indicabam, extrema omnia sum perpeffus: coris famẽ tolerari, fitim lotio: ciuium animos de deditioe agitatum ad malorum patientiam erexi. Quidquid à fideli & cõstanti homine atq; in tua verba iurato expectari debuit, præstiti. Mortuo, tua tibi vrbs clauibus traditis, quod supremum officium est, sacramento me solutum ciuibus & decessiff: te renunciabo: Alfonso frairi tuo ne amplius resistant, te concedente ero auctor. Viri fidem atque constantiam omnibus seculis prædicandam, propriam Lusitani generis & sanguinis laudem*

CAPVT XIV.

De pauperibus.

Perfectæ iustitiæ atque pietatis opus est, imbecillum atque egenorum inopiam subleuare, orphanos alere, succurrere iis qui egent auxilio. Præcipuum id inter Principis munera. Hic diuitiarum maximus & verillimus fructus est, non vti opibus ad propriam vnus voluptatem, sed ad multorum

torum

forum salutem : non ad præsentem suum fructum, sed ad iustitiam quæ sola non interit. Hoc est verum humanitatis officium, copiarum promptuarie benigne omnibus patefacere, quas Deus omnibus voluit esse communes. quippe terram cunctis proposuit, ut fruges, cibos promiscue animantium in usum funderet, rabida & furens auaritia diuina beneficia interceptit, sibi que vendicauit : propriaque fecit alimenta opesque cunctorum. Non ergo mirum si tantopere in diuinis libris, pauperum cura commendatur : si præcipimus ut saltem partem aliquam rei familiaris ; quæ in superuacua impenditur, ad meliora conuertas : si vnde equos emis, hinc captos redimas, vnde canes pascis, hinc pauperes alas, quæ inani cultu consumis, ea ad subleuandos egenos conuertas. Nunquam tam maligne terra fruges & necessaria suppeditat, ut non omnibus sufficiant, si cumuli frumenti & pecuniarum à potentioribus constructi, in commune ad alendos que nopès conferantur. Id enim Deus vult, id eius lege sancitum est : ut quando corrupta hominum natura, rerum diuisio necessario inuicta est, ne omnia pauci occupent, sed partem aliquam ad communes vsus conuertant. O quantum pauperum ilipotuit, quantis miseris succurri, eo quod in republ. male atque in vsus inanes consumitur, vestem pretiosam qua alitur superbia, cupedias quibus irritatur palatum, & noxiorum morborum causa existunt : quod in venaticis canibus & eorum alimenta infamitur, quod parasitis & allentatoribus latet. Ergo ut ad rem redeamus, quod Deo placet, id sit principi propositum, ne in republ. quosdam diuitiis & potentia crescere immensum sinat, ex-

tenuari, quod ex eo necesse est, supra modum aliter. Nam & diuites potentia corrumpuntur, cum sint pauci qui prosperam fortunam ferre possint, res secundas sustinere: & quot sunt inopes in reip. tot hostes habeat necesse est, præsertim sublata emergendi spe. Ac ut quidam verissime ait: *Homini potentiam quærenti egentissimus quisq; oportunitissimus: cui neque sua cara quippe quæ nulla sunt, & omnia cū pretio honesta videntur.* Placetque quod Plato ait, ut in artibus contingit, ut diuitiis & inopia deserantur, cum neque diues artem amplius exercere velit, partis copiis & otio contentus, neque inops possit, parandi instrumenta sublata propter indigentiam facultate. Ita in republica putat contingere, perperam geri cum copiis quidam redundant, alii extenuantur: ut præstet modum esse, & quandam in hoc genere mediocritatem. Multos extenuari in prouincia, bonis euerti graue sit, neque sine motu contingat. lupos scimus fame cogente irruisse in oppida, perdere aut perire necessitate obstinatos. quod aliis contingat animantibus, hominibus multo magis. Princeps ergo vectigalia populis moderata imperabit, commercio seruiet & agriculturæ, artes ut in pretio sint diligenter curabit. potentioribus magistratus aut procuraciones publicas ipsorum sumptu demandabit: ut specie honoris obiecta partem diuitiarum cogantur consumere. singulis eos annis in bellum producet, cogetque certum militum numerum armare, quasi hostis lacestat de finibus, aut bello vltro inferendo. Eo denique curas & cogitationes referat, ne vlli potentia nimium crescant: quod reip. noxium sit, illis exitiale. inuidiosa enim potentia est, multosque sci-

mus euerfos inuidia populari, vti in Roderico Daualo & Aluaro Luna consideramus, immensas o-
pes, ingentes principatus vtrique malo fuisse: nul-
laque maiori noxa confictis tantum de maiestate
criminibus concidisse. Atq; ea prima ratio sit inopia
succurrendi, subleuandi plebem. si copiosi effun-
dere cogantur quæ sine modo aceruarunt, ad plu-
res eæ copix pertinebunt: neq; decrit annona vlli,
quæ omnibus nascitur. Atq; vtinam, ô vtinam tan-
ta esset beneficentia ciuium, tanta liberalitas vt
quod nascentis ecclesiæ temporibus memoratur,
& inter Iudæos diuino præcepto susceptum erat,
nulli existerent in populo Christiano mendici, qui
porrecta ad stipem manu vitam miseram sustenta-
rent. multo illustrior nostræ professionis & gentis
facies esset. Sed quando nostri id mores non recipi-
unt in tanta præsertim gentium colluione, quan-
ta Christiana sacra populariter suscepit: quod pro-
ximū est, detur opera diligenter, vt ii de publico vi-
uant. Quod trifariam fortassis accidat. Primum si
antiquum institutum reuocetur in mores (quod ne-
scio cur fuerit antiquatum, nisi quod præclare san-
cita passim collabuntur, in peius nostri mores quo-
tidie ruunt) vt sacris templorū redditibus alantur e-
geni. quod si primis temporib. fieri poterat in tanta
cenuitate, cur modo non fiat, cum iam non magis
mole sua & vetustate quam copiis templa laborant
fatiscuntque? Reccaredus Rex cui inter Gothos
Principes gentis nostræ, Arii valania reiecta ad ca-
holicam religionem traductæ laus immortalis de-
betur, Gregorio Pontifici Maximo auri pondus &
recentas vestes misit in vsus pauperum ecclesiæ
Romanæ. nimirum quoniam egenos, templorum

reditus & vectigalia sacra sustentabant. Ego sane nunquam ea mente sim, vt putem conuenire rebus communibus, sacratio ordini opes à maioribus traditas detrahi. illud tamen contendo, saluberrimum fore, si p̄ his sacerdotibus administris curetur, vt ad meliores vsus magis antiquis consentaneos conferantur. & quis dubitat multo maiori fructu reipublicæ atque sacratio ordinis quam nunc fiat, in pauperum vsum collocari & quasi postliminio veris dominis restitui? Et vero quantus numerus pauperum iis reditibus ali poterat, populares eo grauissimo onere leuari, quod iam vix ferunt, plerisque è sacratio ordine luxu diffluentibus: vnde greges innumeri egenorum viuerent? Itaque nullis aliis hospitiiis ad alendos, curandos, excipiendos inopes & peregrinos esset opus, si eæ opes conuerterentur ad vus salutare. Quod si quibus locis tenues sunt templorum reditus, id fieri non possit: cur non tentaret id Princeps in præcipuis vrbibus Hispaniæ, vbi ingentes copix sacerdotum sunt: & superuacaneis impensis detractis, eas salubriter in pauperes consumi curaret? Vtrem de perata curationis vulnera, reipublicæ vetera carcinomata stylo amplius contrèctare, non vacat periculo & inuidia: locum indicate intento in fontes digito satis habeam. Admonere etiam non semel à Patribus recentiori memoria fuisse ad minuendam medicorum multitudinem excogitatum atque præceptum, vt vnaquæque ciuitas & oppidum suos inopes alat, ne tanta errorum turba sine fructu tota prouincia vegetetur, sine ope sine lare familiari. Ita certe duobus conciliis Turonicis sancitum inuenio. Quod si excuset aliquis regionum quarundam

sterilita-

sterilitatem, vnde examina inopum prodire est ne-
 cesse: temporum & annonæ caritatem, quibus mi-
 grate pauperes opus habent autum in moré ex aliis
 locis in alia, vbi saginæ maior facultas est: non ne-
 gabo suppetere graues difficultates rei perficiendæ.
 Sed quid vetat quodam temperamento tentate, an
 satius sit vt pauperes suos quæq; ciuitas alat de pu-
 blico: externis mendicis venia detur errandi, si qui
 nolint aut non possint domi manere, ea lege tamen,
 ne vltra triduum in eodem oppido commorari ex-
 ternis fas sit, nisi forte ea vita abdicata, alicui arti
 aut ministerio se velint addicere? Fortassis ea ratio
 multo tolerabilior erit, quam si iisdem locis vbi sunt
 nati, hæere semper quasi ad calamitatis scopulos
 cogantur. Atque hæc ratio si teneretur, quod sæpe
 tentatum est, sæpe intermissum, quominus hospi-
 tia generalia præsertim in præcipuis tota ditione vr-
 bibus constitui possint, nihil vetabit. Vt enim aunc
 res sunt, tanta mendicorū multitudine vaganti per
 vrbes & oppida, quæ ratio eos continendi miri pos-
 set? si numerus minuatur, maior facultas existet. ac
 præsertim velim annuos redditus designari, & con-
 titui vnde sumptuum pars certe aliqua toleretur.
 Alioqui quotidianis eleemosynis publice collectis
 non facile omnes inopes alantur, Quos tamen pro-
 erit in classes esse distinctos, ac vero si facultas ad-
 domiciliis etiam discretos. quod antiquis tem-
 poribus factum puto, & eius rei in legibus Caroli
 Magni vestigium aliquod inuenio. Sic Xenodochiū
 peregrinis hospitio excipiendis, Prochotrophium
 mendis pauperibus, Nosochomium ægrotis cu-
 randis, Orphanotrophium pupillis instituendis:
 & paterna cura & ope destituti vitis in tepestiuis

corrumpantur. Gerontochomium senibus alendis destinata domus. Bephtrophium denique, ubi expositi infantes datis nutricibus alantur ad iustam ætatem: ætas imbecilla & præsidio indigens conuenienti subsidio tegatur. Quæ essent omnia Christianæ pietatis officia cœlestibus grata, reipublicæ vniuersæ salutaria, verusq; & honestissimus vsus datarum à Deo diuitiarum.

C A P. XV.

De prudentia.

AD cætera ornamenta virtutum, quibus Princeps instructus esse debet, prudentiæ præsidium accedat, lumen præferens quod sequatur. Est enim prudentia vis animi in omnes partes prospicientis, ex præteriti memoria, instantia ordinantis, futura prouidentis, ex manifestis coniciantis arcana. Quod si priuatis difficile est in tanta rerum varietate, tam incertis hominum voluntatibus non offendere: quid summo rectori contingat, cuius prouidentia res publicæ & priuatæ continentur, & quasi in altissima specula constitutus, inde debet prospicere in omnes partes? quanta cautione opus habet, quantis viribus ingenii, ne magnitudine negotii obruatur: ne capiatur insidiis multorum ad sua commoda rapientium quæcunq; agunt & dicunt, ficta beneuolentiæ specie fallaces? Omnibus præcipere, multis placere, dissidentes voluntates constringere, atq; in pace & officio continere quantus labor? quam difficilis prouincia ita seueritatē cum benignitate miscere, vt neq; facilitas aliquid de au-

Autoritate detrahat, neque maiestate benevolentiam
subditorum animis minuatur? Eo amplius atten-
tio excitanda in re omnium maxima & difficillima
est, iuuandaque aliquot documentis industria. Ra-
tione plura & maiora efficit homo, quam vires eius
exiguæ patiantur. Quis ingens palatium magnis
cæmentis & molibus, vastis columnis ad culmen
usque perductum, crederet humanis viribus, qui
nesciret ratione potius & artificio, quam humeris
& lacertis fuisse factum? quæ incredibilia videban-
tur, ea sapientiæ præsidio præstantur. Omnino pru-
dentia, ingenio, usu, & præceptis paratur. Ingenium
quidem cælo datur, nulla arte: frustra que labor
fit: si Princeps tenui iudicio contingat, nullo acu-
mine. natura insita vitia quis euellat? quis muret in
contrarium? quæ tamè ferenda sunt ac dissimulan-
da. quo modo soli sterilitatem, pluuiarum inopiam
& cætera naturæ mala, sic Principum vitia toleran-
da: neque enim continua sunt, sed melioribus suc-
cedentibus pensantur. Deinde, non est continuo
desperandū. Sicut in arboribus & animantibus, sunt
quædam peruenientia sero ad maturitatē. Sunt de-
niq; quæ diligenti cultura opus habent. ipsa naturæ
vitia mitigantur recta institutione, frequenti usu &
præceptis castigantur, excitatur ingenium. nos in-
cepti desperatione concepta initio, medicinam fa-
cere non curamus, ingenio indulgere damus. Ve-
rum de hac re paulo plura superius dicta sunt. V-
nus certe multarum rerum Principi accedentibus
annis deesse non potest, quo potissimum pruden-
tia paratur: vix vt credam ingenium tam tardum
contingere posse, vt non expergiscatur tandem ac
liscaat quid factu opus sit: ex memoria præteriti

temporis & comparatione rerum, aut per se iudicare, aut ex erratis superioribus alieno consilio & iudicio obtemperare, quod si etiã acutissimis Principibus remedium salutare. Scite mihi Ioannes Lusitaniæ Rex eo nomine secũdus dixisse videtur. Imperium prudentes Principes accipere, aut facere commercio perpetuo hominum in omni sapientiæ parte præstantium, quales in aulis Principum ardentissimo ingenio versantur: & qui cum Principibus loquuntur, si accurata prudentique oratione, quæ dicunt seque iis vel maxime conantur probare. quod instar multarum præceptionum sit, secundum divinam opem, quam cœlestem lucem implorando debet is Salomonis exemplo castissimis precibus dies noctesque flagitare. Adiungat etiam librorum frequentem lectionem, historia præsertim quod Demetrius Phalereus Præceptum dedit Ptolemæo Philadelpho. ut quando aulici ad gratiam loquuntur, castigare errata nemo audeat: mutos certe magistros audiat sæpe salutaria monentes, legentis vitia in aliis accusantes. Sed & omnia quæ hactenus de singulis virtuibus & omnibus vitæ principalis officiis sunt dicta, ad prudentiam comparandam referri debent, cui cætera subserviunt: sine qua reliquæ vitæ partes iaceant in tenebris atq; in cœno necesse est. Verum ne hac quoque parte nostra disputatio defecta videatur, quædam proprie de prudentia adicienda præcepta sunt atq; diligentia Principis in re omnium grauiissima adiuuanda. Atq; illud imprimis frequenter inculcandum, ne Princeps quantauis prudentia, quancunque rerum usu sibi fidat. quod esset certe noxium: sed potius rebus gerendis prudentium virorum consilia requirat,

senten-

sententiam scisci etur, iudicium sequatur Multi ad gratiam loquuntur sat scio, vituperant quos odio habent: nihilque est in rebus humanis, quod periculo vacet: sed delectus consultorum tamen esse debet. Princeps si sui capitis sit, priuatos sapius affectus quam rationis momenta sequetur: aulicorum delationibus deceptus feretur in præcepta. ut si optio sit, tardo ingenio Principem malim, audiat modo, quam acuto & perspicaci si præfracto. Non sunt quidem in consilium adhibendi præsertim re deliberata, quorum tanta auctoritas sit, ut quod dixerint, senserint, iudicarint, factum opus sit. Verum id priuatis salutare consilium sit, in Principem vix cadat: siue quod in ea vigilia constitutus nihil præiudicatum afferre ad concilium debeat, auditis potius sententiis quod in rem sit statuere: siue quod Principi ea maiestate nemo quantauis auctoritate imponat necessitatem. libera ipsi diiudicatio in omni deliberatione relinquatur Ne quis tantum sibi atroget apud Principem cauendum est, ut aliquam reip. partem, nedum vniuersa de rep. consilia ad suum arbitrium renocet. *Indicium non magni Principis est (quod saepe reperã.) magnos habere aulicos.* Nam si quis suæ sortis & maiestatis oblitus liberius æquoq; sententiam dicet, dissimulandum arbitror nemo dicendi libertatem, ne stolidum quidem consilium luere debet. deerunt qui suadeant, si suasisse periculum afferat. Deinde commotæ multitudini repugnare non debet. instar torrentis est, obuia quæque subuertit, ad breue tamen tempus inflatur. ubi reuerentia excessit animis, ne Principi quidem parcunt. arte quadam componendi si fluctus sunt Dissimulandum tantisper, precibus concedendum

etiam aliquid meo iudicio aliquando. Sedato tumultu quorum præcipua noxa erit, vis irrogare supplicia nihil vetabit, sed carptim ac singulis: quod ad consensum multitudinis extenuandum saluberrimum remedium est. Othone Imperatore salutato Romæ, interfectoque Galba, militum arbitrio, qui imperium detulerant, vertebantur omnia ad supplicium poscebantur etiam innoxii, inter alios Martius Celsus Cos. designatus, cuius innocentia atque industriæ quasi malis artibus infensi erant. Eum Otho furentis multitudinis periculo, simulatione itæ vinciri iussum exemit. Qua æte recentiori memoria Carolus Salerni Princeps servatus est. Victus enim & captus à Rogerio Lauria in pugna navali Messanæ tenebatur. in ea urbe à Siculis capitis sententia damnatus est. Corradini necis exemplum ab eius patre Neapolitano Rege iniuria perempti, in eum vertere destinabant. Aragoniæ Regina custodiri iussum, consultoque Rege maiores pœnas daturum dictitans eripuit exitio. Ne vitia quidem vno impetu conuellenda sunt, præsertim si altas egerer radices. Assuetis vulgus libentius stat, etiam cum usus manifeste arguit: putrida vlcera sæpe manu contractata sæuiunt amplius, & medicas auersantur manus Impetus ergo furentis multitudinis arte potius quam vi aperta frangatur. Imo nunquam Princeps in republica conabitur, quod ciuibus probare non possit. siue bellum gerendum sit, siue vectigalia imperanda, siue noxii plectendi, multitudinis iudicium plerumque sequatur. neque enim vt corporibus sic animis vis afferatur. & debet Rex, nisi id nomen exuat, volentibus imperare. quod in imperio

perio tam late fuso præceptum saluberrimum sit. Suum cuique nationi iudicium est, id quoniam euelli non potest, Princeps sequatur: ne alienatis animis pacem turbari contingat. Sunt qui beneuolentia duciamant, sunt qui suppliciorum metu cedunt. non pauca gentes viros clarissimos etiam extrema exempla promeritos, legi subiici crudelle arbitrantur. Sapiens Princeps qui qua re putat iuari rempublicam posse quam provincialibus probari, ea vitur ad imperium gubernandum. Ad hæc præmio & pœna, metu & spe rempublicam quali quibusdam neruis contineri superius est dictum. De vtraque recum multa præcipi possint, admonere id satis habeam: curandum diligenter ne in subditorum animis ii affectus consumantur, alantur potius arte. Constat etiam metum non esse prorsus idoneum officii magistrum, necessarium tamen. In tanta enim colluione prauorum hominum, nisi metus contineat, inania omnia remedia erunt. Curandum præterea, vt maiora singuli timeant, quam quæ patiuntur in præsentia. natura enim metus infinita res est: dolendique modus quidam est, non timendi. nam dolemus quantum patitur, timemus quantum pati possumus. Nunquam ergo vim suam rector & potestatem exhaustiat vindicandis sceleribus. sed ita seueritatem benignitate temperet, vt maiores singulis & vniuersis terrores, quam pro præsentia conditione proponantur. ea tutissima ratio est ne à subditis contemnatur. nihil imbecillius crudelitate scilicet. Spem consumere contingat sane bifariam. beneficiis omnibus in vnum paucosve collatis, ita vt nihil

amplius

amplius sperent. quæ profusione præter alia incommoda, legnesi ad obsequia reddantur: cum hominibus spes magis moueat quam gratia. Deinde beneficia odio mutantur, sublatum cupiunt quasi creditorem, vnde nihil amplius sperant, accepta soluendo non sunt. Sint ergo dona frequentiora quam magna. sic enim maiorum spes stimulabit beneficiorum, & in officio vigilantes subditos faciet: neque exhaustetur liberalitatis fons, copiis omnibus & honoribus in vnum collatis. Sed neque e contrario spem exhaustire debet sublata alicui penitus spe emergendi. si cui ignoscendum putabit, quamuis supplicium pro merito, neque crimina ab eo facta credere ostendat, & ad gratiam relictum aditum. alioqui quædam beneficia odimus, meruisse mortem aut exilium fateri pudeat. Superest vt malitiam iniuriam accepisse videri, quam vitam, ita exclusa spe insidiis & proditori opportunitatem captabit: reipubl. aut Principis malo suum dolorem atque ignominiam cooperire studebit. In animis subditorum, quoad fieri poterit, benevolentiam excitare non desistat, bonis artibus popularis, vox illa tyranni est: *Oderint dum metuant*, vix vnquam Princeps aliquis populi inuidiam sustinuit. habitu & incessu & cultu modestiam præferat. Omnibus aut plurimis benefaciat. si qui petent, quod dare fas non est, spem tamen faciat, & voluntatem concedendi ostendat. blandis verbis compellet: atque illud caueat, ne à conspectu eius quisquam tristis abscedat. in summo imperio verborum acerbiter adiuungere grauissimum est. Iracundiæ frænos laxare priuatis turpe est, Principis rationes vehementer labefactat. Si aliquid negandum est, si seueritate vindicanda peccata

cata, per alios faciat. Ad castigandos populi mores,
 tumultum sedandum, commodum erit aliquando
 iudices seueros dare: quos iudicari prauitate per-
 functos officio, & ad examen vocatos, si quid in
 potestate deliquerint, seuerissime puniet: sic prau-
 tate profligata, studia nihilominus multitudinis
 erga Principem constabunt, blandi magistratus sæ-
 pe Principis inuidia peccant, teneri nonnunquam
 gracia. Sit animo fixum, nulla re tum Principes tum
 priuatos moueri magis quam utilitate: neque vlla
 forma fœdera putet, nullas amicitias, vnde nihil
 speratur commodi. Ea ergo spe cunctorum denin-
 ciat voluntates. id fidei stabilimentum tutissimum
 credat: vt sunt hominum ingenia. Sed & homines
 ignobiles nulla insigni virtute repente quasi tene-
 bris in lucem productos, ab obsequiis domesticis
 & aulae sordibus ad summos honores transferre, si-
 ne inuidia & animorum certe motu non contin-
 gat, quæ labes in Castella potissimum viguit Hen-
 rico Rege eius nominis quarto. Michachem Iran-
 tium equitum Magistrum creauit, Gometium So-
 lisium nobilissimum genere, tenui fortuna, vulgo
 Cacerium à patria dictum, aulae Procuratorem pri-
 mum, deinde militum suffragio Alcantaræ Magi-
 strum: Aluarum Gometium à commentariis mul-
 torum oppidorum possessione auxit, quales homi-
 nes, quali industria, quibus parentibus? Eruditioni
 quidem eximiæ, prudentiæ ac virtuti militari, nihil
 clausum esse, nihil denegari debet: arque vt in e-
 quis, tauris, & canibus propriam cuiusque virtutem
 & indolem potius quam stirpem considerare de-
 bet, qua ex familia, quibus parentibus. Sed gradi-
 bus quibusdam, meritis & industriae præmia exæ-
 quabit.

quabit. Præstantis virtutis in bello exemplum præ-
 namus. Quo tempore à Ferdinando Rege Sancto
 Hispalis obsessa tenebatur, Garfias Vargas civis
 Toletanus inlitæ virtutis magna & illustria docu-
 menta dedit. Ad ripam fluminis is & socius diuulsi
 à cæteris nescio quo contendebant: cum ecce septē
 Mauros equites conspiciunt. Socius cedendū mo-
 let, Garfias, si certa perniciēs sit, perstandum tamē
 affirmat: neque turpi fuga, ignauitæ ignominiam
 suscipiendam. Simul dilapso socio arma sumit. ho-
 stes cognito quis esset, certamine abstinēt. Pro-
 gressus aliquanto spatio erat, cum induendo galeā
 decidisse reticulum capitis animaduertit. iisdem
 vestigiis redit. miratur Rex, nam forte ex castris di-
 spiciebat, certamenque repetere putat. ille sumpto
 reticulo Maurisque in detrectandi certaminis con-
 silio perstantibus incolumis ad suos se refert. Eo
 maior gloria fuit, quod socius quis esset prodere,
 quamuis saepe rogatus semper recusauit. Accidit a-
 liquando vt Garfiam miles accusaret arcano, quasi
 vndantem clypeum alienæ familiæ insigne gesta-
 ret. Nulli patientius vituperationes ferunt, quam
 qui maxime probro carent. dissimulant in præsen-
 ti iram, deinde impetu à nostris in Triana (subur-
 bium id Hispalis est) munimenta facto, tam diu in
 certamine perstat, donec lapidum & telorum im-
 bre clypeo & armis concussis vix euadit. tum ad æ-
 mulum se tuto loco tenentem. *Insignia, inquit gen-
 tis merito nobis detrahis, qui his obiciamus periculis,
 tu cautior cum integra sunt.* Ille pudore suffusus culpā
 agnoscit, veniam petit. dat ille non inuitus conten-
 tione virtutis vltus iniuriam. Tali virtuti quocun-
 que ex genere sine offensione, contra magno po-
 puli

puli plausu opes dentur, honores & magistratus. Nunquam aduersus aliquem nullo crimine, nullo accusatore iudicis persona deposita ad vim dominationis conuertatur, quod est tyranni proprium. qui enim in alteram partem decernit inaudita causa, forma iudiciorum immutata, ius licet decernat, iniuriam tamen facit. Quo in genere Ferdinandi in ius vocati Regis exemplum memorabile plectendis Caruaialliis fratribus superius commemoratum est. Iacobi Aragonii Regis consilium, quod Alfonso Regi Sapienti genero suo dedit ad iudicere placet. Venerat is Burgos ad nuptias Ferdinandi Principis, nepotis sui honestandas. Ibi pro uita quæ imminebat, tempestate ex alienatione Castellæ procerum, Alfonso grauissimis verbis castigauit, deditque præcepta ut à subditis amari, quam timeri mallet. Reipublicæ salutem in ciuium beneuolentia esse, exitium in odio. Omnes regni ordines sibi conciliaret: certe Præsules & plebem imprimis completeretur, quos procerum insolentiæ opponeret. De nullo occulte supplicium sumeret, formidinis indicium, maiestatis dedecus. Ergo iudicum sententiis consentientibus atque suffragio, Princeps nefas putet secus de re proposita statuere, alioqui certam pestem, grauiam incōmoda denuncio, si iudicium suum aut alicorum sequatur. Flagitia prohibere potius debet, quàm vindicare, eo consilia, instituta, legesque referantur. Et est medicina præstantior quæ morbum prohibet, quam quæ sanat ægrum. In quo Persarum leges laudantur. Finis præcipiendi non sit, sed Princeps tamen ne minima quidē negligat, vnde maioris rei momentū existat. Quantulæ sunt guttæ? Sed

exiis tamen inflantur amnes, euertuntur vrbes. neglecta scintilla saepe incendium excitauit. Alioqui alta dissimulatione opus habebit; vt temp. administret, colligat ciuium beneuolentiam. mentiri & fallere nunquam Principi concedam: sed nisi consiliategere didicerit, omnibus etiam noxiis benignitatem ostentare, multis saepe difficultatibus implicabitur. Eo studio expeditionem saepe adornabit, classem instruet, delectus militares habebit. si res feret inferendi defendendive belli voluntate, sin minus ad excitandam suorum industriam, vicinorum Principum animos suspendendos, vires nouo sumptu debilitandas. Ipiis etiam, quos mittit legatos, consilia intima relabit. hallucinantes melius exequentur sui Principis mandata. Mediani viam sequi vitatis extremis sit saepe salutare, nisi tempora incidant, quibus in partem alteram sit necessario inclinandum. Multa huius exempla ex nostra historia peti possunt. neque Ihuu Iannem Castellæ Regem eo nomine primum magnis calamitatibus implicuit, quam quod petendo Lusitanix regno post loceri mortem, quodam temperamento inermis ipse praecessit, copiae militares longo intervallo sunt subsequutæ. & erat salutaris aut conueniens Lusitanos inuadere omnibus viribus: aut armis positis iure disceptare. illata arma hostes pararunt. mora se colligendi hostibus praebuit opportunitatem. Sed ex historia Romana, quo tempore Romanæ copiae ad furcas Caudinas à Samnitibus cinctæ indagine tenebantur, nulla euadendi spe, rogatus Pontius Samnites per legatos quid agendum videretur, dimittendos sine noxa censuit. eo consilio reprobato cenit denuo ad vnum perimendos

in altero Romanorum benevolentiam adiungere volebat, in altero hostium vires in multos annos debilitare. Confectum senio cum ceteri Samnites parum valere mente iudicarent, sub iugum missis Romanis copiis, hostes integris viribus in suam ipsorum perniciem ea ignominia irritant, atque inepti consilii pœnas breui dederunt, vanaq; ea lætitia euasit. In bello cauta potius consilia cum ratione probet, quam felicem temeritatem. Nihil à Principis rationibus magis alienum, quam reip. salutem in calum dare fortunæque permittere. Itaq; victorẽ aliquando supplicio vindicabit, si modum excessit: victum ducem subleuabit, si se caute & prudenter in pugna gesserit. Placetq; Carthaginensium ratio & mos in crucem agentium duces quamuis victoria par̃ta temerarios: quæ Lacedæmone quoq; seueritas viguit. Postremo instat omnium præceptionum sit, vt ita se Princeps in potestate gerat ac si precario data esset, neque hæreditaria neq; propria. Sic ager tutissimus: optimusq; Princeps erit. in tranquillitate summaq; pace de tempestate cogitet, ne repente exorta dormientem, incautumq; opprimat, feræ similem ferocis multitudinem credat: facile quamuis mansuefacta redit ad ingenium. equus indomitus est, incautum & sine regendi arte sefforem dorso excutiat. & est ea conditio regis potestatis, quod Aristoteles monuit, vt facilius dissoluatur cæteris principatum generibus, quoniam volentibus civibus constituta, volentibus imperat. Ergo suorum benevolentiam colligat, voluntates alliciat, offensas populi vitet, prohibeat iniuriam, det salutem, honores, præmia, opes quamplurimis largiatur. Ita deniq; se gerat, vt omnes intelligant, plus illi quam

suis singuli parentibus debere. In pace de bello cogitet: equos arma paret, arces ædificet, præsidia disponat: cum propinquis, cum longinquis fœdera iungat. ita pacem amplectatur, vt de belli cura & subsidiis nihil remittat vnquam. quo maiori solitudine erit, eo aget securior, æternaq; erit potestas. Et quoniam de conciliandis externis Principibus dictum est, id potius per legatos præstet, quam vti ipse ad colloquium accedat. quod vix vnquam sine offensione contingat. De qua re præstat Philippum Comineum audire, superioris quidem seculi Gallicum historicum, sed cum veteribus comparandum, ex Gallico meis verbis loquentem Latine *Stulte, inquit, pari potentia Principes faciunt, cū in colloquium conueniunt ipsi, decursis præsertim adolescentiis annis, iocisq; Lusibus, quibus ea ætas est dedita, emulatione succedente. neque sine periculo inuicem contingat neq; si id absit, opera pretium aliud sit, quam inuidia odiumq; maius. vt commodius sit controuersias inter Reges, & si quid aliud negotii est, per legatos viros prudē. componi. Multa me vsus docuit. ex iis quædam exēpla proferre commodum arbitror. Nulla prouincia in piorū natione maiori fœdere deuincta sunt, quam Gallia Castella, amicitia Regum cū Regibus, gentis cum gente omnibus execrationibus sãcita. ea amicitia freti Ludouicus Rex Gallia eo nomine undecimus, paulo post quã regniū insigne desumpsit. & Castella Rex Henricus ad fines vtriusq; prouinciæ conuenere. Henricus Fonterabã accessit, septus splēdidocomitatu. magnus D. Iacobi Magister, Toletanus Archiepiscopus sequebatur: ante alios Ledesmia Comes Henrico intimus. Rex Gallus ad D. Io. fanũ restitit, multis de more proceribus stipatus, pleriq; ex vtraq; gēte Baiona erant, primo aduētū rixati*

grauius. Affuit Regina Aragonia: cum Henrico lis e-
 rat de Stella, aliisque Vasconum oppidis Regis arbitrio
 permissa. Ad flumini quo ab Hispanis Gallia dirimuntur,
 citeriorem ripam semel aut secundo sunt collocati bre-
 uissime, quantum D. Iacobi Magistro & Toletano est
 visum. penes quos rerum arbitrium erat. Eo a Rege magnis
 culti officii sunt, ad D. Ioannis oppidum accedentes. Le-
 desma Comes auro intexto veli flumini transmisit, cui-
 us par, ocreae elegantes gemmisque distincta erant. Hen-
 ricus foeda facie, vestium forma ineleganti ingrataque
 Gallis. Rex noster vili cultu conspicuus, breui veste, ga-
 bero vulgari plumbea imagine assuta. Inde dieteria san-
 aequae cum Hispani sordes & auaritiam interpretarentur.
 sic nullo opere pretio conuentus solutus est, nisi quod
 inter virosque proceres ea conspirationes sunt factae, quibus
 Henricum ad mortem vexatum, desertum a suis & ad
 miseram conditionem redactum ipse vidi. Aragonie
 Regina pro Henrico, a Rege nostro pronunciatum uole-
 rat: tamen si bello Barcinonensi laborantibus inuit opem.
 excepit ex eo nouum inter Aragonios & Gallos bellum ad
 hanc diem sedecim iam annis continuatum. Ad alia est
 progrediendum. Carolo Burgundo annuente eius & Fri-
 derici Caesaris, qui nunc est superstes, Treueri colloquium
 fuit de rebus multis, ac nominatum de filiorum coniugio.
 Multis in ea urbe diebus consumptis Caesar haudqua-
 uam reueritus iura hospiti, Carolo in salutaris discessit,
 magno eius probro ignominiaque. a Germanis splendi-
 dus cultus, cum quo Dux venerat, magna impensa fa-
 raridebatur quasi superbia & arrogantia argumen-
 tum. ad ostentandas principatus opes comparatus. Bur-
 gundis Caesar ob vilem cultum exiguumque aere co-
 mitatum contemptui erat. Neque constitit in uicium
 rursusquam in bellum prorupit, quod ad Nonesum ge-

stum est. Eduardus Anglus cum Carolo Burgundo sororio in Atrebatibus ad D. Pauli fanum biduum modo fuit. visa refero. Regii in factiones scissi ad Carolum utriusque suas querelas detulerunt: Eo ad alteros magis propenso inuidiam creauit. Illud extitit congressus pretium. Eduardus ad regnum recuperandum, unde a Veruicensi Comite erat pulsus, milite, pecunia, nauibus est adiutus: neque commota semel inuidia sedata eo officio est: neque inier se amplius bene senserunt inuicem, neque locuti sunt bene. Vidi cum Comite Palatinum Rheni, Carolus Burgundus Bruxellis splendide acceptum plures dies benigne habuit. neque fructus alius extitit, quam mutua obrectatio. Germanos Burgundi quasi sordidos lectosque splendide stratos infrientes ocreis accusabant. Illi contra inuidia stimulati luxum Ducis & ostentationem vituperabant. Ergo neque inier se amarunt neque usui inuicem fuerunt amplius. Venit ad Carolum Sigismundus Austriacus. aderam ipse. Pfitenses, cum a Heluetis ueri non posset, centum millium florenorum pretio vendidit, superiori Burgundia coniunctos. Idem, pace cum ea gente facta ditionem recepit retento pretio, unde innumera mala Burgundo euenere. Interfui cum Rex & Eduardus Anglus ad Picenum oppidum prope Ambianos conuenerunt, de quo plura deinde dicenda sunt, sed positus quamuis inter eos Reges armis, non conqueuerunt tamen odia, neque que pacti sunt, magna ex parte prestiterunt. Sic ut consultius putem, ea Principes vitare colloquia, si saluam amicitiam cupiunt, fieri enim non potest, quin inter aulicos de prateritis sermo recurrat, non absq; molestia iurgisq;. Aliis splendidior sit cultus necesse est: inde ioci saleque lingua, moribus, institutisque discrepantibus eadem placere qui possint? Princeps alter altero honestiori facie, decentioriq; cultu est.

est illi predicari à multitudine iucundum est, vituperari ingratum alteri. dimisso hæc conuentu iactantur, primum occulte, deinde palam, Sin circulis. nihil enim ea arcanū est quod non efferatur in vulgus, prodeatq. Hæc Comineus.

CAPVT XVI.

De spectaculis.

Publicam ludorum insaniam, quæ spectacula nominantur, separata disputatione pro virili parte castigauimus: multisque argumentis & maiorum testimoniis confirmauimus, theatri licetiam, de qua potissimum laborandum est, nihil esse aliud quam officinam impudicitiae atque improbitatis: ubi omnis ætatis, sexus & conditionis homines depravantur: simulatque & ludicris actionibus ad vitia tera informantur. Admonentur enim quid facere possint, & inflammantur libidine, quæ aspectu maxime & auribus concitatur: puellæ præsertim, & iuuenes, quos intempestiuus voluptatibus infici graue est, atque reip. Christianæ exitiale malum. Quid enim continet scena, nisi virginum stupra, & mors prostituti pudoris fœminarum, lenonum artes, & que lenarum, ancillarum & seruorum fraudes versibus numerosis & ornatis explicata, sententiarum luminibus distincta, eoque tenacius memoriae adherentia, quarum rerum ignorantia multo commodior est? Histrionum impudici motus, gestus, fractæque in fœminarum modum voces, quibus impudicas mulieres imitantur, quid aliud nisi ad libidinem inflammant intuentes, per se ad

vitia satis proclives? An maior vlla corruptela morum excogitari possit? Quæ enim in scena per imaginem aguntur, peracta fabula cum risu commemorantur: sine pudore deinde fiunt, voluptatis cupiditate animum titillante: qui sunt veluti gradus ad suscipiendam prauitatem, cum sit facilis à iocis ad seria transitus. Recte enim atque sapienter Salomon, *Quasi per risum, inquit, stultus operatur scelus.* Turpia enim atque inhonesta factu dictuque dum ridemus, approbamus: suoque pondere prauitas identidem in peius trahit. Censeo ergo, moribus Christianis certissimam pestem affere theatri licentiam, nomini Christiano grauissimam ignominiam. Censeo Principi eam rem vel maxime curæ fore, ne aut ipse suo exemplo auctoritatem conciliet arti vanissimæ, si frequenter intersit spectaculis, audiatque libenter fabulas, præsertim quæ ab histrionibus venalibus exhibentur: & quoad fieri poterit, de tota prouincia exturbet eam prauitatē: neque concedat mores suorum ea turpitudine deprauari. Hoc nostrum votum est, destinataque sententia. Verum populi leuitas & peccantium multitudo, quasi moles quædam opponitur: tum auctoritas eorum qui communi errori patrocinantur. Est excusatio furoris multitudo insanorum. hoc quoque nomine praua nostra natura, quod vitii suis & cupiditatibus fauet: neque facile auelli se finit ab iis quæ cum voluptate suscipiuntur. cuius sumus natura cupidissimi. Usque adeo vt si quis vanitati resistat, ei vehementer irascatur populi multitudo. *Ille si publicus, inimicus, Augustinus ait, cui hæc felicitas displicet, quisquis eam auferre vel mutare tenterit: eum libera multitudo auertat ab auribus, euerat*

sedibus, auferat à uiuentibus. Excecat nimirum pra-
 ua consuetudo animos : & quæ passim fieri uide-
 mus , defendere conantur quidem licentiæ patro-
 ni, magni scilicet Theologi quasi iuri & æquitati
 consona, orio & litteris abutentes: quos redargue-
 re facile erit testimonio & auctoritate veterum
 Theologorum in hac re non discrepantium : à qui-
 bus discedere nostræ ætatis Theologos uelle non
 uramus. Has omnes simulatæ ueritatis præstigias
 detegere non erit difficile. multitudinem à furore
 erinere difficilium erit, nisi publica accesserit aucto-
 ritas quorum interest magistratum. Profecto cu-
 randum est, ut ea opinio publice suscipiatur, thea-
 tra, sane quibus obscæna argumenta tractantur,
 officinam vniuersæ improbitatis esse: qui concur-
 runt eo non secus facere quam qui ad ganeas, ad
 lutra, ad cædes, ad lupanaria. qui suscepti laboris
 fructus erit multo maximus. Erunt enim qui pra-
 uitate cognita desinant peccare, salutemque suam
 ut pi voluptate potioem habeant: neque prudentes
 & scientes in mortem ferantur furentes, rapi-
 ti & miserabiles. Illud certe omni cura præstandū,
 ut hæc natio perditorum hominum à templis pe-
 nitus exturberetur. quod Romanorum tempore fuisse
 aliquando factum, Tacitus libro quattodecimo
 his uerbis indicat. *Ac nemodicaquidē studia plebis ex-
 curre, quia redditi quāquam scena pantomimi, certa-
 minibus s. cris prohibebātur.* Qua ergo fronte histrio-
 nes de foro raptos è publicis diuersioris in templum
 Christiani inducent, ut per eos sacra festorum læ-
 titia augeatur? Aut qui conueniat, uti Augustinus
 contra antiquos Romanos ait, histriones ignomi-
 dia notare, atque in infamium numero ponere,

per quos diuinus cultus honestatur? cur à sacris ordinibus repellantur, quod ecclesiasticæ leges sanciant, quorum opera dies festi & cœlestium celebritates illustrant? Sed obiciis fortasse, eos in templis non in turpibus argumentis versari, sed sacras historias referre. quod utinam verum esset, & non potius ad mouendum populi risum, obscœnissima quæque actarent. Et est acerbū negare non posse quod sit turpe confiteri. Scimus sæpe in sanctissimis templis inter fabula actus, chori ad instar adulterorum furta, amores turpes recitari. vt honestissimus quisque ea spectacula vitare debeat, si decori & pudori consultum velit. Et putabimus tamen quæ à modestis hominibus fugiuntur, ea cœlestibus esse gratata? Ego crediderim potius quasi lodes & religionis ludibria, hos omnes ludos à sanctissimis templis esse exterminandos. ac imprimis publicos histriones, qui cum turpi vita sint, religionē fœdare potius sua ipsorum ignominia videntur: & affueti turpibus, etiam in sanctissimis locis odorē, quo imbuti sunt, ore, oculis & toto corpore exhalant. ac nescio an aliquando fabulam agant, quin verba turpia, vel imprudentibus sæpe excidant: & hos tamen contendentes diuinis celebritatibus adhibere? Sed fac, quod nunquam accidisse probabis, histriones seuera aliqua lege restrictos, intra modestiæ fines contineri posse, ac sacras tantum historias cum dignitate referre: contendendo non minus eum morem cum religionis sanctitate pugnare, neque minus dedecus reip. afferre. Qui enim conueniat ab hominibus turpibus Diuorum res gestas referri, eosque Francisci, Dominici, Magdalena, Apostolorum, ipsius etiã Christi personas repræ-

repræsentare? An non id sit cœlum terræ, aut cœ-
no potius, sacra profanis miscere? imagines in tem-
plis magna honestate depingi cauetur, & impudi-
cam fœminam Mariæ aut Catharinæ, probrosum
hominem Augustini, aut Antonii personam susti-
nere patiamur? Quod Arnobius certe, & antiqui-
or Tertullianus ab antiquis factitatum accusant:
ignominiosos homines in scœna sanctissimorum
Deorum personas inducere. *Nōne violatur maiestas*
(Tertullianus ait) & diuinitas constupratur laudati-
buz vobis? Quæ verba ad nostros mores transferas
licet, atque in antiquis interpreteris, nostrorum li-
centiam & turpitudinem accusari. Itaque si duorum
optio danda esset, mallet ab histrionibus profanas
fabulas agi, quam sacras historias: quoniam cum
decore, ac honestate eos facere non posse, persua-
sum plane habeo: tum ob eorum vilitatem & de-
decus, tum ob fœdissimos mores, paremque acti-
onum leuitatem & turpitudinem. Et ipse cogita-
bam in templis, festisque Diuorum omnia ad pie-
tatem & modestiam comparanda esse, quibus re-
bus animus excitatur ad religionem & ad rerum
diuinarum contemplationem, iis communiter &
priuatim vacandum esse. Risus, plausus, clamores
an id præstent, per se quisque considerabit. Sequi-
tur prauitas alia, neque minor superiori, neque mi-
nus deuitanda. Mulieres excellenti pulchritudi-
ne, eximia actionum venustate & gratia inducun-
tur in theatrum; quod maximum est incitamentum
libidinis, & ad corrumpendos homines pouissimum
valet. *Deus enim (uti Basilus ait libro de virginitate)*
cum cōderet animantes in vtrumq; sexum distinctas, œ-
strū mutua cupiditatis inseruit, inter homines maxime,

qua se inuicem appetent, maiorem multo in viro: quam
 suam feminam de eius latere formatam diligit ut pro-
 prium membrum, & ad eam toto impetu rapitur. Sic fe-
 mina in se quandam virtutem habet, miramque potestatem
 trahendi ad se virum: non secus ac magnes, cum ipse non
 moueatur, ferrum ad se rapit. Contra hanc potissimum
 cupiditatem pugnare debent, quicumque pudici-
 tiam dignitatem consequi student, nunquam inter-
 rupto usque ad vitæ finem certamine. Quod an il-
 li faciant, qui tanto studio ad theatra concutunt, pi-
 us & modestus lector secum ipse consideret. Enim-
 vero cum histriones studia omnia lucro metiantur,
 ut multitudinem alliciant, quam non ignorant
 aspectu mulierum, & auditu maxime capi, omnes
 fraudes suscipiunt, nulla honestatis cura: usque eo
 ut in templa etiam turpes has mulierculas indi-
 cant: quod his annis non semel factitatum est, ne-
 que vno loco in Hispania, quod horrescunt audire
 aures, de quibus rebus egerint pudet, pigetque di-
 cere. Et est Principum munus resistere leuitati mul-
 titudinis, & perditorum hominum temeritati. Non
 ignoramus antiquis temporibus mulieres in scenas
 fuisse inuectas, quas insigni impudentia corpora
 etiam nudasse, omnemque ætatem obiecta specie
 libidinis expugnasse passim atque corrupisse, sua
 quoque ætate Chrysostronus multis locis accusat.
 Nudas quidem in nostra theatra mulieres prodire
 non arbitror. tamen nonnunquam in ipsa actio-
 ne nudari audiebam, certe tenuissimis vestibus in-
 dutas prodire, quibus membra omnia figurantur,
 ac ferme subiiciuntur oculis. Mulieris autem aspe-
 ctu pulchræ & ornatae, præterea gestus & verba
 in molliorem fracta adiungentis, quid potentius
 esse

esse possit ad illiciendas animas, atque in sempiternam mortem impellendas, inflammandasque libidine ego sane non video. Vincit officium linguæ periculi magnitudo: eo amplius quod hæc etiam turpitas suos patronos habet, non quosuis de populo, sed viros eruditionis & modestiæ opinione præstantes. Aiunt enim aut comœdias in vniuersam abdicandas, aut mulieres inducendas in theatrum, quod maius periculum immineat si pueri substituantur in veste muliebri & ornatu: quo aspectu ad præposteram ac nefariam libidinem populus sollicitetur. Nimirum velamen malitiæ quarunt, aliud agunt, aliud agere videri volunt. Hispanorum nationi suspicio criminis imponitur, à quo natura abhorret (paucos excipio) & nos in provinciis quibus id malum viget, scimus sæpe pueros in scenam prodiisse sine periculo: varia sq; personas vt res se dabat, cum dignitate, elegantiaq; actitasse. Cupiditas autem muliebris sexus latius patet, maioresq; multo impetus habet, non solum in corruptissimis hominibus & prauis, quales sunt qui pueros amoribus indulgent, sed in aliis etiam viris aliqua probitatis & modestiæ laude conspicuis. Mitto q; scemina scenicæ, quæ histriones consecrantur & adiuuant, forma sunt venali: siue quod tot viris procacibus & otiosis circumseptæ, miraculi instar esset, si pudice viuerent: & ex turpi quaestu plerumque raptæ, posito amplius in teatro pudore ad ingenium redeunt. Ita vulgato inter plures corpore omnibus exitium afferunt, inuenes otiosi & perditii (quorum magnus numerus vbiq; est) eo aspectu concitati feruntur præcipites: vnde rixæ graues, vulnera & cædes, contemptus parentum, &

rei familiaris præ amore earum muliercularū. Quæ probra & similia multa alia, qui digna non putat quæ omni studio auertantur, ferreus sit, & communi hominum cæterorum sensu, rationeque destitutus. Censeo præterea nullam certam sedem histrionibus extruendam publice, domum aut theatrum, quam lucri parte locatam vnde inopes alantur, aut quod in alias publicas vtilitates impendatur: ea enim species obtenditur ab iis qui contra statuunt. Primum enim factò theatro occasio manifesta præbetur honesta conditione viris & fœminis inter se libere conueniendi, præsertim domus aut theatri magistro venali. nam qui emit magno, vendat necesse est omnem licentiam, quæ ab illo flagitare homines perdituri poterunt: fietque ex theatro lupanar multo exitius quam alia. Deinde frequentiores ludi erunt perpetua sede publice designata, quam omnino sit opus. Alliciet loci opportunitas ad ludendum & spectandum, & præfectus cum magno eam sedem conduxerit, histriones vndique conquiret, nullumque diem elabi sine ludo patietur: quin potius diebus noctes continuabit, quanta cum perturbacione reipubl. dicere non est necesse. Quis enim iuuenes auellat ab ea vanitate? opifices & agrestes relicto opere quotidiano concurrent. famuli heros contemnent, fœminæ viros & familiam præ cupiditate spectandi: quod scimus hoc etiã tempore ex parte contingere. Præterea histrionum numero extracto certe theatro per vrbes & oppida, immensum augebitur pondus iners atque inutile, cum sint eneruati voluptatibus. nam & lucri auiditas excitabit multos, neque nisi magno numero poterunt tam multis theatris satisfacere.

facere. Postremo num iuvenes ex his priuilegiis & bacchanalibus, aut strenuos milites, aut bonos senatores fore credimus? Discent illi quidem ea inspectione amare: armorum pondus, alias molestias sustinere non poterunt: cum totos dies residere in theatris conlueuerint: quo tempore aut equos calcaribus incitare & flectere potuissent, aut alia ratione vires corporis exercere, aut certe pacis artes commentari. Scimus Romæ primum ex lapide theatrum à Gneio Pompeio fuisse extructum: nam antea scena ad tempus ex materia facta utebantur, tanta ex eo opere populi gratia, vt Magni cognomen ex ea fabrica accesserit. Id fuit multitudinis iudicium, quæ paleæ instar leuissimæ in omnes partes circumfertur: nam prudentiorum magnæ partis reprehensionem incurrit, vnde laudem captabat. Sic docet Tacitus libro quattodecimo, productis etiam in vtramque partem probandi & improbandi theatra argumentis. vt quod in ea temporum face & morum labe dubitatum est, nobis pro certa lege esse debeat, nequaquam populi Christiani moribus & sanctitati conuenire, vt per vrbes & oppida, certa perpetuaque sedes histrionibus decur. Scimus læpe à Censoribus Romæ euerfa theatra nihilominus, quasi morum certissimam à lasciuia labem. & erit in populo Christiano, hac professione, qui restituenda contendat? Ad hæc: *Suscepta Christi religione per omnes pene ciuitates cadunt theatra, vti Augustinus ait cauee turpitudinũ & publica professiones flagitiorum: & nos ea instauranda contendamus.* Vincit rei indignitas orationis facultatem. Neque excuses, nostra theatra non esse conferenda cum antiquis, neque maiestate operis, neque

que ludorum apparatu. Turpitudinem loci accusamus, non structuræ modum, riuus tenuis, naturâ continet fontis vnde manat: fureulus arboris vnde excisus est, succum habet. Nam si magno vectigali; sublato theatro rempubl. priuari accuses, risum tenere nō potero: neq; enim tanti lucrum esse debet, vt mores populi & religio negligatur: neq; deerunt aliunde rationes, si theatra repudiemus, ad egenorum inopiam subleuandam. Et mihi qui secus statuunt, Magni Pompeii factum imitari velle videntur. is enim vt reprehensionē euaderet, quasi theatro constituto turpitudinis scholam aperuisset, Veneris templo theatrū quasi appendicem adiunxit, religionis sanctitate nouam structurâ velaturus. nimirum verebatur ne aliquando memoriæ suæ censoria ignominia accederet, quasi arcem omnium turpitudinum struxisset, vti Tertullianus ait. Ergo Pompeii imitatione cum templis, aut hospitibus pauperum, theatrum iungatur, quo maius lucrū sit, honestius susceptæ improbitatis velamen. Censeo ergo cum multis, fore è republica, si histriones pretio venales penitus remoueantur. Omnes enim pecuniæ vias norunt, & pecuniæ causa omnes turpitudines suscipiunt, instillantq; aliis: quæstuaria arte exhauriunt pecunias, & veluti sopitis voluptate sensibus latentem extorquent, quas non minori turpitudine insumant: otio & delidia vt torpeant ciues efficiunt: quæ omnium vitiorum radix est. Vitiis omnibus & fraudibus viam muniunt, libidine maxime, quæ auribus & oculis suscipitur. Diuinum cultum imminuunt diebus festis, cum vacandum esset rebus diuinis, populo ad spectacula attracto: quæ peccatis omnibus piaculis procuranda videbatur. Quod

si non obtinemus ut ludi scenici penitus amoveantur, & placet nihilominus eam oblectationē populis dare: quod ius & æquitas postulare videtur, impetrare certe cupimus, ut delectus aliquis sit, neque promiscue licentia quidvis agendi histrionibus cōcedatur: sed legibus certis circumscribantur & finibus, quos nemo impune transgrediatur. Tametsi nullis legibus putabam furorem hunc satis frænari. prudenter quidam *O here*, inquit, *quæ res nec modum habet neque consilium, ratione, modoq; tractari non vult.* Sequamur tamen Platonis institutum, qui poetarum carminibus examinãdis præfici sanxit viros prudentes non minores quinquaginta annis. eorum iudicio quæcunq; agenda erunt fabulæ examinentur. ipsi etiam intermedii actus, quibus maior turpitudō inesse solet, mulieres in theatra inducere nefas esto. theatrum nusquam publice constituatur. Diebus festis (vtri antiquis legibus sancitum meminimus) ludi scenici ne exhibeantur, ne temporibus quidem ieiunii Christiani. quid enim commercii squalori cum theatri risu, plausuq;? A templis & sanctorum, quicum Christo in cælo regnant, ac omnino diuinis celebritatibus amoveantur: ac præsertim ii modi & gestus, quibus turpitudō in memoriam reuocatur, & ferme oculis subiicitur: quæ sunt vulnera religionis nostræ. probra, monstraq; immania: Hispanorum nationis dedecora, a deo fœda ut stylus cōrrectare vereatur, suoq; se fœtore tueri hoc genus mali videatur. Postremo quoad fieri poterit minori ætate pueri & puellæ arceantur ab iis spectaculis, ne à tenoris reipublicæ seminarium vitiis inficiatur, quæ grauissima pestis est. Adsint inspectores publice designati, viri pii & prudentia-

prudentes : quibus cura sit vt turpitudine omnia moueatur, & potestas coercendi pœna si quis se petulantiter gesserit. Deniquè populus intelligat hifiones non probari à republica, sed populi oblectationi atque importunis precibus dari: quæ cum non potest quæ sunt meliora obtinere, solet aliquando minora mala tolerare, & populi leuitati aliquid concedere.

C A P. XVII.

Multas in vna prouincia esse religiones non est verum.

Multa de prudentia Principis dicta sunt superiori disputatione, sed summum tamen & maximum sapientis Principis officium, præceptumque saluberrimum est; cuncta ad pacem consilia referre, rem publicam à belli malis præstare. Quid enim pace pulchrius? Quid tetrius bello? Pacem appetunt omnes, eaque gaudent quasi bonorum omnium fonte: bellum auersantur quasi summum malum. Belli nomine mala omnia, pacis appellatione bonorum copiam solemus significare. Vnde illa frequens Hebræis salutationis forma, qua pacem quibus bene volumus, precamur. Contra Romanum, qui tristissima nunciaret, eum bellum denunciare veteri prouerbio affirmabant. Pacem Græci pingebant manibus gestantem puerum Plutum diuitiarum præsidem cum spicis lauro, & rosa, redimito capite: significantes cum pace diuitias parari, & vitæ studia efflorescere. Bellum ipsum etsi paci aduersatur, ad pacem referri debet: alioqui temere

temere ambitioseque suscipiatur. Quid enim flagitiosius quam dominandi cupiditate, aut laudis & gloriæ ambitione, nulla præterea necessitudine humani generis tranquillitatem turbare, orbi vastitatem afferre? Quare à Græcis olim Pallas oliua coronata pingebatur. In diuinis litteris filios Israhel legimus, mente pacifica solitos ad bellum procedere: nimirum inter cædes & vulneta & cadauera prostratorum nihil aliud quam de pace cogitantes: quod enim sanitas est in corpore animantis, id in republica est pax: & quemadmodum sæpe medicinam faciendo, corpusque debilitando recta valetudo quæritur: sic cum diligenter & accurate pacem tenendam iudicatum sit, concedimus tamen aliquando temp. armis concuti, omnia solum decorum agitari: quo profligatis grauioris mali causis, pax solida & firma quærat. Paci autem nihil magis aduersatur, quam si in eadem republica, vrbe aut prouincia vna plures religiones sint. Quod si recentes multarum vrbiū atque prouinciarū clades, quam sit exitiale religionis dissidium non docerent, quæ in auribus & ante oculos versantur: si nulla huius mali ex veteri memoria exempla constarent, quæ passim tamen occurrunt: communis omnium sensus & ratio ipsa declarat, nil magis dissoluendo rempublicam esse, q̄ vbi non patrio, sed externo ritu sacrificatur. Est enim religio humanæ societatis vinculum, cuius sanctitate fœdera, commercia, societatesq; sanciantur. Ex Deo enim orti ad Deum redimus per religionē, atq; in eo vniuersi conquiescimus: non secus atq; ad orbis medium lineæ omnes, radiiq; copulantur. Quæ autem communio & societas inter eos esse potest, qui non ad

eundem Deum certe non eadem cæremonia cultuque recurrunt? cum alii alios ut impios auerſentur: iisq; violandis diuinum numen promereri ſibi perſuadeant. Prudenter Romanæ eloquentiæ patrens, *Amicitia*, inquit, *eſt rerum humanarū & diuinarum cum beneuolentia & caritate conſenſio*. Quare qui rebus humanis conſentiunt, diuinis diſſentiunt: eorum amicitia claudicat potiori ex parte neceſſe eſt: atque inter quos amicos rerum diuinarum conſenſio non eſt, neque humanarum plena erit & vera. Nulla ſanguinis propinquitas, nulla morum ſimilitudo, vita genus aut patria tantum conſtringunt voluntates beneuolentia, quam una religionis diuerſitas labefactat: neque vlla fœdera tam ſancto iure vallata eſſe poſſant, quæ non diſturbentur facilis, ſi diuerſæ de diuinitate opiniones ſuſcipiantur. Nihil fallacius, nihil violentius, quam vbi diuinum numen ſeditioni prætenditur, pars enim impone ſibi peccare videretur excuſante conſcientia: cætericoercere petulantiam non audent, primum ſubente metu ne fraudibus vindicandis diuini iuris aliquid admiſtum violeretur. Deinde exacerbatas voluntatibus, vbi malum ſemel inualuit, ſi ſi ipſi in parentes exurgunt: nullam fratribus humanitatem exhibent illiſdem parentibus nati. Omnia dolis ſanguine, cædeque propinquorum redundare neceſſe eſt. diſcordia, ciuili ſanguine imbuta homines reddit immanes, ipſoque naturæ ſentus ſpoliat. Eſt enim religionis amor cæteris affectibus potentior. repugnantibus aliis grauiffimæ tempeſtates concitantur nullo cognationis reſpectu, ne magiſtratuū quidem reuerentia nam vbi diuerſa opinio mentem occupauit, id maxime veremur admittere,

per quod salutem speramus. vim inferentes, atque eam persuasionem coercere satagentes; ut impios cœloque inuisos detestamur. Hoc cum eadem non intelligeret, nihil æque dissociando mutuam caritatem, serendis litibus inter homines esse, quam religionis dissidium: varios olim cultus toto orbe disseminavit: ne mortales coirent amplius in eandem societatem, & coalescerent in vñ corpus seculum quam ceteræ animantes ob naturæ communionem amicæ inter se. neque modo quietum singularum ciuitatum & provinciarum statum nouis opinionibus, nouisque sacrorum ritibus sollicitare desistit, atque in nostris ruinis insulserat: quæ inuidia obstrum genus prosequitur. Scisso cum Iudæorum regno, Ieroboamus magna præuinciarum parte occupata, metuque sollicitante ne subditi noui principatus pertesi, Davidisque & Salomonis beneficiorum memores ad eorum posteros imperium reuocarent, nouo cultu inuecto, duobusque vitulis excitatis effecit, ne publicus populi consensus amplius constaret: certus in vnam regni formam nunquam consenturos, quorum animi & sententiæ de religione discrepant. Sic in Ægypto conuigisse constat, Rege Sethone defuncto in duodecim nomos, seu præfecturas totidem & regulos præuinciam abisse: eorum quemque diuersa sacra; novosque Deos excogitasse (vnde Ægyptiis tanta Deorum multitudo, ut pene omnes animantes consecrarent.) providebant: nimirum ne rursus in vnum Regem, caputque vnum vniuersa præuincia consecraret. Contra Moses, quæ erat sapientia, ad fundandam suæ gentis felicitatem, legesque & iudicia sancienda, imprimis pertinere iudicauit sacrorum ritus &

cæremonias sancire. Quod illi cum cæteris legisla-
 toribus, qui postea sunt consecuti in variis orbis
 partibus, commune fuit. Illud proprium, concor-
 diam perseuerare diu non posse persuasus, si opi-
 nionibus de rebus diuinis populus variaret, prius-
 quam leges scriberet, quid in omni tempore senti-
 endum, credendumq; esset de Deo, de orbis con-
 ditione, de felici hominum statu atq; de lapsu per
 peccatum constituit. Prouidebat nimirum, ne no-
 uis opinionibus enatis pax publica & tranquillitas
 turbaretur, vnde in omnia mala is populus præcep-
 sit. Verum quo maior lux sit, singulas reipub. par-
 tes consideremus. Regum, Sacerdotum, nobili-
 tatis & populi rationes ita proculdubio labefactatú
 veteri religione mota, nouis opinionibus natis. Re-
 ges quidem infinitis difficultatibus ea libertate im-
 plicari quis non videat, non fateatur? Finge duas
 in vna prouincia, aut ciuitate eadem vigere religio-
 nes, nobilium fauore, ferroque populi armatas,
 numero sectatorum non impares. quid Princeps
 faciet? quo se vertet? quam rationem administra-
 dæ reipublicæ explicabit? An consiliis regere po-
 pulos, legibus astringere, emendare iudiciis pos-
 sit? si quod propemodum necesse est, aut altera aut
 vtraq; factio reculat obtemperare? Si vni parti fa-
 uerit, alios sentiet alienatos: quos vt suspectos, at-
 que infideles me quidem arbitro à reipub: admini-
 stratione, & militiæ muneribus arcebit ne armis,
 auctoritate, gratiaq; ad reipublicæ euersionē abu-
 tãtur. quæ cautio necessario quamuis suscepta, ma-
 gnã illis molestiã pariet: in republica, in qua na-
 ti sunt à publicis honoribus excludi, idque religio-
 nis susceptæ merito, quam verissimam existima-
 bunt.

bunt. Sed tantisper tamen dissimulabunt dolorem, dum opportuna occasio sese dabit collectum indignationis virus in publicam perniciem effundendi. quod maiori impetu facient quo se diutius continuerunt. Ac primum inter se conspirabunt, vt salutem tueantur contra vires factionis aduersæ. Vbi satis vitium erit, religionis libertatem à Principe extorquebunt: precibus minas adiungent. id si successerit, superbia mox elati, correptisq; armis feroces in remp. impetū dabunt. Si vicerit, oppressos aduersarios, bonisq; euersos finibus deturbabunt. Deinde Regem suorum præfido nudatum, atque in potestatem redactum, aut ad suam traducunt religionem, aut de gradu deiectum cæsumq; imperio spoliabunt. Quæ omnia connexa inter sese esse, atq; alia ex aliis apta & colligata, secunda primis, posteriora mediis respondere, nostri nos temporis calamitates docuere. Si vtrisque fauere simulabit, vtrisque suspectus erit: mediumq; se gerendo à neutris inibit gratiam, omnium odia, & acerbitatem commouebit: atq; ad instar aquæ tepesfactæ, quia neq; calida est, neq; frigida, sed ex vtroq; temperata, cunctorum ingratus stomacho à cunctis pariter repudiabitur: & vtramque sellam occupare satagens, ab vtraq; pariter ad terram cadet. Nam vtrique factioni satisfacere qui possit in tanta rerum & voluntatum colluione? Ne tyranni quidem, quibus expedire populum esse scissum, superius est dictum, in religionis dissidio rationes gubernandi, continendiq; populos explicare satis possint. Tentauit id quidem Iustinianus Imperator, non minus militari laude, quam ciuili prudentia clarus. Eutychis enim secta Constantinopoli grassante, altio-

resque radices agente, quam ut extirpari facile posset, ipse catholicam religionem tenuit, vxori Theodoræ permittit Eutyichis tenere, seu simulare vāsianam, ne vtrique factioni præsidium in aula deesse videretur scilicet, damnato exemplo. quod tamen nostræ ætate consilium quidam Principes imitauerunt. Atque illis quidem, si humana tantum spectes, non incommode cecidit, pacato ad vitæ exitum imperio, prolatis finibus, Africa atque Italia receptis: quod quassatum, atque ruinæ proximum erat, superiorum Cæsarum culpa videlicet. Ac præsertim Zenonis & Anastasii, qui proxime Romanam rempublicam tenuerunt, Henotico, hoc est, lege de promiscua religionis libertate, magnæ clades funestæ sacerdotum cædes consecutæ sunt: & orientis maxime ecclesiæ ferme ad exitium conturbatæ. Quanto melius & sapientius Iouinianus, ad quem cum summa militum voluntate in suprema rerum difficultate hostibus à tergo à fronte insultantibus post Iuliani Apostatæ cædē, imperium fuisset delatum, præcise negauit se qui Christianus esset, religione non Christianis imperare posse. Vocem immortalis laude, ipsoque orbis imperio dignissimam. sunt enim Principis partes, rempublicam prudentia regere, fundare legibus, consiliis ducere ad id quod opus est factu. subditorum autem munus est imperio parere, sequi quæ ducit gubernator: vnde contentus ille ciuilis existit quasi variis interuallis, modulatis vocibus. Ut diuersæ ergo religionis Principi obediant Christiani, contingat sane. qui autem ab Imperatore pio alienæ religionis subditi regantur imperio, quod omnes intueantur, cui cunctorum volunta-

tes & cupiditates cedant? Et est potius verissime legibus illos, quas eo nomine indignas iudicabunt, non fore obtemperaturos. Iaque piorum natio, quo tempore sub Romano imperio vixerunt, si humana spectes, in glori, nullo tumultu per vrbes concitato, nullis correptis armis religione veratunda, temporum conditionem, miserialque omnes & cruciatus inuicta patientia, inculpate vitæ moribus vicerunt. At postquam dies ille festissimus orbis terrarum fluxit, quo Deus summus eueria impietate gentem nostram in rerum fastigio collocavit, ad impios Deorum cultus conuulsiatos, fundata ecclesiæ pace rerulerunt animos. Arque quod Constantinus Augustus, qui primas Romanorum Imperatorum Christi Dei agnouit maiestatem inchoavit: & consequentium Cæsarem culpa, Constantii fœcordia, Iuliani malitia disturban, Theodosius Imperator perfecit, lata lege ne cuiquam impune esset Christianam religionem conuicio, calumniaque vexare. & merito. Nam si Babilone tribus pueris ab incendio ereptis Rex barbarus capite faxit contumeliam in Deum illum, qui tam illustre argumentum dederat virtutis & maiestatis: æquius profecto erat vt tali Imperatore similis comprimeretur audacia. Qui contra disputant, antiquis temporibus Deorum impios cultus extirpatos fuisse dant, nascentes in Christiano populo sectas, ferro excisas fuisse negant. Iosum Constantinum ea vita prohibere, iis moribus & potestate, in Arii opinionibus dissimulasse Theodosii Magni tempore in suburbis ab hæreticis cõuentus habitos. Nam Iustiniano Imperatore Eutychis sectatoribus concessim suarum opinionum

libertatem paulo ante dictum est. Nos quidem certe non quid fuerit factum quærimus, qui sciamus multa perturbata olim temporum aut hominum culpa fuisse: ne licuisse quidem bonis Imperatoribus vitia omnia ab stirpe conuelleret. quid iure & ex ratione fieri debeat, quid è republica futurum sit, inquirendum putabamus. Varia & commutabilis temporum ratio est, multaq; aliquando tolerata in perniciem vertant, si nostro tempore concedantur. Dies & usus & maior rerum cognitio declarauit, rempublicam consistere non posse, ciuibus in cultu religionis discrepantibus. Quod si memoria veteris temporis excutatur diligenter, Constantinum inueniemus tentasse, si hæreticos clementia sanare, beneficiis vincere posset: ne gentibus scilicet nostra mordendi occasio esset. frustra quidem uti experimento probatum est omnis ea cura suscepta est. Et alioqui quid animi haberet satis indicauit, cum priores hæreses edicto veniit. Arii sectatores Porphyrianos vocari mandauit, inuidiosum ea ætate nomen, atque ignominiosum: capitale fore si quis Arii libros penes se haberet. Quod sub vitæ finem Arium restituere voluit. Athanasium exilio mulctauit: nimirum hæreticorum fraude circumuentus fecit, quæ sua voluntate, suoque iudicio nunquam fecisset, nisi Arium ad saniora consilia tractatum, Athanasium noua Alexandria moliri persuasus, falsus in utroque scilicet, sed ita impostores calumniabatur. A Theodosio scimus legem promulgatam hæreticis omnia vitæ ornamenta detrahentem, repellentem ab honoribus, exilio etiam addito non mutantibus. Præterea cum in occidente Valentinianus Junior

ingratiam Iustinæ matris in Arii placitis dissimularet, atque Gratiano fratre in Gallia interfecto Maximi fraude, ex Italia fugatus ad eum se contulisset, ab utroque lex altera simili sententia contra hæreticos est lata, nimirum Stobis Macedoniae urbe Theodosio secundum & Cynegio Coss. hoc est, salutis anno trecentesimo octogesimo octavo. quo anno scimus Valentinianum ex Italia fuisse pulsum. Iis nihilominus latis legibus extirpandi hæreses neglectam curam Amphilocheus Iconii Episcopus artificiose accusavit, cum Theodosium salutasset, filium Cæsarem, qui patri affidebat, negligere visus esset. Neq; dissimulavit prætermissi moris causam. rogatus enim cur ita fecisset. *Ne tu (inquit) Imperator præpostere de rebus iudicas, quando leui filii tui iniuria commotus Arianorum contumelias, quæ iaciuntur in filium Dei, vindicare negligis.* Quibus ille verbis cautiior & ex Valentiniani calamitate cæsi ab Eugenio, qui ex ludo litteratio imperium inuaserat, septimo anno postquam lex Stobis fuerat promulgata, hæreticorum licentiam nouis edictis coercuit. Paternis vestigiis insistens Arcadius veterem pietatem noua & ipse lege sanxit; Gainæ Gottho templum Constantinopoli extorquere minis atq; terroribus satagenti, vbi Ariani conuentus haberentur, adiutore Chrysofomo restitit. Ergo quod sub Theodosio conuentus Ariani in suburbiis habebant; quod Arcadio Imperatore nocturnæ supplicationes, & hymnorum cantus ab iisdem Constantinopoli agitantur, malitiæ temporum tribuendum puto, potius quam de optima eorum Principum voluntate dubitandum. Omnino qui post Arcadii filium secutus est Martianus legem tulit, Eutylianorum

adulterinos conuentus vetantem. De Iustiniāno laborare non attinet: falli vt humanus potuit consilium secutus in speciē prudens, re exitiale. Et fortasse temporis conditio dissimulationem exprellit, vt lex eius contra Anthemium & seuerum hæreticos grauis imprimis & seuera argumento est. Verum à Regibus ad sacerdotes abeamus, & ceteros ministros ecclesiæ: quam Optatus sane & Epiphanius, quia vnica est in toto terrarum orbe vxori legitimæ, hæreticorum conuentus, quia innumeri, concubinis similes faciunt. Quod si in vna domo atque familia cum vxore pellex, idque pari pene cultu habitet, quanta futura sit rerum perturbatio quanta calamitas, dicere non est necesse: tacitus sibi quisque eam labem animo subiiciat. Quid vero domestici faciant, cum vtraque velit & mandet pro imperio fieri contraria? Quo se vertant? Quam rationem obsequendi explicabunt? Tanta impedita difficultate domus in factiones ibit: odio, inuidia, rixis perpetuo flagrabit. Domesticæ rationes negliguntur, hauriendis voluptatibus heri exemplo famuli incumbunt: & quod de equo Troiano dicitur, discordia vsq; ad intestina redundabunt: præsertim si pellex mariti fauore armata aula fuerit vxori de nobilitate pudicitia, ipsoque coniugii iure contumeliam facere. Vt Arius contra veram ecclesiam alique hæretici suis quisque temporibus se potissimum Christianos, & suam esse catholicam ecclesiam prædicantes, diuersa qui sentirent, quasi hæreticos repudiabant. Veteri Romano more pellices Iunonis templo prohibebantur: vt quoniam Dea illa nuptiis præerat ritu illo indicarent, nihil esse nuptis grauius vñorum pellicatu. Ne Abrahamus

quidem ea sapientia & grauitate Saram cum Agare in pace ponere potuit, vique eo. vt ancillam cum fibo domo exigere cogeret, vt legitima coniux flagitabat. Quæ res argumento fit, neque in vna domo vxori cum concubina conuenire vnquã: neque in vna ciuitate, aut prouincia fallam religionem cũ vera recte tolerari. Collidant inter se necesse est, quorum natura est contraria: longoque vsu intellectum, nouam religionem nunquam fuisse in aliquam urbem admissam sine magna ciuium & rerum calamitate. Circumfer mentis oculos per omnia tempora, veterem ac recentem memoriam explica: videbis profecto vbicunq; id malum viguit, iura honestatis conuulsa, cædibus & latrocinis misceri omnia: atq; eam veteris religionis cultores, & ministros edita crudelitatis exempla, quæ ab hesternis hostibus nunquam extitissent. Quid Albigenes in Gallia fecerint: quanta immanitate Hussitæ in Bohemia grassati fuerint scimus: quantum noua pestis in Germania & in Gallia effuderit sanguinis, pene in oculis versatur & auribus, vt ea præterire sit satius. Ac ne commemorare quidem attinet Iuliano Imperatore, quam graua pii fuerint ab Arianis, tum Heliopoli, tum in aliis imperii partibus perpeffi: tamen si lege erat cautum ne diuersæ religionis cultus cuiquam fraudi esset, Nouatianorum minis Cyprianus retulit. Editæ in Africa à Donatistis strages, ab Optato & Augustino memoria sunt proditæ. Quas clades diu intulerint locis omnibus Ariani nemo ignorat: et hi & hi initio de vno verbo controuersiam esse excusabant, & illi ob affinitatem opinionum ab Optato vocabantur fratres. Ab his Circuncellionum fera

rabies

rabies prodiit : illi Georgii Alexandrini sanctitiam, Valentis & Ursatii perfidiam, synodos Mediolanensem & Ariminensem, aliasque sexcentas pestes excitarunt. Ut iure ecclesia ex ore Davidis conqueratur, nunquam se grauiora perpeffam, quam quæ à domesticis sunt illata mala. Neque temere Theodosius Imperator, vel in re leuissima ab ecclesiæ placitis, & vera pietate vetuit discrepare: sed ex magna eorum temporum varietate, magniq, motibus expertus paruis sæpe momentis haud leuem immutationem fieri. etsi parum dici non debet, quod societatis mutux vincula dissoluit, Christi tunicam, cui milites pepercerunt, crudeliter lacerat in partes, quibus neutri tegantur. Populus enim vectigalium grauitate fessus, & multis difficultatibus implicitus in sacerdotum opimos redditus, templorum thesauros, quos maiores ad supremas reipublicæ difficultates, quasi in sacrum ararium construxerunt, inuolare oblata occasione non dubitabit. Ergo cum primum Dux se temerariæ multitudini dederit, præsertim religionis specie armatus, si in sacerdotum mores inuehatur, facta seditione in re publica pars infirmior, quales sacerdotes sunt, in prædam multitudini cedent, templis diuitias & ornamenta detrahent, tam multos accumulatas per annos. Quod malum nostro tempore accidisse scimus, vbi cunque religionis dissidia vigere. Ad hæc scisso populo, & in duas partes diducto, geminos Antistites sacrorum creati in vna vrbe contra omnia exempla vetustatis, & decreta necesse erit. Eam labem nulla erit facies mali, quæ non consequatur. Quanta confusio rerum erit? neuter enim satis seuerè suorum peccata vindicabit, ne

secta deserta ad hostium castra transeant, vti in seditione intestina fieri amat. Ex ea impunitate scelerum licentia confirmabitur: perpetuum discordiarum & dissidiorum seminarium extabit. Hanc rerum perturbationem & flagitiorum licentiam, nobilium clades excipiet. Quo enim alio profana hæc libertas qua plebs omni metu soluitur, spectabit, nisi vt religione violata, sacerdotum ordine prostrato, templis direptis & incensis ad prosternendam nobilitatem serpente latius incendio perueniatur? Neque enim in vno gradu resistet malum, sed primis prostratis per illos ad secundos & tertios & deinceps aucta flamma gradum faciet: & qui alienæ calamitatis spectatores extra fortunæ aleam esse videbantur, continuo eisdem inuoluentur malis, eo amplius quo maiori inuidia Principes flagrare solent, quam sacerdotes. Argumento est bellum rusticorum ante annos septuaginta contra nobilitatem Germaniæ in Allatia & vicinis prouinciis excitatum auctore & concitato Phiphero obscuro quodam homine: qui cum per quietem somniasset, magnam se vim murium per agros extirpare, immaniter somnium interpretatus, nobiles quod adinstar murium substantiam plebis arrodant, significari putans id bellum funestissimum concitauit: in quo multis Germaniæ oppidis euersis, multa nobilitate perempta (quod fuit miserissimum) ipsi rustici supra centum millia feruntur trucidari. Extat Munceri oratio sub ipsum conflictum ad rusticorum legiones metu consternatas, fugamque meditantes: qua studio illos libertatis Christianæ retinendæ, atque excutiendi iugum tyrannorum (sic nobiles vocabat) ad conferendas cum hoste

manus, & collatis vexillis dimicandum, non minus temere, quam infeliciter excitauit. Est prope modum necesse vna cum religione reipub. statum mutari. Sic potentiores, & quicumque diuitiis abundant, periculo proximi erunt, in prædam cadent armatæ plebis furori. quæ sua sponte nouandi res cupidissima, suam indigentiam & sitim habendi plura ex aliorum fortunis explere tentabit. At legibus in officio continebuntur? Verum id quidem esset nisi in dissensione ciuili motuque, leges silere solerent, armorum fragore omnia circumsonare, fluxa nullaque auctoritate magistratuum. Et leges illæ iustæ, atque rationabiles sunt, quæ prouident multo ante, ne scelerum licentia vigeat, omnis tumultuandi occasio & materia tollatur. Ergo quemadmodum fastigia turrium, & cacumina montium cæli iniuriis, ventorumque procellis obnoxia maxime sunt: sic coorta in republica tempestas, eos primum inuoluet & prosterneret, qui sublimem honoris locum occupabunt. quo maxime quando religionis respectus parum mouet, principes reipublicæ monendi sunt atque hortandi, si priuatis rationibus consultum cupiunt, vt hæreticorum prauitatem priusquam adolescat, furorem nascentem in ipsis incunabulis comprimant, ne priorem ignorantiam dolere deinde frustra cogantur. Verum à disputandi subtilitate ad præcepta dilapsam orationem, ad ea quæ restant considerata restringamus: atque communis mali ex religione commutata, partem non minimam ad populum deriuari doceamus: ne possit videlicet ex aliena calamitate iure lætari. Mutata enim religione pax publica constare non potest, vti sæpe dictum est. In tumultu
 populari

populi & plebibene esse qui potest? non secus quam
 corpore agrotante, morbi molestia per omnes dif-
 fundentur partes. Tunc profecto tota respublica
 bonis omnibus cumulatur, cum omnia eius mem-
 bra alia ex alius connexa, cum capite amoris per-
 fecti vinculis colligantur. neque inepte Pitarchi-
 am, hoc est, magistratum debitam obedientiam, lo-
 uis seruatoris esse coniugem fingebatur, ex eoque
 coniugio felicitatem procreari. sed ut fabulae inte-
 gumento significarent, omnibus bonis cumulari
 populum magistratibus obtemperantem: contra
 ciuitate in factiones scissa, neque commune vnum
 imperium inuenti nihil esse in felicius. iam vero
 religione conuulsa, neque concordiam inter ciue
 coalescere, neque aduersus magistratus reueren-
 tiam existere, satis arbitror superius fuisse demon-
 stratum. Quod si semel respublica in factiones abeat,
 discordia ciuili debilitata externa iniuria oppor-
 tuna erit: non secus atque lignum si rima, aut scis-
 sata cuneum admittat, facile finditur in partes, ce-
 ditque in alimentum ignis. Sic externus hostis ci-
 uium concordia prolata factioni alteri opem feret,
 ut altera prostrata utramque subigat, opprimatque
 tyrannide. Sic magna corruunt imperia. Sic Caesar
 Galliam subiecit. sic Turcarum Principes Græciam
 tumultuantem, orientis imperium debellarunt,
 Neque certius argumentum existat reipublicæ exi-
 tio proxime, quam cum opinionibus de religione
 ciues inter se impune cœperint discrepare. Omni-
 no Hebræorū res aliquando florentissimas id dissi-
 idium populo in Phariseos, Saduceosq; scisso labe-
 factauit, atque sub Romanum iugum misit. Pauci
 enim ciues inueniantur, qui prompto animo bellū
 pro-

propulsent, & coniunctis animis prodeant in aciem quin potius magna pars, vt ægre aduersariis faciat iis, penes quos erit imperium, in pugna cessabit, & victoriam de manibus elabi sinet, ne laudem victoriæ aduersa factio ferat. Quod in exercitu Romano. L. Papirio dictatore minori de causa euenisse notum est, alienato exercitu ob importunam Dictatoris seueritatem, Samnites, qui vno prælio debellari potuerunt, euasisse, magna etiam strage edita in aduersarios. tantum aliquando in bello potest quavis ex causa voluntatum alienatio. Quod Romani olim prouidentes aciem instruere, nisi auspiciato, litatoque nefas esse putabant: exercitu Iustrato sanguine hostiæ mactatæ, re diuina peracta, positis odiis, pari consensu, magna animorum alacritate ad manus & pugnam procedebatur. Ad hæc quis publicis consiliis, vbi de republica deliberabitur locus erit? tota enim deliberatio ex altercatione, & obrectatione composita, rixis, clamoribus, contentione plena erit: plerumque melior pars à peiori & audaciori superabitur. Et vt ad minima quæque veniamus, quid fiet si mali vis, & fatalis discordiæ virus in domos singulas penetrarit? Quæ forma reipublicæ tetrior, quis status populi funestior poterit excogitari? Aut quæ esse obedientia, quæ caritas inter eos poterit, qui in religionis placitis discrepabunt? Vxor virum suum vt impium auersabitur. vit vxori adulterii crimen imponet, quæ se inconsulto ad diuersæ religionis conuentus proficiscatur. suspicabitur enim neque temere, neque sine exemplo, ibi non religionis castitatem vigere, sed libidinum impuritatem dominari. Quod virgines à parentibus, quam multæ à viris coniuges

religionis specie abducentur, ad perditorum hominum libidinem? finis malorum non sit, ubi permissus fuerit ad nouam religionem aditus atque qui dies nouis opinionibus dederit libertatem, idem reip. felicitati finem imponet: & libertatis nomen specie præclarum atque appellatione, quod ab omni memoria innumeros homines seduxit, re falsum & inane esse reperietur. Quod nisi in re minime dubia exempla afferre superuacaneum videretur, nostrorum temporum tragœdias, tumultus ciuiles, bella nefaria, vnâ ob religionis causam suscepta temere, furenter administrata referte liceret: multasque vrbes impetu ciuilibus belli deformatos: innumera templa ipsa opinione sanctitatis, moleque veneranda incensa euerſaque: sacras virgines constuprâs: multa sacerdotum millia cæsa: infinitam hominum, militumque multitudinem neci datam. Veniunt in mentem illi poetæ versus:

Heu quantum terra potuit, pelagiq; parari

Hoc, quem ciuiles hauſerunt, sanguine dextra.

Verum hæc aliaque innumera mala ex religionis dissidio nata prætereantur, quæ sunt omnibus testata, & multorum historiis prodentur posteritati. Præterita accusare non attinet: deplorare vanum est, atque inane nullum præter lacrymas remedium afferre: simul styli longa disputatione fatigati vela contrahenda sunt, & portus aliquis occupandus, si prius tamen aduersariorum argumenta fuerint explicata. Obiiciunt enim nobis qui contra sentiunt, Turcarum imperium, quod plures religiones, variasque sectas suo complexu continet, neque vllis intestinis motibus agitur, contra omnibus fortunæ bonis indies augetur & efflorescit. Sic in Bohemia à ceterum quinquaginta annis duas religiones vigere, neque ita pridem tertiam esse publice receptam ex Martini Lutheri placitis compositâ. Helnetius gentem bellicâ fortitudine, & rebus gestis clarâ diuersas religiones in

remp admisisse: idem fecisse Germanos. Sed hi profecto maximam nostris Principibus iniuriam faciunt, cū eorum imperia ex Turcarum tyrannide metiri volunt, & Christianorum mores ad legum Turcicarum dirigunt immanitatem. Alii enim quibus iugum imposuerunt, cum iis nullam reipublicæ partem communicant, neq; arma tractare sinunt: sed potius seruire cogūt, iisq; grauiora, quam aliis imperant vectigalia: vsque adeo vt filii in seruitutem, fœdamq; libi dinem à complexu matrū rapiantur: vxores sæpe in suorū coniugū oculis impune constuprentur. Quod si ea rōe nouarum heresum sectatores in rep. Christiana viuere vellent, vt grauiora ferrent onera contenti consciētia, quā tantopere expectant, libertate, fortassis esset ea conditio tolerabilis, magno redemptā libertatē in nostra rep. dare. Nunc cū videamus eos, qui à patria religione discedunt, summa omnia efflagitare, primumque auctoritatis locū captare. quis nō anima duertat eorū improbitatē, qui religionis libertatem volunt Turcarum exemplo tueri? Nam q̄ de Bohemis afferunt & Germanis, miror eos neq; Angliæ exempla citasse, neq; Geneuæ ad lacū Lemanium: quib. in locis nō tātū nouæ sectæ vigēt, sed Catholicis, quorū magnus utrobq; est numerus facultas profitendi suam religionē præcisa est: minæ & terrores intentātur indies grauiores. Vides ergo eos ipsos, qui tã impudenter apud alias nationes religionis libertatē extorquere contendunt: & cū negatur, impiū facinus clamant, crudelē tyrannidē: longe aliā rationē sequi. vbicunq; rerū potiri ipsos contingit. Neq. n. tã sunt imprudētes vt nō videant, vnā esse retinēdæ ciuilib. cōcordiæ, suaq; tuēdi rationē, si religionis dissidiū auferatur. Quis. n. ignorat magnopere vires Germaniæ fuisse debilitatas, magnas clades pertulisse, ex quo nouis opinionib. agitari, scindiq; cœpit? Et q̄ olim Romanis, neque ita pridē Turcis formidini erat,

modo vt corpus agrū, & morborū causis afflictum, nō modo aliorū labore opem ferre non potest, sed ne suis quidē pedibus consistere, nisi alieno p̄sidio adiuuetur. Quæ igitur iucōmoda ex religionū diuersitate nascantur, postrema hac disputatione explicata sunt: euertiq; resp. & priuatas necesse fore, si semel puinciales de religione inter ipsos dissidere cœperint. Regum rationes & sacerdotū euerti: plebis & nobilitatis felicitatem eo malo vigēte constare: nō posse. Quæ omnia si solis luce clariora sunt, si hausta è natura fontib⁹, antiquitatis exemplis, recentiq; memoria cōfirmata, si tota disputatio auctoritatē & fidem sibi à ratione sensibusq; conciliat, incorruptis testimoniis roborata est, si omniū ordinum voces exaudiuntur, nil esse in auita religione mutandū iis, qui salui esse cupiunt: magnæ profecto habēdæ sunt gratiæ iis, qui euersa impietate antiquæ religionis formam retineri præcipiunt: nouarū autē sectariorum inuentores accusādi merito & iusto odio posteritatis dignissimi sunt iudicandi. monendusq; Princeps atque hortandus, vt nascentis mali iniitiis se opponat, flammamq; initio restinguat, vel sui corporis obiectu, ne si latius serpat contagio, sero remedium quærat: nomen ipsius, fœcordiæ & male gestæ reipubl. maculis dehonestetur: ipseque (quod grauissimum est) post huius vitæ decursum deserti officii & grauissimi ex eo sceleris, magnorumq; malorum reus agatur: contemptæ salutis publicæ atque priuatæ iustissimas pœnas det.

Quo loco dicendi finē facimus. A contentione disputandi atq; molestia, animū ad otium reuocare æquū est. Qualē principatus formā probem maxime, qualis sit optima Principis institutio, quantis virtutibus, & quā multis opus habeat, explicui. Quæ imagine expressa, ve reor ne studia multorū tardentur: nam experiri fortasse nolint, quod se assequi posse diffidāt. Sed par est omnia

tētare, ei cuius humeris tāta rerū moles incūbit. Quod si quē aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis forte deficiet, q̄ requirimus: teneat tamē eum cursum quem licebit: prima enim sequentē, honestum est in secundis tertiisq; consistere. altiusq; ibunt. qui ad fastigiū contēdent, q̄ qui suscepta desperatione eo perueniendi, humilia cōlectabuntur. Nam inter Reges nō Dauidi tantum & Salomoni locus est inter Iudæos, aut inter Romanos Augusto, Vespasiano, Constantino & Theodosio Magnis, sed horum secundis vel infra secundos. Neque Annibal modo Pœnus, & Scipio, tum inter nostros Pelagius, Cidus, Ferdinandus Comes, Bernardus Carpenſis, atq; superiori ætate Conſalvus cognomento Magnus, copiarum eximii duces laudantur: sed & multi alii magnam sunt gloriam à re militari consecuti. Quare non est cur cuiusquam spes infringatur aut languescat industria. nam neq; q̄ optimū desperandū est. & in præstantibus & difficillimis rebus magna sunt, quę sunt optimis p̄xima. Deinde nostrū de regno & Regis institutione iudiciū fortasse nō omnib. placeat. q̄ volet sequatur, aut suo potius stet, si potiorib. argumētis nitatur. De quib. rebus tantopere asseueraui in his libris, eas nunq̄ veriores q̄ alienam sententiā affirmabo. Potest enim non solū mihi aliud, aliud aliis videri, sed & mihi ipsi alio tempore. Neq; in hac modo disputatione quę ad vulgi assensum spectat, nec validis radicib. nixa est, sed ne in subtiliorib. q̄ de argumentis magnopere velim cōtendere. Suam quisq; sententiā per me sequatur, neq; nostra subscribat. tantū exoratu cupimus eū q̄ nostra leget, vt p̄iudiciū amoveat, quoniā mētis oculis officit.

& memor conditionis humanæ, si quid erratū est,
pio studio rempublicam iuuandi veniam
benignus concedat & facilis.

LAVS DEO.

INDEX RERVM

QVÆ IN HOC OPE-
re continentur.

A

- A**bramam Saram & Agar conciliare non potuit. 363.
- Achan ob peccatum punitur populus. 298.
- Adulationis artificiosa exempla. 176
- Adulatoris ingenium. 170. & 171. eius & veri amici discrimen. 174. & 175.
- Ædificandi studiū in Principe laudatur. 284. & 285.
- Ægistus caprino lacte nutritus. 113
- Ægyptiis unde tantarum deorum multitudo. 355.
- Æsopi fabulas Faernus carmine expressit. 114.
- Æsymnetam antiqui tyrannum vocabant. 77.
- Agnati quomodo succedant in regnō. 38.
- Agri omnes coli debent. 280.
- Aiod Eglonem Regem occidit. 64. & 65.
- Alburquerqueus institutor Petri Regis Castelle. 122.
- Alexāder Seuerus magistratus proclamabat. 214. ex curiosis mercibus tributum imperauit. 259.
- Alexandri Magni virtutes & vitia 135. & 136. se Ioue genitum dixit. 174.
- Alhagibi, hoc est, proreges. Cordubā. 256.
- Alfonsi Imperatoris factum præclarum. 312.
- Alfonsi Sapientis Regis uacordia. 148.
- Alfonsus Aragonius & Neap. Rex 140.
- Alfonsus S. Luciferi regulus 319.
- Aluarus Luna. 162. mortis causa. 323.
- Amica Episcopi Regis matris 117.
- Amicitia quid. 354.
- Amor sui adulator præcipuus cuique. 172.
- Amphilochii Episcopi factum. 361.
- Anaxarchi verba ad Alexandrum. 82.

INDEX

- Annibal Pœnus.* 8. eius di- *Athenienses barbaris quasi*
Etum. 240. *seruis imperabant.* 240.
- Annonæ cura.* 263 *Anaritia cauenda.* 318.
- Ansuri fides.* 319. *D. Augustinus.* 70. 311. 342.
- Annus morbis insignis.* 303. 343. 349.
- Aquæ potus frequens Hispani-* *Augustus Romam ex lateri-*
nis. 283. *tia fecit marmoream.* 287
- Aquila pennæ alias deuo-* *Aulicorum iudicium ne Rex*
rant. 97. *sequatur.* 27.
- Arragonia Iustitia.* 69. B.
- Arcades musica dediti erant* *Banda militiæ.* 248.
 141. *Bartholomæus Faccius.* 140.
- Arces adificandæ, munien-* *D. Basilii locus de virginit*
de vrbes. 285. 345.
- Archimedes lineis intentus.* *Behetria in Castella quide-*
 147. *rant.* 30.
- Argivus Aristodemus tyran-* *Belisarius capit Gilimerem*
nus. 63. *Vandalorum Regem.* 98.
- Arii sectatores dicti Porphy-* *Bellum rusticorum in Alsa-*
riani. 360. & 361. *tia.* 369.
- Aristides quid de consilio* *Bellum seipsum alat.* 246.
Themystoclis. 314. *Belli mala.* 352.
- Aristoteles.* 8. 24. 49. 69. 77. *Benadadus Rex Syria à qui-*
 106. 114. 129. 132. 216. 217 *bus victus.* 156.
255. 280. 337. *Benedictorum Cœnobiu*
scholæ erant. 110
- Arsenius filiorum Theodosii*
Magister. 221. 186 *Beniamin tribus punitur ob*
uxorem Leuitæ constu-
pratham. 299.
- Artes propter inopiam &*
propter diuitias deserun-
tur. 322. *Berengaria Regina Blanca*
sorori prelata. 41.
- Astrologia laudes.* 153. *Indi-*
ciaria ars vanissima. 201 *D. Bernardi locus.* 229.
- Ateas Scytharũ Rex.* 142. *Blāca Gallie Regina mater*
D. Lu-

De Rege & Regis instit.

D. Ludouici Regis. 41. 131.	quam felix temeritas.
Bona Principis trifariam.	337.
255. & 256.	Charon & Tyrus. 81.
C.	Chelidonia oculis medetur.
Calderonius nobilis Theolo-	15
gus 3. obiit. 304. eius E-	Chiron Achillis educater.
pitaphium. 306.	164.
Calisthenes ab Alexandro	Chrysiippus nutrices sapientes
occisus. 174.	esse vult. 114. eum cibi ca-
Canino lacte qui fuerunt	pit obliuio. 147.
nuriti. 114.	Cicero. 155. 198. 3 ^o . eius lau-
Canones quibus nutrices	des. 138.
vtantur. 114.	Cidu magnus dux. 6.
Capitis unius in ecclesia ne-	Circe homines vertebat in
cessitas. 86.	feras. 10.
Caroli principes duo a pa-	Cines neq; extenuandi mul-
rentibus capti. 36.	tum neque locupletandi.
Caroli Magni lex. 218. quo-	321. & 321.
modo annonam taxauit.	Clades in Africa nuper acce-
281.	pta 302. & ad Angliæ lit-
Carolus Salerni Princeps	torâ. ibid.
quomodo seruat. 330.	Clearchus Ponticus tyran-
Carolus Vasconum Rex co-	nus. 67.
gnomento Cruclis. 65.	Clementia principis. 183.
Carriõnis reguli ignari.	Clericos Galli vocant viros
185.	doctos & clericorum ve-
Carthaginienses accusantur.	ste vtuntur scholastici in
216.	Hispania. 109.
Caruialii fratres precipi-	Comues Principis sint mul-
tati. 267. 135.	ti 155.
Caro Cos. venit in Hispani-	Coniugiorum delectus esto.
am. 246.	106.
Cantum consilium melius	Constantiensis synodus. 62.

I N D E X

- Constantii solertia.* 234. *um.* 328
Constantinus primus inter Desultoria artes peritia. 131
Imperatores Christianos. *Deus Sphingis forma pingebatur, tum iuuenis sen*
 259. *affidentis.* 168
Consus, Neptunus idem, sub
Terra colebatur. 170. *Dialectica quid.* 150
Cornelia Gracchorum ma-
ter. 101. *15.*
Cynethenses musicam con-
temnebant. 141. *Dionysius tyrannus.* 62
Cyri & Cambysis educatio. *Dominicus proditor.* 370
 159. *Donatistarum sauitia in A-*
frica. 369
Cyrus quomodo nutritus. *Drusus tribunus plebis* 26
 114. *multus erat cū aqua-*
libus. 159. *laudis cupidus.*
 192. *agebantur coram eo*
causa ficta. 200. *ipse, A-*
lexander & Cesar fuere
tyranni. 19.
D.
D *Analus Magister e-*
quitum. 323.
David minimo filio regnum
reliquit. 35. *licuit illi Sau-*
lem occidere. 61. *milites*
in familiam legit. 249.
curat agros colit. 280. *ob*
eius peccatum punitur
populus. 298.
debilitatur vires inter plu-
res parita cura. 26.
dehora Iudais praest. 37.
emetrii Phaleri consili-
- um.* 328
 131
 168
 150
 15
 62
 370
 369
 26
E.
E *Cclesia Catholica vxo-*
legitima. 358
Ecclesiastici reditus aleban-
pauperes, 32
Egas Alfonsi primi Lusitan-
institutor eiusque fide-
 319.
Egeni facile turbas conc-
tant 322. *suos quaque c-*
uitas alat. 324
Elisabetha Regina Catho-
ca. 34
Eloquens sit Princeps. 14
Enos primus Deum inuoca-
 204.
Epaminondas dux. 30
Episcopi ne fiant repente
profanis. 219. *è theo og-*
& monachis potius qua-
 e iur

De Rege & Regis instit.

è iureconsultis. 220. 221.	Fides prope Iouem in capitulo.	165. 201. 317.
piscopi Ferdinando Regi	Sancto regnum dedere. Flii à parentibus de generes.	90. 105. à matribus nutri-
piscopi ad conuentus regni	vocabantur. 75. 88. illis	antur. 24.
non sunt oppida detraben-	da. 76. 89.	Fili Heli & Samuelis. 24.
piscopis tribuitur quod man-	net incolume inter here-	Flii procerum in aula Regis
ricos. 89.	Flagitiosis que procuratio	educabantur. 156.
ingenius tyrannus. 301.	Flectii Lusitani constantia.	320.
unuchis ministris uteban-	tur Reges. 90.	Flumina navigabilia vt sint,
exercitatio corporis qualis.	133.	an debeat tentari. 283.
extrema consilia aliquando	sequenda vitatis mediis.	336.
	F	
Ernandi Antolini pie-	tas. 207	
ernandus è Castella ad A-	ragoniam regnum vocatus.	42. 68.
ernandus Rex in ius voca-	tus cur sic dictus. 307	
ernādus Rex Catholicus. 6.		
ernādus Rex Sanctus tem-	plorum opes sumere no-	luit. 94
estis diebus comœdia ne a-	gantur. 350.	
	G	
	Gabaonita vexant uxo-	rem Leuita. 299.
	Gainas Gotibus. 300.	
	Garfias Gometius Casaria	Praefectus. 350.
	Garfim Loaysa. 4. G. Vas-	gas Toleta. 350.
	Garfias Rex Vasconum ce-	gno. Tremulus. 185.
	Gedeonis verba. 24.	
	Generandi tempora capti-	da. 106.
	Geometria & arithmetica	vitae. 151.
	Germania vires debilitata.	370.

I N D E X

Gigantes Iuvenem è caelo deturbare tentant. 49. Gloria studium. 188. quomodo excitari debeat. 199. Gometius Solisius Alcanta-ra Mag. 333. Gordianus Imperator. 22. Gratianus Imperator casus à Maximo. 361. Guisius Dux, & Cardinalis eius frater occisi. 52. Gygis anulus. 47.	Gallo. 339. Herbae quibus bruta morbis medentur. 15. Hercules Celiicus. 149. Hercules vulpinae pellis par-tem affuit. 165. Hierosolymitani templi vase multus exitio fuere. 98. Hispania status Roderici Rege. 161. Historiae laudes. 154. legendi Principi. 328. Histriones venales. 133. eorum turpitudine. 341. a tem-plis repellendi. 345. Honores dandi etiam igno-bilibus & plebeis. 240. Honorius Augustus stolam pontificiam primus re-pudiat. 80. Hospitia pauperibus genera lia instituendi ratio. 32. varia eorum genera ibi. Hussite in Bohemia vigen-tes. 369.
H.	
H Abidis nutritio. 113. Hereditas in regno quomodo inuecta. 29. Harmodius & Aristogiton. 57. Henoticon lex causa turba-rum. 357. Henrici tertii Castelle Re-gis factum. 257. Henrici Villeni vacordia. 148. Henricus Gallie Rex occisus à monacho. 51. Henricus Nonus fratri re-gnum aufert. 41. eius co-silium filio datum. 316. Henricus quartus Castelle Rex abdicatur. 34. igno-biles repente euehit. 331. colloquitur cum Rege	I. Iacobi Aragoni Regis ira. 82. Iacobus Abenucephus A-fonso & Sanctia Regibus cedit. 3. Iacobus Clemens Dom. occi-dit Gallie Regem. 5.

De Rege & Regis instit.

Jacobus Patriarcha iura pri-	Ismeria cantus.	142.
mogeniti transfert.	35.	Iudices in veteri populo.
Jacobus Trezzus statuarius	quales debeant esse.	296.
293.		Iuliano comiti facta iniuria
Jeroboamus cur vitulos ex-	causa multarum cladi-	
citavit.	355.	um.
Imperatores multi occisi à	Iulianum Apostatam occi-	296.
suis.	57.	dereliquit.
		62.
Imperia quedam per inin-	Iunonis templo pellices pro-	
stitiam constituta.	307.	hibita.
		362.
Indoles Principum exole-	Iureconsulti possunt fieri E-	
scit.	32.	piscopi.
		225.
Infansones in Castella.	312.	Iuppiter non fingitur cane-
Institutores Principis quot	re.	145.
esse debeant.	119.	Iusiurandum insolens à Ca-
Ioannes Anisi Magister Rex	stellæ Rege exactum.	
Lus.	42.	202.
Ioannes primus Castella Rex	Iustinianus vasa Hierosoly-	
victus ad Aliubarotam	mitana restituit.	98. plu-
qua de causa.	94.	res religiones tolerat.
eius in-		358.
fantia.	149.	mediam vi-
am sequitur cum extre-	Iustitia necessaria.	308. ea est
ma deberet.	336.	triplex.
		310. ei tepla cōsti-
Ioannes secundus Castella	tuta.	311. Mars eidem &
Rex male educatur.	126.	Minerua affingebantur
		254.
Ioannis secundi Lus. Regis		L.
dictum.	328.	
Ioannes Paruus Parisiensis	L	abam peccavit Liã pro
Theol.	62.	Rachele substituens.
		66.
Ionathas gustat parum mel-	Lacedæmones Marti quid	
lis.	298.	sacrificant.
		65. quid Re-
Jovinianus Imperator.	358.	gibus initio dedere.
Iracundiæ feditas	181.	69.
		barbaris quasi servis im-
		perabant.
		240.

I N D E X.

- Lac est sanguis colore muta-* *Liberti multi exosi.* 212.
to. 111. *Lites breui finiuntur.* 219
Lampridius de Alexandro Severo. 146 *Literas docendi cura uiris*
Seuero. 146 *sacris data.* 109.
Lara reguli turbat regnum. *Ludi qui Principem dece-*
 205. *ant.* 132
Latina lingua quomodo tra- *Ludouici. II. Galli Regis di-*
denda Principi. 139 *ctum.* 164. *eius & Castel-*
Laudis studium ultima tu- *la Regis colloquium.* 339.
nica quam eximus. 189. *Ludouicus Aurelianensis a*
Laurentiana fabrica descri- *Ioanne Burgunda casus.*
ptio partesque. 288 61.
Laurentius Valla. 140. *Lupina fides ouillas arro-*
Ledesmia Comes eiusq; fa- *dunt.* 27. 98.
sius. 338. *Lutetia urbs primaria re-*
Leges scribendi cause. 18. *sint bellat.* 53.
paucæ & perspicue. 297. *Lycurgus duos canes institu-*
instituantur cum pro- *tionem sanxit.* 129.
mulgatur. 70. *earum da-* *Lysandri Regis dictum festi-*
plex vis. 84. *uum.* 105.
Leges successionis regie in A-
ragonia saepe mutata.
 37. 42. M.
Legis definitio. 18. **M** *Accedonum filii in Re-*
Leones neque cadendi ne- *gia educabantur.* 61.
que demulcendi blandi- *Magna sunt, que sunt opti-*
uis 121. *mi proxima.* 373.
Leonidis vitia Alexander *Magistratus proclamandi*
suscepit. 118. *mos* 114. *an mutari de-*
Leuctrica pugna famosa. 82. *beant.* 217.
 168. 301. *Magorum pudenda, uanitas*
Lex de annonæ pretio. 281. *si. morū gloria posteris qua-*
Liberalitas Principis. 184. *si. men.* 101.
Marcianæ Augusti lex con-
tra

De Rege & Regis instit.

<i>tra hereticos.</i>	361.	<i>callidi.</i>	268.
<i>Martinus Aragonia Rex sit</i>		<i>Morbus grauiſſimus qui dif-</i>	
42.		<i>funditur a capite.</i>	116.
<i>Matres filios ſuos nutriant.</i>		<i>Moses ſacram curam à pro-</i>	
110		<i>fana ſeiunxit.</i>	87. 222.
<i>ardentius quam viri</i>		<i>curat, ne ſint diuerſa opi-</i>	
<i>filios amant.</i>	111.	<i>niones de Deo.</i>	356.
<i>Media via aliquando vitã-</i>		<i>Mulieres ſcenica 345. in ſce-</i>	
<i>da.</i>	336.	<i>na nudabantur.</i>	346.
<i>Medicamenta qua à brutis</i>		<i>Munceri oratio.</i>	141.
<i>accepimus.</i>	15.	<i>Munera ne iudices accipi-</i>	
<i>Mendacium an liceat.</i>	164.	<i>ant.</i>	296.
<i>eius turpitud.</i>	165.		
<i>Mendici nulli olim erant.</i>			
323.			
<i>Michael Irantius Magiſter</i>			
<i>equitum.</i>	313.		
<i>Militaria premia militibus</i>			
<i>danda.</i>	306.		
<i>Milites canibus ſimiles.</i>	255.		
257.			
<i>an externi aduo-</i>			
<i>candi.</i>	256.		
<i>Minerva bello & ſapientia</i>			
<i>prefecta 6. tibias inuen-</i>			
<i>tas obiecit.</i>	145.		
<i>Ministri regii quales.</i>	212.0.		
<i>pum queſitarum ratio-</i>			
<i>nem reddant.</i>	263.		
<i>Minois cum Ioue conſabula</i>			
<i>tio.</i>	205.		
<i>Mompenerius Dux.</i>	134.		
<i>Monarchia iungi debet Ari-</i>			
<i>ſtocratie.</i>	26.		
<i>Monetam mutant homines</i>			

N.

<i>Nabuchdonosor punie</i>	
<i>contumeliam in De-</i>	
<i>um Iudeorum.</i>	359.
<i>Nembrotus primus tyran-</i>	
<i>nidem occupauit.</i>	49.
<i>Nero in theatrum prodit.</i>	
	196.
<i>Nicias quomodo tantus vir</i>	
<i>euasit.</i>	194.
<i>Ninus, Cyrus, Alexander,</i>	
<i>& Ceſar tyranni fuere.</i>	
	19.
<i>Nobilitate ignaua nihil tur-</i>	
<i>pius, 237. eorum ſanguis</i>	
<i>qui recoquatur.</i>	243.
<i>Novi homines an honeſtan-</i>	
<i>di.</i>	241.
<i>Numa cum Egeria congreſ-</i>	
<i>ſus. 205. eius religio &</i>	
<i>pictas.</i>	207.

I N D E X

Numeris constamus. 141. *Patriarcha matrum lacte nutriti.* 112
Nutrices quales esse debent. 110 *Pauperes alendi ratio.* 321.
Nutricis vitio infectus quidam Princeps. 118. 3.

O

Obssequii gentis imitari Principem. 81 *Pellices Junonis templo cur prohibita.* 362.
Oculis chelidonia medetur. 301. *Pelopidas Thebanorum dux*
 15. *Persæ linguam castigabant*
Opes sacro ordini ne detrahantur. 324. *eorum Reges non cantabant.* 145. *eorum*
Optimo opponitur pessimū. leges. 231. 335.
 27. *Petronilla Aragonie Regina.* 42.
Orcita Argolicus senex Lacedæmones execratur 301. *Petri Aragonii Regis dictū.*
Orphei cantus vis. 141. 170. *Petri Castelle & Lusitania*
Ostracismus Athenis. 83 *Regum iratū.* 183.
Otho Imperator qua arte M. Celsum liberavit. 330. *Petrus Castelle Rex ad Tau-*
Oxei lex laudatur. 261. *rum captus.* 122. *ei regnū aufertur.* 34. 42.

P

Pacis laudes 352. *ei nihil magis aduersatur quā let.* 263.
plures religiones. 253. *Petrus Lara Comes defendit nobilitatem.* 78.
Padenomus Lacedæmone. 108. *Pharao cur coegit judæos vrbes adificare.* 49.
Pallas oliva coronata. 353. *Philaster.* *ibid.*
Panormitanus Abbas. 130. *Philippi Comineilocus.* 338.
Papirius Dictator. 368. *Philippi Regis epistola ad Aris.* 135.
Parasitos auersetur Princeps. 178. *Philippi secundi Hispani Regis*
Paridis cithara. 144.

De Rege & Regis instit.

- gis laudes.* 4. *adificia.* *Praemio & poena resp. regis*
 336. tur. 236. 331.
- Philista Egyptii latrones.* *Prauitas quorundam nulla*
 160. *artefanatur.* 103.
- Philonida cohortem Scipio Primogeniti iura Iosepho da-*
instituit. 157. *ta a patre.* 36.
- Phipheri somnium.* 366. *Princeps subditorum bona iu-*
re & arbitrato suo occu-
pare non potest. 207. *Sine*
Phoenix Achilles infirmior. *re & arbitrato suo occu-*
 168. *pare non potest.* 207. *Sine*
Phormio de bello disputat
coram Annibale duce.
 8. *consensu populi noua gen-*
ti tributa imperare ne-
quit. *ibid.*
- Pulchritudo Iouis coniux ma-* *Princeps est subditus legibus*
ter felicitatis. 369. 78. *non omnibus.* 83. *di-*
scat cum multis. 139. *de*
Plato. 6. 35. 106. 114. 159. 165. *religione nihil statuat.*
 183. 217. 243. 297. 322. 89. *sit religioni deditus.*
 351. 180. *ne tradatur mulieri-*
bus effeminandus. 125.
- Plautus.* 269. *ne unum gratia multum*
Plutus quomodo pingeba-
tur. 352. *crescere patitur.* 163.
- Poeta lasciuia exterminandi.* *Principatus sit hereditarius.*
 137. 29.
- Poemon a Xenocrate fana-*
rus. 103. *Principatum varia gene-*
ra. 43.
- Polycleti liber est statua qua*
canona dixit. 119. *Principes medicata veste*
Pompeius unde dictus Ma-
gnus. 349. *perempti.* 68. *discrepant*
Pontes reficiendi est mœnia. *a Theologis.* 232. *qualis*
 285. *earum familia.* 234. *sine*
Pontifex Romanus maior
concilio. 74. *bellum gerant.* 252.
- Potui Samnitum consilium.* 336. 79.

INDEX.

- Principes debent ad famam actiones dirigere.* 200.
- Principes multi puniti ob contactos sacros thesauros.* 96.
- Principes olim sacra tractabant.* 86. *in sacris vocantur sacerdotes.* 208.
- Prudentia laudes & precepta.* 326.
- Prytaneum Athenis.* 250.
- Ptochotrophium & alia hospitiorum multa nomina.* 325.
- Pueri quomodo instituendi.* 99. *ne imagines turpes videant, neque theatri intersint.* 114. 115.
- Pyramides Aegypti quorsum facta.* 49.
- R.**
- R** *Aymundus Prouincia Comes.* 263.
- Reccaredus Rex Romam mittit aurum & vestes.* 323.
- Reditibus ecclesie aiebantur pauperes.* 324.
- Regia maiestas unde orta.* 16. *coniungat cum monarchia optimates.* 26.
- Regis mores & ingenium.* 44. 45. *munus & partes* 122.
- Reges & sacerdotes iidem.* 88. 207. 222.
- Regnum hereditarium esse debet.* 35.
- Reip. quam Regis auctoritas maior.* 73.
- Religioni Princeps sit deditus.* 180. 206. *religiones plures tolerare non debet.* 353.
- Religio quid, & unde dicta.* 201. *insita in natura nostra.* 221. *humanae societatis vinculum.* 353.
- Representatio iuris figmentum.* 40.
- Roderico Daualo diuitia malo fuere.* 323.
- Rodericus postremus Gothorum Rex.* 33.
- Romans auxit vectigalia sui Principis.* 263.
- Romanum imperium quando in praeceptis abiit.* 259.
- Romulus a lupa nutritus.* 113.
- S.**
- S** *Acerdotibus ne opes destrabantur.* 224. *ob inopiam contemnuntur.* 91.
- Sacris ex reductibus maior utilitas constat quam ex profanis.* 92.

Sacro-

De Rege & Regis instit.

- Sacrorum cura quomodo & quando seiuncta est à reip. cura.* 223.
- Salomon externos vectigales fecit.* 241. *multa edificauit,* 287.
- Samuel à matre nutritur.* 112.
- Sanctius Capellus Lusitania Rex.* 320.
- Sanctius Maior Rex Vasconum.* 26.
- Sanctius minor Alfonsi Regis Sapientis filius.* 41.
- Sanctius Rex Desideratus* 213.
- Satellites externos tyrannus aduocat.* 50.
- Saulus mens musica sedabatur.* 142.
- Scedasus Leuetricus senex.* 300.
- Scipionis Africani religio.* 209.
- Scipionis Emiliani dictum.* 216.
- Scorialis descriptio.* 287.
- Scythæ timori sunt obnoxii.* 218.
- Secretum seruari debet.* 316.
- Seneca Neronis magister* 122.
- Sertorii cerna.* 205.
- Sesostres Rex Egypti quid fecerit nato filio?* 158.
- Sethone moruto Egyptus in duodecim nomos diuisa,* 355.
- Sichimitha in Abimelechum conspirant.* 56.
- Siclus sanctuarii duplo maior populari.* 263.
- Sigismundi Caesaris & Caroli Audacis colloquium.* 340.
- Solon de corporis exercitatione quid? 129. de premio & poena.* 237.
- Sorores duæ discrepantes ob diuersam nutritionem.* 115.
- Spartane iuuentutis modestia.* 120.
- Spectacula vitanda.* 341.
- Spes magis monet quã gratia.* 331.
- Sphingẽ pingebant in templorum aditu.* 168.
- Suasola Sacerdos Cantaber.* 4.
- Superstitio quid & quotuplex.* 201.
- Susanna à teneris annis recte instituta.* 104.
- Synesi loca.* 253. 257.

T.

Tacita

I N D E X

- Tacitus historicus.* 50. 63. *Titus Livius.* 266.
 164. 343. 349 *legendus à Toletani templi copia quo-*
Principe. 137. *modo auct.* 23.
Talavera multis nominibus Toletanus Antistes Castella
dicta. 1. *Cancellarius fit.* *ibid.*
Taxatio frumenti. 281. *Torquatus excusat valetu-*
Templarii milites. 8. *dinem oculorum.* 22.
Tenerius Toletanus Archie- *Troianus equus.* 362.
piscopus. 263. *Torrentis instar multitudo*
Tertullianus. 345. 350. *est.* 329.
Theatra publice ne consti- *Trapezuntinus.* 140.
tuantur. 387. *primum è Turca quo pacto tolerant*
lapide Romæ fit. 349. *multas religiones.* 369.
Themis atque iustitia assidet Tyranni mores & ingeniũ,
Ioui. 82. 44. 48. *eum opprimere an*
Theognidis dictũ elegãs. 102. *liceat. & i. serit inter suos*
Themistoclis consilium re- *discordias.* 243. 361.
probatum. 314. V.
Theodora Augusta Eutychi- **V** *Alentinianus Injor*
ana. 358. *Arianus.* 361. *caesus ab*
Theodosii Imperatoris lex. *Eugenio.* *ibid.*
 359. *Valerius Hipponensis & Va-*
Theodosius Imperator quid *lerius Casar Augustanus*
de filiis? 187. *Episcopi non concionan-*
Thrasylbulus tyrannos au- *tur.* 225.
fert. 57. *Vectigalia regia ne vendan-*
Thrasimachus Chalcedoni- *tur.* 261. *populi consensu*
us. 82. *imperantur.* 70. *ex curio-*
Tiberius Imperator dissimu- *sis mercibus exigantur.*
lator. 164. 265. *ne his Hispania gra-*
Tibicines absenti etiam audi- *uetur.* 266.
endi. 155. *Velada Marchio.* 5.
Timotheus musicus. 142. *Veneno tyrannum perimere*
non

De Rege & Regis instit.

non licet.	64.	Unum & bonum connexa	
Veneris imperio exempta		sunt inter se.	28.
tum Musæ tum Miner-		Unum præesse quam plures	
na.	136	melius est.	20.
Veneris laudes in templis.		Voluptatis vires.	160.
144. eius templo thea-		Utilitate mouentur homi-	
trum Pomp. iunxit. 350.		nes.	333
Verrius Flaccus Grammati-		Vulpinæ pellis partem Her-	
cus cum schola transit		cules assuit.	165
in palatium.	139.	Uxor Leuita à Gabaonitis	
Via publica munienda.	285.	vexata.	299.
Victus & cultus intempe-		Vxor Principis qualis.	117.
rantia in Hispania.	124.	Vuitza & Rodericus po-	
Victus copiosus pueris dari		stremi Gotthorum Reges	
debet.	128.	33.	
Villenii Henrici vacordia.			X.
148.		Xenodochium & alia ho-	
Virgilii varii versus. 102. 113		spitiorum multa nomi-	
132. 193.		na	325.
Virtus in quocunque coho-		Xenocratis disputatio.	103
nestanda.	239.	Xerxis educatio.	160.
Vincentii & sororum fuga			Z.
& templum.	2.	Zahare à barbaro honos	
Vindicta interdicta à Deo		Alfonso Sapienti ha-	
166.		bitus	31.
Vites plantare olim vetitum		Zaleucus Locrensis.	81.
in Hispania.	282.	Zenonis & Anastasii impe-	
Vni homini ne multa pro-		ratorum Henoticon.	358.
curationes dentur.	216.	Zozimus historicus.	86.

FINIS.

IOANNIS
MARIANÆ

Hispani,

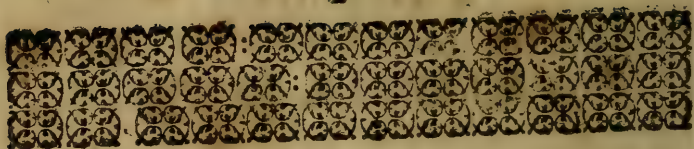
ESOCIE. IESV,

DE PONDERIBVS
ET MENSVRIS.

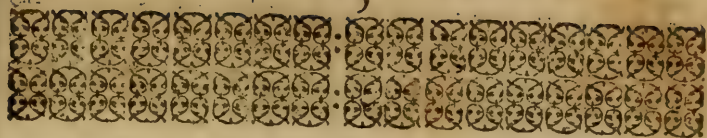
Typis Wecheliani.

ANNO M.DC.XI

*Hic legit ut discat : rigido is me vellicat ungue
Si prestas multo gloria maior erit.*

CENSU.

CENSURA HVIVS LIBRI

REGIA AVCTORITATE FACTA

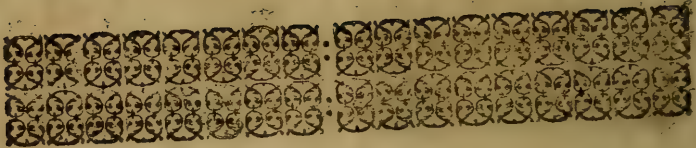
ab Antonio Couarruuia Scholaſtico

Toletano, & regio antea

Conſiliario.

DE Ponderibus & menſuris, & olim, & hoc ſæculo doctiſſimi viri cum cura pertractarunt. quippe ea diſputatio ad intelligendos tum ſacros, tum prophanos ſcriptores vtiliſſima eſt, & omni antiquitate cognoscenda, & vitæ communis vſibus, mutuoq; commercio ciuium inter ipſos, & cum externis maxime neceſſaria. In eo argumento Ioannes Mariana nouo conatu, magnaq; diligentia ita verſatur, vt explicata commodius omnia, & exploratiora nobis quidem videantur: ac noſtris hominibus, quorum externis ſcriptoribus nulla cura fuit, magis accommodata: dignuſque liber, qui in manus hominum veniat, cui auctoriſtis & laudis auctoriſis nomen vbiq; gentium, haud dubium conciliabit, quantum erit ſatis.

Antonius Couarruias.

Lectori.

Hebraicos characteres, quibus pondera & mensuras eius gentis exprimeremus, constare non licuit, ne Græcos quidem forma congruentis. Sic sunt res nostræ. Quotus quisque eas elegantias curat: Sed si quis tamen hunc libellum recidere liberrius aliquando voluerit, eum ut huic macule medeatur exoratum, ut recte & ex ordine faciat monitum volumus, pro Hebraicis litteras Latinas substitutas, quæ maxime congruere visæ sunt. Pro aspiratione Cheth. Ch, pro Caph, aspiratione difficillima Aïim, Ch, pro Qoph, Q, K, pro Samech, S, aut, C. Cætera quia facilia mitimus, haud ignari tamen non satis iis litteris Hebraica lingua insolentes sonos exprimi. Quid facerem? Proxima reddere satis habui. Id te latere volebamus. Notis numerorum antiquis usi non sumus, ne disputationi per se difficili, maiores ex eo tenebras offunderemus.

AD GARSIAM
LOAYSAM ARCHIEPI-
scopum Toletanum.

CAPVT. I.

Auctoris praefatio.

PONDERA & mensuras suis
singula momentis, te auspice & ad-
iutore, Præsul eximie, examinare
pergo: arduum opus, impeditam
disputationem atq; spinosam. Quid
enim difficilius, quam in veteri spatio, multorum
ac magnorum virorum vestigiis trita via, nouas se-
nitatis imprimere? Quid magis impeditum, quam
varias & multas scriptorum sententias mente com-
plecti, atq; memoria, explicare oratione? Præser-
tim, cum ex magno numero veterum, atq; regen-
tium auctorum vix duos inuenias inter se consen-
sientes. vetustis gratiam, nouis auctoritatem dare,
quantus labor? Iam calculandi, numerisq; singula,
persequendi (quod necesse est) quanta molestia,
quantaque attentione opus est, ne lapsus contin-
gat? Eo grauior labor existit, quod non vnus gen-
is mensuras & pondera explicaturi sumus, quod
ipsum esset difficile, sed nobilium maxime & anti-

quissimarum Hebraicæ, Græcæ, & Romanæ. Hebraicæ quidem, quoniam diuinis libris explicandis, quorum prima cura erat, non parum iuuabit, quid Iudæorum Talentum esset, quid Mina, quid Siclus exploratum habere: Præterea quid Corus, Ephi, Gomor, Barhus, Hin, Satum, Cabus, ac alias nosse id genus voces Hebraicas: quibus ignoratis, hallucinetur sæpe Theologus, necesse erit. Græca autem & Romana adiicienda putabam, quod in his linguis passim diuini libri legantur, Græcis sæpe & Romanis mensuris substitutis pro Hebraicis. Simul cognoscendis prophanis auctoribus atque ecclesiasticis aliquid lucis nostra opera afferri posse cogitabam. Rursus cum nostris Hispanicis conferenda vetera, & comparanda sunt, quo cuncta melius intelligantur. Nam omnium gentium mensuras & pondera, seu vetera seu recentia explicare velle, infiniti laboris esset & immensi: neque modus neque finis disputanti esset, ac ne magnum quidem operæpretium. Sed ad Hebraica tamen, Græca, & Romana vetera fere aliarum gentium reuocari possunt: ab Hispanicis Gallica, Italica, Germanica parum discrepant. Simul confusio ex multitudine & varietate à nobis procuranda erat. Et quoniam multi sæpe nodi incidunt implexi, profiteor quæ explorata sunt, positurum me pro certis: in aliis, si quæ verisimilia sunt, aut ex coniecturis, aut aliorum auctoritate, eorum periculo dixero, satis habeam. fides tantum auctores appeller. In Hispanicis mensuris & ponderibus, quoniam pro locis sæpe & regionibus varia sunt, Toletana prætuli, propter eius vrbs prin-

principatum, & quoniam, in ea hoc quidquid est operæ cudebamus, studio speque nostros hos conatus eruditis viris & moderatis probandi, promiscueque turbæ nulla cura, eorum præsertim qui studia utilitate metiuntur & lucro, magnum sapientiæ nomen barbatenus & pallio velantes. quorum est magnus numerus ne eorum quidem qui inepta semel persuasionem occupati dimoueri se ab ea non patiuntur, eoque præiudicio diuersa reprobare, ac reiicere consueuerunt. A quibus, ut nostra patienter legant aut audiant, momentaque singula argumentorum expendant attente, si impetrabimus, fortassis efficiemus, ut labore nostro profecisse se, & lucis aliquid in tantis tenebris allatum confiteantur. Si quis obscure multa dici accusabit, is consideret, quæ numerorum ratione explicantur, attentione opus habere: nosque sæpe multa repetiisse studentes perspicuitati, cuius maior ratio est habita, quam orationis styli. fastidiosi enim ingenii est, in his disputationibus sermonis elegantiam requirere atque delicati in re serua voluptatem captare. In tuo quidem nomine humanissime Antistes, hoc quidquid est operis, foras dare consilium fuit, non patrocini causa, id enim vulgare & superuacaneum: sed ut obseruantia nostræ, & synceri amoris à primis annis suscepti, accedenteque ætate tuis beneficiis, nostrisque obsequiis confirmati, monumentum aliquod extaret. Maioris quoque erit, quod tanto viro dicatur: nam & vilia quæuis dona valde pretiosa videntur, si templis & cælestibus sint oblata: vitrum in Pontificio annulo reuinctum, pro adamante accipiatur, pro vero pseudosmaragdus. Maior fulgor proxima

quæque illustrabit etiam minuta. Simul diligentiam excitabo eo iudice ipsa operis nuncupatione vltro delecto, vnde prouocare ad alios non liceat. Supremum enim suæ causæ arbitrum facit, qui elegit ea præsertim dignitate, prudentia, eruditione. sic ex vsura quæstus multiplex existet. De tuis laudibus & meritis pauca dicere indecorum: multa, importuna narratio. Itaque de nobilitate, modestia, sapientiæ studiis, suauissimis moribus, aliisque animi & corporis dotibus, quas natura certe vis maior concessit benigna manu, silentium erit. Illud non prætermittam sæpe verum: quemque fortunæ suæ esse fabrum, suisque singulos moribus fingi, raro ab indole, raro ab ingenio rerum euentus discrepare. Nos inepti rerum æstimatores alienas felicitatis, infelicitatisque causas scilicet perscrutamur. Hoc sane initio tui Pontificatus Toletani, quod Deo gratum, rei publicæ vniuersæ salutare fore speramus, disputationem hanc de ponderibus & mensuris, quæ post nostros Annales de rebus Hispaniæ non ita pridem euulgatos, forte his diebus erat in manibus, crasso quamuis filo, tenuique contextu, quasi primitias mittimus, & indicaturam earum lucubrationum, quæ superiori tempore institutæ de variis Philosophiæ & Theologiæ partibus, hactenus in umbra delituerunt, maiora daturi pares modo votis & voluntati vires contingant.

CAP. II.

De asse & partibus eius.

QUædam fundamenta ponenda sunt, quibus
 moles vniuersa disputationis incumbat. Ac
 primum de asse & partibus eius dicendum est: de-
 inde de pede, sextario, & vncia Romanis, quoniam
 ad hæc pleraque alia mensurarum & ponderum
 nomina reuocanda sunt, atque ex illis examinan-
 da. Romani veteres quoduis ferme totum assis no-
 minenuncuparunt, atque in duodecim partes diui-
 ferunt, quas vncias libræ ad instar dixerunt. Eius con-
 suetudinis origo & occasio fuit, quoniam primis
 vrbis Romanæ temporibus nummis vtebantur æ-
 reis quidem, singulis tamen libræ pondere, rudi-
 bus primum & informibus, signatis deinde, quod
 accidit sexto demum Romanorum Rege. Seruius
 enim Rex primus apud Romanos signauit æs, &
 quidem nota pecudis, vnde & pecunia dicta est, &
 quoniam ea vice pecudum in commerciis vteban-
 tur, Plutarchus ait in vita Publicolæ. Sic As,
 quasi æs, dictus est teste Varrone & cum libræ in
 duodecim vncias diuideretur à Romanis, factum
 est vt As etiam diuideretur in easdem, quod man-
 sit imminuto quamuis pondere assis, redactoque
 primum ad duas vncias tempore primi belli Puni-
 ci, qui asses sextantarii dicti sunt, vti Plinius ait l. br.
 33. c. 3. Deinde etiam consequentibus temporibus
 ad vnciam atque semunciam æris redacto assis man-
 sit tamen vetus consuetudo vt eius partes diceren-
 tur vncia. Et quidem initio postquam vniuersa
 mansit. Deinde (vt fit) valde est in usum

do Plinius libr. 15. cap. 1. Appio Claudio, & Lucio Junio coss. duodenæ, inquit olei libræ assē vendebantur, quod post imminutum assē nunquam contigisse puto, vt tanta olei vilitas esset. Ab ære ad alia traducta voce hæreditatem cœperunt assis nomine significare. Quod in iureconsultorum libris passim occurrit hæredem ex assē vocantium, cui integra obuenit hæreditas nullo alio cum cohærede, hæredem ex triente, aut ex vncia cui tertia pars hæreditatis, aut duodecima (id enim vncia est) testamēto legatur. sic iugerum terræ Columella assis nomine intelligens. lib. 5. ca. 1. in duodecim vncias partitur, vnciâq; ipsam in sicilicum, scutulam, scripulum, & semiscripulum, non secus, ac si de ponderibus ageret. Præterea pedem Architecti mensoresque cum sedecim digitos contineat, in duodecim vncias, hoc est, pollices diuiserunt. continet enim pollex digitum vnum ex communibus cum triente. Inde Bessales laterculos dixit Vitruuius li. 7. c. 1. qui vnciarum octo, siue pollicum essent. sic quatuor digitos, siue palmum, vt est in editione vulgata. 2. par. 4. ver. 5. illis verbis. Porro vastitas eius habebat mensuram palmi (loquitur de mari æneo) idem interpretes. 3. reg. 7. ver. 26. tres vncias dixit. Grossitudo autem luteris trium vnciarum erat. vtrumq; recte, cum palmus, id est quatuor digiti, tribus pollicibus siue tribus vnciis pedis æquales sint. Demū sextarius assis etiam nomine significatur à veteribus, & cū duodecim cyathos caperet, cyathi ipsi vnciæ sextarii vocabantur. sic in Martiali calices sextantes h. e. duorum cyathorum, quadrantes triū, trientes quatuor, deunces vndecim cyathorum calices legimus. Hinc Alciatum intellige emblemate. 25.

Quadrantem addat aqua calicem sumpsisse Falerni

Qui cupit: hoc sumi pocula more inuat.

Nempè calici seu cyatho Falerni iniice tres calices aquæ siue tres vncias, id enim quadrans est. Quod verò addit: stes intra heminam, non ultra dimidiũ sextarii in prandio procedendum sancit. Errant qui locum hunc aliter accipiunt, & quartam aquæ partẽ miscendã præcipi volunt. Eodẽ spectat Græcũ epigramma: *χαίρει κιννάμενος τρισὶ νύμφαις τέτρατος αὐτὸς τῆμος καὶ θαλαμοῖς ἐστὶν ἐπιμύρατος.* quod sic reddimus.

Gaudet permixtus quartus nymphis tribus ipse.

Tunc Veneri & thalamis promptior adueniet.

Præter hæc assis nomine signifer, dies, hora, vsura centesima intelliguntur, multaque alia suarum partium comparatione. Sunt autem assis partes, vncia nimirũ duodecima pars. Sextans hoc est vnciæ duæ. Quadrans, id est tres vnciæ. Vnde Terentius à trib. vnciis deducta voce, quarta pars assis siue quadrans dicitur. Quattrin Italis à quadrante factus videtur: olimq; centum quadrantes pro sportula loco cœnæ rectæ dabantur, merces salutationum, Budæus de asse, li. 5. Martialis: *Dat Baiana mihi quadrantes sportula centum. Triens. h. e. quatuor vnciæ, tertia assis pars. Quincunx, quinq; vnciæ. Semis sex vnciæ assis dimidiũ. Septunx septẽ vnciæ. Bes duo triētes assis. i. octo vnciæ. Dodrans, tres quadrantes assis, i. nouem vnciæ. Dextans decẽ vnciæ. Deunx vndecim vnciæ. Sunt & vnciæ partes, nimirũ semũcia pars assis vigesima quarta. sicilicus quarta vnciæ pars, assis quadragesima octaua, duella tertia pars, vnciæ sextula sexta vnciæ pars assis septuagesima secunda. Sed & multiplicato asse alia nomina ponderũ cõstabãt. dicitur, n. ab asse, tressis, quadraasis, nonassis, decussis, cētussis*

pro tribus, quatuor, nouem, decem, & centum assibus. vel alio modo ab asse assarium dicitur eadem assis significatione & pondere, vel vt alii volunt, dimidium assis assarium dicitur. Plutarchus in Camillo & aliis sæpe locis. Græce assarium pro asse ponit. Et cum libra seu as pondo etiam diceretur, ab ea voce factus dupondius continet duos asses. Sestertius genere masculino duos asses cum dimidio, dictus quasi semistertius, sicut Volubus Metianus de asse, additque in legibus duodecim tabularum duos pedes & semis vocari pedem sestertium, sic locum legito, Sestertius autem nummus erat ex argento quemadmodum maiores moneta. Præterea nummus absolute positus sestertius idem est, Budæus de asse lib. 3. Quinarius seu Victoriatus, quinque assium valore, denarius decem, vnde & nomina manarunt. Is Denarii primus valor aliquando est mutatus, cœpitque sedecim assibus æstimari tempore secundi belli Punic. Plin. lib. 33. c. 3. Quod addit: In stipendio militari semper denarius pro decem assibus datus. sic intelligito, Militibus, quibus denarius diurnum stipendium erat, quamuis denarii valore mutato, mansit vt decem asses tantum pro denario darentur. Sic apud Tacitum lib. 1. milites sub initia Tiberii conquerantur, denis in diem assibus animam & corpus æstimari. Idemque flagrant, vt denarius diurnum stipendium foret. Vides hoc modo hæc loca optime conciliari. Erat & libellavnius quidem assis valore, sed ex argento: nam asses semper ex ære cudebantur, valebantque singuli quantum quatuor nostri marquedini, quos Latine liceat quadrantes, aut teruntios dicere. Marci. 12. ver. 42. vidua offert minuta duo, quod est quadrās,

nempe

nempe illa minuta valebant quantum octava pars assis vti blanca nostra: dicebanturque minuta non vt minuta Græcorum medicorum, quæ sunt pondera minima omnium, sed quoniam minor illa moneta non signabatur. Porro Denarius valebat quantum quadraginta quadrantes. Notæ denarii bigæ atque quadrigæ: vnde bigati & quadrigati dicti. Sestertius genere masculino quantum quadrantes decem: sed si sestertium dicas neutro genere mille sestertios intelligere debes, hoc est, decem millia quadrantes, nimirum quantum viginti quinque aurei nummi nostrates, quos coronas seu coronatos dicimus, singuli valore quadringentorum quadrantum seu marauedidorum, quo valore hoc quidem tempore æstimantur. Nam si sestertiū cum ducatis nostratibus velimus comparare, quorum singuli continent marauedinos 375. sestertium vnum continebit ducatos vigintifex, præterea marauedinos. 250. præcise. Quo loco oportet explicare formam numerandi quæ veteres Romani utebantur, tum alias res numerantes, tum præsertim pecuniæ quamuis summam ad sestertia fere referentes, & quemadmodum Græci non vltra decem millia progrediebantur, hoc est myriada: sed eius numeri repetitione maiores summas explicabant, vt cum centum myriades dicunt, nempe decies centum millia, aut mille millia. χιλιάδα χιλιάδων. qua etiam loquendi forma utebantur Græci: ita Romani non vltra centum millia procedebant. Sed eius numeri repetitione maiores summas numerabant, vt Budæus docet lib. 4. de asse ex Plinio, lib. 33. cap. 10. Ergo aut per sestertios numerabant, qui absoluta etiam appellatione nummierant, aut per sestertia

sestertia aut per alia, vt aureus, passus, pedes, de quibus omnibus dicendum est. Per sestertios quidem dicentes. quadraginta sestertii aut nummi, nempe quadringenti quadrantes, quantum aureus nummus. Quadringenti sestertii aut nummi, quantum decem aurei. Cū ad mille sestertios perueniebatur, relicto sestertio masculini generis transibatur compendii causa ad sestertium neutro genere, q̄ mille sestertios continebat. Quomodo cum numerabant, rursus id dupliciter faciebant: aut per nomina, vt si dicas decem sestertia, nimirum aurei nostrates. 250. aut centum sestertia, hoc est quantum aurei nostrates. 2500. Lampridius de Heliogabalo, Nunquam, ait, minus centum H. S. cœnauit, hoc est argenti libris triginta. legendum pro triginta trecentis: trecentæ. n. libræ argenti valent quantum aurei 2500. circiter. Sic quadringenta sestertia, nimirum quantum decem aureorum millia, quæ erat census equestris sub Iulio Cæsare. quemadmodum ea summa duplicata erat census senatorius. Erant & mille sestertia quantum mille millia sestertii, viginti quinque millia nostrorum aureorum. Licet & per aduerbia, dicere biscentum, tercentū sestertia, aut biscentena, quatercentena, decies centena sestertia hoc est mille. Supra mille sestertia non amplius nominibus, sed aduerbiis utebantur Romani summa sestertiorū centuplicata hoc modo dicentes: decies sestertium, id est, decies centum sestertia siue mille sestertia, vtroq; enim modo Latine dicas, semperq; aduerbia iuncta sestertiis centuriam sub intellectam secum afferunt: perinde enim est decies sestertium, ac si dicas decies centena sestertia & quod amplius est ipsa vox sestertium aliquando non exprimitur,

idem.

Idēq; significare solet decies absolute positū aut cē-
 tiesq; decies cētena sestertia, centies centena sestert-
 tia. Ergo decies sestertiū continet quantum viginti
 quinq; millia aureorū, atq; ex eo castiganda est epi-
 stola Plinii ad Calvisiū li. 5. & pro sedecies sestertiū,
 nimirū quadraginta aureorū millib. legēdū, decies
 sestertiū: cum quadringenta millia (quæ decem au-
 reorum millia valent) idem dicat paulo amplius
 tertiam partem superioris summæ esse. Verum ad
 alia pergamus duodecies sestertium, hoc est duo-
 decies centena sestertia, hoc est sestertia mille du-
 centa, quantum triginta millia aureorum. qui erat
 census senatorius sub Augusto. Suetonius in Au-
 gusto c. 41. Dion. tamen lib. 54. censum senatorium
 sub Augusto fuisse ait, viginti quinq; myriades cer-
 te decies sestertium, aureos 25000. Vicies sesterti-
 um duo millia sestertia aurei quinquaginta millia,
 quanti æstimata est area domus Ciceronis ad Atti-
 cum libr. 4. Septuagies sestertio apud Tacitum lib.
 20. efficit centum septuaginta quinque millia au-
 reorum. Centies sestertium, hoc est, centies centum
 sestertia, quanti æstimatus est vnio Cleopatrx, au-
 ctore Plinio lib. 9. cap. 35. nempe aureis nostratibus
 250000. Quadringenties sestertium, hoc est qua-
 dringenties centena sestertia, quanti apud eundem
 eodem lib. 9. c. 35. fuit ornatus Lollia. Sexcenties
 sestertium libr. 15 & 20. Taciti aureorum millio
 cum dimidio. Tum lib. 5. eiusdem Taciti disposito
 per mensas millies sestertia, hoc est duobus mil-
 lionibus aureorum cum dimidio. Seneca ter mil-
 lies sestertium quadriennio quæsisse ferebatur a-
 pud Tacitum lib. 13. & de oratoribus ait Eptium
 Marcellum seu Crispium Vibium possidere tan-
 tundem, nempe septem milliones cum dimidio.

Vitellius Imperator vti idem Tacitus ait lib. 18. paucissimis mensibus interuertisse creditur nouies milles sestertium, nimirum viginti quatuor milliones cum dimidio. Vicies septies milles sestertium, quantum pecuniæ Tiberius corrasit & reliquit, vti Suetonius ait in Caligala cap. 37. hoc est sexcenties septuagies quinquies centena millia aureorum, vel vt nostro more loquamur, milliones sexaginta septem & semissem, ingens summa & vix fidem factura, præsertim cum idem Suetonius affirmet, tum loco eo, tum in vita Neronis c. 30. ingentes eas opes à Tiberio relictas breui spatio atque adeo non toto vertente anno consumptas à Caio Caligula & effusas fuisse. Plutarchus in vita Pompei post victum Mithridatem ait, tributa Romana creuisse ad octuagies quinquies decies cetera millia, (nimirum decies centena millia, seu decies sestertium, seu viginti quinque aureorum millia debent octuagies quinquies sumi) duos aureorum milliones centum præterea & viginti quinque millia aureos. Augustus apud Suetonium moriens legauit populo Romano quadringenties, tribus trities quinquies sestertium. nempe populo legauit decies centena aureorum millia millionem vnum, tribus octoginta septem millia & quingentos aureos, certe cuique tribui centena sestertia aureos. 2500. erant enim tribus 30. Plinius libro 12. cap. 18. milles centena millia sestertium omnibus annis India & Seres, peninsulaque illa in opio nostro aditunt, nempe propter vniones & alia quæ ornandis mulieribus inde aduehebantur. S. locus non est corruptus, credo perinde esse quies centena millia, ac si diceret tantum milles, quos milliones cum dimidio

midio. nã aduerbia secũ centena affectunt & sestertia
singula mille sestertios valebant. vnde millenarium
numerũ in se includunt. Alioqui summa illa ad duo
millia quingentos aureorum milliones excreceret:
quantum pecuniæ in toto Romano imperio non
erat. Ita in his modis numerandi per aduerbia, cen-
tum siue centena subintelligi debent, quæ vox cõ-
pendii causa desideratur. Quod non tantũ contingit
cum pecuniæ summam per sestertia vt monstra-
tum est, sed etiam cum aut eandem alio modo, aut
alia quæcunq; numeramus. Vt si dicas decies mil-
lia aureorum, perinde est ac si dicas decies centena
millia aureorum, centies millia passuum, id est cen-
ties centena millia. alioqui per nomina dicendum
esset, decem millia aureorum, aut centum millia
passuum, si id tantum significare velimus. sic quod
diximus proxime, septuagies quinquies centena
millia aureorum, eadem significatione dici potuit
septuagies septies quinquies millia aureorum. & in
Plinio sæpe millia passuum aut stadia eadem ratio-
ne debent intelligi. vti idem Budæus explicat l. 4.
vti cum ait Plin. lib. 2. c. 108. latitudo autem terra à
meridiano situ ad septentrionem dimidio fere mi-
nor colligitur, quinquies quater millia sexaginta
duo, (sic Budæus & Hermolaus legerunt) intelligi
debet vt perinde sit, ac si diceret: quinquagies qua-
tercentena sexaginta duo millia, vti Martianus de
re eadem agens explicat, hodieque in Plinii codici-
bus ea lectio est, fortasse ex Martiano sumpta.
Quæ quidem summa perinde valet ac si dicas, no-
uem milliones septingenta quadraginta octo mil-
lia passuum: qui passuum numerus efficit, millia-
rium nouem milia septingenta quadraginta octo

millia. Atque cum multis exemplis illustrari hæc
 observatio possit, pauca attigisse satis habui: unde
 colligitur illud Apo 9. ver. 16. & numerus equestri
 exercitus vices millies dena millia *δύο μυριάδες*
μυριάδων ex Græca forma loquendi dictum fuisse
 cum ex Romana veteri dici ab interprete potuisset
 bis millies centena millia. Iam enim dictum est
 Græcos decem millibus replicatis maiores sum-
 mas efferre, Romanos, veteres centum millibus
 Ad extremum scire oportet, centum æris aut mill-
 æris, centum aut mille asses significare in veterum
 libris: adiicitur aliquando æris grauis propter asse
 libræ pondere percussos, qui graues, eorum, qui
 postea percussi sunt imminuto pondere, compara-
 tione dicebantur. Aliquando etiam vox æris sup-
 primitur, vt Lilius libr. 39. dixit: Senatus Fului
 quantum vellet impendere, (supple in ludis) per-
 misit, dum ne summam octingentorum millium
 excederet. nempe octoginta millia asses, qui effi-
 ciunt ad nostram rationem aureos octo mille. ac
 ceperat autem à ciuitatibus ad eos ludos, vt ibi
 dem dicitur, centum auri pondo, qui valebant au-
 reos nostros 9600. Plutar. in Lucullo, cum is in A-
 polline cœnaret, sumptum cœnæ fuisse ait: *πεντ*
μυριάδων nempe aureorum quinque millium. Græ-
 ci enim myriada pro mille aureis ponunt. Sic Dio-
 nyf. libr. 54. bis de censu senatorio agens vigin-
 quinque myriades pro aureis dixit. 2,000. Plu-
 tarchus in M. Antonio *πέντε καὶ εἰκοσι Ῥωμαῖοι δέκτε*
καλῶσι. Decies autem pro aureis ponitur. 25000
 Addo & à Boetio de Arithmetica numerum cu-
 bum à radice vocari. Sic 8. binionem 27. ternio-
 nem 64. quaternionem vocat. qua analogia qui
 con

contendat mille millia non omnino barbare dici posse millionem, vti contendit Nebriffensis repetitione 8. tamen si mille eius numeri radix quadrata est, non cubica: in quo ille errauit vir aliqui eruditus diligentia maxima.

C A P. III.

De vncia & libra Romanis.

VNcia, & libræ pondere à Romanis Græci acceperunt, quemadmodum & nomina ipsa. Græci enim mina utebantur, & drachma. mina centum Drachmas continet, cum libra Romana esset tantum drachmarum nonaginta sex, vnciarum duodecim. drachma octaua pars vnciæ erant non tantum in cæteris metrimoniis, sed etiam medicorum vsu. sic enim Diosc. de mensur. & ponder. ca. 1. ait: vncia habet drachmas octo, scripetos 24. cum quo consentit Gal. lib. 6. de compositione medicamentorum secundum genera. Erant præterea vnciæ & libræ non modo ponderales, sed etiam mensurales tum Romanis tum Græcis: quod inter nos hodie etiam vsurpatur, præsertim inter medicos. id constat ex Colum. lib. 12. c. 21. cum de musti conditura agens duab. iniici mandat semunciam salis bene plenam: & ex Galeno libr. 6. de cõposit. medic. per genera c. 18. his verbis ego sane olei libram Romæ vocatam, quam per iucisuris distincta cornua metiuntur, ponderaui quâdoq; discernere cupiens quantum grauitatis pondus contineret: inueni duodecim olei mensurales, decem vnciis ponderum æquales. De mensuralibus vnciæ,

& libra hoc loco non disputamus, sed de ponderabilibus, quas Hebræis, Græcis & Romanis veteribus vnus ponderis fuisse magis creditur à doctis viris, quia contrariū non probatur, quam sit certo argumento firmum. Sed coniecturæ suppetunt, neq; valida, neq; prorsus reiiciendæ, Græcos, quæ à Romanis acceperant eodem pondere retinuisse, verisimile esse: Siclum Hebraicū semuncia pondere nō vulgaris sed Atticæ visum, quam vnciam putant minorem aliquanto vulgari nostra esse, æqualē Romanæ veteri. Quātum a. Romana seu Attica vncia minor sit nostra non conuenit inter auctores: quidam veterem Romanā vnciam libramq; conuenire putāt, paresque esse ponderibus medicis, quibus medicamentis conficiendis vulgo vti consueuerunt: quæ haud dubium minora sunt parte quintadecima aliis communibus ponderibus. Ita vncia medicorum drachmas septem & semissem continet, libra vndecim vncias & drachmas communes duas. Alii putant Romanam libram vnciamq; veterem minores esse nostris parte amplius vigesima: sic vt antiqua libra Romana contineat vncias vndecim nostras, scripulos decem, nostra maior sit Romana scripulis quatuordecim. vncia antiqua septem drachmas contineat. scripulum vnū grana viginti, minor nostra vncia vulgari scripulo vno, grana quatuor. Sed quæ tanta asseueratione dicuntur, nescio an confirmari satis possint. nam expondere denariorum Romanorum leue argumentum ducitur, cum vsu & antiquitate sint detriti, neq; eiusdem ponderis semper fuerint, Plinius enim li. 33. c. 9. septem denarios vnciæ tribuit, nimirū libræ 84. quod sequitur Celsus lib. 5. c. 17. at Gal. de compos. medicam. secundum

dum genera, lib. 5. c. 6. octo denarios vnciæ tribuit, nam septem vncias & semissem sexaginta denarios esse ait, neq; Plin. sibi constat cum lib. 21. c. 34. denarium dicat drachmæ pondere esse. Quod si nouo argumento, quo alii vtuntur, vetera pondera afferas quæ passim inueniuntur libræ, semissis, quadrantis, sextantis è lapide aut ex ære nostris minora. respondebo, neq; ipsa paria inueniri, vt ipsimet qui inuenierunt, confitentur: neque mirum est diuturnitate temporis aut detrita esse aut imminuta rubigine, vt certi nihil ex iis constitui possit. Ac credam potius vetera pondera cum nostris vulgaribus conuenire, quemadmodû cum Romanis Græca & Hebraica consentire dant, magis quia diuersum probari non potest, quam certo aliquo argumento, nam & vulgares à Romanis, sicut & à Græcis Romanæ sunt acceptæ, neq; est verisimile omnes hodie nationes eere in eadem pondera conspirasse, nisi ea à Romanis antiquis imperii temporibus accepissent. Præterea eam rationem facillimam fore cogitabã pondera & mensuras inter se comparandi, si vnciam de mensuris non diuersi ponderis antiquis temporibus & nostris inuissse. Tamen si diuersam etiam rationem consectamur ponderibus & mensuris diuersarum gentium exæquandis, præsertim eorum, qui vetera pondera Romanorum nostris medicis paria esse contendunt, ne laborem & molestiam calculandi & numerorû minutias subterfugisse nos aliquis iure accusare possit. Præsertim cum vulgaria medicorum pondera cum antiquis & cum aliis ponderibus vulgaribus comparare constituerim. Atque de vncia & libra Romana hæcenus: ad sextarium progrediamur.

De sextario Romano.

Sextarii non vnum pondus, neque vna mensura fuit, sed multiplex: nam præter vulgarem Azumbris quadrantem, quem in hac disputatione sextarium Toletanum vocabimus, erat Hebraicus sextarius, Atticus atque Romanus. Sed de aliis alio loco copiosius explicabitur. nunc de sextario Romano dicendum est, quoniam ex eo cognitio aliarum omnium mensurarum pendet, cum Hebraicus sextarius duas tertias Romani contineat, vti postmodum demonstrabitur aperre, Atticus tres quartas eiusdem. & si recipitur vncias Romanas veteres pares nostris communibus esse, Toletanus sextarius quatuor omnino quintas Romani sextarii cōtinebit. Præterea amphora Romana capit sextarios Romanos, quadraginta octo, vna viginti quatuor sextarios, modius Italicus sextarios sedecim. Sic ex cognitione sextarii Romani aliarum mensurarum cognitio pendet, & cum ea est implicata. Facillima ratio inuestigandi quantum caperet is sextarius, ex pondere sumenda est eius, in vino aut aqua. parum enim hi duo liquores discrepant. nam oleum nona parte leuius est aqua, decemque vnciæ aquæ nouem vnciis in oleo respondent. mel a. semisse grauius est aqua. Sic viginti vnciis in aqua triginta in melle respōdet. Hoc est, si vas aqua repletum pendet vncias viginti, idem repletum oleo pendebit vncias decem & octo, idem repletū melle pendebit vncias triginta Ergo de sextarii Romani pondere auctores non conueniunt. Hesichius vncias viginti quatuor illi tribuit, quod sequitur

Budæus, & eius auctoritate alii recentiores. Iſidorus huic ſententiæ fauet cum lib. 16. cap. 25. Hemina inquit, appendit libram vnã, quæ geminata ſextarium facit, & rurfus modio attribuit ſextarios viginti duos, libras quatuor & quadraginta. Non pauci decem & octo vncias ſextarium Romanum pendere in aqua affirmant, quod dixit Galen. de ponder. & menſur. ſic enim ait: alii dicunt ſextarium habere pondus libræ & ſemiſſis. & rurfus, Fryblium, (quod eſt dimidium ſextarii) habet vncias nouem. Verum hoc in oleo intelligi ſequentia declarant, ſicut & Dioſcor. de ponder. & menſur. tribuens ſextario aquæ vncias decem & octo vitiatuſ eſt, vt Græci codices declarant non de aqua, ſed de oleo agere, neque aquæ pondus à vini ſeiungere, quod Latini codices quidam corrupte habent. Peritiores tamen ſextarium Romanum in aqua aut vino pendere vncias viginti malunt. Hermolaus Barbarus, Leonardus Poſſius, alii omnes permoti tum aliorum antiquorum auctoritate, tum Fannii, cum ait. Nam libræ, vt memorant, beſſem ſextarius addit: Seu puros pendas atices, ſeu dona Lyæi. Addunt ſemiſſem libræ latentis oliui, ſe librãq; ferunt mellis ſuper eſſe bibli. Vides ſextario in aqua aut vino tribui pondus vnciarũ viginti, in oleo. 18. in melle triginta. Quod ſequitur etiam libellus Galeno attributus de ponder. & menſ. Hæc nobis ſententia, quæ media eſt, duobus aliis præferenda videbatur: præſertim cum antiquorum dicta facile explicari poſſint. nempe qui ſextario vncias viginti quatuor dederunt, ii de menſuralibus locuti ſunt, vti ex Galeno attulimus lib. 6. de compo. medic. per genera, c. 8. duodecim vncias

mensurales decem vnciarum pōdus habere. quod ab eo in oleo dictum. Oribasius ex Adamantii sententia dixit : sextarium Italicum vini quidē mensura vncias viginti quatuor pondere libram nostram ac vncias octo habere. Qui vero decem & octo vncias sextario dederunt, aut in oleo explicandi sunt, aut non de sextario Romano locuti sunt, sed de sextario Attico (sic nos interpretabamur) qui vncias quidem mensurales 18. continet, nimirum pondus vnciarum omnino 15, sic enim Galenus ait eodem opere lib. 5. cap. 6, Atticam Heminam nouem Italicas vncias conficere : additq; : pendunt enim nouem Italicæ vnciæ, quas in cornibus infectis metiuntur septem vncias ponderales & semissem : quod de oleo etiam dictum placet ad vinum aut aquam traduci. Quo loco aperte perspicitur errasse quicumque sextario Attico dant pondus vnciarum octodecim, Romano vncias viginti mensurales nō ponderales, quod facit Georgi. Agricola lib. 1, errasse alios qui sextarium Romanum Toletano parem faciunt, cum huius pondus in vino aut aqua esse vnciarum modo sedecim minime dubium sit. Quod si Romanas vncias veteres pares communibus nostris esse recipitur, sextarius Romanus comparabitur, cum nostro proportione sexquiquarta, seu quod idem est, Tolitanus, quatuor quintas Romani sextarii continebit. Si autem veteres vncias malumus medicis vnciis nostræ ætatis pares esse, viginti vnciæ veteres ex nostris communibus continebunt vncias $18\frac{3}{4}$ hoc est vncias octodecim octauas seu drachmas sex : quæ faciunt adarsmes nostros duodecim. Comparabiturque hac ratione sextarius Romanus cum

cum Toletano proportionē quæ est 75. ad 64. ut constat utriusque sextarii vnciis in suas quartas partes diuisis. nempe proportio erit ferme lesquifexta. Quæ omnia intelligentia comprehendenda & memoriæ commendanda putabam, magnam enim lucem vniuersæ disputationi afferre poterūt. Vitruuius lib. 7. cap. 8. sextarium argenti viui pondō ait esse viginti quinque. Nos factō periculo inuenimus ponderare libras viginti tres, vncias decem, octauas seu drachmas septem. fortassis argentum viuum illud non erat vsquequaque defecatum: sed ex quo certe perspicitur, neque Romana pondera minora esse nostris, neque sextarium Romanū contineri vncias pōderales octodecim, longe enim ratio Vitruuii à nostro experimento aberrasset.

C A P. V.

De pede Romano.

MENSURA Pedis Romani si certa ratione esset explorata, magna nos molestia cæteris constituendis liberasset: ac præsertim quantus esset sextarius Romanus definire in promptu esset, atque ex eo quid de vncia & pōderibus Romanis sentiendū esset, vna opera constitueretur. Pendit enim sextarius Romanus viginti vncias Romanas præcise, idemque est amphoræ Romanæ pars omnino quadragesima octaua. Amphora autē Romana pedis Romani mensurā quoque uersus habet, vnde & à forma quadratoque pede, quadrantal dicitur. Sic enim Festus ait: Quadrantal vocabant antiqui: quam ex Græco amphoram dicunt, quod vas pedis quadrati octo & quadraginta capit sextarios. Idem

Fannius aliique omnes tradunt quasi rem minime dubiam. sic ex pede Romano iusto confecta amphora, de sextarii mensura & pondere iudicare facile erat, ea diuisa in octo & quadraginta æquas partes. Video tamen de pede Romano discepcionem esse, neque inter se eruditos conuenire. Tres enim pedis formas mensurasque afferunt, minimã, mediocrem, maximam ita inter se comparatas, vt maxima mediocrem superet ferme sicilico, id est parte pedis mediocris quadragesima octaua, pes mediocris minimum superet sextula plus minus, hoc est, parte pedis minoris septuagesima quinta. Sic pes maximus minimum superat duella, hoc est minimi parte trigesima sexta. Maximum pedem pro vero, superiori sæculo eruditi habebant. & Philander in Vitruuium lib. 3. cap. 3. ex columna Porphiretica deprehendisse se Romæ ait. meminuit eius columnæ etiam Marlianus de antiquitatibus vrbis Romæ. mediocrem Leonardus Portius primus pro vero tradidit ex marmorea baffe sepulcri C. N. Costutii sculptoris, quæ cum in portis Angeli Colotii Romæ esset, Colotianus pes vulgo vocatur. quæ sententia & mensura magno eruditorum plausu superioribus annis celebrata est. minimum pedem Pœtus inuexit de pond. & mensur. libr. 1. ex tribus pedibus æreis, quos se Romæ vidisse affirmat. sumpta occasione nouandi. Verum nos cum sextarium sciamus, quod & ille fatetur libr. 2. viginti vncias pendere in vino aut aqua, siue æquales nostris vnciis sint, siue minores parte quintadecima, vti superius est dictum: amphoram ex illo pede Romano sextarios 48 eius ponderis non capere.

mani-

manifeste deprehendimus. Congius octaua pars est amphoræ Romanæ capiens sex omnino Romanos sextarios, fitque ex semisse pedis Romani quoquo uersus. Factis ergo duobus congiis altero ad mensuram semipedis Colotiani, altero ad semipedis Porphyretici modum, Congium priorem capere animaduerti septem sextarios Toletanos. (singuli pendunt vncias sedecim) qui efficiunt, addita tantum parte 32. vnius Toletani sextarii, sex Romanos vnciarum decem & octo, drachmarum seu octauarum sex, quod est iustum sextarii Romani pondus, si vnciæ veteres sunt pares nostris medicis. Congii octo, quos septem Toletanos sextarios & partem præterea 32. (quæ vix potest ob exiguitatem obseruari) efficiunt sextarios Toletanos 6. & $\frac{1}{4}$. qui subducta ratione efficiunt sextarios Romanos 48. quorum singuli viginti vncias medicas contineant, communes vncias 18. $\frac{3}{4}$. seu quod idem est vncias octodecim, octauas seu drachmas sex. Congius alter & maior capiebat septem Toletanos sextarios & semissem. sic vt amphora sexaginta sextarios Toletanos caperet, nimirum quadraginta octo Romanos singulos vnciarum communium viginti. Nam vt sextarius Romanus huius ponderis comparatur cum Toletano proportione sexquiquarta, ita numerus 60, excedit numerum 48. eadem proportione quocircumq; minimi pedis Romani effigie eius excidimus, quasi nothi pedis, certe posterioris temporis, cum Congius ex eius semisse factus sex sextarios Romanos prioris aut posterioris ponderis non capiat, ne

ampho-

amphora quidē ex integro pede facta quadraginta octo sextarios id genus. mirorq; Patum diuersum se obseruasse facta amphora ex suo pede affirmare. Sed nimirum in lubrica obseruatione decipi facile fuit, & suis opinionibus semel susceptis fauet animus. Et ne quis accuset mensuras pedum in charta expressas minores quam in typis esse, propterea q̄ charta humore extenditur, ariditate contrahitur: is sciat ne id quidem in nostris obseruationibus fuisse prætermisum: sed trium pedum modum vt typis æreis responderent, & ipsis prototypis ex lapide, aut ex ære madefacta charta sumpsisse, ea mensura quam hoc loco exprimam, vt studiosorum conatus hac etiam parte iuuentur. si prius addidero, nobis ex tribus pedibus maximum legitimum videri, qui expeditissimam rationem præbet pondera & mensuras comparandi inter se, credamque duos alios minores iusto esse. Sed ex pede Colotiano atq; amphora ad eam mensuram extracta factū puto, vt recentiores in eam sententiam abierint (cuius vestigium in paulo antiquioribus non inuenio) vncias Romanas veteres minores nostris communibus esse.

Tres semipedes Romanos non eadē mensura aduicimus, Porphireticum, Colotianum, & Pati: quorum ex parte una quatuor digiti, ex altera tres pollices designantur.

Continet enim pes digitos sedecim, pollices, seu manis, vncias duodecim.

Semi-

Semipes maximus Porphireticus.

Semipes mediocris Colotianus.

Semipes minimus atatis posterioris.

CAPVT VI.

De ponderibus Hebraicis.

DE Vncia, Sextario & pede Romanis, quid sentiendum sit haecenus explicuimus: nunc ad alia pondera & mensuras perogredendum est. Et vt honos antiquitati habeatur, simul quoniam de diuinis libris praecipua cura erat, in singulis generibus, Hebraicis ponderibus & mensuris explicatis ad Graeca & Romana procedemus. Atque in singulis ea dicemus, quae nobis quidem veri similia maxime esse videbuntur, magnorumque virorum fide & auctoritate fundata.

De Talento Hebraico.

TALENTVM quod primum & maximum apud omnes nationes pondus proculdubio est, ab Hebraeis Kikar vocatur, id est torta seu massa, quod rudi pondere esset, neque percussa aliqua imagine magis pondus, aut nummorum summa. Pendebat minas quinquaginta, drachmas duodecim millia, quod certa ratione colligitur Exodi cap. 38. vers. 25. vbi Hebraice Graeceque ex hominibus sexcentis tribus millibus quingentis quinquaginta, cum singuli soluisent per capita dimidium siclum, hoc est drachmas duas, redacta fuerunt centum Talenta argenti praeterea sicli 1775. sic ex sexcentis millibus hominum, centum Talenta redacta sunt, ex minori numero hominibus 3550. siclorum numerus 1775. atque adeo

adeo singula hominum sex millia, cum quilibet dimidium siclum dedisset talentum obtulerunt. Ergo talentum Hebraicum drachmas pendebat duodecim millia præcise. Hoc est si drachmæ illæ pares nostris erant, uti verisimilius iudicamus, Talentum quidem auri Hebraicum continebat, quantum aurei nostrates 12750. pendunt? cum ex octo vnciiis auri seu bellæ libræ (marcum nos dicimus) 68. aurei cudantur. Quod si Talentum argentei erat, pendebat quantum argentei nummi nostrates 1256. & semis, quia ex octo vnciiis argenti, signantur argentei nummi 67. Epiphanius talentum facit librarum 125. libram duodecim vnciarum, quocirca drachmas pendebit duodecim millia. Dionysius etiam Halicar. libr. 9. duo millia asses siue libras efficere ait, sedecim talenta æris. Sic cuiuslibet Talento ratione subducta duodecim millia drachmæ prouenient. Neque dissentit Vitruuius cum lib. 10. cap. 21. Talentis quatuor 480 pondo tribuit, hoc est, cuique libras centum viginti: minas mallem dixisset: nam 120. minæ libras efficiunt 125. quas apud quasdam gentes Suidas ait Talentum continere: Τὸ τάλαντον παρὰ τίσιν ἔχει λίτρας. ρκε. Idemque Hesichius ait Talentum apud quosdam minas 12. pendere. Vides non ex sacris litteris modo probari Talentum antiquissimum duodecim millia drachmas continere, sed etiam eodem pondere extare apud alios scriptores. Verum iis quæ dicta sunt ingens Talentorum numerus opponi potest passim occurrens in libris sacris 1. Paral. 22. vers. 14. auri talenta centum millia, argenti mille millia Talentorum relinquere se David in thesauris tēplo ædificando ait: & cap. 29. vers. 4

vers. 4. tria millia Talentorum de auro Ophir, & septem millia Talentorum argenti probatissimi deaurando templo se relinquere ait. Quæ summa si ad aureos nostros referantur, immensum crescet, vix ut credi possit, ac ne vix quidem, ut extantulo regno David tantum auri & argenti per totam vitam collegerit. Quare placet quod Eupolemus, cū de templi Hierosolymitani structura, & expensis in factis agens addit: Talentum autem dico, quod siclum appellant. affert Eusebius lib. 9. de præparatione Evangelica capite 4. Sic summa factæ expensæ quadragies sexies centena millia, quæ insumpta templo, extruendo idem Eupolemus ait, de siclis intelligatur. quæ nihilominus perueniet ad drachmas auri 18400000. nimirum quantum aurei nostrates 19;29990. nempe miliones amplius decem & nouem. Non discrepat ab hoc Talento drachmarum quatuor Homerus, cum Iliados 23. inducit Achillem in funere Patrocli inter alia funebria præmia seruam cum tripode, equam prægnantem, lebetem, quarto loco proponentem duo auri Talenta *τῶ δὲ τετάρτῳ ἦκε δύο χρυσοῖο τάλαντα.* Quod Suidas exponens ait; Talenti vocæ ab Homero numerum quendam significari certe pecuniæ, exiguumque admodum. Vides Talenta apud Hebræos gemina hand dubium fuisse, alterū drachmarum 12000. alterum drachmarum quatuor tanto inter se interuallo discrepantia. Et quidem de quo talento agatur in quibusdam locis statuere facile est, uti locis modo citatis, aliis locis difficillimum prorsus est, ardua que res. Ut verissime Budæus dixerit libr. 4. de asse, æstimationem opulentia Hebraicæ fieri non posse ob Talenti varietatem

tatem. Quis enim diuinet cuius generis Talenta auricentum viginti fuerint, quæ Regina Saba dedit Salomoni 3. reg. 10. Si enim siclos dixeris totidem, exigua summa, pondusque auri erit, donum inter Reges exile: si Talenta primigenis, excrescet summa ad aureos 15,0000. nimirum millionem vnum cum dimidio, supra fidem tantum auri allatum ab ea Regina fuisse. Sed nimirum quidam multa alia Talentorum genera Hebræis vsitata esse prædicant: quod vellem idoneo argumento confirmarent. Ac primum Talentum sanctuarii & Talentum congregationis faciunt, certe Lyra Exod. 38. ex sententia Rabbi Selomo, vt Talentum sanctuarii sit, de quo dictum est, drachmarum 12000. Talentum congregationis sit drachmarum 6000. semis alterius. Quam distinctionem à multis reprobaram videmus, eamque si probare nos vellemus, fortassis Talentum potius congregationis vocaremus, quod cõtinet 12000. drachmas: Talentum sanctuarii crederemus 24000. drachmas pendere propter auctoritatem Iosephi: qui cum libr. 14. Antiq. cap. 12. minæ tribuat duas libras & semissem, nempe siclos sexaginta: idem lib. 3. cap. 7. agens de candelabro aureo ait: Candelabrum quod vnus Talenti erat, minas centum pendere, nimirum drachmas 24. millia. Afferunt illi Talentum quod numismaticum vocant, & auro potissimum deputari credunt, mille drachmarum pondere, qualia 120. auri Talenta à Regina Saba Salomoni dono data fuisse affirmant. nimirum, quoniam Iosephus viginti modo Talenta dedisse ait, certe singula drachmarum 6000. ex quanto pondere aiunt Talentum congregationis
c
fuisse

fuisse, ita vt sexta eius Talenti pars talentum etiam diceretur. 3. Reg. 10. vers. 10. quemadmodum apud Aegyptios drachma erat oboli pondere, nempe cum obolus iustae drachmae pars sexta esset. Addunt Talenti decimam Talentum vocari, non alio argumento quam quod lib. 1. Paral. cap. 22. vers. 4. cum a Dauide relicta dicantur centum millia auri Talenta argenti mille millia, Iosephus libr. 7. cap. 11. eius summae decimam scribit decem millia auri Talenta argenti centum millia. sed quid hoc sit nisi diuinare, & subterfugia quaerere locis scriptorum conciliandis. Porro cum natura in se infinitam partiendi praebet facultatem, in quot partes Talentum partiiri possumus, tot licebit genera Talentorum excogitare, praesertim si locis scriptorum discrepantibus commentum possit velari, cum in promptu potius sit existimare Iosephi numeros multis locis esse vitiatos: quod facile fuit, cum non per litteras, sed per notas scriberentur. Alioqui quomodo explicabunt, quod eodem libr. cap. 8. legitur Absalonis caesariem ducentos siclos pendere, eosque siclos quinque minas seu pondo facere. nisi forte de minis Romanis intelligatur aut Alexandrinis, quas viginti vnciarum esse singulas libellis de ponder. & mensur. Galen. & Dioscor. affirmatum reliquere. Relinquatur ergo Hebraica Talenta gemina manifeste fuisse, magnum drachmarum duodecim millium, minimum drachmarum quatuor. Inter haec an alia fuerint Talenta, & credi posse, & certa id ratione aut auctoritate non posse probari.

De Mina Hebraica.

DE Minæ Hebraicæ pondere auctores variant, neque facile est opinionem opinioni præferre. maiori tamen auctoritate & numero Minæ Hebraicæ dant siclos sexaginta. quibus Ezech. verba fauent capite 45. vers. 12. dicentis. Porro viginti sicli, & viginti quinque sicli, & quindecim sicli minam faciunt. Sic mina continebit drachmas ducentas & quadraginta. vncias triginta, libras duas & semissem, vti Iosephus affirmat libt. 14. cap. 17. Vnus Lyra ad cap. Exod. 38. ex sententia Rabbi Sclomo minæ dat siclos modo viginti quinque. Talento (quod centenarium vocat) congregationis quidem minas sexaginta, nempe sex millia drachmas, sanctuarii autem minas centum & viginti. summamque drachmarum duplicatam. Quod cum sentiunt, Ezechielem explicant loco citato, non minæ tantum pondus integrum explicuisse, sed etiam eius partes, quatuor quintas siclis viginti, tres autem siclis quindecim. Cõuenit cum hac sententia Pollux, nam apud omnes gentes affirmat, Talentum quidem minas sexaginta pendere. Minam autem drachmas centum, Minas & drachmas pro gentium varietate vario esse pōdere. Nos tamen Iosephi sententiam sequemur magis vt apparet cum Ezech. vers. 12. conuenientem: aut fortassis primis temporibus Mina Hebraica siclorum sexaginta fuit drachmarum 40. consequentibus drachmarum centum ex æplo nationum aliarum. Sed & minores quasdam minas quasdam fuisse confiteri oportet, cū 3. Reg. 10. ver. 17. legitur: trecetæ minæ vnampeltā vestiebāt. Quis enim tantam firmo esset corpore, vt clypeū trecentarum

librarum, aut 750. si Iosephum in minæ pondere sequimur, brachio sustentaret. Sed nimirum locus hic vitiatus est, etiam in bibliis Romanis à Sixto castigatis, cum Hebraice, Græce, & Chaldaice, tres tantum minas legamus vnâ peltâ vestuisse, aut cum 2. Paralipomen. 6. vers. 16. legamus trecenta quoque scuta trecentorum aureorum, pro aureis, in libris Reg. interpretes minas substituit: cum potius trecenti aurei drachmales faciant minas tres iuxta Lyræ sententiam siclos viginti quinque modo minæ tribuentis. Verum quo pacto 1. Machabæorum 14. vers. 24. Simon mittit Romam clypeum aureum minarum mille, nisi minæ multo minores erant, fortassis sicli singulæ (vt de Talento diximus) aut drachmæ pondere, quod vt coniectura nititur probabili, ita vellem argumento aliquo posset confirmari.

De siclo.

SICLVS Haud dubium pendit drachmas quatuor, sic enim Hiero. ait ad cap. 4. Ezech. Siclus autem, id est, stater habet drachmas quatuor: octo autem drachmæ latinam vnciam faciunt. Erat ergo sicli pondus semuncia. sed & siclos minores dimidios fuisse persuaderi potest, quod vbi 2. Reg. 14. vers. 26. cæsariem Absolonis dicitur pendere siclos ducentos pondere regio seu publico, septuaginta interpretes centum siclos posuerunt. nimirum quod siclum ponderis publici semissem esse existimarunt sicli maioris. Hinc nata est multorum opinio, siclum duplicem esse, publicum seu congregationis duarum drachmarum, alterum

rum sanctuarii drachmarum quatuor. & quidem de minori siclo locutus est Epiphanius cum dixit: Siclus est quarta pars vnciæ dimidium stateris. De hoc siclo intelligi debet liber 1. Machab. cap. 10. vers. 42. vbi Demetrius Rex remittere se ait Iudæis quinque millia siclorum. cum Iosephus libro 13. cap. 5. pro quinque millibus siclorum, posuerit decem millia drachmas. Tales sicli quinque millia fuerunt, quos pendebat Goliath. thomax. 1. Reg. 17. vers. 6. alioqui maius pondus, quam quo portando vires vnius hominis essent. Quod cum infrequentiori vsu fuerit siclus minor didrachmus, factum est, vti didrachmi nomine promiscue vterque siclus à septuaginta interpretibus intelligatur. certe Exod. 30. & Leuit. vlt. pro siclo quatuor drachmarum didrachmum ipsum posuerunt. Hanc sicli distinctionem, quam ad alia fere pondera & mensuras eius auctores extendunt, reiiciunt alii recentiores quali commentum iudæorum, nulla certe ratione fundatum. Ea tamen quæ dicta sunt, & in posterum addentur quid sentiendum sit, declarabunt. In Xenophonte lib 1. de Cyri exped. siclum Babylonicum inuenio valore septem obolorum & semissis.

De Aureis Hebraicis.

QVAM in Diuinis libris aureorum, aut argenteorum fit mentio, quod fere contingit hac forma loquendi, decem aut viginti aut triginta aureæ argentive, plerisque omnibus locis sicli vocem abaudiendam viri eruditi existimarunt, quod non eretiam interpretes secutus est. Genes. certe 24.

vers. 22. quod Hebraice dicitur : duas armillas decem auri pondus earum, ipse dixit pondo siclorum decem. Genes. tamen cap. 37. vers. 8. pro viginti argenti quibus venditus est Ioseph, noster interpret viginti argenteis dixit, cum dicere potuisset viginti argenti siclis, vti Chaldaice positum est. Item 3. Reg. 10. ver. 29. educebatur quadriga ex Ægypto sexcentis argenti, quod repetitur 2. Paral. 1. vers. 17. interpret tamen priori loco sexcentis argenti siclis dixit, posteriori, sexcentis argenteis eadem significatione. Idem obseruo Iud. 8. vers. 26. & 2. Reg. 18. vers. 10. in simili forma loquendi sicli vocem in nostra editione esse expressam. Tales credimus triginta argenteos fuisse quos Iudas accepit à Iudæis proditoris pretium. Qui enim singulos decem denarios valuisse affirmant, eaque summa Iudam compensare voluisse vnguenti effusi æstimationem, acute magis quam vere loquuntur. Atque quæ hactenus dicta sunt cum vera sint, certe verisimilia admodum: adiiciunt quidam pondera, & monetas aureas minores dimidio apud Hebræos quidem argenteis fuisse. sic siclum aureum sanctuarii duarum drachmarum, publicum vnus modo drachmæ fuisse. qua ratione cum 3. Reg. 10. vers. 17. Hebraice Græceque singulis peltis induxisse Salomonem dicatur tres auri minas 2. Paral. 9. vers. 16. trecentis aureis singula scuta tecta fuisse dicitur. nimirum, cum mina centum drachmas pendeat, aurei illi singuli vnus tantum drachmæ pondere fuerunt. Neque enim commodiorem rationem conciliandi inuenias, non etiam si minam feceris siclorum sexaginta, quod Iosephum sentire diximus. Ni forte placet magis suscepto

cepto eas minas centum tantum drachmarum fuisse, confiteri eo loco, dimidium sicli aurei publici vocari absolute aureum, ne opus sit tot comminisci distinctiones, siclosque aureos affirmare, ab argenteis siclis pondere discrepare. quod non video certo aliquo argumento confirmari.

De Cherah seu obolo Hebraico.

GHERA Sicli pars est vigesima, drachmæ pars omnino quinta. Ezech. 45. vers. 12. Siclus viginti Gheras habet, noster interpret obolum fere reddit, tametsi obolus Græcis pars 6. drachmæ est, sic Gherba obolum continet, & 5. eius partem præcise, Chaldaus pro *Gerah* vertit *Megha* quam pendere dicunt sedecim hordei grana, cum obolus duodecim tritici grana pendat. atque adeo *Gherah* cum obolum contineat, & quintam eius partem pendet grana tritici quatuordecim cum dimidio fere: pondusque *Megha* Chaldaici atque *Gherah* Hebraice idem erit: quod hordei grana leuiora sunt tritici granis 8. circiter parte. Erat etiam in Arabia moneta *Qesitah* nomine eiusdem ponderis cum *Gherah*: unde cum ea voce ouis significetur, noster interpret Genes. 33. vers. 19. pro centum *Qesitah*, quibus Iacob emit agrum à Sichimitis, posuit centum agnos, Tum Iob ultimo cap. vers. 11. vbidicitur, amicos Iob. dedisse illi singulos *Qesitah* vnum, dixit ipse ouem vnâ: cum Hebræi potius utroque loco monetam ea voce significari credant, quæ ouis nomine vocabatur, quod ouis imagine esset percussa: uti de antiquis Romanorum

moneris superius dictum est: quæ posteriori tempore adulterata, pondereque imminuto *Cherub* par fuerit, antiquissimis temporibus aurea magnique ponderis. Alioqui quid opis subleuandæ lobi inopiæ viri copiosi contulissent oue vna data, in tanta præsertim pecoris copia? Erat etiam Darchemon *Esdra. 2. cap. vers. 69.* drachmæ pondere nummus; putoq; eodem pondere fuisse *Esdra cap. 8. vers. 27.* Adarchon, nam & vocum similitudo est, & utroq; loco noster interpret solidum posuit. Erat denique *Zuz* eodem drachmæ pondere in libris tantum Rabbiorum vt Elias affert in *Thisbi*, & hoc loco missum facimus, cum multis aliis ponderum, monetarum & mensurarum nominibus Rabbiniis vsuratis. quæ meis, cum satis oneris sustineamus explicandis us inter Hebraica, quæ in diuinis libris reperiuntur. Ergo vt hæc pondera inter ipsa comparemus prius quam ad alia progrediamur.

Talentum Hebraicum magnum continet minas 50. siclos 3000. drachmas 12000. obolos Hebraicos siue Gheras 60000. grana hordei 960000.

Mina antiqua continet siclos 60. drachmas 240. obolos Hebraicos 1200. grana hordei 19200.

Siclus continet drachmas 4. obolos Hebraicos 20. grana hordei 320.

Drachma continet obolos Hebraicos 5. obolus Hebraicus siue Ghera grana hordei 16. tritici 14. & semissem fere.

CAPVT VII.

De Græcis ponderibus.

CRæca Pondera Hebraicis succedent, propter antiquitatem eius gentis & nobilitatem in omni parte philofophiæ. adiungētur autem quædam numismatum genera apud eam gentem vtitata. Inserenturque vetera Græcorum medicorum pondera suis locis, ne separata tractatione sit opus, sed sub vnum conspectum omnia Græcorum pondera proponantur. Libram & vnciam, quoniam à Romanis acceperunt Græci pondere non mutato, ea hoc loco omittere & inter Romana pondera ponere consilium fuit.

De Talento.

MUlta Talentorum genera Græcis & vicinis gentibus fuerunt, quæ ex Polluce pleraque eius auctoritate ponentur, ex aliis auctoribus alia, immutato tamen ordine à minoribus ad maiora Talenta progrediendum erit. Ac primum Syrium Talentum Pollux ait, drachmas Atticas continere 1500. nempe, quantum aurei nostrates $159\frac{3}{4}$ Atticum Talentum pendit drachmas omnino 6000, nempe aureos nostros 6375. quod Talentum à quibusdam Euboicum etiam vocabatur, seu Talentum Atticum minus: & erat Euboea Atticæ proxima, eiusque ponderibus & mensuris utebatur. nos absoluta appellatione Talentum hoc Atticum vocabimus. Talentum Babylonicum drachmarum
erat,

erat. 7000. nempe pondus æquans aureorum nostrorum 7436½. Præterea erat Euboicum Talentum minarum. 80. drachmarum. 8000. quantum aurei nostri. 8500. hoc Talentum magnum à Virg. 9. *Æneidos* vocari putant. cum dixit : Et tripodas geminos auri duo magna Talenta. quod sequuntur Priscia. de ponder. & Seruius ad eum Virgil. locum : bene inquires addit magna : nam Talentum potest & breue aliquid & magnū significare. Vocatur etiam Talentum Atticum maius minoris comparatione eius quod pendeat drachmas. 6000. quomodo Lilius cum ipse met conciliatur. nam cū lib. 37. dixisset, cum Antiocho fœdus ea lege factū, vt Talenta. Euboica. 15000. certis pensionib. penderet, quod & Appianus dixit in Syriaco : Lilius quasi sui oblitus lib. 38. quo loco refert fœderis leges à senatu Romano comprobatas, ea Talenta Attica dixit. Verum cum addiderit illa verba, Talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat, de Euboico Talento, siue maiori Attico agere manifestum est. Sed vnde tamen noua difficultas nascitur. nam si octoginta pondo Romanis ponderibus id Talentum pendeat, hoc est libras Romanas octoginta, cum libra Romana pendat drachmas. 69. Mina Attica semūcia minor, fiet vt Talentum Euboicum pendat drachmas tantum 7680. nisi forte eas minutias Lilius persequi noluit, tamen si non ignoraret libram Romanam mina Attica minorem esse. Vtrouis modo constat Talentum Ægyptium pondo octoginta capere, vti Varronis verbis Plinius ait lib. 33. c. 3. quem de mina Attica librave Romana locutum possumus interpretari.

Denique Talentum Ægyneum erat maius cæteris, pendens nimirum drachmas. 10000. aureos nostrates. 10627. quæ omnia intelligenda sunt, vt Pollux ipse ait, si quis supputationem ad drachmas Atticas faciat, continere videlicet hæc omnia Talenta eum numerum drachmarum quem diximus, alioqui si quodq; ad iux gentis minora pondera referatur: quoduis eorum minas sexaginta, mina quælibet centum drachmas continebat. Sed ex minæ & drachmæ comparabantur cum aliis aliarum gentium ea proportione qua ipsa inter se Talenta, ita vt sicut Babylonicum Talentum Atticum superabat proportione sexquifexta, ita mina & drachma Babylonica Atticas minas & drachmas: quod magnopere considerandum est. Præterea idem Pollux affirmat Talentum sex drachmarum non solum apud Athenienses, sed & apud Siculos in vsu fuisse, nimirum Hebræorum imitatione apud quos siclus, vt dictum est, Talenti etiam nomine vocabatur. Nos omittis aliis Talentorum generibus, de Attico priori agemus pendere minas sexaginta, drachmas. 60000. quoniam maiori fama celebratur. De quo Fannius dixit: Cecropium superest post hæc dixisse Talentum. Sexaginta minas seu vis sex millia drachmas: Quod summum doctis perhibetur pondus Athenis. Titus Liuius libro trigesimo quarto in Achaia redemptos fuisse ait mille ducentos Romanos centum Talenti, cum quingenos denarios in capita dedissent. sic subducta ratione Talenta
singula sex millia denarios
continebant.

De Mina Attica.

Mina capit drachmas centum libram Romanam semuncia superans. Romana enim libra uncias continet duodecim, drachmas nonaginta sex. Erat autem Athenis duplex mina, altera minor drachmarum septuaginta quinque, de qua Fannius: Minam vocitant, nostrique minam dixerent priores. Centum hæ sunt drachmæ. Quod si decerpseris illis Quatuor, efficies hanc nostram denique libram. Attica quæ fiet, si quartam dempseris hinc, Mina. Errant qui his versibus de libra Attica agi putant. Altera Athenis mina maior 100. drachmas capiebat. quod ex iis omnibus colligitur quinque Talentum Atticum minas sexaginta, drachmas Atticas sex millia pendere dixerunt, dantes videlicet singulis minis drachmas centum. Sic qua proportione duo Talenta Attica maius & minus inter se comparantur, nempe sesquitertia: eandem hæ duæ minæ inter se habent. Erant præterea aliæ minæ, quod ex Galen. Dioscorid. de mensur. & pond. colligitur, nempe medica: quam Gal. Atticam & Ægyptiam dicit unciarum 16. drachmarum 128. mina Italica unciarum octodecim, drachmarum 144. præterea mina unciarum viginti, quam Galen. Romanam, Dioscor. Alexandrinam dicit drachmarum 160. De qua Iosephus lib. 7. c. 8. intelligatur, cum comam Absalonis ducentos siclos pendere ait, hoc est minas quinque. Verum hæ maiores minæ medicis tantummodo in usu erant: duæ superiores in usu Atheniensium communi. Pendebat Attica mina maior, quantum aurei nostri centum & sex, addito insuper quadrante. Plutarchus Solonem in eius vita ait, Minam centum

centum drachmas Athenis continere sanxisse, cum antea trium & septuaginta esset.

De drachma.

DRachma (Quæ & Δραχμή Græcis dicitur, id est pondus) octaua pars vnciæ est. Et quidem Attica cum Romana conueniebat sex obolos continens. Æginea drachma, vt Pollux ait: obolos decem continebat, crassa drachma ex eo pondere dicta. Nimirum qua proportione Ægineum Talentum cum Attico comparabatur, eadem proportio erat inter duas illas drachmas vtriusque gentis. Porro Græcorum nummi ad drachmæ pondus uidebantur. Primum enim stater erat quatuor drachmarum, quod siclus continet apud Hebræos. Sic sæpe in nostra editione vulgata pro eo substituitur, vt 1. Reg. 9. ver. 8. Ecce, inquit, inuenta est in manu mea quarta pars stateris. in Hebraico quarta pars sicli. & Matt. 17. cum publicani accusassent, quod Christus non solueret didrachma ver. 27. iubet Petro staterem in ore piscis inuentum pro se & illo colui. nimirum duo didrachma, hoc est, quatuor drachmas pendebat. Quo pondere Darici (de quibus Xenophon lib. 1. de expeditione Cyri) percutebantur, quamuis ex auro. nam Athenis stateres aurei didrachmi erant, vt Pollux ait li. 4. his verbis: Aureus autem stater duas drachmas Atticas habuit. Sed cum idem Pollux affirmet, aureum staterem minam valere, & in iis quæ appenduntur ex eo, pondus minæ staterem dici: colligit Budæus libr. 5. esse fuisse stateres aureos 8. drachmarum, nempe vt vncia auri duodecim argenti vnciis & semis quod

quod erat pondus minæ valore æquaretur, auri ad argentum proportionem duo decupla. Suidas Daricum affert valere quantum Atticus aureus, atque argenti drachmas viginti valore exæquare. Sic quinque Daricos minam argenti valere. Quibus ex verbis suspicabar, Pollucis locum esse castigandum, in eo quod aureum staterem minam valere habet. Thucydides libro octavo Iaso à Laconibus captam ait, captiuos omnes Tissapherni datos pretio in singula capita stateris Darici. Erant & nummi Cistophori qui. 7,00. Euboicum Talentum impleverunt auctore Festo. atque adeo si vera sunt quæ diximus, amplius quam drachmæ pondus singuli continebant, ac fere quantum denarius Romanus. Tametsi quod in Festo sequitur, eam supremam denarios. 4000. efficere difficultatem patitur. nam si id verum est, parum amplius quam semidrachmæ pondus singuli Cistophori pendebat. Sed locus ille plane vitiosus est, ut restitui non possit. Drachmæ Attica argenti paulo amplius nostro argenteo nummo, auri autem aureum nostrum pendebat, & partem autem sextamdecimam precise.

De Obolo.

Obolus Græcis sexta pars drachmæ est, tametsi uti Cleopatra ait, apud Ægyptios oboli pondere drachma erat, sexta nimirum pars Atticæ drachmæ. Drachma Hebraica in quinque obolos seu Gheras diuidebatur. sic Ghera continebat obolum Atticum & quintam eius partem. Denarius etiam Romanus diuidebatur in sex partes. sed cum vicia pondus septem denariorum esset, denarius

continebat drachmam & septimam eius partem, atque adeo maior odolo Attico sexta denarii erat, uti Celsus ait lib. 5. de simplicium mixtura loquens. nimirum obolum continebat & septimam oboli partem. Atque hæc sunt Attica pondera communia.

De aliis medicorum ponderibus

Græcis.

Medici Pharmacis conficiendis, temperandisque potionibus, propriis utuntur ponderibus: unciamque & drachmam in minora pondera diuidunt, quæ in vnum locum colligenda erant. Ac primum grammata occurrit tertia pars drachmæ Latinis scripulum. Vocatur autem grammata quod uncia scripula viginti quatuor habeat, quot sunt Græcæ litteræ uti Fannius ait. Sequitur obulus scripuli semis, sexta drachmæ pars. quo pondere utuntur etiam medici Græci. Ceration autem aliqua oboli pars tertia est, drachmæ pars octaua decima. Chalcus seu æreolus quarta oboli drachmæ pars vigesima quarta. Ita quarta scripulum pars est uncia, Chalcus drachmæ est. Sitarium seu grammum dimidium Chalci. Sic drachma continet grammata 48. Demum leptum est, hoc est minutum, Chalci pars septima. Ergo sitarium minuta tria & semis continet. Superest explicare quoties maiora pondera minora contineant.

Mina Attica maior drachmas. 100. scripula seu grammata. 300. obolos. 600. Ceratia seu siliquas. 100. Chalcos seu æreolos. 3600. sitaria. 7200. leptum. 25200.

Drachma

Drachma continet grammata 3. obolos. 6. ceratia. 16. chalcos. 36. sitaria. 72. lepta. 252.

Gramma obolos. 2. ceratia. 6. chalcos. 12. sitaria 24. lepta. 84.

Obolus ceratia. 3. chalcos. 6. sitaria. 12. lepta. 42.

Ceratum chalcos. 2. sitaria. 4. lepta. 14.

Chalcus sitaria. 2. lepta. 7.

Sitarium lepta $3\frac{1}{2}$ & leptum minimum Græcorum pondus.

C A P. VIII.

Pondera Romana.

T Alenti Vocem & vsum Romani penitus ignorarunt primis temporibus: neque prius acceperunt quam eorum arma in Græciam atque Asiam penetrarunt: Illis gentibus subditum multa ipsi dederunt iure & legibus commutatis tum quædam ab illis mutuo acceperunt: præsertim ex eo tempore multæ voces Græcæ in Latinam linguam commigrarunt: & cum Græcis ipsi liberam & vnciam dedissent, quas antea ignorabant, Talento & drachma quæ propria Græcorum erant, vti eo tempore sunt. Maximum enim pōdus veterum Romanorum libra erat, eaque multiplicata quæcumque pondera maiora explicabant. Sed erat centum pondium apud Catonem de rerustica c. 15. qui & centenarius vocabatur respondens in numero librarum nostro Quintali, Græcoque Talento. & verisimile est Romanos habuisse massas. 100. 50. aut 25. librarum singulas.

De libra Romana.

Libra Romana vncias duodecim continebat. qua significanda quatuor nominibus vti possumus. libra enim, as, & solidus vocatur, auctore Metiano, tum etiam pondo. Partes quidem libræ quæ essent, & quæ earum nomina capite 2. explicatum est, nimirum eadem quæ assis. Illud hoc loco addimus, ex his quatuor libræ nominibus, pondo quidem tantum significari pondus, non autem nummi genus, quamuis ex ea voce dupondium deductum duos asses significare diximus. As & solidus fere non in significatione ponderis, sed nummi accipiuntur, hoc discrimine: quod as æreus erat, valebat que decimam denarii partem, solidus argenteus erat, vel etiam aureus. Sic argenteus denatio maior, valebat enim asses duodecim, si aureus eodem pondere, valore itidem denariorum duodecim, quæ fere erat analogia auri ad argentum. Solidus recenti memoria æreus fere factus est veteri moneta sensim adulterata. Semper tamen retinuit ut duodecim denariolos contineret. Libræ vox frequentius pro pondere, aliquando etiam in significatione nummi usurpatur. C. de appell. l. omnes. & C. de modo mulctarum. l. illustres: vbi libra auri mulctari crimina quædam iubentur. quæ minus erat quam auri vncia, ut ex eisdem locis perspicitur. & Budæus lib. 3. de asse coniicit libram auri his locis & similibus esse aureum Romanum, quo duarum drachmarum frequenter utebantur duos aureos nostros pendentem, & aliquid amplius. Sed quemadmodum primis temporibus asses maiores erant singuli libræ pondere, quo tamen pondere im-

minuto, valor tamen antiquus & nomen mansit: ita in solido & libra contigisse arbitror primis temporibus maiores multo fuisse. atque adeo vnciatum argenti aut auri duodecim. quod nomina indicantur libræ quæ constat vnciis duodecim, tum solidum quod integrum pondus significat, propter numerum duodenarium qui perfectissimus est, nempe geminatus senarius constans ex omnibus suis partibus aliquoribus. Sed video tamen solidos (sic nostra coniectura est) eisdem progressu temporis imminutos eo amplius quod minor copia argenti & auri erat, & imminuto tamen pondere retentis nominibus pristinum valorem mansisse, ut solidus argenteus duodecim asses valeret, aureus duodecim denarios. Quod vulgo hodie retinetur ut solidus, æreus quavis ferme factus contineat denarios duodecim ubique solidorum est usus. In quo à marauedino differt, qui decem tantum denarios valebat, uti suo loco explicabitur. Sic sexta parte solidus æreus marauedinum æreum, argenteus solidus marauedinum argenteum, aureus aureum superare debuit. Cæterum solidos aureos Romæ inuenio duarum drachmarum in frequenti usu fuisse tempore Alexandri Seueri: sicque solidi aurei de quibus in legibus eius temporis fit mentio intelligantur. Iustiniani tempore solidi aurei sex vnciam efficiebant: vnde & sextulares vocati sunt. Et ex libra auri signabantur septuaginta duo, ut constat ex Lege, quotiescunq; C. de iuse. Præpos. & Arcariis libr. 10. tit. 70. Erat & drachmæ pondere solidus aureus. Præsertim in diuinis libris pro drachma Hebraica solidus ponitur Latina: Esdræ libro primo capite octauo, & libro secundo capite septimo, & 1. Paral. 29.

De vncia Romana.

Est ergo vncia pars libræ 12. cuius etiam partes
 sunt semuncia, duella (tertia vncia pars) sicilicus
 quarta, item sextula, quas hoc loco repetere nõ
 est necesse. Sed de vncia tamen Romana an cum
 nostra vncia conueniat pondere, passim dubita-
 tur: ego in superiori sententia vnciam veterem Ro-
 manam minorem nostra non esse amplius confir-
 mabar visis duobus argenteis nummis vncialibus,
 altero Claudii Neronis, altero Hadriani siue anti-
 quos, siue ad antiquorum exemplar cõflatos: quos
 singulos vnciam nostram continere & aliquid am-
 plius considerauit. nimirum Claudii denarius siue
 septuplex, siue octuplex vnciam nostram duobus
 scipulis, Hadriani vno tantum scripulo superabat.
 Præterea aureum vnum Faustinae Augustae nactus
 iam satis elegantem. ex altera parte formam eius &
 nomen, ex altera fœminam in throno sedentem
 manumq; porrigentem habet cum hac inscrip-
 tione: Saluti Augustae, qui aureus sicilicum, hoc est
 duas drachmas nostras iustissime pendit. Tantum-
 enim aureus alter Vespasiani appēdebat, quem po-
 stea elegantissimum sum nactus, ex vna parte Ves-
 pasiani facies & nomen ex altera Matus stãtis effi-
 gies his adiectis verbis, Vltor Mars. Tertius item &
 quartus Neronis Cæsaris Augusti expressa facie &
 ex altera parte salutis effigie, duas drachmas pende-
 ant minus duob. granis, nõ amplius, hoc est parte
 septuagesima quinta, vltu nimirũ & tempore detriti
 quantũ. & constat eos aureos Romanos d. drach-
 mos fuisse, vti Budæus affert lib. 3. de asse, idemque
 Plinio colligi videtur lib. 33. cap. 3. quantumuis

locus plane sit deprauatus, vix vt intelligi, restitui
 ve possit. Sed & pro moneta vnciam aurei extare in
 legibus Romanis constat, & recenti memoria in
 Sicilia & Neapoli vsurpatur valore circiter duorum
 aureorum nostrorum & semissis. tamen si iam no-
 nummus aliquis est, sed nummorum summa. Nam
 libra Ioan. 12. Accepit libram vnguenti, & 19. Ferē
 mixturam mirrhæ & aloes quasi libras centū, pon-
 dus est non monetæ genus haud dubium.

De Denario & eius partibus.

Medici Romani præsertim posterioris tem-
 poris Græcis medicorum ponderibus vte-
 bantur. Vnde medendi rationem hauserant nomi-
 nibus tātum commutatis, nempe vncia, drachma,
 scrupulo, obolo, siliqua, æreolo, grano, minuto, de
 quibus iam dictum est. Propria & antiqua ponde-
 ra Romanorum medicorum hæc erant? Vnciam
 primum diuidebant in septem denarios. nam de-
 narius moneta erat, & medicis etiam ponderis no-
 men. si denarius drachmam Atticam pende-
 bat & septimam drachmæ in super partem. Quæ cum sint
 vera & explorata, non ignoro tamen Priscianum
 tribus denariis drachmas quatuor dedisse, Cleo-
 patram cum denarium Italicum fecisset drachmæ
 vnius, in veterinariis denario dare scrupulos. 4. hoc
 est tribus denariis drachmas quatuor. Sed his ta-
 men omissis, Denarius in sex partes diuidebatur,
 quos licet obulos Romanos vocare, singulos oboli
 Attici pondere & septima oboli parte. Celsus enim
 lib. 5. c. 17. Sed & antea, inquit, sciri volo in vncia
 pondus denariorum esse septem: vnius deinde de-
 narii

denarii pondus diuidi à me in sex uncias : vt idem uncia Denarii habeam quod Græci habent in eo quæ obolum appellant. Id ad nostra pondera relatum paulo post dimidio scripulo facit. Plin. sæpe denarium pro drachma ponit: ac lib. 21. c. vlt. drachmam Atticam denarii pondere esse ait. Idemque Cleopatra affirmat, denarium Italicum drachmæ pondus habere. Verum vbi proprie de denario agit. lib. 13. c. 9. iustum esse ait ex libra signari denarios 84. nempe ex uncia septem. hinc li. 12. c. 14. ex variis lectionibus vera colligitur, nimirum denarios viginti nouem esse tertiam partem minæ. Præterea lib. 29. c. 3. & locis aliis denarium in sexagesimas diuidit, quæ grana dici possunt. nam & medici vulgo suam drachmam grana sexaginta finiunt, atque adeo denarius in sex obolos seu uncias cum Celso, obolus in decem grana diuidatur. Diuiditur etiam denarius à Metia. in duos victoriatos. Pendebat denarius quamquam argenteus noster & sexta eius pars, quadrantes quadraginta valore exæquans, seu marauedinos. Verum quoties maiora pondera minora contineant explicandum.

Libra continet uncias 12. denarios 84. victoriatos. 168. obolos Romanos. 504. grana. 5040.

Uncia continet denarios. 7. victoriatos. 14. obolos. 42. grana. 420.

Denarius victoriatos. 2. obolos. 6 grana. 60.

Victoriatos obolos. 3. grana. 30.

Obolus grana. 10.

Granum seu sexagesima denarii pondus Romanis medicis omnium minimum.

C A P V T IX.

Vulgaria pondera quibus Toletani utuntur.

IN ordine nostrorum ponderum primum à magnitudine locum obrinet Quintal Taléto Græco aut Romacentenario respondens non eodē prorsus pondere : continet enim arrobas quatuor, libras centum, singulas vnciarum sedecim, maiores Romanis triente. Vnde tamen nomen huius ponderis defluxerit, quo non Hispania tantum utitur, sed Gallia & pleræq; aliæ prouinciæ, à multis dubitatur. Sunt, quia voce Hebraica, *Kikar*, id est Talento deducant, præsertim cum Græ. *Κικαρ* scribatur, vt ex Iosepho constat lib. 3 antiq. c. 7. Nos si vocem, *Quanter*, qua Rabini utuntur, vti Elias affert in Thisbi, in eadem significatione Talenti, Hebraicam prorsus putaremus, ab ea tum vocem Italicam, Cantaro, tum nostram Quintal fluxisse non dubitarem affirmare: cum Hebraica lingua omnium sit antiquissima, ab eaq; in alias linguas multæ voces deriuarint. Verū cum ea vox in sacris libris nō extet, vbi Hebraica lingua sincera conseruatur & Iudæi sæpe à gentib. inter quas habitant, multas voces in suam linguā transferre consueuerint : credā potius oēs eas voces à Centenario fluxisse: qua voce Latini posteriori tempore, præsertim eo pondere aliqua ex parte mutato cæperūt Talentū significare, vti superius est demonstratū. Et Isidorus lib. 16. c. 24. de Talento agens, Centenariū, inquit, numeri nomen est, eo quod centum libratum ponderis sit : quod pon-

us propter perfectionem centenarii numeri instituerunt Romani.

Sequitur Arroba quæ continet libras viginti quinque, quintalis quadrans. Libra nostra sedecim uncias est. Marcus ponderis uncias octo est, unciis nostræ libræ, bes Romanæ. Vncia pars sexta decima libræ nostræ, Marci octaua: continetq; adadames sedecim, singulas semidrachmæ pondere. Vulgo enim drachma non utimur, sed pro ea tamen duas adadames, octauam dicimus: sicut quatuor adadames vocamus quartam, certe uncia. Neq; plura vulgo pondera sunt inter mercatores ad dardanariis. Aurifices tamen & medici alia ponderum nomina habent: neque eadem profus ratione in ponderum ratione progrediuntur, sed diuersa, quam iam explicamus.

Aurificum pondera.

Aurifices Marcū, hoc est, uncias octo auri quidem diuidunt in Castellanos quinquaginta: quod genus ponderis & nummi est drachma maior, atque denario Romano. Castellanus in octo tomines diuiditur. Tomin in duodecim grana. Argenti autem Marcum diuidunt in uncias octo. Vnciam in totidem octauas siue drachmas. Octauam grana 75. Sic Marcus argenti auriq; eundem manorum numerum continent.

Vulgaria medicorum pondera.

Medici vulgo in Hispania ac præsertim Toletum tum aliis ponderum nominibus, utuntur, tum eorum pondera minora sunt communibus, & auriq; cum parte communium. 16. sic uncia communis

continet adarames seu semidrachmas sedecim. vncia medica adarames continet quindecim præcise: eademque ratione in libra est procedendū. Drachma medica multo minor octaua cōmuni est, propterea quod cum vncia communis, quæ maior medica est, diuidatur in octo drachmas seu octauas, vncia medica in nouem drachmas diuiditur, Granum tamen medicum maius aurificum grano propterea quod drachma medica in grana sexaginta diuiditur, octaua aurificum in 75. Ergo libra medica duodecim minores vncias habet: nempe ex communibus vncias vndecim & quartam. vncia continet drachmas nouem, drachma scripulos tres, scripulus grana medica viginti singula maioris ponderis quam grana aurificum, quæ vulgo grana Marci vocantur. Sed vt instituimus quoties maiora pondera minora contineant explicandum est.

Quintal continet Arrobas. 4. libras. 100. Marcos. 200. vncias, 1600. Castellanos. 10000. octauas. 12800. tomines. 80000. grana 960000.

Arroba continet libras. 25. marcos. 50. vncias 400. castellanos. 2500. tomines, 20000. grana 240000.

Libra Marcos. 2. vncias 8. castellanos. 100. octauas. 128. tomines. 800. grana. 9600.

Marcus vncias. 8. castellanos. 50. octauas 64. tomines. 400 grana. 4800.

Vncia castellanos. $6\frac{1}{3}$ octauas. 8. Tomines. 50. grana. 600.

Castellanus tomines. 8. grana. 96.

Octaua grana continet. 75.

Medica pondera sic maiora cum minoribus com-

decimam partem Cori Bathus, & decimam partem Cori Eph. Sunt ergo Eph. & Bathus mensuræ pares, hoc tantum discrepantes, quod Eph. mensura Aridorum est, Bathus liquidorum, vtraque Cori decima, atque cum hæc minime dubia sint, tum non est promptum certa ratione designare quantum Corus caperet. Auctores discrepant in re hac maxime, neque facile pronuncies quæ sit præferenda sententia. Ioseph. lib. 15. antiq. cap. 12. Corus ait capit medimnos Atticos decem. Quod si medimnus, uti suo loco demonstrabitur, continet modios Italicos sex, capiet Corus modios sexaginta. Modios autem quantum duo nostrates celemines capit circiter, quod suo etiam loco explicandum erit. Corus ergo iuxta Iosophi quidem sententiam celemines continebit 120, nimirum. Fanecas decem. Ephique continebit, medimnum vnum celemines nempe duodecim. Quod cum mihi aliquando placuerit, re melius considerata, certa ratione constituo Corum continere quinque modo medimnos Atticos, hoc est, modios triginta. Sic Hiero. constanter sentit Ezech 45. ad illud, statera iusta. Sic Leuit 27. vers. 11. Isai. 5. vers. 10. pro Coro in nostra editione posuit triginta modios. & commentariis ad eum Locum Isaiæ idem sequitur: à quo recedendum temere non putabam. Fauet Eph. cum Corum ait continere modios triginta, additq; esse Cameli onus. constat autem Camelis duplo maius onus quam asino imponi. præsertim cum letech quod dimidium est Cori & modios quindecim capere ait, affirmet esse, quantum iuuenis leuare & asino potest imponere. quis autem modios triginta quacunque laterum firmitate leuare possit celemines nempe

pe 60. circiter? nam quod Diodor. lib. 3. cap. 12. quosdam in Arabia Camelos esse ait supra decem medimnos portantes: id quasi peculiare refert, dignumq; miraculo. Epiphan. de communi cameli onere locutū interpretabamur. Ad hæc si Corus modios contineret 60. contineret Ephi sex, Bathusque Ephi æqualis caperet sextarios Romanos 96. cum modius capiat sextarios sedecim, essetq; Bathus duabus amphoris Romanis æqualis: quod qui concedat hæcenus nullum inueni: ne ipse quidem Ioseph. Hæc mea sententia est. fortassis etiam cum siclus & cætera pondera essent & publica & sanctuarii, atq; hæc illis duplo maiora essent: sic de mensuris iudicandum erit, Iosephumq; de Coro sanctuarii locutum esse, de publico Hier. interpretari licet, & iuuat. Nam quod idem Ioseph. lib. 3. extremo Coros septuaginta farinæ efficere ait, medimnos Siculos 31. Atticos 41. quid sibi in eo velit non assequor, & locum vitiatum putabam, hallucinādi certi occasio. Budæo lib. 5. de asse & aliis.

Ephi.

EXPLICATA Cori magnitudine de plerisque aliis mensuris statuere facile est. ac præsertim Ephi, qui est decima Cori pars, capiet modios tres, hoc est, sex ex nostris quos celemines vocamus, sextarios Romanos quadraginta octo præcise. Sic Isaia 5. ver. 10. vbi Hebraice legimus. Corus semētis faciet Ephi, interpres latinus dixit, triginta modii facient modios tres. His tamē quæ veritate decuntur. primū Epiphaniū auctoritas opponitur, deinde Hesych. Epiphan. enim chænix ἡ ἔφη & Hyphe eadem

eadem mensura sunt, nimirum Hyphe pro Ephidixit. Hesyck. autem Ephin ait mensura Ægyptia quatuor chænicum. capit autem chænix aut duos sextarios ut pleriq; existimant, aut quatuor, ut Fan. affirmatum reliquit, de qua re postmodum dicendum erit. Verum Hesychius de Ephidixit Ægyptio locutus est, nos de Hebraico: mutantur autem mensuræ & pondera pro locorum varietate. Epiphan. autem de alia mensura locutus est, quam Hiphen dixit, aut de Ephidixit Samaritanorum, unde ipse genus ducebat: ne quem horum auctorum verba moueant. Ne nostri quidem interpretis cum leuit. 19. ver. 36. pro Ephidixit modium reddidit illis verbis: modius iustus & sextarius iustus erit vobis.

Satum.

TERTIA Pars Ephidixit Cori trigesima satum est capiens nimirum modium Italicum vnum, quod tamen ex sacris litteris probari non possit, ex Chaldaico Paraphraste colligitur, qui multis locis pro Ephidixit mensura tria sata substituit. *TheLAT* *ceain*. Certe leuit. 5. vers. 11. & 6. vers. 20. Numer. 5. vers. 15. Rhuth. 2. vers. 17. Isai. 5. vers. 10. Septuaginta etiam pro Ephidixit Σαπε Τρία μέτρα. Id est, tres mensuras ad idem respicientes, nimirum Exod. 16. vers. 36. Isaiæ 5. vers. 10. Est etiam communis sententia Hebræorum, sex Cabos vnum Satum efficiere. continet autem Cabus sextarios Hebraicos quatuor, qui sextarii cum Romanis comparantur, ut postea monstrabimus, proportione sexquialtera. sic 24. sextarii Hebraici, nimirum sex cabi continebunt quantum sextarii Romani 16. qui efficiunt

unt præcise modium Italicum. Video tamen Hieronymum ad illa verba Matth. c. 13. vers. 33. quod acceptum mulier abscondit in farinae satis tribus, affirmare satum modium cum dimidio continere: in quo Iosephum certe secutus est lib. 9. antiq. cap. 12. cum in Cori magnitudine ab eo dissentiat. Isidor. lib. 16. c. 26. tametsi aliud etiam satum ponit quasi modii mensura. secutus tamen Ioseph. & Hieron. satum dixit genus est mensuræ iuxta morem prouinciæ Palestinæ vnum & dimidium modium capiens. Hæc si placet sententia, dicendum erit, satum semissem Ephi esse, mulieremque illam tria sata farinae, hoc est, modios quatuor cum dimidio ex nostris 9. subegisse: cum iuxta priorem sententiam tres modios tantum sexque celemines ex nostris, hoc est, Ephi mensuram subegerit. Illud obseruare conuenit nostrum interpretem Num. 5. vers. 15. pro decima parte Ephi posuisse decimam partem sati. tum 3. Reg. 16. vers. 32. pro sato Hebraico reddidisse metretam. cum tamen metreta maior sit sato, satum Ephi minus semis eius aut triens, uti ex iis quæ dicta sunt manifestum euadit.

Gomor Ghomer.

GOMOR proculdubio decima pars est Ephi, sic enim dicitur Exodi 16. vers. 36. Gomor autem decima pars est Ephi. cum ergo Ephi contineat tres modios Italicos, ex nostris sex, sit ut nostri modii dimidium & decimam eiusdem modii contineat, hoc est, sextarios nostros sex præcise, cum modius noster siue Celemin contineat 10. sextarios Toletanos. Efficiunt autem sex nostri sextarii quatu-

quatuor Romanos & quatuor quintas eiusdem sextarii, cum sextarius Romanus nostrum superet proportionem sesquiquarta. Isidorus lib. 16. cap. 25. sextarius quinquies complicatus Quinatem seu Gomor facit. Robertus Senalis Iosephum ait Assaroni, hoc est, Gomor, ut mox dicemus tribuere Corylas 7. ipse interpretatur sextarius: qui si Hebraici sint, faciunt fere quinque Romanos. Sic Gomor erat cibus diurnus hominis à Deo ipso designatus Exodi 16. ver. 16. ubi manna Gomor colligi per singula capita præcipitur. Iosephus ubiq; pro Gomor ponit Assaronem, præsertim libr. 3. antiquit. cap. 10. ubi Leuit. 5. & 6. Num. 5. præcipitur offerri farinae decimam partem Ephæ, nempe Gomor, ipse vertit Assaronem, nimirum à voce Hebraica. *Ghicaron*, id est decima. qua voce in mensuræ etiam significatione sacræ litteræ utuntur Exod. 16. & 29. Vnde fortassis Assarium Latinis & as manauit, nimirum decima denarii, uti superius dictum est.

Cabus. Lab.

MINIMA Inter Hebraicas mensura aridorum, si tamen aridorum & non etiam liquidorum, cabus est: de qua mentio extat. 4. Reg. 6. ver. 25 continet sextarios, quatuor, Iosephi quidē sententia: qui lib. 9. antiq. c. 2. pro quarta parte Cabi stercoreis, reddidit sextarium, Romanum an Hebræicū, qui log. dicitur, non explicat: haud leui discrimine cum sextarius Romanus sesquialtera proportionem comparatur cum Hebraico, eum & semissem capiens. quod superius dictum copiosius deinde explicabitur. Quod si Cabum sextarios quatuor Hebraicos, quod magis puto, continere recipi-

recipitur, fiet ut cabus capiat duos sextarios Romanos & dodrantem, sextarii, nempe tres quartas, hoc est, tres nostros sextarios cum triente circiter. Conuenit Hebrais: Cabo contineri cibi quantum in diem vni homini sit satis: adduntq; Cabum frumenti seri in cubitis decem quoquouerfus. quod puo conuenire in tres nostros sextarios cum triente, nimirum efficientes modii nostri Toletani seu Celemini trientem iustissimæ. Nec plura de Hebraicis mensuris aridorum. ad Græcas transeamus si prius fuerit explicatum, quoties minores hæ mensuræ in maioribus contineantur.

Corus continet ephi 10. fata 30. gomor 100. cabos 180.

Ephi continet fata 3. gomor. 10. cabos. 18.

Satum Gomor $3\frac{1}{3}$. Cabos 6.

Gomor continet cabos $1\frac{4}{7}$.

Cabus minima aridorum mensura continens quatuor loghim seu sextarios, de qua mensura in liquidis dicendum est.

C A P. XI.

Græca mensura Aridorum.

INTER Græcas Aridorum mensuras primum sibi locum Cypsele vendicat, sex nihilominus continens Medimnos, maior Coro Hebraico, nimirum parte eius quinta, de qua Aristophanes in *Paxe*, ac meam, inquit, iniecto lapide sex medimnos sapientem Cypselem fregerunt. Suidas de eadem Græce ait, Κυψέλη ἐξ ἑξ μείδιμων, ἐξ μείδιμων ἑξαχάρσασα. Cypsele sex medimnorum sex medimnos capiens.

Medi-

Medimnus Atticus.

MEDIMNVS Atticus fenos modios Italicos capit. sic enim Suidas ait : Medimnus mensura est aridorum, vt tritici vel Hordei, medimnus igitur mensura est sex modiorum. Cornelius Nepos in Attici vita affirmat Atticum Athenienses vniuersos frumento donasse, ita vt singulis sex modii tritici (sic legito, non septē) darentur. qui modius mensuræ medimnus Athenis appellatur. Cic. lib. 5. in Verrem Agri Leontini decumæ anno tertio venerunt tritici medimna triginta sex, hoc est, tritici modii 216. Neque temere medimnum Atticum dixi, Siculo enim medimnus Attico maior erat quarta Attici parte. nam Ioseph. lib. 3. antiquit. extremo Siculos medimnos 31. & Atticos 41. pro eodem accipit. Dixit etiam modium Italicum, quoniam modius Siculo & Cyprius maior erat, vti ex Epiphanio constat : & quinque modii siculi medimnum Atticum explebant. Sed quod Epiphanius medimnum absolute ait decem modios continere, in eo aut vitiosa lectio est, aut de aliis mensuris ipse locutus. Ergo medimnus sex modios Italicos continet, duodecim Toletanos. idem comparatus cum mensuris liquidorum capiet duas amphoras Romanas, Chænicas quadraginta octo, sextarios Romanos nonaginta sex.

Hemiectum.

IN Multas partes medimnus à Polluce diuiditur, quæ & ipsæ mensuræ sunt. Est enim Τριτῆς tertia pars medimni continens chænicas sedecim est Ἐκτῆς sexta pars, nimirū octo chænicas. est Δάδις
nimirum

nimirum octaua pars medimni chænicum sex. Est denique Hemiectum quasi Semisextum dixeris, hoc est, duodecima pars medimni Chænicæ habens quatuor, vt Gale. etiam ait de pond. & mens. Verum quoniam hæ mensuræ ad chænicum reuocantur, eius magnitudo sigillatim explicanda est.

Chænix.

DE Chænicis magnitudine non eadem omnium sententia est. Pollux Corylas tres illi dat, hoc est, sesqui sextarium, sic enim lib. 4. ait: Coryle est tertia pars chænicis. Alii contendunt chænicem duos sextarios Romanos capere: cui sententiæ Pollux ipse proximis verbis fauet, cum ait medimnum continere chænicas quadraginta octo. Constat autem medimnum capere sextarios nonaginta sex. Priori sententiæ fauent Cleop. & Dioscor. vterque enim, chænix ait habet Corylas Atticas tres, posteriori tamen sententiæ Galen. fauet & ipse de ponder. & mensur. dicens, chænix sextarios duos. Vtrumque Fannius improbat cum sextarios quatuor chænici dat: de sextario enim agens addit: Qui quater assumptus fit Graio nomine chænix. Conueniunt tamen omnes chænicem esse diurnum cibum vnius hominis. Vnde super chænicem ne sedes, veteri prouerbio dicitur aduersus eos, qui in diem viuunt nulla cura futuri. In hac varietate inclinabat animus, vt Fannii sententiam sequeretur: daremque quatuor sextarios Atticos chænici, qui efficiunt tres omnino Romanos, cibum vni homini

mini in diem vnum sufficientem, neque audebam tamen recedere à Galeni sententia, quoniam multorum ea communis est, præsertim cum conueniat cum iis quæ de mensuris superioribus dicta sunt. Neque verum est, neque nostri ingenii eruditorum placita passim conuellere. & fortassis chenix duplex fuit, Attica duorum sextariorum, communis sextariorum quatuor, quod Alcitato placuit ex parte de ponder. & mens. liberū tamen iudicium lectori relinquatur ex iis quæ dicta sunt, & ex aliorum lectione, Ezech. quidem. 45. ver. 10. ubi legimus Hebraice: Ephii iustum, & Bathus iustus erit vobis, Septuaginta pro Batho chanicem posuerunt, cum Bathus multo maior chænice sit. Sed & Epiphanius ephi & chænice pares mēsuras facit: Chæniciq; dat duos sextarios & aliquantulum amplius. Reliquum est, has Græcas aridorum mensuras inter ipsas comparare.

Gypsele continet medimnōs. 6. hemiecta. 48. chænices. 192.

Medimnus hemiecta continet. 12. chænices. 48.

Chænix minima est inter Græcas aridorum mēsuram continens, vt plerique sentiunt sextarios Romanos duos, ponderis in vino aut aqua vnciarum Romanarum. 40.

Mensura Aridorum Romana:

C A P. XII.

PAUCA S aridorum mensuras inter Latinos obseruamus, nempe Græcis ipsi mensurarum nominibus utebantur, aut mensuras liquidorū ad arida mensuranda conuertebant. Ergo primum
medi-

medimnus occurrat, quam vocem à Latinis Græci
videntur accepisse, auctore Epiph. Sed nihilo discre-
pat ab Attico nimirum continens modios Itali-
cos sex:

Modius.

SEXTA pars medimni modius est continens At-
ticas Chanicas octo. ut ex Pollucis ratione ex
Quida & Galen. de pond. constat, nimirum sextarios
Romanos sedecim quantum duos modii Toletani;
uos celemines dicimus. quatuor enim modii apud
Romanos olim tum servis tum militibus in mensam
ababantur, uti ex Donato & Polybio intelligitur, ni-
mirum octo modii frumenti nostrates vni homini
mensuram annuam præbent, iis præsertim qui
viximum vescuntur pane. Epiphanius modii vo-
cem ab Hebræis inuentam ait; & continere sex-
tarios viginti duos: quod ab eo sumpsit Isidorus lib.
7. caput 25. quod si. 24. dixissent poteramus de
Hebraicis sextariis dictum interpretari; qui Roma-
nis tertia parte sunt minores. Hieronymus in vita
Militionis, Marsitam quemdam, ait qui sedecim
frumenti modios diu longèque portasse: & hanc
habuisse palmam fortitudinis suæ, si asinos vince-
ret. Nimirum triginta celemines tritici, præser-
tim longo itinere non quicumque asinus portet aut
s. Plin. libro decimo octavo, capite septimo, ait;
modium leuissimi tritici non excedere vicenas li-
bras. Nos Toletanum triticum non grauissimum
examen vocantes inuenimus; duos eius cele-
mines, nempe modium Italicum ponderare præ-

cisè libras Romanas decem & nouem cum semisse. Aeris autem siccitati & quoniam triticum illud purgatum plane non erat, tribuendum suspicabamur, quod vicens libras non excederet. Deinde grauiissimi tritici duos celemines viginti & vnam libras Romanas, hoc est duodecim vnciarum singulas, ponderare deprehendimus: quod pondus Bæotici tritici modio Plinius dat. Neque vero omittendum est, locum Plinii eodem capite esse vitiatum, vbi de Panico agens, nullum, inquit, genus frumenti ponderosius est, aut quod coquendo magis crescat, sexaginta pondo è modio reducunt. Legendum proculdubio triginta pondo. Qui enim credi possit cum è modio tritici panis viginti pondo proueniant, triplicatum id è panico reduci? Itaque è duobus celeminis paniceæ farinae, id est, modio experti sumus vix triginta libras Romanas panis reduci. Idem lib. 15. c. 1. ex oleatum modio exprimi ait libras olei non amplius sex. Sic ex vno celemine exprimentur summum. 36. vnciæ, ex faneca. 27. libræ nostrates, hoc est amplius aliquanto quam Arroba, quæ pendit libras nostrates viginti quinque præcise. Quæ ratio in oleas fere conuenit optimas & præstantissimas, vti ex earum faneca olei Arroba exprimatur plus minus.

Demensum.

EX his colligitur demensum apud Tētentium in Phormione, mensuram esse modiorum quatuor teste Donato: qua etiam voce quidam abutuntur ad significandum diurni cibi, quæ
feruis

eruis dabatur, mensuram, nempe modii Italici octauam partem nostri modii quadrantem circiter, hoc est, sextarios duos, Rom. Sic quod Hebræis gomor aut cabus erat, Græcis chænix, nimirum mensura diurni cibi vni homini: idem putant voce de mensi apud Latinos significari. tamen non omnino pares eæ mensuræ erant, sed pro regionibus aliquantulum inter se discrepabant: vti ex iis quæ dicta sunt perspicitur. Sic

Medimnus sex modios continebat de mensa diurna. 45.

Modius continet de mensa, $7\frac{1}{3}$ Demensum minima aridorum mensura.

Mensura aridorum Toletana.

CAPVT XIII.

NOSTRÆ etiam mensuræ explicandæ sunt, quibus aridis metiendis vulgo Toleti vti consueuimus. In quo numero cahiz maxima mensura est, capit fanecas duodecim, seu medimnos Atticos totidem, modios nostros. 144. quos celemines dicimus, Italicos seu Romanos sextarios. 72. tantum, aut circiter.

Succedit faneca medimno Attico par. 6. modiorum Italico Toletanos modios duodecim continens.

Sequitur modius noster seu celemis, eiusque partes semodius, & modii quadrans. Continet item ex liquidis modius noster sextarios Toletanos omnino decem, semodius quinque, quadrans modii continet duos sextarios nostros &

semiffem. Sic idem modius Romanos sextarios octo continet, semodius quatuor, quadrans nostri modii duos Romanos sextarios capit. Quæ omnia comparatione modii Romani veteris duplicanda sunt: cum modius Romanus siue Italicus duos modios nostros seu celemines contineat, si vera sunt quæ de pede Romano superius à nobis sunt disputata. Ergo.

Cahiz continet fanecas. 12. modios Toletanos
144.

Faneca continet modios. 12. quadrantes modii. 48.

Modius diuiditur in quadrantes quatuor.

Quadrans modii minima mensura aridorum Toletanis est. Nisi quis velit mensuras afferre quibus cuminos mensurant, aliaque id genus, ad nullam certam rationem reuocatas varias inconstantesque.

Hebraica liquidorum mensura.

C A P. XIV.

MENSURÆ liquidorum maiori diligentia examinandæ sunt: quoniam ex illis fere de reliquis mensuris & ponderibus statuendum est, & in eorum tractatione auctores maxime hallucinantur, quas esse exploratas conueniebat imprimis, ne turbatis fontibus quæ ex illis manant vitiosa essent. Corus quidem, quæ mensura inter Hebraicas liquidis & aridis seruebat (nam viginti coros olei legimus. 3. Reg. 5. ver. 11.) quantum

quantum caperet, superius est explicatum. Nunc
de reliquis dicendum est.

Bathus.

BA T H U S Badus etiam vocatur teste Hieron.
ad Ezech. cap. 45. & fere conuenit capere e-
um sextarios. 72. Sic Iosephus libr. 8. capite se-
cundo, Badus, inquit, potest capere sextarios duos
& septuaginta. & cum Iosepho consentiens Epi-
phan. Bathum ait continere sextarios. 72. tum
septuaginta, & noster interpres libr. 2. Paral. cap.
1. ver. 5. pro ter mille Bathis, ut est in Hebrai-
co, ter mille metretas posuerunt. Et constat me-
tretam capere sextarios 72. ab his recentiores
scriptores quasi rem minime dubiam receperunt:
neque considerarunt tamen quanta id difficulta-
te impeditum esset. nam cum Ezech. 45. ver. 11. di-
citur: ephi & Bathus aequalia & vnius mensurae
erunt, consentaneum erat quantum ephi daba-
tur tantundem Batho tribuere. ephi autem iu-
ta opinionem Iosephi coro dantis decem medi-
os Atticos, continet sex modios Italicos, se-
xtarios Romanos nonaginta sex: at ut nobis vi-
deretur, & uti superius est explicatum, continet mo-
dios tres, sextarios Italicos quadraginta octo.
qui ergo, aut qua via possumus Batho tribuere
sextarios. 72? Sed nimirum in sextarii voce ambi-
guitate laboratur. Negare enim non possumus
Bathum capere modo sextarios Romanos qua-
raginta octo, quantum amphora Romana. Sed ii-
amen sextarii cum Hebraicis comparari proportio-
ne sesquialtera, uti paulo post dicetur, efficiunt

sextarios Hebræos. 72. qui Hebraice loghin nuncupantur. quæ ratio conciliandi explicandique difficultatem verissima est, & multis præterea locis accommodata. aut certe duplex Bathus erat minor æqualis ephi, & maior proportionem sesquialtera cum minore comparatus, nam cum 3. Reg. 7. ver. 26. mare æneum dicatur continere duo milia Bathos. 2. Paralip. 4. ver. 5. dicitur continere ter mille Bathos Hebraice: quod noster interpret & septuaginta dixere tria milia metretas. Addunt quidam Bathi decimam dici Bathum, Iosepho cum diuinis libris conciliando. cum enim. 2. Paralip. 2. ver. 10. Salomon pollicitus esset Hiram viginti millia coros tritici, hordei totidem, præterea viginti millia Bathos vini, & totidem olei, pro quo noster interpret dixit vini viginti millia metretas, olei quoque sata viginti millia: Ioseph libr. 8. capite secundo. dedisse ait annuos bis mille coros tritici, & totidem olei Bathos. Sed nimirum inaudita mensurarum genera comminisci oportebit omnibus auctorum locis conciliandis, & Iosephus ut humanus falli potuit aut eius libri viciari, ne nos plus satis ea cura sollicitet.

Est etiam in sacris litteris vox *Salis* Psalm. octogesimo, ubi legimus: Ecce mēsurabiles posuisti dies meos, & Iesai. 40. quæ quoniam à *Salos* deducitur, quæ vox tria significat, quidam existimarunt Bathi tertiam etiam significare, sextarios Romanos sedecim, Hebraicos viginti quatuor. Ego in Rabbinno quodam ad eum Psalmi locum inueni *Salus* tria gulephin, i. tres vrceos esse. Non ergo quod sit tertia Bathi, ita nuncupatur: sed quia tres vrceos continet.

tinet, ut ille quidem ait. quatenus mensura singuli vrcei essent, non explicat.

Hin.

HIN DUOS CHOAS ATTICOS CAPIT. Sic Iosephus libr. 3. antiq. cap. 10. quod Hiero. cum ex eo sumpsisset ad Ezech. cap. 4. de suo addidit, quos (supple Choas) nos sextarios possumus appellare maluissem congios diceret. nam Fannius de sextario agens ait. Qui quater assumptos sit Graio nomine chænix: Adde duos chus sit vulgo, qui est congius idem. Consentunt Galen. Cleopatra & Dioscor. choam Atticum continere sextarios sex, cotylas duodecim. Quod si Hin Hebraicum duas choas capit, sextarios duodecim efficiet, nimirum quod Hebræi aliis verbis eadem sententia dicunt, continere duodecim Loghin. Verum si sextarii essent Romani, an Hebraici, non facile constitui potest. ipse crediderim potius Hebraicos esse. Neque enim Hebræi Romanis sextariis utebantur, sed suis quos Loghin vocabant. Porro duodecim sextarii Hebraici octo Romanos exæquant. Noster interpretes vocem Hebraicam *Hin* aliquando reliquit intactam, Exod. 29. ver. 40. & 30. ver. 24. quod exemplo septuaginta interpretum fecit, nam posteriori loco ubi in Bibliis Regiis Græce legitur oleum ex oliuis $\beta\upsilon$, legendum est $\alpha\upsilon$ ut est in Romanis Bibliis Septuaginta interpretum recens in lucem editis. Leuit. tamen 19. ver. 36. ubi pro Hin Hebraico septuaginta $\chi\beta$ dixerant, noster interpretes sextarium posuit. Epiph. Hin magnum sextariorum esse octodecim ait, sanctum sextariorum nouem,

In quo quid sit secutus, diuinare nec possum, nec iuat, illud si concedatur satis habeam. Hin capere duodecim sextarios Hebraicos, Romanos octo. Qui duos Choas seu congios continere putarunt, ii sextariorum numerum respexere non modum.

Log.

HAc Voce Hebraicus sextarius significatur minor latino proportione sesquialtera. quocirca Hier. Leuit. 14. ver. 10 & 12, pro Log sextarium reddidit, septuaginta cotylam, quæ dimidium est sextarii. Nimirum cum præcise neque sextarius esset neque Cotyla, per mensurarum vicinarum voces eius mensuræ modum explicarunt. Est enim vulgare inter Hebræos, Log capere quantum sex ova, non anserum, vt quidam finxit; quid enim ad inusitata reuocarent? sed gallinacea, vt communis & recepta sententia est. Probauimus autem experimento gallinæ ouum aquæ aut vini capere pondus vnciarum duarum & duarum drachmarum fere. atque adeo sex ova præcipuæ magnitudinis pondus vnciarum tredecim & tertiæ in super partis vnciæ, quæ duella dicitur Latinis, continebunt, id est, sextarium Hebraicum, nouem autem ova eiusdem magnitudinis pondus iustissimum efficient vnciarum viginti, quod pondus sextarii Romani esse superius est explicatum. Vetum quoties maiores mensuræ minores contineant, etiam hoc loco ponendum est.

Bathus continet Hin sex, Loghin duos & septuaginta, oua. 432.

Hin continet Loghin. 12. oua. 27.

Log con

Log continet oua. 6.

Ouum minima inter Hebræos liquidorum mensura pondere in aqua vnciarum, 2. & drachmarum 2. fere. Sed & Hebræi medici propria mensurarum nomina, habent *Kagberah*, quæ vox scutellam significat, vtuntur ad significandum acetabulum, octauam sextarii partem. Et Vulgata, Num. 7. ver. 39. pro ea voce Hebraica acetabulū reddidit, *Caph*, id est, vola; ad significandum Cochlear, id enim significat etiam Num. 7. ver. 78.

Græca liquidorum mensura.

C A P. XV.

IMPLICITA Disputatio de ponderibus & mensuris est: multa sæpe repetere necesse est, multa prætermittere. quis enim omnia colligat, quæ in veteribus scriptoribus & recentibus innumera extant? sæpe etiam cognitio præcedentium cum posterioribus est implicata, vt in præsentī accidit. Explicandis enim mensuris Græcis opus est intelligere, quod deinde explicaturi sumus, amphoram Romanam capere urnas duas, modios tres, sextarios Romanos omnino octo & quadraginta.

Amphora Attica.

CAPIT Amphora Attica choas duodecim, sextarios septuaginta duos, Romā. an Atticos nō explicat auctores: & possemus credere Atticos potest esse.

esse, ut mensura maior & minor eiusdem generis essent. Sic credit Robertus Senalis. Sed Fannius resistit, amphoræ Atticæ tribuens urnas tres. Attica præterea dicenda est amphora nobis, seu Cadus: Hanc facies nostræ, si adieceris urnam. Continet autem urna sextarios Romanos viginti quatuor, tres urnæ sextarios septuaginta duos. Porro ex verbis Fan. perspicitur Atticam amphoram & Cadum eandem mensuram esse (etsi Pollux Cadum amphoræ Italicæ partem faciat.) Est etiam alio nomine Ceramium: sic enim Helychius ait: Cadus est ceramium. Eadem etiam mensura metreta est. nam fere quibus locis Dioscor. metretam dixit, Plinius cadum vertit. Præterea Nicandri interpretes, Cleopatra, Epiphanius metretæ dant Choas duodecim, sextarios 72. Quod si sextarii Romani sint, amphora Attica seu metreta cõtinebit sextarios Atticos 96 nimirũ cum quibus Romani comparantur proportione sesquitertia: si sextarii Hebraici sint, efficient, 108. nihilominus. Quod conferre poterit ad intelligendum ea, quæ varie auctores de metreta affirmant. Quod vero Dioscor. libr. 5. ait, Est autem metreta Choes. 10. placet Alciati sententia, numerum esse vitiatum; quod facile potuit contingere in notis Græcis numerorum β.β. post iota posurum eradi. Ex iis intelligitur qua mensura hydriæ illæ sex erant capientes singulæ metretas binas vel

ternas, Ioan. 2. ver. 6. Nimirum metreta

tres urnas capit, sextarios Romanos septuaginta duos.

(:)

Artaba.

ARTABA, Græca mensura non erat sed bar-
 bara, de ea tamen hoc loco dicendum est,
 quoniam à quibusdam creditur metretæ esse par,
 & de ea in sacris literis & earum explanatoribus
 mentio extat. Quam fuisse triplicem colligit Phi-
 lander in epitome Georgii Agricolæ de ponder.
 & mensur. Nempe maxima erat capax medimni
 & chanicum trium: & dicebatur Persica, quoni-
 am ea Persæ utebantur. Altera Medica erat, Me-
 dorum nempe propria, medimno Attico par. Ter-
 tia minima Ægyptia erat. de qua hoc loco agi-
 mus, quoniam frequens de ea mentio est atque de
 eius magnitudine auctores variant trifariam di-
 uisi. Fannius Artabæ Ægyptiæ tres modios & tri-
 entem dat his verbis: Est etiam terris, quas aduena
 Nilus inundat, Artaba, cui superat modii pars ter-
 tia post tres, Namque decem modis (sic lego pro,
 etiam modii) explebitur Artaba triplex. Sic iuxta
 Fannii sententiam hæc mensura continebit sextar-
 ios Romanos quinquaginta tres cum triente. Epi-
 phanius ex multa diligentia se inuenisse ait Art-
 abam Ægyptiam esse sextariorum duorum & se-
 ptuaginta: facitque eã metretæ æqualem. Alii Ar-
 tabæ Ægyptiæ tribuunt modios quinque, nimi-
 rum sextarios octoginta: certe Gal. de pond. &
 mens. quod secuti sunt. Septuaginta interpretes
 Isa. 5. ver. 10. cum pro coro, id est triginta modis
 sex Artabas posuerunt, nimitum singulis Artabis
 dantes modios quinque, seu sextarios octoginta.
 Nam quod Hier. eo loco, Artaba inquit, mensura
 Ægyptia est, faciens modios 20. in eo quid sibi ve-

lit intelligere non possum. Sed certe omnes sex artabas voluit eos modios facere: quod verum est, si Artabæ dentur cum Fan. modii tres cum triente. Id me Nebrissenfis admonuit, repetit. 6. Neque vero dicta aliorum auctorum conciliare liceat, nisi ex varietate sextarii: vt Fan. locutus sit de Romanis Epiphani. de Atticis; Septuaginta interpretes de Hebraicis. nam si numero. 53. $\frac{1}{3}$ addas tertiam eius partem, hoc est, 17. $\frac{2}{3}$ efficientur sextarii, 71. $\frac{1}{2}$ si vero eodem numero semissem addas, nimirum, 26. $\frac{2}{3}$ euadent, 80. sextarii præcise. Porro ex 80. sextariis, quos in aliquo auctore aliquis inuenit facile fuit quinque modios dicere. cum non intelligeret quantum singuli ex iis sextariis caperent, aut si qua alia commodior ratio ad hos auctores conciliandos potest excogitari, ea nostræ præferatur:

Amphoreus.

METRETÀ Continet amphoreos duos. Sic Cleop. in Georgicis inuenisse scribit. amphorea sextariorum esse, 36. metretam sextariorum, 72: sic Nicandri interpres Amphoreus, inquit, capit sextarios sex & triginta, metretes duos & septuaginta. De hac mensura locutus est Aristophanes in Pluto cum dixit. *Οἱ δ' ἀμφόρης δύο μέλαρος ἀνδοσμοίον.* id est, amphoræ autem seu amphorei vini nigri atque odorati (supple pleni sunt) & Herodot. lib. 1. meminit crateris à Cræso missi Delphos, quem cepisse ait amphoreos sexcentos. Craterem pro dolio usurpat sæpe Xenophon lib. 4. de Cyri expedi. Quod verò Cleop. eundem amphoreum

seum dixit continere cotylas quadraginta octo, de alio genere cotylarum locutus est; nempe earum quæ tres quadrantes sextarii continebant, & Georgicæ vocabantur, vt ipsamet Cleop. ait: quemadmodum & aliud genus cotylæ inuenio, quæ sextarii duos trientes cõtinebat, tres duos sextarios implebant. Vnde varii loquendi modi inter scriptores. quod considerandum est, ne lectori confusionem pariant.

Chus.

PLERIQUE omnes huic mensuræ sextarios sex tribuunt, certe Cleopa. & Diosc. tum etiam Galen. chus, inquit, id est, congius sextarios sex: cum quibus contentiens Fannius de sextario agens ait: Qui quater assumptus fit Graio nomine chœnix. Adde duos chus fit vulgo, qui est congius idem. Verum hos sextarios crediderim non Atticos esse sed Romanos, propterea quod metretam quæ continet choas duodecim, diximus sextarios Romanos septuaginta duos capere. Itaque chus si ad sextarios Atticos referatur; octo continebit. quod video Galentum etiam dixisse de signis & notis ponder. & mensur. capit. 2. seu quicumque eius libelli fuit auctor. Sic enim ait: Chus habet Chœnicas duos, sextarios octo. si vero de Hebraicis sextariis agatur, nouem sextarios continebit. Cleopatra sane cum dixisset, chus habet cotylas Atticas duodecim, sextarios sex, chœnicas quatuor: addidit se in Georgicis choam inuenisse sextariorum nouem, cotylarum duodecim. Noster tamen interpretes Leuit. 19. ver. 36. cum septua-

ginta

ginta interpretes pro Hin chum reddidissent, ipse sextarium substituit: & Hieron. ad Ezech. cap. 4. Hin dixit continere duos choas Atticos, quos sex sextarios possumus appellare. In quo fortassis Plinius est secutus qui lib. 14. de Nectarite vino agens, ubi in Dioscor. legerat uncias quinque eius radices in choas quinque musti addendas: ipse vertit in sextarios sex. nisi forte in Dioscor. choam legit, non choas quinque. Vnus Suidas aliam rationem secutus videtur cum dixit: Χὸς διξέσθ, χὸς δύο ξέσαι, χὸς δέξ. hoc est, choas duorum sextariorum: chus enim duo sextarii, choeus autem sex. Itaque iuxta eius sententiam differunt chus & choeus. Chus habet sextarios duos, choeus sex. Georgius tamen Agrico. contendit libr. 2. de ponderibus Suidæ verba esse corrupta, legendumque, Χανὶξ δύο sextarii, choeus sextarii sex. Denique quod Iosephus lib. 3. antiquit. cap. 10. Hin dixit continere duos choas Atticos, nempe sextarios seu Loghin duodecim, ad numerum sextariorum debet referri, non ad mensurarum qualitatem: cum ex iis quæ dicta sunt, constet Hin continere duodecim sextarios Hebraicos, duos tamen choas totidem quidem sextarios capere, sed Romanos. qui maiores Hebraicis sunt: atque adeo cum illis proportione sesquialtera comparantur.

Sextarius Atticus.

SEXTARIUS Atticus ἑξέσθ Græce vocatur voce à latinis accepta, minor tamen sextario Romano, uti Gal. ait lib. 1. de compos. medicam. per genera c. 6 in hæc verba. Caterum sextarii (hoc est

Romani Heram meminisse puto. Nam apud Athenienses neque mensura neque nomen hoc erat. Nunc ex quo Romani Imperare orbi cœperunt, nomen sextarii apud omnes, qui Græca lingua utuntur, nationes existit: ipsa veto mensura Romanæ æqualis non est, quippe alii aliam sextarii mensuram usurpant. Apud Romanos sextarius libram unam & semissem, & sextam eius partem pendet, ut simul omnes iunctæ uncia sint viginti: hæc ille. Quantum vero sit Atticus sextarius neque Galen. eo loco declarat, neque est facile certa ratione statuere. Quidam Attico sextario uncias dant octodecim Suidæ auctoritate dicentis: Modium modiorum sex, ut sit mensura xestas seu sextarios duos & septuaginta capiens, id est, libras 108. quibus verbis significatur xestem sesquili- bram Romanam pendere drachmas. 144. Alii Attico sextario uncias quindecim dant, certe Fann. Oxibapho, qui est octava pars sextarii, drachmas quindecim dat, Cyatho, qui est pars duodecima, drachmas decem. Sic enim ait: Bis quinque hunc (nempe Cyathum) faciunt drachmæ si appendere tentes: Oxibaphus fiet si quinque addantur ad illas. Quod cum ipse paulo post sextario aquæ det pondus unciarum viginti ne sibi repugnare videatur prius dictam de partibus sextarii Attici accipiendum, deinde de Romano sextario loqui credendus est. Idem secuta Cleopatra sextario tribuit drachmas centum & viginti, nimirum uncias quindecim. hæc illorum sententia fuit. Et quidem cum Fannio Suidam conciliare facile est, si Suidam de unciis mensuralibus interpretemur, Fannium & Cleopatram de Ponderalibus. utrasque enim

enim olim fuisse neque pares prorsus, superius explicatum est. Galenus sane libr. 4. & 6. de compos. medicam. per genera cotylem nouem, & cotylem duodecim vnciarum fuisse ait. Ergo sicut in priori cotyle loqui dicunt de vnciis mensuralibus, ita in posteriori dicendum est, atque adeo cotyle Italica non decem vncias mensurales capit (vt Georgius Agricola credidit libr. 1. & 2.) sed duodecim: sextarius viginti quatuor certe mensurales. Nam quod cotylem idem ait pro libra mensurali sumi, confictum cupiditate susceptam opinionem defendendi credebamus. Sed rursus recentiores Fannium, cum sextario dare videtur vncias quindecim, nempe Oxybapho tribuens drachmas totidem, in oleo locutum interpretantur, quod nona parte aqua leuius est. ita vt nonem olei vnciæ mole sint pares decem aquæ, cui interpretationi Galen. fauet lib. 4. de compos. medic. per genera. c. 6. cum ait: Atticam Heminam nouem Italicas vncias conficere, quæ pendent septem vncias & semissem. loquitur autem in oleo vti locus ipse declarat. Itaque sextario Attico olei quidem vncias quindecim ponderales dant: vini autem quoniam oleo nona parte grauius est, vncias sedecim, drachmas quinque, scrupulum unum. Sic Georgii Agricolæ ratio procedit, & eorum quibus eius sententia placuit. Nos sane Galenum ei sententiæ & rationi fauere non negamus. Sed quoniam Fannius & Cleopatra absolute sunt locuti, de aqua potius aut vino, quæ in communi vsu sunt, eorum dicta accipienda putabamus. præsertim cum quod Galen. alio loco dixit olei vncias mensurales duodecim efficere decem

ponde-

ponderales, idem ex Adamantii sententia in vini vnciis dixit Oribasius, vti superius est à nobis allatum. Placet ergo sextarium Atticum vini aut aquæ pendere vncias quindecim non amplius. Plin. profecto lib. 21. cap. vltim. professus se de Græcorum ponderum & mensurarum nominibus agere, Cyathus, ait, pendet per se drachmas decem: cum Acetabuli mensura dicitur, significat heminae quartam partem, id est, drachmas quindecim. In quibus verbis vox, pendet, vt intelligatur de drachmis ponderalibus, est consideranda: simulque recte colligi, si cyathus pendet drachmas decem, sextarium pendere vncias quindecim, quoniam continet duodecim cyathos, atq; adeo drachmas centum & viginti, quæ faciunt vncias quindecim. quod in vino aut aqua communibus liquoribus absolutum à Plinio positum sumatur.

Alia mensura Græcorum.

SUNT & alia mensuræ Græcis, præsertim Athenis: quæ quoniam ad sextarium referuntur, breui percurrendæ sunt. Coryle siue Triblium sextarii dimidium. Quartarius seu hemicorylium quarta sextarii pars. Oxibaphum siue oxibaphus seu quicyathus octaua sextarii. Cyathus sextarii duodecima, capit n. sextarius cyathos duodecim, quæ vnciæ etiã sextarii vocantur. Chōca semicyathus. Mystrū cyathi quadrans. Cheme cyath. quinta. Cochlear paruum, cyathi pars decima. Atque in hoc numero colligimus tum mensuras communes Atheniensium, tum eas, quibus eorum medici

olim utebantur. De mensuris Georgicis & veteri-
nariorum nihil dicimus confusione vitanda. Et
Georgio Agricola lib. 2. qui volet petat licet, Cleo-
patra & aliis. Nunc mensuræ allatæ inter se com-
parandæ sunt maiores cum minoribus.

Amphora Attica seu metreta continet artabam
1. & $\frac{1}{3}$. fere, amphoreos, 2. choas, 12. sextarios Ro-
manos, 72. Atticos. 96. cotylas Atticas (de his enim
loquimur) 192. quartarios 384. Oxibapha, 768
cyathos, 1152. conchas 2304. mystra, 4608. chemes
5760. cochlearia, 11520.

Artaba irregularis est & barbara, neque partes
eius præcise assignantur, numerorum minutiis vi-
tandis, sed tamen continet amphoreos, 1. $\frac{1}{2}$ fere,
choas, 9. fere, sextarios Romanos, 53. $\frac{1}{3}$. Atticos, 71
circiter cotylas, 142. semicotylas, 284. Oxibapha,
568. cyathos, 852. conchas 1704. mystra, 3408. che-
mes, 4270. cochlearia, 8520.

Amphoreus choas, 6. sextarios Romanos, 36.
Atticos, 48. cotylas, 96. semicotylas, 192. Oxibapha
384. cyathos, 576. conchas, 1152. ~~mystra~~, 2304. che-
mes, 2880. cochlearia, 5760.

Chus sextarios Romanos sex, Atticos octo, co-
tylas sedecim, semicotylas, 32. Oxibapha, 64. cya-
thos. 96. conchas, 192. chemes, 480. cochlearia
960.

Sextarius Atticus cotylas duas, semicotylas qua-
tuor, Oxibapha octo, cyathos duodecim, conchas
24. chemes sexaginta, cochlearia centum & viginti.

Cotyla semicotylas, 2. Oxibapha, 4. cyathos 6.
conchas duodecim, mystra, 24. chemes, 30. co-
chlearia, 60.

Oxibaphum cyathum vnum $\frac{1}{2}$ conchas tres, my-
stra, 6. chemes, 7. & $\frac{1}{2}$ cochlearia, 15.

Cyathus conchas, 2. mystra quatuor, chemes, 5.
cochlearia, 10.

Concha mystra, 2. chemes, 2. $\frac{1}{2}$ cochlearia, 5.

Mystrum chemes. 1. $\frac{1}{4}$ cochlearia, 2. $\frac{1}{2}$.

Cheme cochlearia, 2. Cochlear minima liqui-
orum mensura.

CAPVT XVI.

Romane liquidorum mensurae.

MAXIMA Inter Romanas mensuras liqui-
dorum Culeus est viginti amphoras Ro-
manas capiens. Fannius: Est & bis decies,
quam conficit amphora nostris, Culeus. Hac nulla
& maior mensura liquoris. Capit ergo congios,
50. sextarios Romanos, 960. Toletanos autem
sextarios capit. 1200. Sed & hac saepe voce vtuntur
eteres non in significatione mensurae, sed magni-
tudinis vasis, quomodo in culeum insuere dici-
tus. Erat autem forma vt ris, nimirum ex corio bu-
ulo: alioqui viginti amphoras non caperet: singu-
que plaustris singuli culei vehi soliti erant, vti ve-
res sculpturae marmorum indicio sunt.

Amphora Romana.

AMPHORA Romana Quadrantal etiam vo-
catur, Amphora quidem quod vtraque ex par-

te ansam haberet ad commoditatem leuandi. Quadrantal autem quod ex pede Romano in quadrum facto constaret, vti Fannius, & Festus Pompeius aiunt. Capit sextarios Romanos quadraginta octo, vti præter hos duos auctores tum Galen. his verbis docet: Amphora Italica habet choas octo. tum Volusius Metianus de asse his verbis: Quadrantal, quod nunc plerique amphoram vocant, habet urnas duas, modios tres, semodios sex, congios octo, sextarios quadraginta octo, heminas, 26. quartarios, 192, cyathos, 576.

Urna.

VRNA erat vas, quo præsertim mortuorum cineres condebantur forma oblonga, atque in cuspidem ima in parte desinebat, gemina superioris ansa. Sed & pro mensura accepta Romanæ amphoræ semissem continebat Atticæ trientem, nempe sextarios viginti quatuor, congios quatuor, nimirum quantum sesquimodius aridorum. Fannius: Huius (scilicet amphoræ) dimidium fert urna, vti & ipsa medimni.

Congius.

OCTAVA pars amphoræ Romanæ congius est capiens sextarios sex, cui æqualis erat chus Atticus. Formatur autem congius ex dimidio pede Romano omni ex parte quadrato, capitque sextarios Toletanos septem cum dimidio, vti experimento comprobauimus facto congio ad mensuram pedis Romani è tribus maximi, vti superius

ius dictum est. Acongio tricongius dictus est Torquatus. Mediolanensis à tribus congiis epotis vno impetu, inspectante Tiberio miraculi gratia, Plinius libr. 14. cap. 22. Tum Ciceronis filium Bicongium simili de causa dictum memorant. Plinius libr. 18. capite septimo, optimi frumēti modium ait subactu congium aquæ capere. Nos probauimus experimento duos celemines optimæ farinæ, hoc est modium, subigi duabus azumbres fere aquæ. Continet ergo congius sextarios Toletanos $\frac{1}{2}$. hoc est, duas azumbres minus sextarii semisse.

Sextarius Romanus.

EX his colligitur quantus esset sextarius Romanus, nimirum quarta parte maior sextario Toletano. Nam cum aquæ sextarius Toletanus pēdeat uncias sedecim, sextarius Romanus pendet uncias viginti, nimirum proportione sesquiquarta cum nostro sextario comparatus, cum Attico, quæ diximus pendere in aqua uncias quindecim, proportione sesquitercia, cum Hebraico proportione sesquialtera: quem quantum sex sua capere dictum est, aquæ pondus uncias tredecim & trientem. Quæ quoniam superius pluribus sunt explicata, hoc loco repetenda non sunt.

Aliæ mensuræ Romanæ liquidorum.

HEmina Latinis idem est, quod cotyla Græcis, nimirum sextarii dimidiū. tamen si ex Athenæo libr. 17. colligitur, veteres Græcos hemina et-

iam in significatione cotylæ vfos fuisse. Quartarius pars 4. sextarii. Acetabulum octava sextarii pars selquicyathi mensura. Cyathus vncia sextarii, hoc est, eius pars duodecima Cochlear siue ligula cyathi quadrans, sextarii pars. 48. cum in Græcis mensuris cochlear sit pars cyathi decima. Ligulæ in aqua aut vino pondus est drachmarum trium scripuli vnus: siue nostro more dixeris, octauarum trium, granorum aurificum, 25. tantum. Nunc adiciamus quoties maiores mensuræ in minoribus contineantur.

Culeus continet amphoras, 20. urnas, 40. congios, 160. sextarios, 960. heminas, 1920. quartarios 3840. acetabula, 7680. cyathos, 11520. ligulas, 46080.

Amphora urnas, 2. congios, 8. sextarios, 48. Heminas, 96. quartarios, 192. acetabula, 384. cyathos, 576. ligulas, 2304.

Urna congios, 4. sextarios, 24. heminas, 48. quartarios, 96. acetabula, 192. cyathos, 288. ligulas, 1152.

Congius sextarios, 6. heminas, 12. quartarios, 24. acetabula, 48. cyathos, 72. ligulas, 288.

Sextarius heminas, 2. quartarios, 4. acetabula, 8. cyathos, 12. ligulas, 48.

Hemina quartarios, 2. acetabula, 4. cyathos, 6. ligulas, 24.

Quartarius acetabula, 2. cyathos, 3. ligulas, duodecim.

Acetabulum cyathos, $1\frac{1}{2}$ ligulas, 6.

Cyathus ligulas, 4. Ligula minima Romanis erat mensura liquidorum.

CAPVT XVII.

Toletana mensura liquidorum.

TOLETANA Mensuræ liquidorum pauca sunt, ac fere ad quinque mensurarū nomina euocātur. In quo numero modius siue moiis maxima omnium mensura vocatur. Continet arrobas seu amphoras Toletanas sedecim, arroba autem capit azumbas (seu congios Toletanos dicere malis) octo, sextarios Toletanos, nimirum congii Toletani quadrantes, 32. qui efficiunt Romanos sextarios viginti quatuor, pondere in aqua aut vino librarum nostrarum, 32. Romanarum 42. cum besse hoc est, vnciarū 512. Vtimur & dimidia arroba, quæ respondet Romanorum vtnæ, minor tamen illa: continet enim quatuor congios Toletanos sextarios sedecim, aquam aut vinum pondere librarum nostrarum totidem. Sequitur Azumbre octauam partem arrobae, capiens sextarios Toletanos quatuor, Romanos tres & quintam sextarii Romani partem, in aqua aut vino pendet libras quatuor Toletanas, hoc est, vncias sexaginta quatuor. Minima mensura est sextarius Toletanus azumbri quarta pars, arrobae, 32. pendet in aqua aut vino vncias sedecim, minor sextario Romano vncias quatuor. His mensuris in Italia quidem vulgo respondet, follieta, sextario nostro par fere. pendet enim in vino aut aqua vncias Romanas vulgares sedecim. Medius constat ex follietis duabus. Bocalis constans ex follietis quatuor nostræ azumbri respondens.

Congitella constans bocalibus quatuor, duæ vero congitellæ nostram arrobam circiter faciunt. In Gallia aliis nominibus pares mensuræ sunt, præsertim Parisiis. Ciopina sextario nostro respondet Romanæ follietæ. Pinta duas ciopinas capit. Quartarius capit ciopinas quatuor. Sextarius ciopinas sedecim. Duo sextarii nostræ arrobræ respondent, nam quiuis sextarius in Gallia quatuor nostras azumbres circiter continet.

Olei mensuræ vulgares.

Superioribus mensuris vino aliisque liquoribus metiendis vulgo utimur. Oleum pondere venditur, emiturque, quemadmodum antiquis temporibus, scimus fuisse factitatum inter Romanos. uti ex Plinio constat lib. 18. cap. 3. Suet. in Cæsare. c. 38. l. si ex toto. ff. de leg. 1. Sed ex pondere tamen propria mensura olei facta est, Panilla vulgo dicta, pondere quatuor vnciarum, quæ vix potest cum superioribus mensuris comparari. Sed sextarium Romanum quatuor panillæ olei & dimidia faciunt. Sextarium autem Toletanum implent tres panillæ, & tres panillæ quadrantes. sic panillæ .31. efficiunt sextarios. 10. nempe duas azumbres & semissem, panillæ, 124. efficiunt sextarios Toletanos quadraginta, nempe arrobam mensuralé & quadrantem. Mel etiam vulgo pondere venditur, sed nulla ex pondere propria & caua mensura mellis.

Mensuræ Medicorum.

PHARMACIS conficiendis peculiare mensuræ sunt, quas vncias vulgo vocant, neque pares inter se,

ter se, nam vnciam triplicē habent. Olei vncia maxima est trium, aqua sublimata mensurāda mediocri vncia vtuntur, minima syrupis, quæ neq; inter se comparari facile possunt, neq; cum superioribus. Sed illud vere dici potest, quamuis harum vnciarum si iusta sit, vnciæ pondus efficere, non communis sed medicorum: ita vt vncia aquæ sit minor vncia olei nona parte, at cum syrupi vncia, proportione circiter comparatur sublesquialtera, quomodo aqua cum melle: nisi quod syrupi aliquid aquæ miscetur, & saccharum ex quo conficitur, melle aliquanto est leuius. Sic sextarius Toletanus, quem diximus in aqua efficere vncias communes. 16. ex iis vnciis medicis capiet 17. & grana aurificum. $37\frac{1}{2}$ præcipe: quæ grana paulo amplius medicorum vulgari semidrachma sunt: totidemq; vncias sextarius capiet ex iis, quib. aqua sublimata mensuratur. Olei vncias capiet quindecim $\frac{3}{4}$ fere. Syrupi vncias, quoniam syrupum melle leuius est, capit $23\frac{1}{2}$ vti experimento comprobauimus. Quomodo hæ vnciæ mensurales medicorum possunt & debent cum mensuris aliis communibus liquidorum, & cū ponderibus comparari, atque iuxta hanc rationem has mensuras comparabimus.

Modius seu moijs capit arrobas. 16. azumbres. 128. sextarios Toletanos. 512. panillas 1588. $\frac{1}{2}$

Arroba continet azumbres, 8. sextarios Toletanos, 32. Panillas, 85, fere.

Azumbre capit sextarios Toletanos, 4. Panillas, 14.

Sextarius capit panillas, $3\frac{2}{3}$ vncias medicae

Olei,

olei 15. $\frac{3}{4}$ aquæ 17. $\frac{1}{2}$ circiter, syrupi vncias continet
23. $\frac{1}{2}$.

Panilla capit vncias medicas olei $\frac{3}{4}$ aquæ ferme
4. syrupi ferme. 6.

Vncia minima omnium inter nos mensura li-
quorum est pondere vnciæ vnius.

C A P. XVIII.

Hebraica interuallorum mensura.

NON putavi hanc disputationem fore abso-
lutam omni ex parte & perfectam, nisi de
interuallorum mensuris ea dicerem, quæ in
diuinis litteris passim occurrunt, & quæ ab aliis
scriptoribus animaduersa sunt. Ergo quo cæpi-
mus ordine progrediamur eatenus, vt primum de
Hebraicis mensuris dicamus, sed à minoribus in-
choantes, contra quam in aliis partibus est factum.
In quo numero minima mensura Ezbagh, hoc
est, digitus fuerit, quem vulgo Hebræi tam latum
esse affirmant, quam sunt lata sex hordei grana
qua parte crassissima sunt. Quod si digitus Ro-
manus quatuor hordei grana non superat, vt af-
fert Philander in Virruium lib. 5. cap. 10. & est ab
omnibus recepta sententia, fiet vt digitus Hebrai-
cus cum digito Romano comparetur proportio-
ne sesquialtera, continens quantum! sesqui digi-
tus Romanus. Ex hac mensura cum omnes a-
liæ oriantur, concedendum item erit, palmum
Hebraicum pedem, cubitum eodem modo pari-
que mensura palmum, pedem & cubitum Roma-
num

num superare. Sed quoniam sex grana hordei experimento probauimus pollicem efficere seu vnciam pedis Romani, qui pollex digitum & trientem alterius digiti continet, verius arbitror digitum Hebraicum proportionem sesquitertia comparatum Romano, quod de aliis mensuris pariter intelligatur.

Palmus Tophach.

DE digito ut mensura est, nulla mentio in sacris litteris extat, sed in libris tantummodo Rabinorum, atque in Misna propria de mensuris & ponder. disputatione. Nam in sacris litteris minima in hoc genere mensura palmus est, qui Hebraice *Tophach* vocatur, nostro palmo respondens, nisi quod maior est illo, si vera sunt quæ de digito diximus: atque adeo constans quatuor digitis Hebraicis, quinque Romanis & triente. Sic noster interpretes palmum fere pro ea voce reddidit Exod. 27. ver. 12. Ezech. 40. ver. 5. tum 2. Paralip. 4. ver. 5. vbi de mari aneo seu labro magno agit, & tamen. 3. Reg. 7. ver. 36. vbi de eiusdem labri crassitudine agitur, pro palmo tres vncias substituit. Nimirum quatuor digiti, quibus palmus constat apud quamque gentem, tres vnciæ, id est, pollices sui cuiusque pedis sunt, certe ex Latina loquendi consuetudine sic vocari nihil prohibet.

Palmus maior Zereth.

VVLGARI consuetudine palmum dicimus interuallum ab extremo pollice vsque ad
 extremum

extremum auricularem, nempe quantum tres palmi minores seu digiti duodecim, tametsi Latinis palmi vox in ea significatione non vsurpetur. Sed Hebræis tamen *Zereth* vocatur palmus maior digito ū duodecim, de qua mensura frequenter meminere sacrae litteræ. nā Exod. 28. ver. 16. vbi rationale palmi mensura fieri mādatur, hic palmus non superior intelligendus est. quemadmodum. 1. Reg 17. ver. 5. vbi dicitur Goliath fuisse altitudinis sex cubitorum & palmi. eodem modo Isaïæ. 40. ver. 12. quis mensus est pugillo, aquas & cœlos palmo ponderavit, de hoc palmo accipiatur. At vero apud Ezech. c. 40. ver. 5. in manu viri calamus sex cubitorum & palmi, & c. 43. ver. 13. istæ autem mensuræ altaris in cubito verissimo qui habebat cubitum & palmum: palmi vox iis locis non pro palmo maiori sed minori sumi debet, vt constat ex lectione Hebraica contra quod posteriori loco sequitur. Vsq; ad labium eius in circuitu palmus vnus, de maiori palmo sumi debet. quod miror viros alioqui doctos & diligentes non considerasse.

Pes Paghani.

PE D E M in significatione mensuræ in diuinis libris sumi non inuenio: ac ne ex libris quidem Rabbiorum colligi pro certo potest quantus esset pes Hebræis, quo proculdubio metiendis areis & spatiis vsos esse, quemadmodum alias gentes minime dubium est. In Ezech. tantum. cap. 41. ver. 6. vbi nos legimus: latera autem latus ad latus bis triginta trium, Hebraice legitur, & latera latus ad latus triginta trium Paghani. In qua voce

Kimchi

Kimchi pedes significari interpretatur, in eo non omnino male. nam quod addit pedem continere quantum duo minores palmi, in eo quid secutus sit assequi non possum, quando apud omnes gentes mensura pedis ex naturalis pedis longitudine sumitur, proximeque ad illam accedit, & cum digitis comparatus digitos sedecim continet.

Cubitus Ammah.

Frequentissima in sacris litteris cubiti mentio est Gen. 6. cap. construenda arca, in tabernaculi structura, atque templi Hierosolymitani. Et quidem cum *Ammah* frequentius in Hebraica lingua vocetur, Ezechielis tamen 41. ver. 8. *Azilab* etiam nuncupatur, id est, axilla à medio pectore ad cubitum: quatuor enim cubitis vna constat, staturaque hominis. præterea Iudic. 3. ver. 16. *Gomed* dicitur cubitus, quo loco de gladii Ahod longitudine agitur, quem ad occidendum Eglonem regem comparavit. Noster longitudine palmæ manus dixit. septuaginta pro *Gomed* Σπιδαμῆς dixerunt, nempe palmum maiorem seu digitos duodecim, intelligentes. Addunt duplicem cubitum Hebræis fuisse, legalem maiorem, nempe sex palmorum digitorum viginti quatuor. Præterea cubitum communem palmorum quinque, digitorum viginti, quales fuisse lecti Og regis Basan longi cubitos novem, lati cubitos quatuor. quoniam additur eos cubitos fuisse ad mensuram cubiti virilis manus Deuter. 3. ver. 11. nempe cubiti communis, quanta est longitudo à cubito ad extremos digitos, quinque cuiusque palmorum, digitorum viginti non amplius

plius. Porro ex hac distinctione quidam explicant Ezech. locuta cap. 40. ver. 5. nam vbi nos legitimus, & in manu viri calamus mensuræ sex cubitorum & palmo, Hebraice legitur ad verbum & in manu viri calamus sex cubitorum in cubito & palmo. Quo indicatur non palmum vnum sex cubitis adiectum, sed quemuis è sex cubitis cubito & palmo constare. nimirum vt significaret cubitos sex calami non communes & vulgares esse digitorum viginti, sed legales siue sanctuarii digitorum viginti quatuor, quantus est sesquipes Hebraicus. Alioqui cum hæ mensuræ cum Romanis eius generis proportione sesquitertia comparentur, cubitus Hebraicus maior, quantum duo pedes Romani, seu digitos, 32. continet nihilominus.

Calamus Kaneh.

CONTINET calamus Hebraicus cubitos sex legales, digitos Hebraicos seu pollices 144. Quod si editionem nostram sequimur, palmus seu digiti quatuor ei numero adiciantur, propterea quod calamum quem vidit Ezech. in manu viri c. 40. ver. 5. fuisse ait sex cubitorum & palmi. Qui certe palmus non digitorum duodecim fuit, vt quidam putauit, sed quatuor, cum Hebraice vox *Tophach* sit non *Zereh* est septuaginta Παλαισῆς redadertint, qui est palmus digitorum quatuor. Verum quod de cubito diximus duplicem fuisse, idem in calamo accipiendum cogitabam, calamum legalem sex cubitorum legalium fuisse, calamum vulgarem totidem quidem, sed minorum cubitorum & vulgarium.

Passus, iugerum milliare.

PASSVS Hebraice *Zaghad* vocatur. 2. reg. 6. ver. 13. sed quæ ea mensura sit & quanta, non explicatur. Græcis passus sex pedum est, quinque Latinis. Exiis gentibus quantus Hebræis passus esset, coniecere facilius est quam certa ratione pronuntiare. Est & iugerum Hebraice *Zemed* 1. Regum. 14. ver. 14. Quin & *Berath*, pro milliari legitur Gen. 35. ver. 16. & 2. reg. 15. ver. 19. constans, ut Hebræi sentiunt, mille cubitis atque adeo Latino milliari multo minus.

Alia mensura Hebraica.

HACTENVS ea mensuræ sunt explicatæ, quæ in diuinis libris reperiuntur. in libris Rabbi-
horum multæ aliæ mensuræ occurrunt. *Zith* digitus minimus. *Cith* longitudo palmæ à carpo seu iunctura ad digitorum radicem paulo amplius quàm digiti. 4. *Salil* calamus. *Kumah* statura hominis. *Rus* mensura septuaginta calamorum est, cubitorum; 420. si sequimur calamum sex non amplius cubitos continere. *Parsah* milliare magnum est, constans quatuor minoribus milliariis. uti Elias in Thibbiauctor est. Maiores superest mensuras in hoc genere cum minoribus comparare, non omnes tamen sed præcipuas, quæ in sacris libris extant, & quarum longitudo cognita erat.

Milliare continet calamos. 166. $\frac{1}{5}$. continet 1000. pedes Hebraicos. 1500. palmos maiores 2000. palmos minores. 6000. digitos seu pollices 24000.

Calamus continet cubitos. 6. pedes. 9. palmos

maiores duodecim, palmos minores, 36. digitos
244.

Cubitus pedes, $1\frac{1}{2}$. palmos maiores, 2. palmos
minores, 6. digitos, 24.

Pes palmos maiores, $1\frac{1}{4}$. palmos minores, 4. di-
gitos, 6.

Palmus maior minores palmos tres, digitos duo-
decim.

Palmus maior digitos quatuor. Digitus mensu-
ra minima est: tamen quantum sex grana hordei
continere, superius dictum est.

C A P. XIX.

Græcæ interualborum mensuræ.

DE Græcis interuallorum mensuris pauca
quædam dicenda sunt ex Herodoto in Eu-
terpe, ex Polluce, Hesychio & Suida collecta
magis, quam longo sermone explicata, aut vete-
rum testimoniis sigillatim confirmata. Ergo à mi-
norib. si inchoemus, Dactylus, i. digitus primū oc-
currit. Palæste παλαιστή est palmus minor digiti qua-
tuor, cubiti pars sexta, vt Hieron. affert ad Ezech.
capit. 40. vbi & illud addit ad obseruationem in-
signe, à quibusdam distinctionis causa hunc palmū
absolute, maiorem de quo diximus, dicemusq; rur-
sus, vocari palmā. sic Iud. 3. ver. 16. vbi pro Hebrai-
co Gomēd Septuaginta posuerunt Σπιθαμίν, nēpe
palmum maiore, Latinus interpres longitudinem
palmę eorū auctoritatē secutus dixit. Leonar. Are-

rinus hoc secutus. 5. Poli. cap. 3. pro. *Σῶμα δὲ οὐκ αἰ-
θαμαῖν* Latine vertit, corpus duarū palmarum. quod
fecisse etiam obieruo lib. 7. cap. 4. credo & Gazam
locis non paucis Porro palmus minor Græce etiam
Dochme, Dactylo dochme, Dóronq; vocatur, uti
Pollux ait lib. 2. ne nominum multitudo fallat. Plin.
lib. 35. c. 14. genera eorū (laterum) tria. Didoron,
quo utimur, longum pedelatum semipede (sic legi-
to) alterum tetradoron, tertium pentadoron. Græci
enim antiqui doron palmum vocabant: & ideo dó-
ra manera, quia manu darentur.

Lichas digiti decem, longitudo inter pollicem &
indicem extensus, quod vulgo xeme dicitur.

Orthodoron *Ορθόδωρον* digiti vndecim, longitudo
palmæ hominis à carpo seu iunctura ad summum
digitum medium Pollux lib. 2.

Spithame *Σπιθαμή* maior palmus digiti. 12. quā
vocem Septuaginta substituunt fere pro *Zereth* He-
braico, certe Ezech. 43. ver. 13. ubi nos legimus, &
definitio eius vsq; ad labium eius in circuitu palmus
vnus: Græce *Σπιθαμή* uti & locis aliis obseruamus.
Philander in li. 3. Vitru. cap. 1. affirmat pro *αἰθαμή*
Plinium vertisse palmum lib. 2. cap. 7. & Græcos
alterum pro altero usurpare *παλαιστω* pro *Σπιθαμή*, &
e contrario, pari libertate.

Pes palmorum quatuor est digitorum, 16. maior
pede Romano semuncia, minor Hebraico qua-
drante circiter.

Pygme digiti octodécim, nempe à curuatura bra-
chii ad digitorum radices: aut potius cubiti mensu-
ra, digitis tamen contractis. Est & Pygon digitorum
viginti cubitus, Pygme maior, neq; iustus tamen,
longitudo à curuatura ad digitos complicatos,

neque contractos tamen prorsus, seu ad mediam iuncturam digiti medii. & vocari potest Palmipes, nempe ex pede & palmo.

Cubitus Πῆχυς, qui est cubitus integer à curvatura vsque ad summos digitos, nempe sesquipedis longitudo, digiti, 24. Nam quod Suidas affirmat, Πῆχυν cubitum duorum pedum esse, pedem digitorum sedecim, in eo quid sit secutus ignoro: nisi fortassis ad Hebraicum, aut Hebraico parem alicuius gentis cubitum respexit.

Orgyia seu passus, pedes sex, cubiti 4. Alii vlnam interpretantur, quantum utraq; extenditur manus, Suius Ecloga. 3. *Quε Ωλένη* etiam Græcis dicitur: tamen Pollux *Ωλένη* cubitum esse vult: nimirum *πήχυον*: ne variae opiniones conturbent.

Plethron Πλέθρον sexta est stadii pars pedes continens centum. Suidas, Plethron, inquit, stadii sexta pars, quod est cubitorum. 68, totum enim stadium quadringentos, aut omni ex parte habens pedestriginta octo. Quod postremo dictum non satis intelligo.

Stadium Orgyias seu passus centum habet, cubitos quadringentos, pedes sexcentos. Herodotus in Euterpe non multo ante finem. Centum autem iusti passus stadium vnum sexplethrorum. Passus inquam mensuræ sex pedum siue quatuor cubitorum. Pedes autem quatuor palmorum, cubiti vero sex palmorum.

Diaulus stadia duo.

Hippicon stadia quatuor. Plutarch. in Solone
ἵππικόν διέσημα τεσσάρων ἢ σαδων

Milliare stadia octo continet, Græce *Μίλιον* dicitur: tamen Græca mensura non est, sed à Romanis

nis cum aliis immutato imperio sumpta. continet pedes quidem Græcos. 5400. Romanos autem sex millia.

Dolichos Δόλιχος stadia duodecim, sesquimilliare. Suidas Dolichos, ait, est stadia viginti quatuor. quod si verum est, neq; numerus est vitiat, tria milliaria Dolichos efficiet.

Est etiam apud Herodotum in Euterpe Parasanga triginta stadiorum, & schœnos ἄσπινος, id est, funiculus continens stadia sexaginta, eius verba sunt. Erenim qui modicum terræ possident, metiuntur illam passibus qui minus inopes terræ sunt, metiuntur stadiis: qui multum possident parasangis: qui plurimum schœnis. Constant autem parasanga tricenis, schœni sexagenis stadiis. Hæc Herodotus de Ægypto loquens. Plin. lib. 12. cap. 14. Schœnus, ait, patet Eratostenis ratione stadia quadraginta, hoc est, passus quinque millia. Aliqui triginta duo stadia singulis schœnis dedere. Qua ratione mirifice cum Leuca Hispaniensi conuenit. Xenophon lib. 5. de Cyri expedi. sexcentas & viginti parasangas continere ait stadia decem & octo millia & viginti. Qua ratione parasanga continebit stadia fere viginti nouem, vti subducta ratione patet. Aut fortassis, viginti, vtroq; loco positum redundat. Nam sexcentæ parasangæ efficiunt stadia 18000. singulæ parasangæ stadia triginta. Nodus similis postremis totius operis verbis occurrit. ait enim parasangas millecentum quinquaginta efficere stadia triginta quatuor millia ducenta quinquaginta quinque. Quod si dixisset stadia 34000. melius summa constaret, nam singulæ parasangæ triginta omnino stadia continerent. Ita suspicabar corruptum numerum in co-

dice, aut si mauis Xenophontem ipsum in subducenda stadiorum ratione esse prolapsum. Quid mirum? Miores nunc mensuras cum minoribus comparabimus.

Schœnus continet parasangas. 2. dolichos 5. milliaria, 7. $\frac{1}{2}$ hippica, 15. diaulos, 30. stadia, 60. plethra, 360. orgyias, 6000. cubitos 24000. pedes, 36000. palmos, 48000. palestas seu palmos minores, 144000. digitos, 576000.

Parasanga dolichos, 2. $\frac{1}{2}$ milliaria tria, $\frac{3}{4}$ hippica, 7. $\frac{1}{2}$ diaulos, 15. stadia, 30. plethra, 180. orgyias, 3000. cubitos, 12000. pedes, 18000. spithamas, 24000. palestas, 72000. digitos 288000.

Dolichos milliare, 1. $\frac{1}{2}$ hippica, 3. diaulos 6. stadia, 12. plethra, 72. orgyias, 1200. cubitos 480. pedes, 7200. spithamas, 9600. palestas, 28800. digitos, 115200.

Milliare hippica, 2. diaulos, 4. stadia, 8. plethra, 48. passus, 1000. cubitos, 4000. pedes, 6000. spithamas, 8000. palestas, 24000. digitos, 96000.

Hippicon diaulos, 2. stadia quatuor. plethra, 24. passus, 400. cubitos, 1600. pedes 2400. spithamas, 3200. palestas, 9600. digitos, 38400.

Diaulus stadia, 2. plethra, 12. passus, 200. cubitos, 800. pedes, 1200. spithamas, 1600. palestas, 4800. digitos, 19200.

Stadium plethra, 6. passus, 100. cubitos 400. pedes, 600. Spithamas, 800. palestas 2400. digitos, 9600.

Plethron passus, 16. $\frac{2}{3}$. cubitos, 66. $\frac{2}{3}$. pedes centum, spithamas, 133. $\frac{1}{3}$. palestas, 400. digitos, 1600.

Orgyia,

Orgyia, hoc est, passus seu vlna cubitos. 4. pedes sex, spithamas octo. palestas, 24. digitos nonaginta sex.

Cubitus pedem vnum $\frac{1}{2}$. spithamas, 2. palestas, 6. digitos, 24.

Pes spithamas, 1. $\frac{1}{3}$. palestas quatuor, digitos sedecim.

Spithama palestas, 3. digitos duodecim.

Palestes digitos, 4. Orthodoron est intermissum, quoniam cum aliis mensuris vix potest comparari, continens digitos, 11. Sic pygme, lychas & pygon comparata simili de causa non sunt, & quoniam minus nobiles mensuræ, simul ad prolixitatem vitandam.

C A P. XX.

Romana interuallorum mensura.

MENSURÆ Romanæ interuallorum fere respondent Græcis: sed & ea propria disputatione explicandæ sunt, ac ad pedem fere reuocandæ. Recte enim Columell. lib. 5. cap. 1. modus, inquit, omnis aræ pedali mēsurā comprehenditur, qui digitorum est sedecim. pes multiplicatus in actus & passus, & climata & iugera & stadia, centuriaque, mox etiam in maiora spatia procedit. Quod de aræ dictum ad longitudines potest traduci, omnes longitudinū mensuras ad pedem reuocari, hoc tantum discrimine, quod in his pede simplici, in illis pede quadrato vtimur. Verum cum de pede Romano

inter auctores non conueniat, in cæteris mensuris quæ ab illo pendent, aut ad illum referuntur, simili ratione discrepent necesse est: & nos superius quis è tribus qui circumferuntur pro Romanis pedibus, verus ac legitimus esset, si non certa probabili saltem ratione constituimus.

Est ergo minima mensura inter Romanas digitus pedis pars sextadecima. Sed digitus rotundus est atq; quadratus in hoc differentes: quod rotundus minor tribus quartisdecimis suis quadrato digito est. Succedit pollex vncia pedis, hoc est, pars duodecima. Vnciales litteræ apud Hieron. prologo in Iob. erant pollicis magnitudine, sicut bestiales litteræ vocantur, quæ duas tertias pedis longitudine æquât. Quatuor digiti palmi faciunt, duodecim palmi maiorè quantum vterq; digitus pollex & minimus quam maxime extenduntur. Hunc palmum sæpe Plinius dodrantem nimirum pedis vncias nouè vocat. lib. 7. cap. 3. Pygmaeos ait ternas spithamas lōgitudine habuisse, hoc est, ternos dodrantes: a quo quando, vt ex Philadro adduximus, palmum. Quam vocè alii negant in ea significatione à Latinis auctorib. vsurpari. Sed ex quatuor tamen palmis minorib. digitis sedecim pes constat. Sed est pes simplex & pes quadratus, quo metimur areas aut potius vt Iuli. Frontinus de mensuris: Pes triplex est, porrectus semipedes duo, nimitum ipsa longitudo pedis. contractus nimirum semipes quadratus, in cuius ambitu sunt semipedes quatuor. Porro pes quadratus, in cuius ambitu octo semipedes sunt, nihilominus. Cubitus sesquipes. palmorum sex, digitorū viginti quatuor. Recte Vitruuius lib. 3. cap. 1. cubitumque, inquit,

animaduuerterunt ex sex palmis constare, digitis, viginti quatuor. Est & cubitus regius Græcis tamen, trium amplius digitorum, ex Herodoto lib. 1. & cubitus Ægyptius seu geometricus communium cubitorum, lex. Aug. lib. 15. de ciuit. cap. vltim. tales cubitos fuisse ait arcæ quam Noe extruxit. Orig. etiam auctoritate. Alioqui genera animantium omnia qui posset capere?

Gressus duorum pedum & semissis, Passus à passibus, siue diductis pedibus, quinque pedes habet uti Columella ait libr. 5. cap. 1. maiori que longitudine est vna vno pede ex Vitruuio lib. 3. cap. 1. nimirum quantum vtraque extenditur manus, uti Seruius ait Ecloga 3. Suetonius tamen vnam vnum cubitum esse tantummodo vult: in quo de vna Græca auctores etiam discrepare diximus. Pertica, seu decempeda pedum decem, uti nomen declarat.

Stadium passus continet, 125. pedes, 625. quæ sunt Plin. verba lib. 2. c. 23. Quod cum stadium Græcum passus, 100. pedes, 600. efficiat præcise, ex eo colligitur primo passum Græcum sex pedum esse, deinde pedem Græcum Romano maiorem semuncia esse, hoc est parte 24. nam sexcentæ semunciæ efficiunt pedes viginti quinque, quibus numerus pedum stadii Romani Græcum numerum superat, cum longitudo vtriusque stadii sit eadem.

Milliarium seu milliare ex octo stadiis, passibus mille constat, pedibus, 5000. Arque hæc miliaria lapides à Romanis vocantur: ut cum dicimus ad tertium ab vrbe lapidem processisse: quoniam columnis lapideis miliaria distinguere consueue-

rant, instituto, quod primus Caius Gracchus excogitavit : vti ex Plutarcho in eius vita colligitur.

Actus minimus latitudine pedes quatuor longitudine pedes. 120. complectitur. Clima quoque versus pedum est. 60. Porca apud Colum. longitudine habet pedes. 120. latitudine. 30. Ex 4. porcis constans actus quadratus vndiq; finitur pedibus 120. Hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo quod erat iunctum nomen iugeri vlturpauit, quæ sunt ipsa verba Colum. lib. 5. c. 1. Sic iugerum pedes. 240. longum, latum pedes centum viginti. pedes quadratos continebit viginti octo millia octingentos. Qui addit libr. 2. c. 9. iugerum agri pinguis plerumque modios tritici quatuor, mediocris quinque postulare (memento quatuor modios efficere celemines octo medimni bessem.) Idem proximo c. iugerum agri non amplius quatuor sextariis naporum seminis ait ferendum esse. Vnde facile coniuicere licet, quanta iugeri mensura esset, Plinius libr. 18. cap. 3. Iugerum, ait, vocabatur, quod vno iugo bouum in die exarari possit. Errant ergo qui iugerum quoque versus ducentos & quadraginta pedes patere volunt. Sic enim non geminum actum contineret, sed quadruplicatum, pedes quadratos, 57600.

Centuria continet centum iugera : quæ postmodum duplicata nomen tamen centuriæ retinuit, vti Varro ait de re rustica libro 1. capite duodecimo. sic centuria simplex pedes quadratos continebit. 11520000. hoc est, si Latine dicas, centies quindecies centena viginti millia. Salsus continet quatuor centurias coniunctas, nimirum

mirum simplices, vt sint in vtramque partem binæ centuriæ, vt idem Varro loco citato ait. Neque plura de Romanis mensuris interuallorum. tantum quod superest, & vt instituimus maiores cum minoribus comparabimus. Sed hæ mensuræ duplices sunt, aliæ quibus longitudinem & latitudinem mensuramus, hoc est, superficiem, vt iugerum, clima. Aliæ quibus longitudinem tantum, id est, lineam. quemadmodum linea & superficies diuersi generis sunt ita vtræque mensuræ comparari non possunt, sed alterutræ cum iis quæ sui generis sunt. Primum ergo mensuræ latitudinum & longitudinum hoc modo possunt & debent comparari.

Saltus continet centurias, 4. iugera, 400. actus quadratos, 800. climata. 3200. actus minimos, 96000. pedes quadratos, 46080000.

Centuria iugera, 100. actus quadratos, 200. climata, 800. actus minimos, 24000. pedes quadratos, 11520000.

Iugerum actus quadratos, 2. climata, 8. actus minimos, 60. pedes quadratos, 28800.

Actus quadratus climata, 4. actus minimos, 30. pedes quadratos, 14400.

Clima actus minimos, $7\frac{1}{2}$. pedes quadratos, 3600.

Actus minimus pedes 480.

Rursus ab alio principio inter mensuras longitudinis tantum hoc modo est producendum.

Milliare continet stadia, 8. passus, 1000. cubitos 3334 $\frac{1}{3}$. pedes 5000. dodrâtes, 6668 $\frac{2}{3}$. palm. 20000 pollices, 60000. digitos, 80000. Stadium passus, 2

125. cubitos, 416. $\frac{2}{3}$ pedes, 625. dodrantes, 833. $\frac{2}{3}$ palmos, 2500. digitos 10000.

Passus cubitos, 3. $\frac{1}{2}$ pedes, 5. dodrantes, 6. $\frac{1}{3}$ palmos 20. digitos 80.

Cubitus pedes, 1. $\frac{1}{2}$ dodrantes, 2. palmos, 6. digitos 24.

Pes dodrantes, 1. $\frac{1}{4}$ palmos 4. digitos, 16. .

Dodrans palmos, 3. digitos, 12. Palmus digitos, 4.

C A P. XXI.

Toletana interuallorum mensura.

MENSURÆ interuallorum vulgo vsitata inter nos, siue in mercimoniis, siue dimetendis agris aut areis, siue in reliquo vitæ vsu, omnes fere ad virgam mercatorum (genus id mensuræ est Hispanis notæ) siue vnam reuocantur: atque ex illa peti debet, quantæ sint mensuræ aliæ. Sed vt quo cœpimus ordine progrediamur, à minoribus ad maiores, digiti magnitudo explicabitur primum.

Minima mensura nostris digitus est, vti omnibus aliis: de quo verius quam de Romano digito dici puto, tantum spatium continere quantum quatuor hordei grana: minor enim Romano digito est duodecima circiter Toletani parte. Hebraicusque digitus maior Toletano est proportione amplius sesquitercia. Quod ex iis, quæ dicentur de pede, melius intelligetur. Neque enim aliter digitus

gicus cum digito, quam cum pede pes comparatur.

Pollex à nostris pulgada dicitur, pedisque pars duodecima est.

Sunt quatuor digiti quantum manus secundum latitudinem extenditur palmus latinis, ut dictum, minor tamen illo, uti de digito dictum est.

Si quatuor digitis imponas & protendas pollicem noua mensura exister digitorum sex: Cotus vulgo dictus, neque vlli veterum respondens, octaua tantum est virgæ nostræ, semis maioris palmi.

Sequitur mensura alia digitorum octo, quantum pollex indexque extenduntur, sexta virgæ seu vlnæ pars, pedis Toletani semis: vnde & xeme vulgo dicitur à semis, sic ipse cogitabam. aut fortassis à chemè dicitur mensura Græca, quæ sicut pars quinta est Cÿathi, ita nostram Xemè virgæ quinta sit: iuxta quam rationem non octo, sed decem fere digitorum erit, uti lychas Græcorum.

Palmus digitorum est duodecim, quemadmodum aliis nationibus, virgæ nostræ quarta.

Pes legalis Toletanis tertia pars virgæ præcisè est, minor Romano vncia vna. Continet autem digitos sedecim, sic pes Hebraicus Toletanum continebit, & amplius trientem. Græcus Toletanum continebit, & octauam ferme Toletani.

Cubitus sesquipès est, hoc est, virgæ seu vlnæ Toletanæ semis, digitorum quatuor & viginti. Virgæ seu vlna trium pedum mensura est, palmorum nostrorum. 4. digitorum. 48. aliarum mensurarum fons, ad quem examinari debent.

Passus pedes quinque, raroque ea mensura utimur.

mur. Status pedum sex, quanta hominis statuta existit.

Canna ab Italis accepta palmorum. 10. Restis palmorum maiorum, 33. octingentæ restes leucam faciunt. Porro reductis palmis ad pedes, restes 800. continēt pedes, 19800. nimirum 4000. passus fere. Sed leuca duplex est legalis quinque millium virgarum nempe continens passus, 3000. pedes 15000. Leuca communis & vsitata vnius mensuræ non est, sed variæ, pro regionum varietate. Consentiant tamen auctores, quatuor fere Italica millia efficere. Ille fonsus de viris illustrib. in Asturjo Complutum Toletum distare ait ferme sexaginta passuum millibus: & sane quindecim hodie leucæ recta numerantur.

Sunt & agrorum mensuris propriæ mensuræ. Stadalis ab Italico Staiolo manauit. Sed Staiolus Romæ quinque palmorum & dodrantis est, nimirum digitos continens, 69. Stadalis vndecim pedum est Toletanis nihilominus. Faneca terræ sic dicta, quod faneca frumenti seratur, si hordei stadales, quadratos continet quadringentos, si tritici sexcentos. media stadales cōtinet quingentos.

Aranciata, quâ mensurâ vineas metiri solemus, apud quosdam numero vitium definitur; Toletanis stadales continet quadringentos: responderetque Aranciata faneca, siue Latino iugero, maior illotamen: nam Aranciata fanecaque hordei vndiq; finitur pedibus, 220. stadalibus viginti, continens pedes quadratos 48400. Sed pedem Toletanum memento minorem esse Romano. Ita; continebit faneca nostra circiter iugerum & semis-

femiffem, Et inuenio tamen in agri Toletani faneca, si irriguus fit, quinque naporum feminis sextarios nostros feri, nempe quatuor Romanos. Quod tantundem in iugero fereretur, id bonitati agri Italici tribuebam. Nam quo pinguior gleba est, plus feminis eius capit vsque adeo, vt in tenui solo, neque irriguo, dimidium tantum eius mensuram feminis seratur. Contra in Murciani agri faneca inuenio feri septem nostros sextarios eius feminis cum dimidio, certe sex Romanos sextarios. Quæ obseruatio cum Plinii ratione mirifice conuenit. libr. 18. cap. 13. & cum Columella dicente in iugero feri naporum feminis sextarios quatuor.

Postremo loco Iugada est, continens quinquaginta fanecas terræ: respondetque centuriæ simplici Latinorum, quamuis minor illa. ac fere quantum agri par boum colit vno anno, nec plura de his mensuris Toletanis. maiores tantum mensuras cum minoribus comparabimus.

Leuca continet Cannas, $2833\frac{2}{3}$. status, $1166\frac{2}{3}$. passus, 5000 . virgas, $8333\frac{1}{3}$. cubitos, $16666\frac{2}{3}$. pedes 125000 . palmos, $38333\frac{1}{3}$. xemes, 57500 . cotos, $73333\frac{1}{3}$. pollices, 310000 . digitos, 460000 .

Canna status, $1\frac{1}{4}$ passus, $1\frac{3}{4}$. virgas duas, $\frac{1}{2}$. cubitos quinque, pedes, $7\frac{1}{2}$ palmos decem, xemes quindecim, cotos, 20 . pollices, 90 . digitos. 120 .

Status passus $1\frac{1}{2}$. virgas. 2 . cubitos, 4 . pedes. 6 . palmos. 8 . xemes, 12 . cotos, 16 . pollices, 72 . digitos, 96 .

Passus virgas, 1. $\frac{2}{3}$. cubitos, 3. $\frac{1}{3}$ pedes quinque, palmos, 6. $\frac{2}{3}$. xemes decem, cotos, 1. $\frac{1}{3}$. pollices, 60. digitos, 80.

Virga cubitos, 2. pedes, 3. palmos, 4. xemes, 6. cotos, 8. pollices, 6. digitos, 48.

Cubitus pedes, 1. $\frac{1}{2}$. palmos, 2. xemes, 3. cotos, 4. pollices, 16. digitos, 24.

Pes palmos, 1. $\frac{1}{3}$. xemes, 2. cotos, 2. $\frac{2}{3}$. pollices, 12. digitos, 16.

Palmus xemes, 1. $\frac{1}{2}$. cotos, 2. pollices, 9. digitos, 13.

Xeme cotos, 1. $\frac{1}{3}$. pollices, 6. digitos, 8.

Cotus pollices quatuor, $\frac{1}{2}$. digitos, 6.

Pollex digitos, 1. $\frac{1}{3}$.

Mensuræ agrorum. Jugada continet fanecas 50. Si hordei stadales, 20000. pedes quadratos 2420000. Si autem tritici stadales, 30000. pedes quadratos, 3226666.

Faneca terræ si hordei stadales, 400. pedes quadratos, 48400. si tritici stadales, 600. pedes quadratos, 72600.

Stadalis pedum est quidem, 11. ex omni parte: quare pedes quadratos continebit, 121. Pes quadratus minima mensura dimetiendis agris.

C A P. X X I I.

De monetis nostratibus.

DE Monetis Hebraicis, Græcis, & Romanis, cum de ponderibus ageremus, quæ nosse opus erat, dicta sunt. De monetis nostratibus paulo plura extremo opere adicere visum est, ac fere ex Antonio Nebriffensi in
repeti-

repetitionibus. & Did. Couar. disputat. de numismat. quod ad rem presentem spectat, summa capita delibanda sunt. Quæ disputatio impedita imprimis est propter temporum & numerum maximam varietatem in Hispania, vix ut explicari possit. tentandum est tamen, ne hac parte vniuersa disputatio defecta videatur. Ac primum moneta Vellonis Hispanis vulgo dicitur, quæ ex ære signatur. Sed & cui quatuor ex quinque partibus aut ex sex partibus quinque erant admixtæ partes æris, eodem nomine censebatur: quales Targia erant, parentum ætate quatuor quadrantum valore (marauedinos hoc opere quadrantes vocamus) quædam nouem, aliæ viginti quadrantibus æstimabantur: quibus antiquatis, in eorum locum succedere Quartilli, quos Latine sestertios dixeris, valore tamen quadrantum $8\frac{1}{2}$: quæ quarta pars argentei est. In eo genere marauedini tunc tamen primis temporibus Regum Legionis, sed & Gotthorum tempore ex auro signabantur, Castellani, de quo mox dicemus, valore & pondere. Quare in legibus Partitarum, & in Foro iudicium sæpe obseruamus pro solido in legibus Iustiniani posito, substitui marauedinum aureum. (Solidus Iustiniani tempore, quo pondere esset, superius est dictum.) sic moneta autem Gotthorum, quæ passim reperiuntur ex auro non probo pondere scrupuli & granorum aliquot, Tremisses (eius vocis vsus etiam est in Gotthorum legibus) eorum marauedinosaurum erant, hoc est tertiam partem continentes. Fuere etiam in vsu marauedini argentei: quod nomen Blanca, id est, candida declarat

quo hoc etiam tempore, quamuis adulterato cogere atque æreo facto, marauedini semissem vocamus. Cuius valor pro varietate temporum, & vt plus aut minus æris miscebatur, varius extitit. Tempore Alfonsi decimi, vt patet ex legibus styli ab eo Rege promulgatis, fuit marauedinus, qui valebat quantum marauedini hodierni sexaginta aut triginta sex, vt sentiunt alii, tametsi hunc marauedinum aureum vocant, fortassis quoniam pars exigua aliqua auri miscebatur: ego ex argento plurima ex parte signatos puto, quod valor indicat. Erant marauedini Boni dicti, valentes singuli quantum decem è nostris, aut quantum sex, vt alii iudicant. Quæ æstimatione Alfonsi cognomento Sapientis tempore marauedinus cudebatur, vt constat ex lege styli. 114. sex eius temporis æquasse vnum è prioribus pondere, de quo. l. i. tit. 5. lib. 7. fori. Quem etiam à quibusdam video aureum marauedinum vocari. Sed & marauedinus Vetus in Regum legibus passim extat recentioris temporis, valens nostrum & semissem. Atque hoc triplici valore marauedini in paulo antiquioribus legibus & Regum diplomaticis æstimantur à iudicibus litibus æstimandis, atque in mulctarum modo. Et si marauedini auri, quem diximus sexaginta è nostris valere, video triginta sextantum in litibus æstimari. Nam etsi valor multis aliis modis variauit, litibus tamen finiendis ratio aliqua & æstimatio excogitanda fuit minor, quantumuis vera & antiqua quod in legibus etiam Imperatorum factum obseruamus. Non ignoramus tamen ex historiis Regum nostrorum, Alfonsi vndecimi regno oct.

uncias argenti æstimatas mareuedinis, 125. nimirum singuli ii marauedini quindecim è nostris valore æquabant. Sed & Henrici secundi ætate argenteus nummus, quem regalem dicimus, tribus marauedinis pendebaratur. Castellanus marauedinis triginta. Nimirum marauedino valoris circiter redierat, quem Alfonsi decimi ætate habuit. Rursus cum Ioannis primi temporibus octo uncia argenti seu Marcus valeretur marauedinos, 250. fit ut marauedini valor esset octo fere nostrorum marauedinorum. At Henrici tertii regno marauedino imminuto dimidia rursus parte, Marcus argenti æstimatus fuit marauedinis quingentis. & quod pertinens est, aliquando Castellanus centum viginti marauedinis permutabatur. Enimvero marauedinus ad valorem nostrorum marauedinorum quatuor erat redactus. Sub Ioanne secundo, argenti Marcus valore fuit marauedinorum. 1000. regnoque amplius Henrico quarto rege perturbato, ad marauedinos, 2000. atque etiam, 2500. Marci valor peruenit. Quatamen adulterandi licentia ex parte castigata Ferdinandi Catholici lege, quæ in hunc diem seruatur, argenti Marcus æstimatur, 2278. quando argentei, 67. cuduntur ex vno Marco argenti valentes singuli marauedinos triginta quatuor. Præterea lege eiusdem Regis ex Marco seu octo uncias æris, quibus argentei vnus & semis ponderè argentum miscebatur, marauedini uidebantur, 96. Nostra ætate ex eodem æris pondere cuduntur marauedini centum & decem, admixto argentei vnus pondere non amplius, & argenti Marco pristinus valor manet mara-

uedinorum. 2278. Fuit autem omnibus marauēdinis commune, præsertim marauēdinis argenteis atque æreis, vt singuli diuiderentur in duas blanchas valerent sex coronatos, decem denarios, sexaginta meagias, argumento maioris valoris marauēdinum quam hodierni: imo vt contineret decem denarios ex marauēdino aureo relictū suspicor. Hoc quidem tempore marauēdinus non vnus nummus est, sed duæ blanchæ id nomen habent. Deinde marauēdinum bonitate sensim imminuta, tantaque argenti atque auri copia anniuersariis nauigationibus aduecta non modo monetæ inferiores, sed & ipsi marauēdini ferme euauerunt. ac iam ceduntur monetæ maiores ferme tantum duplicato, aut quadruplicato marauēdinorum valore & pondere. Quem admodū aliæ monetæ æræ euauerunt, aliis temporibus vsitata. nimirum Cruciatum duorum coronatorum valore, Blanchus valens quantum noster marauēdinus. decem denarios, deinde imminuit valore ad sex denarios. Agnus Dei valuit primū quantum noster marauēdinus, deinde ad coronatum est imminutus. Fuit & blanchæ dimidium, quæ omnes monetæ antiquatæ sunt. Et quidem tantæ varietatis causam inueniebam inopiam ærarii extitisse. nam ea supplenda Reges sæpe pondus & bonitatem monetæ minuerunt valore antiquo retentæ quod iniquum est, neque nisi asperis reipublicæ temporibus vsurpandum: præsertim cum commercia impediuntur moneta adulterata, neque diuturna respiratio sit, sed breuissima nouæ pecuniæ valore, cum pondere aut bonitate breui etiam imminuto. Quod omnibus temporibus, & a

quod omnes gentes contigisse obseruamus. Atque hæc de monetis æreis sint dicta.

Argenteus qui regalis vulgo dicitur, pondere ferme drachmæ, à multo tempore immutatus non est. nam licet aliquando tres marauedinos ualeret, non eius valor, sed marauedini valor & bonitas mutabatur. Nunc quidem lege à Ferdinando Rege Catholico lata anno. 1497. ex octo unciis argenti nempe Marco, cui miscetur duodecima pars æris, signantur argentei 67. Ducatus fortassis aliquando ex auro fuit, nunc nummorum summam, vulgo tantum significat, undecim argenteos atque marauedinum unum, qui efficiunt marauedinos. 375. Ad aureas monetas veniamus. Et quidem de marauedinis aureis quid sentiendum esset, explicuimus. Sed præter illos recenti memoria ex auro uidebantur monetæ, quæ Castellani vulgo dicuntur ex octo unciis auri, quinquaginta singuli pondere drachmæ atque oboli præcipua bonitate. Sed iis hoc tempore consumptis nomen retinetur & æstimatione marauedinarum in singulos, 480, quod & duplis aureis antiquis accidit, quæ pares Castellanis erant pondere æstimationeque, argumento quod qui ad superiores iudices regni prouocant pecuniæ periculo depositæ apud sequestrum, si mala causa fuerit, pro mille quingentis duplis, quæ multa lege est constituta, totidem Castellanos victi pendunt. Recenti memoria lege Ferdinandi Regis Catholici ex octo unciis auri uidebantur. 65. aurei singuli drachmæ fere pondere excellenti bonitate. nam cum summa bonitas auri non ultra viginti quatuor characteres procedat, illi nummi ex auro erant characterum.

cterum, 23. $\frac{1}{2}$. vnde aurei excellentes dicti sunt, singuli vndecim argenteorum circiter æstimatione antiqua, marauedinarum. 375. Ex eo genere non pauci inueniuntur, præsertim duplo pondere, vnde & duplones vulgo dicuntur emunturque maioris, vti mercium genus. Sic fere in vsu communi aurei relictæ sunt, quos coronas vulgus vocat, lege Caroli quinti Imperatoris signati ex auri characterum. 22. vncijs octo, siue Marco sexaginta octo nihilominus. quorum æstimatione superioribus annis in singulos erat marauedinarum, 350. Hoc tempore lege Philippi secundi Regis Hispani ante paucos annos lata, creuere ad marauedinos. 400. Atque propter magnam copiam auri non simplices cuduntur modo, sed duplices, quadruplices, maiorique pondere. Cum his autem & argenteis, atque marauedinis Hebraica, Græca, & Romana conferenda sunt numismata, cum antiquis inanis labor esset & grauis.

C A P. X X I I I.

De Marauedinis Hispanicis exactius.

QVÆ superiori capite sunt exposita ex aliorum pleraque sententia dicta sunt. nunc de marauedinis præsertim nostratibus certiora ex ipsis legibus & historiis nostrorum regum afferre constitui. Implicata & multiplex disputatio: sed bene erit opera collocata, si per nos veritas densis tenebris impedita hæctenus, lucem videbit: quod
non

non desperamus. Ac primum in hoc genere marauedini aurei locum occupabunt Gotthorum tempore in frequenti vsu. Romani quidem Imperatores recentiori tempore aureos signarunt minores antiquis ex auri vncia sex, ex besse seu marco octo & quadraginta nostris Castellanis paulo maiores. Hos aureos solidus vocarunt. duodecim denarii singulorum valor. Quod si denarius Romanus quadraginta quadrantibus seu marauedinis æstimatur, solidi valor ad 480. excrescet quantum noster Castellanus. Sic consequenti tempore solidi quamuis ex argento percussi, ac tandem maiori ex parte facti ærei semper retinuerunt tamen vt duodecim æstimentur denariis, & ipsis non iam argenteis, sed æreis. In Gallia certe atque inrer Aragonios, vbi solidorum nomen manet, singuli solidi efficiunt denarios duodecim. Ad hæc, ROMANVM imperium vigeat in HISPANIA, & cum eo, vt fit, moneta, leges moresque ROMANI, quo tempore in eam prouinciam GOTTHI ferro penetrarunt. Imperio tamen quamuis commutato mores victores & dederunt victis & ab illis acceperunt. Ac præsertim moneta Romana initio sunt GOTTHI vsi: deinde stabilito nouo imperio nouam ipsi monetam excogitarunt percusseruntque, quam marauedinos dixere. De vocis notatione laborare non est necesse: sed singuli tamẽ marauedini valore erant decẽ denariorũ, quadratũ quadringentorum, quanti hodie noster aureus æstimatur nempe marauedinis seu quadrantibus quadringentis. Ab eo principio retentum,

vt Marauedini quamuis argentei facti primum
 deinde ænei, ætinentur tamen decem denario-
 lis. Ea enim Marauedini lex est, vt duas blancas
 contineat, sex coronatos, decem denarios, sexagin-
 tameagias. Eæ quidem monetæ minores ob vili-
 tatem penitus euanuerunt: sed cum vigeabant ta-
 men ad eum modum cum Marauedino, compa-
 rabantur. Inter solidum Romanum & Marauedi-
 num aureum Gotthorum, exiguum erat in va-
 lore discrimen. Ita pro solidis in mulctatum modo
 positis in Romanis legibus in foro iudicum libro,
 vt de iura dabantur populis Gotthorum imperio,
 totum pari numero Marauedinos aureos solen-
 te est. Effodiuntur hodie multorum Gotthorum
 monetæ in Hispania ex auro non probo, nam ex-
 perientibus ferme dimidium decoquitur: quæ mo-
 netæ semisses sunt aut potius tremisses Marauedi-
 ni Gothici, tertiam appendentes marauedini quod
 etiam profecto valor arguit, vti paulo post indi-
 cemus. Exceperet tempora turbida, rerum o-
 mnium & monetæ sæua permixtio, Maurorum
 in Hispania contra noua Regum pro-
 prietas exitit in salutem gentis omnibus malis oppres-
 sione data. De moneta Maurorum non dispu-
 tum. Sed Regum Legionis & Castellæ imperio
 Marauedini triplices extitere, Aurei qui boni etiam
 disse sunt, veteres, atque currentes siue vsuales. Ac
 de vsualibus primum dicendum est, eorum valor
 & bonitas explicanda: quoniam priorum generum
 cognitio, cum horum explicatione est implicata.
 Vt vultum quidem marauedinatorum valor non i-
 dem fuit, sed varius & cum temporibus alternans
 Eam varietatem certe definire difficile est: conie-

Cura assequi non aliunde licet, quam ex ipso marci argentei seu beſſis valore. Qua proportione marcus cuiusque ætatis quoad æſtimationem cum nostro comparatur, eadem prorsus Marauedini illi & nostri comparentur necesse est. Valet autem hoc tempore marcus rudis quidem Maraue-
 dinos 2210. signatus autem atque in monetam re-
 ductus 2278. Potro de bonitate argenti laborare non conuenit: omni tempore eadem qua hodie probitate fuit plus minus, argumento calicum ac vero reliqui sacrorum apparatus & instrumenta, quæ ab antiquo in templorum ætatis conseruata videmus. Adde argenti marcum in ea valoris varietate ad Maraue-
 dinos quidem collati, semper retinuisse tamen vt quinque aureos valeret aut paulo amplius, quos Duplas vulgo vocarunt duo-
 decim argenteos valentes, non quatuordecim vt quidam ait. Valebat item marcus argenteos sexa-
 ginta aut sexaginta quinque. Quod ex legibus Ioannis primi Castellæ Regis perspicimus. Rerum alio festinat disputatio. Marci valor antiquissi-
 mus, quod quidem inueniatur, fuit Maraue-
 dinorum centum viginti quinque. Alfonsi certe vn-
 decimi Regis ætate is fuit marci valor, vt histo-
 ria de eius rebus testatur capite omnino nonage-
 simo octauo. Sic argenteus duobus tantum Ma-
 raue-
 dinis erat, qui modo continet quatuor & tri-
 ginta: eoque Maraue-
 dinus eius ætatis valuit quan-
 tum decem & septem, è nostris & paulo amplius:
 eratque haud dubium ex argento, quod valor ip-
 se declarat. Hentici secundi regno argenteus nu-
 mus tres Maraue-
 dinos valuit, vt eius historia re-
 fert anno quarto, capite secundo. Sic marcus ad

ducentos marauedinos excreuit, eorum qui tunc in vsu erant, valentes singuli quantum è nostris vndecim. Henrico Ioannes filius successit eo nomine primus. quo Rege marcus ad ducentos & quinquaginta marauedinos seu quadrantes excreuit, quando argenteus quatuor, aureus quinquaginta marauedinis expendebatur. Indicio lex est prima ab eo Burgis in regni conuentu, lata anno Mc c c lxxxviii. Sic Marauedinus ea ætate nouem aut decem è nostris valore exæquauit. Quod manifestius conuincit lex altera Viruesce anno superiori promulgata, conuitium in parentes sexcentis marauedinis plecti mandans. Qui enim Ferdinandi & Isabellæ Regum tempore eam legem retulerunt in opus quod dixere ordinamentum libro octauo titulo nono lege prima, illos sexcentos marauedinos bonæ monetæ esse dixerunt, valereque sex millia eius ætatis marauedinos nempe nostræ: neque enim ab eo tempore, in marci seu marauedini valore facta est immutatio. Ad alios Reges progrediamur. Henrici tertii regno marcus ad quadringentos octoginta atque adeo quingentos Marauedinos peruenit, vti in schedis antiquis inuenio. Ita argenteus octo marauedinos circiter valuit, marauedinus è nostris quatuor aut quinque. Ioannis secundi regno, qui Henrici filius fuit, præsertim sub vitæ finem marcus mille marauedinos valuit. Sic Marauedinus eius è nostris duos & semissem. Miram varietatem, sed quæ his se finibus non continuit; quando Henrici quarti regno inter alia mala multa & graua, argenti marcus ad duo millia marauedi-

nos peruenit deinde ad duo millia & quingentos, auctor Nebriffensis in repetitionibus. Marauedinus eius quantum noster : neque enim ab eo tempore in marauedini valore magna aliqua immutatio facta est : quod Ferdinand & Isabellæ diligentia acceptum feramus necesse est, atque eorum qui illis in regno successere. His constitutis ex legibus & chronicis, Regum priorum, marauedinos alios expendamus. Marauedinus quidem aureus sex exæquabat ex iis qui Alfonsi sapientis ætate in vsu erant. Lex Styli C X I I I. id affirmat, examine ab eo Rege facto inuentum marauedinum aureum sex eius ætatis appendisse. Non quod Alfonsi Regis marauedini essent aurei, vti suspicantur quidam ; sed ex pondere marauedinorum vtriusque generis, & proportione auri ad argentum, quæ fere duodecupla est, eum valorem deprehensum. Accedit lex ALFONSI vndecimi in conuentu LEGIONENSI eia MCCCLXXXVII, in qua affirmatum inuenio centum marauedinos bonæ monetæ nempe aureos, valere sexcentos eius ætatis. Quo loco licet colligere duo ad memoriam præcipua. alterum à tempore ALFONSI Regis sapientis, qui & decimus eo nomine fuit, vsque ad ALFONSVM vndecimum prioris pronepotem marci & marauedini valorem nihilo fuisse mutatum : quando vtroque REGE Marauedinus aureus sex ex vsualibus æquauit. Alterum, quando Marauedinus, qui in vsu tunc erat, valuit quantum è nostris septemdecim, aut paulo etiam amplius, vti superius est dictum, fieri necessario falli,

qui Marauedinum aureum sex & triginta aut sexaginta è nostris valere dixerunt: ac potius valere quantum argentei tres, centum amplius Marauedinos. Noua quidem sententia, sed firmis stabilita præsi- diis. Ita suspicabar Marauedinos aureos eius ætatis non alios esse quam Gotthorum tremisses, quibus ii primi Castellæ Reges vterentur, neque novos ipsi signarent. Nam & valor consentit trium argenteo- rum paulo amplius ab experientibus inuentus, & quoniam ex Gotthorum moneta passim effodi- untur, Regum Castellæ signo & nomine percussi Marauedini aurei nulli prorsus inueniantur. Peris- se omnes, vt ne vestigium extet, quis credat? Ha- ctenus de Marauedinis aureis. Veteres Maraue- dinos plerique statuunt è nostris vnum & semissem valere singulos. De quo legum nostrarum qui ma- iori cognitione præstant, certius pronuntiabunt, & fortassis in mulctarum modo consensus Iure- consultorum obtinuit, vt pro Marauedino veteri, quoties in nostris legibus occurrit, substituatur vnus è nostris cum semisse: quemadmodum Mara- uedinus aureus in iis legibus inuentus triginta sex aut sexaginta ex vsualibus taxatur vulgo. Quod si exacte loquamur Marauedini veteris non vnus va- lor fuit, sed varius prorsus & multiplex. Quoties enim de moneta bonitate aliquid detrahebatur, quod sæpe factum est, ne priores Marauedinos abrogare esset necesse, vt cum nouis current, abs Regibus concedebatur, dicebanturque vete- res. Sic ex Marauedinis vsualibus vtriusque ge- neris facile erit eos inter se & cum nostris compa- rare. Nempe Alfonsi vndecimi Marauedinus si
cum

tum Marauedino ab eius filio Henrico secundo percusso comparetur, vetus dici potest valebitque ex iis vnum & semissem, si cum nostris valebit septemdecim nihilominus. Itaque Marauedini veteres aliquando fuerunt vsuales. Ergo ex vsualium valore à nobis explicato statui debet quantum veteres valeant ex iis qui noui dicuntur, quantumque cum nostris Marauedinis collati. Minuta hæc & spinosa sunt, & nos ad finem festinamus, addito in legibus ferè nostris Marauedinos nouos vocari qui nostra ætate currunt, & Ferdinandi Regis catholici tēpore currebant. Quo tempore leges priorum Regum in pauca volumina sunt collata. Marauedini veteres aliorum Regum Marauedini vocantur. Sic ex valore Marauedini qui sub singulis Regibus fuit in vsu, de veteribus Marauedinis statuatur. Marauedinus Alfonsi vndecimi valuit è nostris decem & septem, Henrici secundi Marauedinus è nostris vndecim, Ioannis primi Marauedinus decem è nostris, Henrici tertii Marauedinus quinque è nostris, Ioannis secundi Marauedinus è nostris duos & semissem. Tempora ergo consideranda diligenter, & iuxta ea statuendum quantum vetus Marauedinus in qualibet lege, quantum nouus valeat, tum inter ipsos tum cum nostris facta comparatione. Neq; prætermitti debet Marauedinum veterem aliquando bonum dici certe lege prima superius allata titulo nono libri octaui ordinamenti sexcenti Marauedini, quibus mulctandum præcipit Ioannes primus conuitium in parentes, qui legem in eum librum contulerunt, addiderunt de suo eos esse bonæ monetæ sex millia ex vsualibus exæquantēs,

tes. Nempe non loquitur de aureis lex, qui multo maioris erat, sed de veteribus, qui eo Rege in vſu erant valentes ſinguli quantum decem è noſtris. Memento à Ferdinandi catholici tempore Marauedini valorem mutatum non eſſe. Ad hæc lege prima ordinamenti titulo quinto libro octauo, quæ lex à I O A N N E ſecundo lata eſt Caraccæ anno M C C C C V I I I I. ſancitur, vt anathemate deuinctus diebus triginta centum Marauedinos bonos pendat, qui faciunt ſexcentos è veteribus. Quod ſi ad ſex meſes perſtiterit, peruicaciæ ad mille Marauedinos bonos multa creſcat, qui ſex millia veteres æquant. Eo loco Marauedini boni aurei ſunt, veteres ii qui Regibus Alfonſo ſapiente & Alfonſo vndecimo currebant. nam illo tantum tempore Marauedini aurei ſex è currentibus ſinguli efficiebant, vt ſuperius dictum eſt. Quod ſi multa grauis videatur, quippe ad tria millia argenteos è noſtris pertingens cum ſinguli aurei Marauedini quanti tres noſtri argentei eſſent, grauior proſecto hodie infligitur; quando vt ſuſpectus de hæreſi punitur, qui totum annum eo ſe anathematis nodo non expedierit. Poſtremo ſuperioribus adiſcio in historia Ioannis ſecundi Regis anno vigefimo nono capite C X X X X I I I I. referri in conuentu Burgenſi mandatum vt Marauedini ſemiſſes, quas Blancas dicimus à candore, cuderentur, qua bonitate & pondere pater Henricus tertius fecerat. Depreheſum tamen eam monetam factam deteriore, eo que regni procuratores euiciſſe re tota ad examen vocata, cognito vitio & fraude, vt Marauedinus prior

nempe

nempe Henrici Regis pro vno & semisse è nouis expenderetur. Sic anno quadragesimo secundo eius Regis capite trigesimo sexto refertur. Quo ex loco sumpsisse videntur pronunciandi occasionem, qui in vniuersum sanxerunt, Marauedinum veterem valere è nostris vnum & semissem. cum dicere potius debuissent Marauedinum Henrici tertii iuste percussum valuisse vnum & semissem. ex iis, quos Ioannes secundus percussit. Imo si valorem marci seu bessis vtroque Rege consideremus, non satis est fraus deterfa, ac prior Marauedinus duos integros è posterioribus valebat. Quod si cum nostris Marauedinis comparatio fiat, Marauedinus Ioannis secundi è nostris duos & dimidium æquabat, Henrici tertii Marauedinus è nostris omnino quatuor aut quinque. Vti ex iis quæ tota hac disputatione sunt posita, manifestum efficitur & plannum.

C A P. XXIV.

Vetus annonæ taxatio.

EX ea pecuniæ varietate, sed & minori copia argenti factum est, vt superioribus temporibus pretia rerum multo minora, quam nostro fuisse videantur. quod in historiis nostratibus maxime obseruauimus rerum gestarum in Hispania, ante ducentos circiter annos fanecam hordei, hoc est, modios sex duobus tantum marauedinis

uedinis emi consueuisse. Ac vero in summa caritate annonæ ad marauedinos triginta creuisse: cui pretio aliarum rerum pretia respondebant proportione quadam. Verum vt melius hoc intelligitur, operæpretium facturum putauit, si Ioannis primi Castellæ Regis legem adscriberem latam Era. 1406. hoc est, anno Christi. 1368. quare rerum multarum pretia taxantur: quamque ex amici schedis desumptam ex Hispanica Latinam fecimus in hæc verba. Nos Ioannes Rex, cum nobiscum essent Tauri: (Sarabis veteribus in Vacca is fuit) Filius noster, fratres, patruique, tum multi antistites, proceres, nobilesque regni nostri, pro iure & debito acceptæ potestatis, iustitiæque cultu, sine qua indigni essemus imperio, publicæ utilitatis studio hanc constitutionem fecimus in hunc modum. Præcipimus, vt tritici faneca quindecim marauedinis vendatur, secalis quatuor, hordei decem, auenæ octo, aut minoris, vt inter partes conuenerit. Vini veteris sextarios quatuor, marauedinis tribus vendere conceditur, noui duobus & semisse. si maiori copia per urnas aut amphoras vendatur, ex vniuersa summa, parte quarta decima detracta. Vestis Gallicæ seu panni vlna vendatur marauedinis sexaginta, Belgici aut Anglici quinquaginta. Neque fas sit mercatori vestem artificio extendere, alioqui publicetur, & illius amissione mulctetur, Purpuræ Gandauenfis vlna centum marauedinis, Hiprensis. ito ea tamen lege, vt puluere purpura infecta sit, crassaque Neque quispiam Brussellis, Mompellerio, Londino, Valentiaque vestem laneam seu pannum inuehat, nisi nobilem feminam ducturus, aut ex

Regis voluntate. A mense Nouembri vsque ad Martium diurnæ operæ merces viro quidem tres marauedini veteres sunt, fœminæ autem nouem denarii vsuales, si ab ortu solis ad occasum fuerint operati. A Martio vsque ad Nouembrem viro dentur quatuor marauedini veteres cum semisse, fœminæ duo marauedini dimidio demento addito ad eius voluntatem. Aratoris merces diurna sint decem marauedini veteres & dimidiatum demensum. Vindemiarum tempore homini & iumento maiori septem marauedini dentur: quod si victum acceperit, tres non amplius accipiat, modo ante solis ortum semel, deinde post occasum solis onus domum portauerit. Famulo merces annua sint centum marauedini veteres, famulæ si iunior sit, quinquaginta, seni quadraginta additis, quæ dari minutia consueuerunt. Spicas in messe vxores aratorum & messorum ne colligant, non iuuenis idoneus diurno labori; senes tantum, oueri, & pauperes id faciant. Calcei maiores è caprina pelle sex marauedinis vendantur, minores tribus: quod si arietinæ pelles fuerint, eius pretii, dimidium dare & accipere fas sit. Quod si soleæ geminæ fuerint, addatur quod conuenerit inter partes. Pro ephippiis equi ex caprinis pellibus centum marauedini dentur, pro mulæ sella viginti marauedini, adiecto vno marauedino pro fræno. Par pellium caprinarum centum marauedinis vendatur modo probatæ præstantesque sint: alioqui triginta marauedini pretium sit: quod si vitio deprauatæ fuerint, eas vendere nemini licet. Qui gladios poliunt, terguntque, pro ense ponendo tres marauedinos, pro cultro mactatorio

marauedinum vnum accipiant, pro hastæ ferro
 duos marauedinos, pro lorica sex marauedinos
 aut eo minus, si inter partes conuenerit. Veste
 vulgari fulcienda pellibus, tres marauedini den-
 tur. Pro veste pellicea nobilium viginti mara-
 uedini dentur, pro communi non amplius duo-
 decim. Aurifices Burgenfes Toletani, Legio-
 nenses, Segobiensesq; ue argenti Talentum opere
 simplici faciant pro quindecim marauedinis: si ad-
 dita maior elegantia fuerit, viginti marauedinos
 accipiant. Qui ingenua conditione non sit, argen-
 ti facti vltra tria Talenta non habeat (Talentum vo-
 ce hac lege Marcum significari puto.) Scuta dupli-
 cia viginti marauedinis vendantur: si addita pictu-
 ra insignis fuerit, viginti quinque marauedini pre-
 tium sit, si aurata, triginta. Clypeus è corio ex Ar-
 giona quidem seu Aurigia, viginti quinque mara-
 uedinis vendatur. qui aliunde sunt, quindecim. ne-
 que eo vtantur, aut domi habeant, nisi qui ingenua
 conditione fuerint. Veterinarii iumentis calcean-
 dis ferro, pro quaque solea tribus marauedinis con-
 tenti sint, si è Cantabria soleæ fuerint: alioqui duo
 marauedini pretium sit. Molæ frumentariæ pro
 faneca tritici duo marauedini dentur. Si præfe-
 ctus molæ alicui fœminæ ex iis, quæ ad molen-
 dum venerint, iniuriam fecerit, morte plectatur.
 Dardanarii item leporem tribus tantum maraue-
 dinis, cuniculum duobus vendant, gallinam qua-
 tuor, anserem sex, porcellum octo, palumbem
 tribus, perdicem quinque marauedinis. Neque
 ea comparare fas sit fabro aut artifice, præterquam
 in Paschate aut nuptiarum solennitate. Mille re-
 gula sexaginta marauedinis, mille lateres quin-
 quagin-

quagintaquinque dentur. Gipsi in puluerem contusi faneca, hoc est, modii sex, marauedinis sex, calcis faneca quinque marauedinis taxatur. vtrumque mensura Burgenſi vendatur. Bouis ad Anam nutriti ducenti marauedini pretium esto, aliorum centum octoginta. Capitaleque sit bouem, vaccam, iuuen- cum extra fines regni educere. In macello arietina- rum carniū libra duobus marauedinis vendatur: quod si aliquis flatu carnes grauiores fecerit, pœna sit iis publicatis spoliari. Taxationes quæcumque in hac constitutione continentur, in commerciis seruari emendo vendendoque mandamus. Quæ- cunque hic omiſſa sunt, volumus à senatu & ma- gistratu per vrbes & oppida designari vsque ad mensem Ianuariū proximū. Hæc ergo con- stitutio est, quam nos Rex Ioannes facimus, cum nobiscum omnes proceres & nobiles regni nostri essent. Communis autem consensus omnium no- strum argumentum, subscriptiones erunt, quibus hæc lex approbatur. Vides ex hac lege, quanto pere rerum pretia mutata sint ab antiquo. Cuius muta- tionis duplex causa extitit. pecuniæ olim probitas, maiorque valor, vti proximo capite dictum est. Præ- terea argenti auri que multo minor copia quam no- stra ætate.

Pondera & mensura in templis seruabantur.

C A P. X X V.

DE mensuris & ponderibus ea hæcte- nus dicta sunt, quæ nobis quidem scitu digna fore videbantur. Abſo- luta disputatio est, multis quamuis
i 2 impli-

implicita difficultatibus : ac illud tantum superest, singula genera ponderum & mensurarum inter ipsa & cum nostris vulgaribus comparare. Illud hoc loco si adiecero finem faciam disputandi : fuisse antiquis temporibus obseruatum, vt mensuræ & pondera publice seruantur, ne possent à quocumque popularium vitari. Videbant enim, si secus fieret, commercii fidem inter homines constare non posse, magnamque rerum perturbationem fore, si in singulis domibus aut oppidis varia essent. quod futurum prouidebant, nisi magna diligentia, magnaue cautione publice adhibita. Itaque in sacratissimis templis ea seruare mos fuit. quod Fan. explicat illis verbis, Amphora fit cubus, quam ne violare liceret, Sacrauere Ioui Tarpeio in monte Quirites. Romæ etiam congius æreus uisitur in Bibliothecâ & domestica suppellectile Alexandri Cardinalis Farnesii cum inscriptione, quæ indicat in Capitolio sacratum fuisse Vespasiani imperio, & pondo decem fuisse. Nimirum sextarii singuli aquam aut uinum pondere uiginti unciarum capiebant, uti superius dictum est : sextarii sex, hoc est congius, libras decem Romanas efficiebant. Porro eius congii inscriptionem Pætus lib. 3. de ponder. & mens. affert; formam modumque ad calcem operis vrcei ad instar, imatque suprema parte angustiori, media latiori. Ad hæc Iustiniani Imp. lex extat, quæ lex ultima est authent. de collation. collat. 9. ubi mensuras & pondera in sacratissima cuiusque ciuitatis ecclesia custodiri mandat. Nimirum nihil securius antiqui iudicabant, quam cui species religionis prætendebatur: cum esset hominibus persuasum, uiolanda

lauda religione iram numinum vel maxime concitari. Ex hoc instituto inuenio, qui explicet, siculum sanctuarii siue pondus sanctuarii in libris sacris sæpe dici, non quod maius esset publico (vt Iudæi vulgo, sed & peritiores persuadent) sed quoniam pondera eius gentis iustissima & mensuræ, sicut in aliis gentibus in templo seruare susceptum fuit. & fortassis vtrumque verum fuit, initio pondera legitima in templo seruata, ne adulterari possent: & nihilominus procedente tempore dimidio minora apud populum esse facta. De qua re liberum iudicium cuique relinquatur. Illud admodum Valentinianum Augustum lege cauisse id tantum, vt per singulas Romani imperii ciuitates pondera & mensuræ publice collocarentur, quo fides publica constaret. Quæ lex est Codicis libr. 10. de Susceptoribus & Arcariis, in hæc verba. Modios æneos vel lapideos cum sextariis atque ponderibus, per mansiones singulasque ciuitates iussimus collocari, vt vnusquisque tributarius sub oculis constitutis rerum omnium modiis, sciat quid debeat susceptoribus dare: ita vt si quis susceptorum, conditorum modiorum, sextariorumque, vel etiam ponderum normam putauerit excedendam, poenam se sciat competentem esse subiturum. Quæ autem hæc esset pœna à Valentiniano constituta explicat Suidas dictione *Μαραίν*: vbi quod duodecim modios frumenti amplius numismate, vt erat taxatum, mercator quidam vendidisset, manus illi præcisa est, atque rei gestæ argumento manus in horreo publico depictas fuisse, vbi æneus modius præcepto eius Imperatoris seruabatur (nimirum Constantinopoli) quo loco deinde columna

extabat victoriæ monumentum de Scythis duce
Manaim, antiquis temporibus partæ. Vides quanta
diligentia olim adhiberetur ponderibus & mensu-
ris conseruandis: quod institutum nostro tempore
negligi videmus magna ex parte: vt mirum non sit
etiam in hoc genere tantam perturbationem esse,
vt non in vicinis vrbibus & oppidis mensuræ
aliæ sint & pondera, sed etiam intra ean-
dem urbem sæpe variant, multis
modis commutata,

TABVLÆ DVÆ ET VI-
GINTI, QVIBVS ANTIQVA
PONDERA ET MENSVRÆ IN-
ter ipsa & cum Toletanis com-
parantur.

ABVLAS, quas toto opere
sumus polliciti, extremo ad-
iungere visum est: vnaque
opera fidei nostram libera-
re, aliorumque studia iuua-
re. Si quis tamen tanti pu-
tabit, numerorum minu-
tis & molestia deuoratis, ad hæc animum & co-
gitationem applicare tantisper: quod non sine fru-
ctu contingat, nisi nostra nos opinio fallit. No-
bis sane maioris, quam facile credi possit, hæc
postrema ponderum & mensurarum compara-
tio constitit. Ita est ingenium; cum difficulta-
tibus luctari iuuat. An quæ aliis potius essent
procliuia, nobis propter tarditatem videntur
ardua. Ea verior, & modestior interpreta-
tio. Fortassis etiam, ut sunt hominum ingenia
varia, frustra & inaniter tempus & operam

in re ludrica positam aliquis accusabit. A quo impetrare certe æquum est, ne ex suo modulo aliorum omnium ingenia & studia metiatur. Debet potius alienæ imbecillitati, & imperitiæ veniam facilis, ut suis occupationibus haud maioris fortasse momenti, neque magis seriis, aliquando impetret. Atque concedat ut rudioribus ingeniis, neq; numerandi peritis, hac qualicumque opera consulatur.

Tabula prima.

137

Sestertii Maruedini. Aurei nostrates. Argentei.

				Marau.
1	10			
2	20			
3	30			
4	40		1	6.
5	50		1	16
6	60		1	26
7	70		2	2
8	80		2	12
9	90		2	22
10	100		2	32
20	200		5	30
30	300		8	28
40	400	1	11	26
50	500	$1\frac{1}{4}$	14	24
60	600	$1\frac{1}{2}$	17	22
70	700	$1\frac{3}{4}$	20	20
80	800	2	23	18
90	900	$2\frac{1}{4}$	26	16
100	1000	$2\frac{1}{2}$	29	14
200	2000	5	58	28
300	3000	$7\frac{1}{2}$	88	8
400	4000	10	117	22
500	5000	$12\frac{1}{2}$	147	2
600	6000	15	176	16
700	7000	$17\frac{1}{2}$	205	30
800	8000	20	235	10
900	9000	$22\frac{1}{2}$	264	24
1000.	10000	25	294	4

i 5

Sester-

Sestertia.	Aurei.	Maraved.	Argentei.	Marau.
1	25	10000	294	6
2	50	20000	588	12
3	75	30000	882	18
4	100	40000	1176	24
5	125	50000	1470	30
6	150	60000	1765	2
7	175	70000	2059	8
8	200	80000	2353	14
9	225	90000	2647	20
10	250	100000	2941	26
20	500	200000	5883	18
30	750	300000	8825	10
40	1000	400000	11767	2
50	1250	500000	14708	28
70	1750			
90	2250			
100	2500			
200	5000			
300	7500			
400	10000			
500	12500			
600	15000			
800	20000			
900	22500			
1000	25000			

Ultra mille sestertia non proceditur per nomina: neque rectè dixeris, Duo millia, aut tria millia sestertia, sed per aduerbia proceditur, uti proxima tabula indicabit. Plinius tamen sestertia sena millia dixit, de carduis agens, lib. 19. cap. 8.

	Sestertia.	Aurei.	Argentei.	Mar.
Decies sextertiū.	1000	25000	294117	22
Undecies.	1100	27500	323529	14
Duodecies.	11200	30000	352941	6
Tredecies.	1300	32500	382352	32
Decies & quater.	1400	35000	411764	24
Quindecies.	1500	37500		
Sedecies.	1600	40000		
Decies & septies.	1700	42500		
Vicies.	2000	50000		
Trecies.	3000	75000		
Quadrages.	4000	100000		
Quinquages.	5000	125000		
Sexages.	6000	150000		
Septuages.	7000	175000		
Octuages.	8000	200000		
Nonages.	9000	225000		
Centies.	10000	250000		
Trecenties.	30000	750000		
Quatercenties.	40000	1000000		
Quinquiescēties.	50000	1250000		
Septiescēties.	70000	1750000		
Octiescēties.	80000	2000000		
Millies.	100000	2500000		
Bismillies.	200000	5000000		
Termillies.	300000	7500000		

Ex his licet duplicare aduerbia. Recte dicas, centies vicies & semel, ut significes sestertia 12100. ac pari ratione, centies vicies & bis. Licet & cum aduerbis componere nomina si dicas, decies & unum, hoc est mille & unum sestertia, decies & duo.

Talenta

Talenta Mosis tempore.	Drachma Romana.	Aurei.	Argentei.
1	12000	12750	12562 $\frac{1}{2}$
2	24000	25500	25125
3	36000	38250	37687 $\frac{1}{2}$
4	48000	51000	50250
5	60000	63750	62812 $\frac{1}{2}$
6	72000	76500	75475
7	84000	89250	88037 $\frac{1}{2}$
8	96000	102000	100600
9	108000	114750	123162 $\frac{1}{2}$
10	120000	127500	135725
20	240000	255000	271450
30	360000	382500	407175
40	480000	510000	542900
50	600000	637500	678625
70	840000	892500	950075
80	960000	1020000	1085800
90	1080000	1147500	1321525
100	1200000	1275000	1457250
120	1440000	1530000	1728700
100000	1200000000	1275000000	1256250000
1000000	12000000000	12750000000	12562500000

In aureis & argenteis nummis non valorem hoc loco, sed pondus consideramus. Ex drachmis uncias & libras conficere facile est. Simul cōsidera lib. 3. Reg. cap. 10. & 1. Paral. 22. quantum summa & iis locis posita crescant, si ea talenta paria Mosaicis fuerunt.

Tabula quinta.

141

Mina Hebraica,	Sicili.	Drachma communes.	Aurei.	Argentei.
1	60	240	255	251 $\frac{3}{4}$
2	120	480	510	502 $\frac{1}{4}$
3	180	720	765	753 $\frac{3}{4}$
4	240	960	1020	1005
5	300	1200	5721	1256 $\frac{1}{4}$
6	360	1440	0351	1507 $\frac{3}{4}$
7	420	1680	1785	1758 $\frac{3}{4}$
8	480	1920	2040	2010
9	540	2160	2295	2261 $\frac{1}{4}$
10	600	2400	2550	2512 $\frac{1}{4}$
20	1200	4800	5100	5025
30	1800	7200	7650	7537 $\frac{3}{4}$
40	2400	9600	10200	10050
50	3000	12000	12750	12562 $\frac{3}{4}$
60	3600	14400	15300	15075
70	4200	16800	17850	17587 $\frac{3}{4}$
80	4800	19200	20400	20100
90	5400	21600	22950	22612 $\frac{3}{4}$
100	6000	24000	25500	25125
200	12000	48000	51000	50250
1000	60000	240000	255000	251250

Minam sexaginta siclos continere arbitramur. Quae ratio videbatur magis Ezechielis verbis consentanea. cap. 45. Qui Minam putabit siclos viginti quinque continere, is ex tabula mine Attica, quomodo cum nostris ponderibus & monetis compareretur, dignoscat.

Talenta At. tica.	Drachma.	Aurei.	Argentei.	
1	6000	6375	6281	$\frac{1}{4}$
2	12000	12750	12562	$\frac{2}{4}$
3	18000	19125	18843	$\frac{3}{4}$
4	24000	25500	25125	
5	30000	31875		
6	36000	38250		
7	42000	44625		
8	48000	51000		
9	54000	57375		
10	60000	63750		
20	120000	127500		
30	180000	191250		
40	240000	255000		
50	300000	318750		
60	360000	382500		
70	420000	446250		
80	480000	510000		
90	540000	573750		
100	600000	637500		
200	1200000	1275000		
1000	6000000	6375000		
2000	12000000	12750000		

Talenta aliarum gentium nolimus cum nostris ponderibus aut monetis conferre. Ex talento Attico eam rationem instituet, si quis voluerit experiri.

Tabula septima.

143

Mina Attica maiores. Mina Attica minores. Libra Romana. Drachma.

		1 Drach.	4	
1	$1\frac{1}{3}$	1	4	100
2	$2\frac{2}{3}$	2	8	200
3	4	3	12	300
4	$5\frac{1}{3}$	4	16	400
5	$6\frac{2}{3}$	5	20	500
6	8	6	24	600
7	$9\frac{1}{3}$	7	28	700
8	$10\frac{2}{3}$	8	32	800
9	12	9	36	900
10	$13\frac{1}{3}$	10	40	1000
20	$26\frac{2}{3}$	20	80	2000
30	40	31	24	3000
40	$53\frac{1}{3}$	41	64	4000
50	$66\frac{2}{3}$	52	8	5000
60	80	62	48	6000
70	$93\frac{1}{3}$	72	88	7000
80	$106\frac{2}{3}$	83	32	8000
90	120	93	72	9000
100	$133\frac{1}{3}$	104	16	10000
300	400	312	48	30000
1000	$1333\frac{1}{3}$	1041	16	100000

Non facile mina Attica cum nostris ponderibus & monetis comparatur. Sed tamen mina Attica maior continet libra nostra 25. partes ex 32. aureos nostros 106. cum quadrante. Quos numeros duplicare facile est. Fontes indicasse sit satis.

Libra nostra.	Vncia.	Libra Medica.	Libra Rom
1	16	1 Vncia)	$1\frac{1}{3}$
2	32	2	$2\frac{2}{3}$
3	48	4	4
4	64	5	$5\frac{1}{3}$
5	80	7	$6\frac{2}{3}$
6	96	8	8
7	112	9	$9\frac{2}{3}$
8	128	11	$10\frac{2}{3}$
9	144	12	12
10	160	14	$13\frac{1}{3}$
20	320	28	$26\frac{2}{3}$
30	480	42	40
40	640	56	$53\frac{1}{3}$
50	800	71	$66\frac{2}{3}$
60	960	85	80
70	1120	99	$93\frac{1}{3}$
80	1280	113	$106\frac{2}{3}$
90	1440	127	120
100	1600	142	$133\frac{1}{3}$
200	3200	284	$266\frac{2}{3}$
1000	16000	1422	$1333\frac{1}{3}$

Libra medica haud facile cum nostra comparatur. Sed pars quintadecima uncia medica facit fere semidrachmam communem. Item triens libra Romana quatuor uncias continet. Perinde ergo est ponere libram $1\frac{1}{3}$ ac si dicas: Libram unam & uncias insuper quatuor, sic $2\frac{2}{3}$ duae nimirum libra Romanae sunt, & uncia octo.

Libra me- dica.	Drachma medica.	Libra Ro- mana.	Vncia	Drachma Rom. & communes.
1	108		$1\frac{1}{4}$	90
2	216	1	$10\frac{3}{4}$	180
3	324	2	$9\frac{3}{4}$	270
4	432	3	9	360
5	540	4	$8\frac{1}{4}$	450
6	648	5	$7\frac{3}{4}$	540
7	756	6	$6\frac{3}{4}$	630
8	864	7	6	720
9	972	8	$5\frac{1}{4}$	810
10	1080	9	$4\frac{3}{4}$	900
20	2160	18	9	1800
30	3240	28	$1\frac{3}{4}$	2700
40	4320	37	6	3600
50	5400	46	$10\frac{3}{4}$	4500
60	6480	56	3	5400
70	7560	65	$7\frac{3}{4}$	6300
80	8640	75		7200
90	9720	84	$4\frac{3}{4}$	8100
100	10800	93	9	9000
200	21600			18000

Ex drachmis uncias utriusque generis medicas & Romanas facies, si medicas per nouem partiariis, Romanas per octo. Vncia duodecim utriusque generis sui modi libram efficiunt. Nostram libram sedecim uncia Romana complet: medica uncia $17\frac{1}{3}$ eadem libra nostra continentur.

Denarii Romani.	Drachma.	Argentei quoad pondus & valorē.	Aurei quoad pondus.
1	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{11}{56}$	$1\frac{3}{14}$
2	$2\frac{2}{2}$	$2\frac{22}{56}$	$2\frac{6}{14}$
3	$3\frac{3}{2}$	$3\frac{33}{56}$	$3\frac{9}{14}$
4	$4\frac{4}{2}$	$4\frac{44}{56}$	$4\frac{12}{14}$
5	$5\frac{5}{2}$	$5\frac{55}{56}$	$6\frac{15}{14}$
6	$6\frac{6}{2}$	$6\frac{66}{56}$	$7\frac{18}{14}$
7	8	$8\frac{77}{56}$	$8\frac{21}{14}$
8	$9\frac{1}{2}$	$9\frac{88}{56}$	$9\frac{24}{14}$
9	$10\frac{2}{2}$	$10\frac{99}{56}$	$10\frac{27}{14}$
10	$11\frac{3}{2}$	$11\frac{110}{56}$	$12\frac{30}{14}$
20	$22\frac{6}{2}$	$22\frac{220}{56}$	$24\frac{4}{14}$
30	$34\frac{2}{2}$	$35\frac{50}{56}$	$36\frac{6}{14}$
40	$45\frac{1}{2}$	$47\frac{48}{56}$	$48\frac{8}{14}$
50	$57\frac{1}{2}$	$59\frac{46}{56}$	$60\frac{10}{14}$
60	$68\frac{4}{2}$	$71\frac{44}{56}$	$72\frac{12}{14}$
70	80	$83\frac{42}{56}$	85
80	$91\frac{3}{2}$	$95\frac{40}{56}$	$97\frac{2}{14}$
90	$102\frac{6}{2}$	$107\frac{38}{56}$	$109\frac{4}{14}$
100	$114\frac{2}{2}$	$119\frac{36}{56}$	$121\frac{6}{14}$

Memento, denariorum pondus variis temporibus immutatum fuisse. Verissima tamen & iustissima ratione, uti ex Plinio adduximus, ex uncia argenti cudi solitos, & signari septem omnino, ex libra Romana octoginta quatuor.

Arroba pondus.	Castel- lani.	Denarii Romani.	Argentei.	Aurei.
1	2500	2800	3350	3400
2	5000	5600	6700	6800
3	7500	8400	10050	10200
4	10000	11200	13400	13600
5	12500	14000	16750	17000
6	15000	16800	20100	20400
7	17500	196000	23450	23800
8	20000	22400	26800	27200
9	22500	25200	30150	30600
10	25000	28000	33500	34000
20	50000	56000	67000	68000
30	75000	84000	100500	102000
40	100000	112000	134000	136000
50	125000	140000	167500	170000
60	150000	168000	201000	204000
70	175000	196000	234500	238000
80	200000	224000	268000	272000
90	225000	252000	301500	306000
100	250000	280000	335000	340000
200	500000	560000	670000	680000

Libra Toletana pendet uncias sedecim, drachmas centum viginti octo, argenteos nummos 134. aureos 136. denarios Romanos 112. Castellanos centum. Porro arroba nostra, quarta centenarii nostri. siue quintalis pars, continet libras nostras 25. Quot aurei aut argentei curru aut iumento portentur, ex hac tabula dignoscitur.

<i>Modii Ro- mani.</i>	<i>Celemines.</i>	<i>Sextarii Romani.</i>	<i>Sextarii. Toletani.</i>
1	2	16	20
2	4	32	40
3	6	48	60
4	8	64	80
5	10	80	100
6	12	96	120
7	14	112	140
8	16	128	160
9	18	144	180
10	20	160	200
20	48	320	400
30	60	480	600
40	80	640	800
50	100	800	1000
60	120	960	1200
70	140	1120	1400
80	160	1280	1600
90	180	1440	1800
100	200	1600	2000

*Quatuor sextarii Toletani congium Toletanum seu
azumbrem faciunt: octo azumbres amphoram seu
arrobam mensuram. Sextarii Romani sex con-
gio Romano continentur: octo congii complent am-
phoram Romanam: qua continet sextarios Ro-
manos 48.*

Sextarius Roman.	Sextarius Toletan.	Sextarius Atticus.	Sextarius. Hebraic.
1	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{3}$	$1\frac{1}{2}$
2	$2\frac{2}{4}$	$2\frac{2}{3}$	3
3	$4\frac{3}{4}$	4	$4\frac{1}{2}$
4	5	$5\frac{1}{3}$	6
5	$6\frac{1}{4}$	$6\frac{2}{3}$	$7\frac{1}{2}$
6	$7\frac{2}{4}$	8	9
7	$8\frac{3}{4}$	$9\frac{1}{3}$	$10\frac{1}{2}$
8	10	$10\frac{2}{3}$	12
9	$11\frac{1}{4}$	12	$13\frac{1}{2}$
10	$12\frac{2}{4}$	$13\frac{1}{3}$	15
20	25	$26\frac{2}{3}$	30
30	$37\frac{2}{4}$	40	45
40	50	$53\frac{1}{3}$	60
50	$62\frac{2}{4}$	$66\frac{2}{3}$	75
60	75	80	90
70	$87\frac{2}{4}$	$93\frac{1}{3}$	105
80	100	$106\frac{2}{3}$	120
90	$112\frac{2}{4}$	120	135
100	125	$133\frac{1}{3}$	150

Permutato ordine è sextariis Toletanis Romanos facies, si pro uno Toletano posueris quatuor quintas Romani; ex Atticis, si pro uno sextario Attico posueris tres quartas Romani: pro Hebraico ponas duas tertias eiusdem. Quo duplicato numero sextarios cuiuscumque generis inter ipsos comparabis. Que cum sint explorata, tabulam tamen proximam adiicimus.

Sextarii Toletani.	Romani.	Attici.	Hebraici.
1	$\frac{4}{3}$	$1\frac{1}{15}$	$1\frac{1}{2}$
2	$1\frac{2}{3}$	$2\frac{2}{15}$	$2\frac{2}{3}$
3	$2\frac{2}{3}$	$3\frac{3}{15}$	$3\frac{3}{5}$
4	$3\frac{1}{3}$	$4\frac{4}{15}$	$4\frac{4}{5}$
5	4	$5\frac{5}{15}$	6
6	$4\frac{4}{3}$	$6\frac{6}{15}$	$7\frac{1}{2}$
7	$5\frac{2}{3}$	$7\frac{7}{15}$	$8\frac{2}{3}$
8	$6\frac{2}{3}$	$8\frac{8}{15}$	$9\frac{3}{5}$
9	$7\frac{1}{3}$	$9\frac{9}{15}$	$10\frac{4}{5}$
10	8	$10\frac{10}{15}$	12
20	16	$21\frac{5}{15}$	24
30	24	31	36
40	32	$41\frac{50}{15}$	48
50	40	$51\frac{10}{15}$	60
60	48	61	72
70	56	$71\frac{10}{15}$	84
80	64	$81\frac{5}{15}$	96
90	72	96	108
100	80	$106\frac{10}{15}$	120

Memento sextarium Toletanum in vino aut aqua pendere uncias sedecim: Romanum uncias viginti. Atticum uncias quindecim, Hebraicum uncias $13\frac{1}{3}$ si vera sunt, quae superius sunt posita.

Cori Hebraici.	Modii Romani.	Medimni seu faneca.	Amphora Romana.
1	30	5	10
2	60	10	20
3	90	15	30
4	120	20	40
5	150	25	50
6	180	30	60
7	210	35	70
8	240	40	80
9	270	45	90
10	300	50	100
20	600	100	200
30	900	150	300
40	1200	200	400
50	1500	250	500
60	1800	300	600
70	2100	350	700
80	2400	400	800
90	2700	450	900
100	3000	500	1000

Ex medimnis seu fanecis fient modii & celemines, si cuilibet faneca dentur modii sex, celemines duodecim. Ex amphoris Romanis fient urna seu arroba Toletana. Continet amphora Romana quindecim congios Toletanos seu azumbres. Sic decem amphora seu corus continet arrobas octodecim, azumbres sex: uti proxima tabula indicabit.

Bathus.	Metreta.	Artaba Ægyptia.	Azumbre.
1	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{10}$	15
2	$1\frac{1}{3}$	$1\frac{8}{10}$	30
3	2	$2\frac{7}{10}$	45
4	$2\frac{2}{3}$	$3\frac{6}{10}$	60
5	$3\frac{1}{3}$	$4\frac{5}{10}$	75
6	4	$5\frac{4}{10}$	90
7	$4\frac{2}{3}$	$6\frac{3}{10}$	105
8	$5\frac{1}{3}$	$7\frac{2}{10}$	120
9	6	$8\frac{1}{10}$	135
10	$6\frac{2}{3}$	9	150
20	$13\frac{1}{3}$	18	300
30	20	27	450
40	$26\frac{2}{3}$	36	600
50	$33\frac{1}{3}$	45	750
60	40	54	900
70	$46\frac{2}{3}$	63	1050
80	$53\frac{1}{3}$	72	1200
90	60	81	1350
100	$66\frac{2}{3}$	90	1500

Bathus & Ephi eiusdem mensura sunt, capientes singuli tres modios, hoc est, celemines sex. Tantundem capit Amphora Romana: qua continet urnam seu arrobam Teletanam & septem azumbres. Azumbres octo in arroba mensura continentur satum trientem ephi capit, nempe modium unum, siue celemines duos.

Tabula decimaseptima.

153

Metre- ta.	Artaba Ægyptia.	Amphora Romana.	Azum- bres.	Arroba.
1	$1\frac{7}{20}$	$1\frac{1}{2}$	$22\frac{1}{2}$	$2\frac{13}{16}$
2	$2\frac{14}{20}$	3	45	
3	$4\frac{1}{20}$	$4\frac{1}{2}$	$67\frac{1}{2}$	
4	$5\frac{8}{20}$	6	90	
5	$6\frac{15}{20}$	$7\frac{1}{2}$	$112\frac{1}{2}$	
6	$8\frac{2}{20}$	9	135	
7	$9\frac{9}{20}$	$10\frac{1}{2}$	$157\frac{1}{2}$	
8	$10\frac{16}{20}$	12	180	$22\frac{1}{2}$
9	$12\frac{3}{20}$	$13\frac{1}{2}$	$202\frac{1}{2}$	
10	$13\frac{10}{20}$	15	225	
20	27	30	450	
30	$40\frac{10}{20}$	45	675	
40	54	60	900	$112\frac{1}{2}$
50	$67\frac{10}{20}$	75	1125	
60	85	90	1350	
70	$94\frac{10}{20}$	105	1575	
80	108	120	1800	225
90	$121\frac{10}{20}$	135	2025	
100	135	150	2250	$281\frac{7}{8}$

Metretam maiorem facimus amphora Romana. Artaba, cum sit mensura barbaras, egre cum aliis mensuris potest comparari. Bathum & amphoram Romanam pares prorsus facimus.

k 5

Artaba.

Artaba.	Metreta.	Bathi.	Azumbres.
1	$\frac{12}{27}$	$1\frac{1}{9}$	$16\frac{2}{3}$
2	$1\frac{11}{27}$	$2\frac{2}{9}$	$33\frac{1}{3}$
3	$2\frac{3}{27}$	$3\frac{3}{9}$	50
4	$2\frac{22}{27}$	$4\frac{4}{9}$	$66\frac{2}{3}$
5	$3\frac{14}{27}$	$5\frac{5}{9}$	$83\frac{1}{3}$
6	$4\frac{6}{27}$	$6\frac{6}{9}$	100
7	$4\frac{25}{27}$	$7\frac{7}{9}$	$116\frac{2}{3}$
8	$5\frac{17}{27}$	$8\frac{8}{9}$	$133\frac{1}{3}$
9	$6\frac{9}{27}$	10	150
10	$7\frac{1}{27}$	$11\frac{1}{9}$	$166\frac{2}{3}$
20	$14\frac{2}{27}$	$22\frac{2}{9}$	$333\frac{1}{3}$
30	$21\frac{3}{27}$	$33\frac{3}{9}$	500
40	$28\frac{4}{27}$	$44\frac{4}{9}$	$666\frac{2}{3}$
50	$35\frac{5}{27}$	$55\frac{5}{9}$	$833\frac{1}{3}$
60	$42\frac{6}{27}$	$66\frac{6}{9}$	1000
70	$49\frac{7}{27}$	$77\frac{7}{9}$	$1166\frac{2}{3}$
80	$56\frac{8}{27}$	$88\frac{8}{9}$	$1333\frac{1}{3}$
90	$63\frac{9}{27}$	100	1500
100	$70\frac{10}{27}$	$111\frac{1}{9}$	$1666\frac{2}{3}$

Quaedam mensura & pondera ab Hispanis minora dimidio sunt facta quam Romana. Nam amphora Toletana continet azumbres octo, Romana quindecim. Modius Romanus continet quantum duo modii Toletani quos celemines dicimus. Tantundem in drachma contigit, semissem eius ad arameum vulgò dicimus.

Pes Græcus.	Romanus.	Toletanus.	Hebraicus.
1	$1 \frac{1}{24}$	$\frac{2}{17}$	$\frac{25}{32}$
2	$2 \frac{2}{24}$	$2 \frac{2}{17}$	$1 \frac{18}{32}$
3	$3 \frac{3}{24}$	$3 \frac{3}{17}$	$2 \frac{11}{32}$
4	$4 \frac{4}{24}$	$4 \frac{4}{17}$	$3 \frac{4}{32}$
5	$5 \frac{5}{24}$	$5 \frac{5}{17}$	$3 \frac{20}{32}$
6	$6 \frac{6}{24}$	$6 \frac{6}{17}$	$4 \frac{12}{32}$
7	$7 \frac{7}{24}$	$7 \frac{7}{17}$	$5 \frac{15}{32}$
8	$8 \frac{8}{17}$	$8 \frac{8}{17}$	$6 \frac{8}{32}$
9	$9 \frac{9}{24}$	$10 \frac{10}{17}$	$7 \frac{1}{32}$
10	$10 \frac{10}{24}$	$11 \frac{11}{17}$	$7 \frac{26}{32}$
20	$20 \frac{20}{24}$	$24 \frac{24}{17}$	$15 \frac{20}{32}$
30	$30 \frac{30}{24}$	$33 \frac{33}{17}$	$23 \frac{14}{32}$
40	$41 \frac{16}{24}$	$44 \frac{12}{17}$	$31 \frac{8}{32}$
50	$52 \frac{2}{24}$	$55 \frac{15}{17}$	$39 \frac{22}{32}$
60	$62 \frac{12}{24}$	$67 \frac{1}{17}$	$46 \frac{28}{32}$
70	$72 \frac{22}{24}$	$78 \frac{4}{17}$	$54 \frac{22}{32}$
80	$83 \frac{8}{24}$	$89 \frac{7}{17}$	$62 \frac{16}{32}$
90	$93 \frac{18}{24}$	$100 \frac{10}{17}$	$70 \frac{10}{32}$
100	$104 \frac{4}{24}$	$111 \frac{1}{17}$	$78 \frac{4}{32}$

Græcus pes continet Toletanum, & ferme octauam eius: quæ ratio exacta prorsus nõ est. Sed certe Græcus Romanũ superat parte. 24. Romani, Romanus Toletano maior est duodecima Toletani. Reducto utroq₃ excessu ad Toletanũ pedẽ, subductaq₃ per numeros ratione, inuenias, pedem Græcum continere.

Pes Romanus.	Toletanus.	Hebraicus.	Græcus.
1	1 ¹ ΤΖ	$\frac{3}{4}$	$\frac{24}{25}$
2	2 ² ΤΖ	$1\frac{2}{4}$	$1\frac{23}{25}$
3	3 ³ ΤΖ	$2\frac{1}{4}$	$2\frac{22}{25}$
4	4 ⁴ ΤΖ	3	$3\frac{21}{25}$
5	5 ⁵ ΤΖ	$3\frac{3}{4}$	$4\frac{20}{25}$
6	6 ⁶ ΤΖ	$4\frac{2}{4}$	$5\frac{19}{25}$
7	7 ⁷ ΤΖ	$5\frac{1}{4}$	$6\frac{18}{25}$
8	8 ⁸ ΤΖ	6	$7\frac{17}{25}$
9	9 ⁹ ΤΖ	$6\frac{3}{4}$	$8\frac{16}{25}$
10	10 ¹⁰ ΤΖ	$7\frac{2}{4}$	$9\frac{15}{25}$
20	21 ⁸ ΤΖ	15	$19\frac{5}{25}$
30	32 ⁶ ΤΖ	$22\frac{2}{4}$	$28\frac{20}{25}$
40	43 ⁴ ΤΖ	30	$38\frac{10}{25}$
50	54 ² ΤΖ	$37\frac{2}{4}$	48
60	65	45	$57\frac{15}{25}$
70	85 ¹⁰ ΤΖ	$52\frac{2}{5}$	$67\frac{5}{25}$
80	86 ⁸ ΤΖ	60	$76\frac{20}{25}$
90	97 ⁶ ΤΖ	$67\frac{2}{4}$	$86\frac{10}{25}$
100	108 ⁴ ΤΖ	75	96
200	216 ⁸ ΤΖ	150	192

Toletanum, & partes præterea Toletani. 37. è partibus 288. in quas eum pedem diuidere necesse est. Nos tamen eas minutias vitauimus, & ad maiores numeros renocauimus, tantundem ferme valentes.

Tabula vigesima prima.

157

<i>Stadia.</i>	<i>Passus Graci.</i>	<i>Pedes Graci.</i>	<i>Passus Rom.</i>	<i>Pedes Rom.</i>
1	100	600	125	625
2	200	1200	250	1250
3	300	1800	375	1875
4	400	2400	500	2500
5	500	3000	625	3125
6	600	3600	750	3750
7	700	4200	875	4375
8	800	4800	1000	5000
9	900	5400	1125	5625
10	1000	6000	1250	6250
20	2000	12000	2500	12500
30	3000	18000	3750	18750
40	4000	24000	5000	25000
50	5000	30000	6250	31250
60	6000	36000	7500	37500
70	7000	42000	8750	43750
80	8000	48000	10000	50000
90	9000	54000	11250	56250
100	10000	60000	12500	62500

*Memento, pedem & passum Gracum Romano
maiozem esse: paria utriusq; gentis stadia atque
milliaria.*

Leuca. Mill. Stad. Pedes.			Stadia.	Restes.	Pedes Tolet.	
1	3	5	25	$29\frac{1}{25}$	800	16800
2	7	2	50	$58\frac{2}{25}$	1600	30600
3	10	7	75	$87\frac{3}{25}$	2400	59400
4	14	1	100	$116\frac{4}{25}$	3200	79200
5	17	6	125	$145\frac{5}{25}$	4000	99000
6	21	3	150	$174\frac{6}{25}$	4800	118800
7	25		175	$203\frac{7}{25}$	5600	138600
8	28	5	200	$232\frac{8}{25}$	6400	158400
9	32	2	225	$261\frac{9}{25}$	7200	178200
10	35	7	250	$290\frac{10}{25}$	8000	198000
20	71	6	500	$580\frac{20}{25}$	16000	396000
30	107	6	125	$871\frac{30}{25}$	24000	594000
40	143	1	375	$1161\frac{40}{25}$	32000	792000
50	179	5		1452	40000	990000
60	215	4	250	$174\frac{60}{25}$	48000	1188000
70	251	3	500	$203\frac{70}{25}$	56000	1386000
80	287	3	125	$232\frac{80}{25}$	64000	1584000
90	323	2	375	$261\frac{90}{25}$	72000	1782000
100	359	2		2904	80000	1980000

Pars 25. stadii efficit pedes Romanos. 25. nam stadium continet pedes Romanos. 625. Ita ubi posuimus stadia $29\frac{1}{25}$ potuimus dicere stadia 29. & pedes 25. Miliare sumimus iuxta mensuram pedis Romani. Alioqui leuca pedes Toletanos continet 19800. atque ferme quatuor eius generis pedum milliaria, quorum singula contineant pedes Toletanos 5000. passus mille. Restis palmos maiores continet triginta tres.

Plures

PLURIS conficere tabulas non est necesse. Qui volet, alias adiungat. Inuentis addere non erit difficile. Sed & his conficiendis tabulis, vti alio loco est dictum, pondera nostra antiquis exæquamus his inducti rationibus. Primum quoniam ea via facillima erat, pondera omnia inter ipsa quamuis diuersi generis, & nationum aliarum, & mensuras comparandi. Deinde quoniam antiqua minora nostris fuisse certo argumento confirmari non potest: ac contra potius aut maiora nostris esse tum ratione tum experimento certiori fixum habeo, aut patria prorsus, certe Toletanis vnciam, & drachmam Romanam, vnde reliqua pendent. Adhæc, vt fateamur antiqua fuisse minora, nulla fida ratione constitui poterit, quantum superentur à nostris. Falli haud dubium possumus vt homines: neque in tantis tenebris obseruationis lubricæ hallucinari mirum est. Ac satis habeam si inter discrepantes aliorum sententias, propius cæteris ad veritatem nos accessisse credetur. Quod si nobis arrogamus, magna diligentia excusabit, quam singulis rebus examinandis adhibuimus. Sic omnes qui scribunt prædicant, certius aliquid afferre, aut scribendi arte priores superare. Video. sed quia suscepta prius opinione non dimouebitur, ei nihilominus ex nostro labore hisque tabulis fructus constabit: si eam partem ex numero mensurarum, ponderum, monetarum à nobis descripto detraxerit, quota ipse à nostris vetera pondera superari putabit. Exempli gratia, Tabula quarta Talentum Hebraicum valere diximus pendereque quantum aurei nostrates 12750. Qui pondera Hebraica minora nostris credet parte octaua aut sexta, is dicat

is dicat detracta eius summæ octaua, Talentum id pendere aureos nostros III 56. & dodrantem. Item tabula octaua libras quatuor Romanas continere designamus, vncias communes 48. Qui pondera Romana vetera nostris minora facit parte quinta-decima, is dicat continere vncias nostras quadraginta quatuor, & quatuor vnciæ quintas. Idem iudicium esto de mensuris fere aridorum, & liquidorū: quoniam & ipsæ ad pondera reuocantur, atque ex illis examinari debent. Similique ratione procedat, qui pondera Romana vetera nostris minora faciet parte vigesima aut vigesima secunda. Plura ad iicere non est opus: Lectorem de his monuisse extremo opere fore commodum existimabam. Quo loco finis disputandi esto, exorato eo, qui hæc examinare aggredietur, ne nostra prius damnet, quam argumentorum momenta singula consideret. In supputationibus cogitet, numeris persequendis ratione, aut describendis stylo facile contingere lapsum. Cuius nos si monuerit, magnam à nobis habebit gratiam. Neque Criticos quosdam imitari debet aliena damnantes passim sine iudicio, neque afferentes tamen meliora, quibus censuram suam confirmet, publica & priuata aliorum studia iuuari possint.

De ponderib, & Mensur.

A.		Aurei Romani pondus	
Absalonis casaries pag.	51.		
34.		Aurificum pondera.	55.
Aetus mensura pag.	29.	Azumbre arroba pars o-	
Aeris centum aut mille		ctava.	89.
quid.	47.	B.	
Amphora Attica. 75. Ro-		Bathus & Ephieiusdem	
mana.	85.	mensura.	57. 152.
Amphora Rō. capit quin-		Bicongius Cicer. filius.	
decim azumbres. 151.		87.	
Amphoreus.	78.	Bes octo uncia.	11.
Aranciata.	110.	Bessales littera.	104.
Argentei quos Iudas ac-		C.	
cepit.	38.	Cabus mensura.	62.
Argenti quantum aerea		Cadus mensura.	76.
moneta miscetur. 115.		Cahiz noster.	69.
Argenti viui sextarii pō-		Calamus quem vidit E-	
dus.	25.	zechiel.	96.
Arroba capit azumbres		Cameli onus.	58.
octo.	89.	Cana,	110.
Arraba triplx.	77.	Caph mensura Hebr.	75.
Asis significatio, & eius		Castellani & Duplex va-	
partes.	9.	lor par.	117.
Aurei & argentei He-		Celemin modii dimidi-	
braici.	37.	um.	69.
Aurei excellentes.	117.	Centenarium pōdus.	54.
Aurei quotes aurimarco.		Centuria centum iugera.	
118.		106.	

I N D E X

<i>Ceranium.</i>	76.	Ex uncia argenti quot	
<i>Chœnix.</i>	63.	denarii.	21.
<i>Chus congio par.</i>	79.	<i>Diaulus stadia duo.</i>	100.
<i>Cistophori nummi.</i>	46.	<i>Didrachma proficilo.</i>	37.
<i>Cochlear mensura.</i>	83.	<i>Digitus Hebraicus.</i>	92.
<i>Cocha sennicyathus. ibid.</i>		rotundus & quadra-	
<i>Congius.</i>	86.	tus.	92.
<i>Corus Hebraica mēsurā.</i>		<i>Dodrans. II. palmus ma-</i>	
57.		ior sic dictus.	104.
<i>Cotyle siue triblium.</i>	83.	<i>Dolichos.</i>	101.
<i>Cubicus numerus à radi-</i>		<i>Drachma.</i>	45.
<i>ce vocatur.</i>	18.		
		E.	
<i>Cubitus Hebraicus.</i>	95.	<i>Ecteus, mensura.</i>	64.
<i>Geometric^o.</i>	104. & 105.	<i>Ephi Batho par.</i>	59.
<i>Culeus.</i>	85.		
		F.	
<i>Cuminum mēsurā ir-</i>		<i>Faneca medimno par.</i>	69.
<i>regulares.</i>	70.	<i>Faneca terre.</i>	110.
<i>Cyathus uncia sextarii.</i>		<i>Fannii lectio castigata.</i>	
10.83.		78.	
<i>Cypsele mensura.</i>	63.	<i>Farnesii Cardin. biblio-</i>	
		<i>theca.</i>	132.
D.			
<i>Dadix mensura.</i>	64.	<i>Faustina Augustæ aure-</i>	
<i>Darici stateres.</i>	46.	<i>us.</i>	51.
<i>David quantum auri &</i>		<i>Frugalitas Hispanorum.</i>	
<i>argenti reliquit.</i>	31.	130.	
<i>Demensum.</i>	68.		
		G.	
<i>Denarius & eius partes.</i>		<i>Gallica mensura liquido-</i>	
69.		<i>rum.</i>	90.
			<i>Gladii</i>

De Ponderib. & Mensur.

<i>Gladii Abod longitudo.</i>		I.
95.		<i>Illefonfus Complutum</i>
<i>Gomor mensura.</i>	61.	<i>Toleto sexaginta mil-</i>
<i>Gracis numerādi forma.</i>		<i>libus distare ait. 110.</i>
18.		<i>Ioannis primi Castelle</i>
<i>Græcorum varia men-</i>		<i>Regis lex. 128.</i>
<i>suræ.</i>	83.	<i>Italica mensuræ liquo-</i>
<i>Granum medicum com-</i>		<i>rum. 89.</i>
<i>muni aurificum ma-</i>		<i>Italici agri bonitas. 111.</i>
<i>ius.</i>	55.56.	<i>Iugada. ibid.</i>
H.		<i>Iugerum quantum. 100.</i>
<i>Hebraicæ opulentia æsti-</i>		K.
<i>matio difficilis.</i>	33.	<i>Kikar Hebraice, Tamm</i>
<i>Hemicotylum.</i>	83.	<i>tum. 30.54.</i>
<i>Hemiectum.</i>	64.	<i>Kypsele sex medimnos ca-</i>
<i>Hemina idem quod coty-</i>		<i>pit. 64.</i>
<i>le.</i>	88.	L.
<i>Hieron. locus explicatus.</i>		<i>Lampridii locus castiga-</i>
78.		<i>tus. 14.</i>
<i>Hinc capit octo sextarios.</i>		<i>Letech cori dimidium.</i>
73.		59.
<i>Hippicon stadia quatuor.</i>		<i>Libella asis valore. 12.</i>
100.		<i>Libra & Mina differūt.</i>
<i>Hispani mensuras quas-</i>		19.
<i>dā & pōdera dimidio</i>		<i>Ex libra auri quot aurei</i>
<i>minora fecerunt. 154.</i>		<i>olim à Romanis si-</i>
<i>Hordei faneca quanti o-</i>		<i>gnabantur. 57.</i>
<i>lim vendebatur. 118.</i>		<i>Libra Ioannis. 13. &</i>

INDEX

- pro pondere sumitur, Mensuræ multæ Rom.*
non pro nummo. 52. 88.
- Libram & unciam Græ-* *Metreta.* 76.
ci accepere à Romanis. Milliaria lapides dicta.
 49. 105.
- Lichas mensura.* 99. *Milliarium.* 100. 105.
- Ligula.* 88. *Millio an sit vox Lati-*
Litteræ bessales & unci- *na.* 18.
ales. 104. *Minuta quæ vidua ob-*
Log sextarius Hebr. 74. *tulit apud Marcū.* 13.
- M.
- Marauedini valor vari-* *tica.* 44.
us. 113. *valebat sexa-* *Modius.* 67.
ginta meagias. 116. *Moius Hispanus seu mo-*
Marc^o libræ dimidiū. 55. *dius.* 89.
- Medica libræ non faci-* *Monetæ multæ in Castel-*
le cum nostra compa- *lâ antiquata.* 116.
ratur. 108. *Monetæ quæ ex ære, quæ*
Medicorum pondera mi- *ex argento Romæ si-*
nora sunt communi- *gnabantur.* 12.
bus. 20. *Monetæ variæ Hebrai-*
Mel aqua & oleo graui- *cæ.* 39.
us. 22. *Mistrum cyathi qua-*
Mensuræ & pondera *drans.* 84.
- N.
- seruabantur in tem-*
plis. 132. *Naporum seminis quã-*
Mensuræ medicorū vul- *tum in iugero seratur.*
gares. 90. & 91. *IIO. III. &* 106.
Nebris

De Ponderib. & Mensur.

<i>Nebris. repetitiones.</i>	19.	<i>Palmus & palma qui differunt.</i>	98.
112.			
<i>Neronis numisma aureum.</i>	51.	<i>Parasang.</i>	97.
<i>Noe arca cubiti.</i>	105.	<i>Passus Græcus & Romanus differunt.</i>	105.
<i>Numerandi forma vetus.</i>	13.	<i>Pecunia à pecude dicta.</i>	9.
<i>Nummus absolute positus quid.</i>	12.	<i>Pedes Romani tres.</i>	26.
O.		<i>Pes Græcus maior Romano, stadia paria.</i>	105. 157.
<i>Obolus Hebraicus.</i>	39.	<i>Pes Hebraicus.</i>	94.
<i>Græcus.</i>	46.	<i>Pes sestertius.</i>	12.
<i>Og Regis Basan lectus.</i>		<i>Pes triplex.</i>	104.
95.		<i>Plethrum.</i>	100.
<i>Olei mensuræ vulgares.</i>		<i>Plinii epistola castigata.</i>	
90.		15.	
<i>Oleum nona parte leuius aqua.</i>	82.	<i>Plinii lectio castigata.</i>	53.
		& 68. &	99.
<i>Orgyia passus.</i>	100.	<i>Pondera Romana nostris paria</i>	21.
<i>Orthodoron mensura.</i>		<i>Prætia rerum minorâ multo quam hoc tempore.</i>	118.
99.			
<i>Oxibaphus sesquicyat.</i>			
83.			
P.		Q.	
<i>Palaste Græcis palmus minor.</i>	98.	<i>Qagherag mensurâ Hebraica.</i>	74.
<i>Palmus duplex Iudæis.</i>		<i>Qesitah ouis & moneta.</i>	
93.		40.	

INDEX

Quadrantal	amphora Satum quantum capie-		
Romana.	85.	bat.	60.
Quadrantes centum pro	Schaenus cum leuca con-		
sportula.	II.	uenit.	101.
Quartarius.	84.	Scriptura. D. loca expli-	
Quatercenties idē quod	cata. 10. 18. 31. 35. 36.		
millio.	139.	37. 38. 52. 72. 94. 96.	
Quatrin Italis unde di-	Seneca quantas habuit		
ctus.	II.	opes.	16.
Quintal Hispanis unde	Sestertius, & sestertium		
dictum.	55.	quid.	12. 138.
R.	Sextantarii asses.		9.
Reges Castelle moneta	Sextarius Hebraicus.		
bonitatem saepe mi-	74.		
nuerunt.	116.	Atticus.	81. Roma-
Rerum pretia nunc ma-	nus.		22. 87.
iora quam fuerunt o-	Sicilicus.		II.
lim.	118.	Siclus, & siclus sanctua-	
Restis mensura quanta.	rii.		36. 132.
110. &	158.	Solidus duodecim dena-	
Romani aurei quo ponde-	rios, Maruedinus de-		
reerant.	51. 52.	cem valuit.	50.
Romanis numerādi for-	Spithame Græcus pal-		
ma.	18.	mus maior.	98.
S.	Stadium.		100. 105.
Salis Hebr. mensura.		T.	
73.	Talentum Hebraicum.		
Saltus mensura.	107. 30. Græcum.		41.

De ponderib. & Mensur.

Taurus vrbs veteribus Vncia medica continet			
Sarabis.	128.	nouem drachmas.	56.
Toleto Complutum sexa-	142.		
ginta millia.	110.	Vncia Romana par no-	
Topach Hebr. palmus		stra.	51.
minor.	93.	Vncia triplex medicorū.	
Torquatus Mediol. tri-	91.		
congus dictus.	87.	Volusii Metiani locus ca-	
Tremisses.	113.	stigatus.	12.
Triblium seu cotyle.	83.	Vrna.	89.
Triteus mensura.	65.	X.	
Tritici faneca quanti o-		Xeme Hispanis unde di-	
lim vendebatur.	128.	Etum.	109.
V.		Xestes Grace sextarius.	
Vellonis moneta ærea.	81.		
113.		Z.	
Vespasiani numisma au-		Zaghad, Zemed & Zizh	
reum.	51.	Hebr. mensura.	97.
Vlna quanta erat.	105.	Zereth palmus maior	
Vncie, & libra pondera-		Hebr.	93. & 94.
les, & mensurales.	19.	Zuz moneta Hebr.	40.

FINIS.

